

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Said Havva

Düzenleyen: bilginDK
2018-07-12

RUH TERBİYEMİZ (İslâm Tasavvufu)

Kayihan
Yayınları

**Bu kitap, yazarın «Terbiyetunâ er - Rûhiyye»
isimli eserinin tercümesidir.**

- **Ruh Terbiyemiz (İslâm Tasavvufu)**
- **Yazan : Said HAVVA**
- **Tercüme edenler : İbrahim Sarmış - Said Şimşek**
- **Baskı : Engin Ofset**
- **Copyright: Kayihan Yayınevi**
- **İkinci Baskı : Şubat 1986**

KAYIHAN YAYINLARI Umumi Neşriyatı : No: 21

İslâmi Eserler Serisi No.: 11

İslâm Tasavvufu No.: 1

**Kayhan
Yayınları**

**Ankara Cad. No: 123
Nurlu Merkez Hanı Kat 2
Daire 201 - 202 Sirkeci/İST.**

**Yazışma Adresi : Posta kod. 34434 P.K. 481
Tel. : 527 23 84 Sirkeci/İSTANBUL**

İ T H A F

Kendim âdet edinmedim ama bakıyorum insanlar eserlerini herhangi bir cihete ithaf etmektedir. Buna, kendim alışmadım. Çünkü kitaplarım, bütün ümete takdim ettiğim mütevazî bir armağandır. Bununla beraber ümmetin şahıslarla şekil kazandığını sebep kabul ederek insan armağanını belirli şahıslara takdim edebilir.

Bu münasebetle kitabımı, Şam halkının meyvesi ve Peygamberlerin oradaki varisleri olan Şeyh Hasan Habenneke, Şeyh Molla Ramazan, Şeyh Muhammed el-Hâmid, Şeyh Mustafa es-Sibai, Şeyh Abdulkerim er-Rıfai, Şeyh Ahmed el-Beyanûni ve Şeyh Halid eş-Şakfa'ya ithaf ediyorum. Kendileri hayatta iken, bu kitabın çıkmış olmasını temenni ederdim. Herhangi bir hatamı tashih ederler diye onların da hayatta iken ithafa ortak olmalarını dilerdim.

Said Havva

«Bina» serisinin bu dokuzuncu kitabıdır. «Cevlât fi'l-Fıkhayni el-Kebir ve'l-Ekber» isimli sekizinci kitapla beraber bir kitap haline getirmeyi düşündümse de el-Fıkhü'l-Kebir ve el-Fıkhü'l-Ekber konularında yazma imkanını belki bulamayacağımı hesaba kattım. Sonra metodla ilgili esas serinin bu ihtiyacı büyük ölçüde karşılayacağını gördüm. Bu sebepten her iki kitabı da «Bina» serisinin birer cüzü haline getirdim. Zira «Cevlât» kitabı İslâmi hareketin kültür yönü ile ilgilidir. Bunun da yine İslâmi hareketin kültürel ve manevi yönü ile ilgisi büyüktür. Sonunda iki kitabın da bu seriden olmasını kararlaştırdım.

Bu kitabı yazmaya beni sevkeden bazı sebebler vardır; Evvelâ :

1 — İslâmi hareketin aynı anda tasavvufla ruhi seyir, (eğitim) hakkında açık bir nazariyeye (bakış açısına) olan ihtiyacı. Her şeyden önce tasavvuf hakkında sağlam bir bakış açısı, aşırı tasavvuf akımından koruduğu gibi bilmeden ona karşı cephe alan akımdan da muhafaza eder. Yine İslâm hareketine mensup fertler için, ruhi eğitim kaçınılmaz bir zaruret. Bu açıdan tasavvuf ve ruhi eğitim konusunda malumat sahibi olmak, çağdaş bir müslümanın nazari ve ameli bir yaklaşımda bulunmak zorunda olduğu tarif (irşad), tanzim (teşkilat) ve benzeri konularda bilgi edinmek kadar önemlidir.

2 — Ehli Sünet ve'l-Cemaat akidesi ile fıkıh mezhepleri ışığında yazılan tasavvuf kitaplarının nadir oluşu. Öyleki tasavvufla ilgili birine bir kitap adını vermekte güçlük çekiyorum. Çünkü tasavvuf kitaplarının çoğuna, biraz bilgisi olan insanın hoşnut olamayacağı çok şeyler karışmıştır. Bakarsınız mesnedsiz ibareler, ölçüsüz şatahatlar (tasavvuf ehlinin anormal sözleri) ve bir tarafı yapayım derken başka tarafı yıkmalar çoktur.

Bu bakımdan, her müslümanın tasavvuf kitaplarını, basiretle okuyabilmesi ve insaf sahiplerinin hoşnut kalacağı sağlam esaslar ışığında alması ile bırakması gereken şeyleri ölçüp tartacağı terazi ve ölçü mesabesinde olacak ve meseleleri yerli yerine oturtacak bir kitabın bulunması kaçınılmaz bir zaruret olmuştur.

3 — Bu alanda kitap yazarların çoğu, bu ilmi, belirli bir zümreye hasretmişlerdir. Halbuki kalb temizliği, nefis tezkiyesi ve benzeri, bütün insanlar için gerekli ve mecburi olan meselelere yakından bağlı olması sebebiyle herkes için zarurettir. Bu sebepten meseleleri yerli yerine oturtan bir kitabın olması gereklidir.

4 — Sonra tarihi seyirle beraber, bu ilme diğer bütün ilimlerden daha çok şeyler karışmıştır. Bazen bu şeyler onu, bilmecelere, ilim değilmiş gibi ilimden ve nasslardan başka şeylere; tevhid, fıkıh ve usulü fıkıh ilimlerinden uzak, hatta teşri ve takrirden vahiy derecesinde sırf ilhama çevirmişlerdir. Halbuki diğer bütün islami ilimler gibi tertemiz ve ayıklanmış olması gereken bir ilim için bu çok tuhaf ve garip bir

şeydir, Tasavvuf kitaplarını okuyan bir insanın dinin ötesinde bilmecelerle karşı karşıya olduğunu sezmesi gerçekten üzücü birşeydir. Bu ilim, nasların ışığında hakiki olmanın yolu olması gerekirken, tasavvuf, nassların ötesinde bir aşüre haline gelmiştir. Bu da din kültürü almış herkesin gönlünü yaralamaktadır.

Bunun için, fakih olan, yahut okuduğu görüşlerin nasslara uygun olup olmadığını araştıran fakih gibi endişe taşıyan kimseler dışında birine herhangi bir tasavvuf kitabını gönül huzuru içinde tavsiye edemedim. Birden fazla ihtimali olan bir meselede herhangi bir müslümanın duygularını rencide eden bir şey söylemek huyum değildir. Bu sebepten nakiller yaparak, kabul veya red ederek deliller getirmeye yanaşmadım.

Herhalde bu işin en kötüsü bazı gayretkeşlerin sadece bir manaya gelen bir ayeti ele alarak ona değişik mâhtevalar kazandırması ve bu gibi şeylere dağlar kadar mesele ve hükümler bina etmesidir. Halbuki hepsi de vehim ve hurafelerden öteye geçmemektedir. Onun yerine nassların yanında durmak, hakikata yaklaşmağa gayret etmek bu gibilere yeterli geliyordu. Böyle olsaydı çok iyi, hatta mükemmel olurdu. Bu kitapta gerçekleştirmek istediğimiz şey budur. Metodla ilgili seride başka meselelerle beraber bunu gerçekleştirmeye çalıştık.

5 — Bu ilimle uğraşanların çoğunun, İslâmi tasavvurları kısır ve anlayışları dardır. Asırlarından uzak yaşadıkları gibi çağdaş her müslümanın bilmesi gereken İslâmın gerçeklerinden de uzak bulunmaktadır. Bu ilmin sırf bunların elinde bırakılması, Al-

laha ulaşma çabasını verenlerin bulanık ortamlarda terkedilmesinden başka bir şey değildir. Bunun için İslâmın anlaşılmasında ve onun yolunda yapılacak çağdaş çalışmalarda alfabenin başlangıcını teşkil eden meseleleri tebellür ettirdiği gibi cihada dayalı İslami hareketin bu konuyu da bütün açıklığıyla ortaya koyması gerekmektedir.

Cahil sofularla cahilce tasavvufun cihad davasının unutulmasında rolleri olduğu devirler artık gelip geçmiştir. Tasavvufun tabli merkezine dönmesi ve cihad davasının hizmetinde olması zamanı artık gelmiştir. Önceden bazı yönleriyle tasavvufi eğitim, cihad hareketinin kaynaklarından olduğu gibi bugün de cihad davasının hizmetinde olması lazımdır. Nitekim her şeyi bir tarafa bıraksak bile Nakşibendi olan Said Nursi'nin Türkiye'deki hareketini, Şeyh Şamil'in Türkistan'daki hareketini, Şeyh Faruki el-Müceddidi'nin gayretlerinin neticesi olan büyük bir alimin Hindistan'daki hareketini, Sunusilerin Libyada ve Dervişlerin Sudan'daki hareketlerini unutmamız mümkün değildir. Bu ve buna benzer kitabın yazılmasında etken olan mana ve hareketler pek çoktur.

Hakikatta Allah'ın emrettiklerini yerine getiren her müslüman, Allah'a doğru seyretmektedir. Bu seyirden de nasibini alacaktır. Ancak kemali ve ona götüren yolları araştırmak, evlere kapısından girmek (normal yollardan hareket etmek), makamatin kaynaklarını, yollarını, başlangıç ve sonuçlarını, sınır ve kayıtlarını, ibtidaisini ve âlâsını bilmeğe kamil seyir adı verilmektedir. Sadece tasavvuf yolu ile Allaha doğru seyir yapılacağını düşünenlerin yanıldıklarını buradan idrak ediyoruz. Tasavvuf yoluna ve bu yol-

da tekamüle cephe alanların da yanlış davrandıklarını öğreniyoruz. Tasavvuf ilminin varlığını inkar edenlere cevap verdiğimiz «Cevlât» kitabında bunları belirttik.

Burada şunu ifade edelim ki tarikat erbabının yolu dışında Allaha doğru seyretmeyi tasavvur edemeyen müfrit sofulara cevap vermek istiyoruz. Ve diyoruz ki; tasavvuf ilminin sistemleşip giriftleştığı döneme kadar Ashabı kiram ve onlardan sonra gelenlerin en büyük düşüncesi Kur'an-ı Kerimi ve Sünneti okumak ve tatbik etmektir. Eğer bu seyir değilse, o halde seyir nedir? Bu basit işaretlerden bile okuyucu kitabın temel karakterlerini idrak edebilir sanırım. Mukaddimede bu kadarla yetiniyoruz.

Şüphe yok ki bu konuda yazı yazmak, kendilerine göre tasavvuf fesadın sebebi ve başbelası olan bir çok kişinin damarına dokunacaktır.

Bu bir gerçek ki, onları bu gibi neticelere ulaştıran sebepler çoktur. Bu durum bile o sebeplerin kendisidir. Bu nevi insanların var olmasına rağmen bu kitabı yazdım. Onu yazmayı da bir fariza kabul ediyorum.

Bugün materyalist bir asırda yaşıyoruz. En az ona denk bir fikir ve yüksek bir manevi cevvaliyetle karşı koymamız lazımdır. Yine şehvetlerle dolu bir cahiliyye asrında yaşıyoruz. Bu da mübah lezzetleri temin etmek ve yollarını açık tutmak yanında yüksek bir ruhi şevkle karşı koymamızı gerektirir.

Öyle bir asırda yaşıyoruz ki İslamın yüksek edebine göre kendini zaptedebilen gayet azdır. Bu da üs-

tün nefis terbiyesi üzerinde ısrar etmemizi zorunlu kılmaktadır.

Bütün bunlar gerçek tasavvuf yolu ise, o takdirde bu alanda yazmak bir zarurettir. Sonra İslam toplumunun her alanında tecdid hareketi olan ve temel özelliklerinden biri de tasavvufi bir hakikat bulunan yeni İslami hareketin, bu alanda yazı yazması, tasavvufu sahih esaslarına ve saf kaynaklarına irca ederek ve sonradan bulaştırılan çirkinliklerden temizleyerek bu alanda da tecrid yapması ve başkasında olduğu gibi bu ilimde de gerçeği yerine koyması kaçınılmaz bir mecburiyettir.

Tasavvuf erbabının herhangi bir ibaresini veya tasarruflarından herhangi birini eleştirmeyi hazmetmiyecek kadar hassas sofular bulunabileceği gibi, tasavvuf mesleğini tanımayan, ismini, mensuplarını ve meselelerini kabul etmeyen, hatta üzerinde söz söylenmesini bile tasvip etmeyen muhalifler de bulunabilir. Bununla beraber ümmetin müceddidleri bu nevi insanları ancak hak ve sadık ve herşeyi yerli yerine oturtan açık bir sözle karşılayacaktır. Alime sadece bu yakışır. Ümmet de ancak bununla düzelir. Alim bunu yapmadığı takdirde yaşadığı nesle karşı ilim emanetini yerine getirmemiş sayılır.

Muhtelif asırlar boyunca İslâm ümmetinin yüzde doksanının tasavvufla ilişkisi olmuştur. Bu ilişki doğrudan doğruya içinde bulunmak, tasavvuf erbabına öğrencilik yapmak, onlarla irtibat kurmak, onlara güvenmek, ismen onlara veya talebelerine bağlanmak şekillerinden biriyle olmuştur. Günümüze kadar da tasavvuf ve erbabı başkalarının ulaşamadığı yerlere ve

muhitlere ulaşmaktadır. Tek başına bu durum bile tasavvuf üzerinde yazmaya, ayıklamağa ve gerçekleri yerine koymağa yeterli bir sebeptir.

Bir şeyde hatayı söylemek kafi değildir. Onun doğrusunu da göstermek lazımdır. Yıkamak yeterli değildir. Bina etmek de gereklidir. Değiştirilen yanlış yerine, doğru olanı takdim etmek lazımdır. Özellikle üzerinde durulan şey mutlaka zaruri veya görmemezlikten gelinemeyecek kadar önemli ve verilmesi gereken bir şey ise bu görev daha da büyük olmaktadır.

Boş veya zayıf esas yerine sağlam bir yapının konulması gereklidir. Her meselede, hakkın açıklanması lazımdır. Bu meselelerden biri de tasavvuf ilmidir. Mutasavvıfların söz ve fiilleridir. Bu da tek başına tasavvuf hakkında yazmağa yeterli bir sebeptir.

Halbuki iş bundan çok daha büyüktür. Bu konuda yazmayı gerektiren zaruretler bazılarının sandığından çok daha geniştir. Bir kere kalb, ruh, nefis, akıl, vücut ve daha çok büyük şeyler, Allaha davet edenlerin beyan ve açıklamalarını gerektirmektedir. Doğru izah görevini yerine getirmediikleri takdirde, batıl, yanlış beyan yoluyla nefislerde hakim olmaya devam edecektir. Kalblerle ruhların bağlandıkları ideal problemleri sömürenlerin hakimiyeti, onları dinleyenler üzerinde sürecektir. Çünkü bunların elinde, dinlenmeye değen ve değmiyen, kabul edilenle edilmiyen, red edilmiş vacip olanla alınması caiz olan, söylenen şeyin mahiyeti ile Allahın şeriatında kendisinden istenen şeyleri temyiz edip seçecek ne sağlam bilgi ve ne de sahih ölçü bulunmaktadır.

Öyle sanıyorum ki bu kitapta en az üzerinde du-

racığım şey isim meselesidir. Gerçi halk arasında öylere vardır ki tasavvuf ve sofiyye isimlerini duymağa bile razı değildir. Böylelerine, yavaş olun, diyorum. Aramızda tarih hakem olsun. Asırlardan beri kimse tasavvuf ismini inkar etmiş değildir. Çünkü Nahiv, Bedi, Maani, Fıkıh ve başka ilim dallarında olduğu gibibudabir ıstılahtır. Alimlerin de ifade ettiği gibi ıstılahlarda sürtüşme olmaz. Hatta bu asrımızda bile İbnu Teymiyyenin fetvalarından iki cilt, Ahlak ve Tasavvuf adı ile yayınlanmıştır. Kimsenin de bunu kınadığını görmedim.

Herşeyden önce inkar edilmesi için dayanak bulunmayan bir meseleyi inkara kalkışmada teenni ile hareket edilmesini rica edeceğim. Çünkü ilimlerden birine isim olarak verilmesi mübah olan bir şeye karşı çıldıkça o şey, mezkur ilmin ünvanı haline gelir.

Bu noktayı geçerseniz, ki geçilmesi lazımdır, muhtevanın kendisi tartışma konusu olması gerekir. Herhangi bir fayda sağlamayan taraf üzerinde durup tartışmaktan çok muhteva üzerinde hakka ulaşmak amacımız olmalıdır.

Bu kitapta Kur'an, Sünnet ve hak ehlinin mezheplerine göre yazılmış bir tasavvuf takdim etmeğe çalıştık. Çünkü inancımız odur ki, olması gereken ve bütün halkın yönelmesi icabeden sadece budur. Allah'a giden yolun lağvedilmesi değil, bulunması ve gösterilmesi lazımdır. Ancak ayıklanması, tetkik edilmesi ve meselelerinin süzgeçten geçmesi gerekir.

Ne mutasavvıflar ne de başkaları masum (hata işlemez) değildir. Masum olan Kur'an ve Sünnettir. Es-

kiden beri asrının en büyük mutasavvıflarından olan Ebu Süleyman ed-Dârânî şöyle diyordu : Halkın söylediklerinden bir nükte kalbime damlayabilir. Lakin onu ancak Kitap ve Sünnetten iki adaletli şahitle kabu edebilirim. Çünkü Cenabı Hak benim için masumiyeti Kur'an ve Sünnette garantilemiştir. Bunun dışında garanti vermiş değildir.»

Sofinin söylediği her harfi masum saymağa çalışan ve Kitapla Sünnetin hakkı olan masumluluğu tasavvuf kitaplarına giydirmek isteyen her mutasavvıfın hatasını buradan idrak ediyoruz. Böyleleri, Cenabı Hakkın haklarında : »Allahı bırakıp bilginlerini, rahiplerini ve Meryem oğlu İsa'yı Allah'tan başka tanrılar edindiler.» (1) dediği yahudi ve hristiyanların asırlarından farksızdırlar.

Mutasavvıflar arasında böyleleri olduğu gibi, içinde bulunan bir hata sebebiyle tasavvuf ilminin esasını ve ihtiva ettiği şeyleri inkar edenlerin de bulunduğunu görüyoruz. Bu konuda sahih görüşten yana olduklarını söyliyerek hatayı hata ile karşılamakta ve akılla mantığa dayanmayan tutarsız bir reaksiyon ile hareket etmektedirler.

Bu kitapta müslümanın ayaklarını, hatalardan uzak, Allaha giden doğru bir seyir yolu üzerine koymaya çalıştım. Allahın davetini kemaliyle yüklenen ve halkı maddi manevi hakka göre terbiye eden Rasûlullahın kamil varisleri olacak bir zümrenin yetişmesi için yolu göstermeğe çalıştım. Muvaffak oldumsa, Allaha hamdolsun. Yanıldımsa, Allaha istiğfar ediyorum.

rum. Yanıldığım, delillerle sabit olursa, açıkça ondan dönmeğe hazırım. Üzerinde ısrar ettiğim ve tutulmasını istediğim sadece hakkın kendisidir.

Cenabı Hakkın «Önden gönderdikleri şeyleri ve bıraktıkları eserleri de biz yazarız» ayetinde bizim ve bizden başkaları için bir ders vardır. Bu ders kullardan korkarak hakka sırt çevirmemize engel olmaktadır.

Şunu da belirtelim ki, kitapta bağımsız ve ayıklanmış bir tasavvuf seyrini göstermeğe çalışırken bir saplantıyı düzeltmiş, bir hatayı tashih ve hakla teyid etmiş isek, bu alanda benzeri olmıyan yeni bir bidat getirmiş değiliz. Zira asırlar boyunca alimler Allaha doğru seyir yolunu tesbit etmeğe devam etmiş, desteklemiş, yanılan mutasavvıfları tenkid etmiş, bidat çıkaranları ve cahilleri eleştirmişlerdir. Günümüze kadar mutasavvıfların kendileri de bu ilimde müsbet yönleri açığa çıkarmış, tatbikattaki hataları tenkid etmişlerdir. Bu konuda biri alimlerden, diğeri de mutasavvıflardan olmak üzere iki örnek voreceğim.

a — Şafii Fıkıh kitaplarından «Kifayetü'l-Ahyâr»ın müellifi mukaddimede şöyle demektedir : «Bilelim ki ilim talibleri, maksatlarının değişikliğine göre farklıdır. Seviyelerinin farklılığı gibi gayretleri de değişiktir. Bu ise büyük incileri elde etmek için denize ve deniz gibisine dalmayı gerektirir.

Bazısı gayet muhtasar bulduğu ile yetinmektedir. Bunlar iki kısımdır. Biri çoluk çocuk sahibidir. Onlar için rızık temini çabası daha fazladır. Diğeri ise sadakat ve ciddiyetle Allaha yönelmektedir. Birin-

cisi sürekli halkla beraber bulunmadığı gibi, sülûk eden diğeri de sadedinde bulunduğu ile meşguldur. Gece gündüz kararsızlık içinde nefsi ile uğraşmaktadır.»

Son cümlesine dikkat ediniz. Cenabı Hakka yönelen iki salikten söz edilmektedir. Kitabın başka bir yerinde mutasavvıfları tenkid etmektedir. Bütün bunlar alimlerin tavır ve edebini bize göstermektedir. Al-laha yönelmek gerekli bir şeydir. Hatalı taraflar sahipleriyle beraber tashih edilir. İkinci örneğe geçelim.

b — İbnu'l-Benna es-Serkisti sofiler nazarında büyük makam işgal eden kasidesinde şöyle demektedir: «Bu, yolların en büyüklerindendir. Anlarsan hidayet bulursun. Kendi ifadenle katıl» Başka bir yerde de şöyle diyor : Bu, tecrübe edilen bir tarikattır. Dalları kurumuş bir ağaç için daha güzel kaynaklardandı. Şimdi değersiz ekollere dönüştü. Sağlam akıl üzerine kurulmuştu. Şimdi ise baştan başa cehalettir. Ona mensup olanlara sâlik deniliyor. Halbuki onun salikleri bugün helake giden bir guruptur.

Birkaç beyit sonra tekrar şöyle demektedir: «Ey adı geçen tarikatın ilmini arayan kimsel Bu zümrelerin peşinden gitme. İçlerinde bundan maksadı bilen yok. Tarikatın hakikatını da kavrayan yok. Heriflerin hakikatten haberleri yok. Seni saptırmalarından sakın. Şimdiye kadar terkedilen yola sen de girme.»

Netice olarak yaptığımız şey, asırlardan beri alimlerle mutasavvıfların yaptığından başkası değildir. Alimi de sofusu da bilsin ki hiç kimsenin yapmadığı

bir şeyi kendimiz yapmış değiliz... Aksine yaptığımız bu çalışma, herkesin yönelmesi gereken bir neticedir. Önemli olan tahkik ve araştırmadır. Kesin hakem nasıların kendisidir. Cenabı Hak buyuruyor : «Birşeyde anlaşmazlığa düşerseniz onu, Allaha ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allaha ve Rasûlüllaha havale ediniz.»

Sofu olsun, selefi olsun kimseden çekinmeden ve allerji duymadan herkesten gelecek haklı söze bağırmız açıktır. İlim peşinde koşanların haktan başkasına aşık olması, ondan başkasını araştırması hiç de yakışmaz. Nerede bulursa alır. Bunun dışında kalanlar da heveslerinin peşinde koşanlardır.

1 — Tasavvuf, aldığı mahiyet itibariyle iki yönlü olmuştur. Birincisi ameli, ikincisi de nazari yöndür. Ameli yönün sünnete uygun düşen yerleri yanında ters düşen yerleri de vardır. Nazari yönden de bir kısmı ilham ve keşifler cinsindendir. Diğer kısmı da akaid ve nefsin ahlakı üzerinde hakikate yaklaşma yolunun şerhinden ibarettir.

Tasavvuf etrafında sürdürülen savaş, bid'at işler, keşif ve ilhamlar sebebiyle alevlenmektedir. Allahın izniyle kitapta bu meselelerin çoğunu inceleyip yerli yerine oturtmaya çalışacağız.

2 — Tasavvuf meselesinde iki görevimiz vardır. Birincisi, Cenabı Hakka götüren doğru yolu insanlara göstermektir. Ta ki bununla müslüman, cahilin veya cehaletin tuzagına düşmekten korunacak bir imkan ve marifet sahibi olsun. Bütün bunlar gerçekçi ve üstün bir tasavvufi terbiyeye ulaşmak içindir. Yapmak istediğimiz de budur.

Bununla beraber önce de belirttiğim gibi, bu kadarı bile beni bir takım cihazlarla karşı karşıya getirecektir. Bu cihazların bir kısmı tasavvufi, bir kısmı selefi, bir kısmı da bu gibi konularda özel hassasiyet taşıyan zümrelerdendir.

Bazı sofular; bu adam, tasavvuf zevkinin kokusunu bile almamıştır. İstilahlarımızdan haberi yoktur, bilmediği şeylerde konuşmaması gerekir, diyeceklerdir.

Tasavvuf düşmanlarından bazıları da: Bu kitap mevcut tasavvuf halkalarına hizmet etmektedir. Çünkü birçok kişi söylenenlere inanacak ve seyirle ikna olacaktır. Neticesi de tasavvuf şeyhlerinden cahil birine gidecek ve önüne diz çökecektir. Yanlış şeylerle terbiye edilenler bu şeyhin peşinden gidecek, kitapta belirtilen şeyleri de unutacaklardır. Yahut başka biri onları yoldan çıkaracaktır.

Bir kısmı da bizi yolkesenlik ve hayrı engelleme ile itham edecektir. Bu ve buna benzer birçok sebeplerden dolayı bu konularda söz söylemekten uzun yıllar uzak durdum. Nice defalar bu şeylerin zarureti-ne kani oldum. Kaç defa bu konulara girmemek gerektiğine ve «el-Esas fi'l-Menhac» serisi ile yetinmeğe karar verdim. Nihayet bu mevzuları aydınlatmak için Cenabı Hak gönlüme inşirah verdi. Cenabı Hakka şükürler olsun.

Artık halktan çekinmek için ömür kafi gelmiyor. Övenlerin medhi veya yerenlerin tenkidine bakarak sevgili İslâm ümmetine söylenmesi gereken herşeyi söylemekten alıkoyması için gönlümde vüs'at kalma-

mıştır. Belirttiğim insan sınıflarına özetle şöyle söyleyeyim :

1 — Asrımızın en büyük tasavvuf bilgini ve gerçek mutasavvıflardan bildiğim kişilerin yanında kaldım ve talebelik yaptım. Bazı tasavvuf şeyhleri, mürid eğitmek ve yetiştirmek için icaze verdi. Ancak ben herhangi bir tarikata bağlı kalmamak ve sadece kitapla sünnete bağlı olmak şartını onlara koştum. Bunları da, bilgisiz ve tasavvuftan nasipsiz konuşuyor, diyen sofulara söylediğim gibi, kitap ve sünnet dışında bir şeyle kendimi kayıtlı saymadığımı da başkalarına ifade etmek için belirtiyorum.

2 — Cenabı Hak buyuruyor : «De ki hak Rabbinizdir. Dileyen iman eder, dileyen küfreder» bizim görevimiz göstermek ve aydınlatmaktır. Cenabı Hakkın buyurduğu gibi «Hidayete gelen kendisi için gelir.»

3 — Hakkın şeyhlerin etrafından dağılması yahut herhangi bir hayrın kesilmesi hırsında değilim. Aksine halk arasında güzel ilişkilerin artmasını, hayır muhitleriyle hayır için çalışanların artmasını temenni ediyorum. Lakin bütün bunların şeriatın esas ve furuuna uygun olması ve diğer vaciplerin hesabına olmaması lazımdır.

4 — Selefi bir tasavvuf şeklinin gelişmesi için çalışıyorum. İlim ve zikir meclisleri, şeyh ve halkaları olan selefi bir tasavvuf. Bundan başka bir tasavvuf yoktur.

5 — Muasır İslâm hareketinin geçtiği tecrübelerden de anlaşılmıştır ki, boyutları açık olmayan birşey

meyvasını veremez. Bu hareket, tasavvufi terbiyeyi şekil ve sülukta mücmel bir şekilde benimsedi. Üstad el-Benna Et-Talim risalesinde belirli bir merhalenin her yönden nasıl tasavvufi bir karakter taşıdığını, beşinci kurultay risalesinde de davetimizin temel özelliklerinden birinin tasavvufi bir hakikat olduğunu belirtmiştir. Özel terbiye görmek isteyenler için bunun muayyen yoluna süluk edebileceğine dair serbestiyet verdiğini notlarında açıklamıştır. Bunları da tasavvuf hakkında görüşlerini açıklarken dile getirmiştir.

Ne varki Allaha doğru selefi bir seyir yolunun ayrıntıları ortaya konulmadı. Bunun neticesidir ki hareketin bazı elemanları ruhi bir boşluk ve eksiklik duymaktaydı. Bu da çağdaş İslâmi hareketin hakikat ve zaruretlerini bilmeyen şeyhlerin yoluna süluk etmelerine sebep oldu. Yahut asrımızda Allahın farz kıldığı çok önemli vazifelerden uzaklaşmalarıyla sonuçlandı.

6 — Sonra asrımız şehvet, duygusallık ve maddecilik asrıdır. Bu gibi şeyleri en az onların seviyesinde ve ayarında şeylerle karşılamamız lazımdır. Onun için kesinlikle diyorum ki bu tehlikelere sadece tasavvufi terbiye ile karşı konulabilir. Şehvet problemlerini sadece söz halletmez. Bunu için ruhi eğitim, temiz muhit ve ortam gereklidir.

Maddeciliği de sadece sözle karşılamak mümkün değildir. Karşı koymak için şuur, zevk ve sözün yanında imani duyguların bulunması lazımdır. Başboşluk ve isyankârlık yalnızca sözle değil, Allah korkusu, edeb, takva ve günahattan titizlikle sakınarak ancak önlenebilir. Bunun ameli yolu tasavvuftur.

Bunlar açığa çıktıktan sonra geriye bir mesele kalıyor. O da tasavvuf adının tartışılmasıdır. Biri sorabilir : Bu tasavvuf ismi nedir? Cevabı daha önce belirttiğim gibidir. Bedi', Nahiv, Sarf gibi isimler nedir? Gelişen bir ilim için kullanılan ve diğer ıstılahlar gibi gelişerek asırlar boyunca kuvvet kazanan bir ıstılahtır. Tekrar kabilinden de olsa şunu işin başında belirtmek isterim :

1 — Bu kitapta iman hakikatının zevkine varması için Seyr ilallahı müslümana göstermek istiyorum. Aynı zamanda el-Benna'nın davetinin özelliklerinden olan tasavvuf gerçeğinin manasını da müslümanın tanımağa çalışmasını arzu ediyorum. Tasavvuf konusunu başlangıcından nihayetine kadar ele almayı düşünmüyorum. Çünkü bu, üst düzeydeki çalışmalarla ihtisas yapanların işidir. Ben ise herkes için yazıyorum.

2 — Bu ve daha önce belirttiğim «Cevlat» kitabı ile müslümanlara tasavvuf araştırmaları için yolu göstermeğe çalışıyorum. Elinde bir ölçü bulundurarak yahut ışığında yürüyeceği ve okuyup ölçeceği bir ışığı vererek tasavvuf kitaplarını okuyabilecek seviyeye gelmesini istiyorum.

Bu bakımdan kendim tasavvuf kitaplarını okuyabilmek için bu kitabı bir basamak kabul ediyorum. Özellikle Gazali'nin eserlerini, İranlı mücahid ve alim Kuşeyri'nin Risalesini ve Abdülfettah Ebu Gıdde'nin taliklerle neşrettiği Muhasibi'nin Risaletü'l-Müstersîdî'nî okuyabilmek için bu kitap bir rehber sayılmaktadır.

3 — Bu kitap toplanma ve sohbet etmenin yerine geçmez. Alemin ve müslümanların durumunu bilen, insanı ıslah ederek adi seviyeden üstün mertebelere çıkarabilen anlayışlı ve amil olan alim şeyhlerin öğütlerinden uzak kalmak için de kafi değildir. Ancak insanın araştırması ve alması gereken şeylerin nevi-ni göstermekte, almanın şeklini belirtmekte ve hatalı yönlerden sakındırmaktadır.

Aynı zamanda insan, bu nevi şahsiyetleri bulamadığı zamanlarda seyr ilallah yolundaki işaretler kabilinden yeterlidir. Alimin güven içinde tasvib ettiği ve fakihin kalbinin emin olduğu bu gibi şahsiyetlerden birine insan rastladıkça rahatlıkla faydalanması ve basiret üzere ondan birşeyler alması için bir nevi yol azığıdır. Kişi, kitabın muhtevasına bağlı kaldığı süreçte Allah nezdinde kurtuluşa ermek için seyr ilallah yolunda ona yeterli olacağına güvencim tamdır. Sonra içindikileri sahih olarak anladığına inanan, söylediklerini tatbik eden ve tatbik alametleri üzerinde beliren her müslümanın okumasını, okutmasını ve ona göre eğitmesini özellikle Şeriat Fakültesi ve Ezher mezunları yahut ehil şeyhlerin eli altında yetişen ilim taliblerinin bu işi yapmalarını caiz görüyorum.

4 — Bu kitapta muallakta kalmadığım gibi kendimden de yeni bir ilim geliştirmedim. Daha önceden kazandığım tecrübe yanında okuyabildiğim tasavvuf kitaplarından çok faydalandım.

Öyle bir devirde yaşıyoruz ki, ümmetimiz hayır olan ile, olmıyanı birbirinden ayırd edemez durumdadır. Hz. Huzeyfe Rasûlullah (S.A.V.)'dan bu kötü-

lükten sonra bir hayır var mıdır? diye soruyor. «Var-
dır. Ancak bulanıktır.» (1) buyurduğu bir durumda-
yız.

Bunu, özellikle zikrediyorum. Çünkü biri çıkıp da :
Bu kitabın yazarı falan kişinin filan kitabından ben-
ce çok bulanık olan şeyler nakletmektedir, diye iti-
raz edebilir. Bununla hem kitabı hem de yazarı ve
nakledilen şeyleri küçük düşürmeye çalışır. İnsaf sa-
hiplerinin böyle bir şeye düşmemelerini diliyorum.
Çünkü hayır bulanıklığa karışabilir.

İçinde bulanık çok şey bulunan bir kitapta hayır
 taraflarından da çok şeyler bulunabilir. Böyle olunca
bu bulanıklığın varlığı bizi hayır olanı almaktan en-
gellememesi lazımdır. Sonra müellifin bir kitapta söy-
lediği ve benim de naklettiğim herhangi bir sözden
dolayı görüşümü temsil ediyor, düşüncesiyle bir ki-
şinin kalkıp beni kınaması doğru değildir. Uslubuna
uyduğum veya kendisinden nakiller yaptığım şahıs-
ların ifadelerine bakarak benim de aynı fikirde oldu-
ğumu çıkarmak ve karalamağa çalışmak tasvip edi-
len bir yol değildir.

5 — Üstad El-Benna hareket ve davetinin devra-
lınan bütün hayır şeyleri bulanıklıklardan ayıklaya-
rak ve ümmet için gerekli bütün hayırları seçerek
toplamağa çalışan bir hareket olduğunu biliyorum.
Hatta muâsır İslâm hareketi için bunun başta gelen
bir görev olduğunu da anlıyorum. Çünkü İslâm ale-
minde siyasi çalışmalar kayıtsız ve esasları belirsiz
bir şekilde başladı. El-Benna ise bulanıklıktan uzak

(2) Buhari ve Müslim.

ve sağlam esaslara dayanan İslâm esasları ile kayıtlı bir yapı meydana getirmeğe çalıştı.

Yine selefi hareket birçok yerde kapalı, hatta bazı yanlış mefhumlarla ve yıkma ile yapmanın birbirine karıştığı yollarla başladı. el-Benna ise esaslara bağlı, boyutları belli, yıkılması gereken ile yapılması icabeden yerleri bilen selefi bir hareket olmasını istedi. İslâm ümmeti, tasavvuf kitaplarından ve yüzlerce tasavvufi tarikatın temsil ettiği ansiklopedi çapında büyük bir miras devraldı. Bu geniş mirasın içinde büyük bir hayır olduğu gibi, çok bulanıklık da bulunmaktadır.

Benna, davetin, tasavvufi bir hakikat olmasını istedi. Herşeyde de hakikatın esas alınmasını söyledi. Davetinin en belirgin özelliklerinden birini tasavvufi bir hakikat kabul ederken şu sebeplerden dolayı yanlışladığını görüyoruz :

a) Evvela tasavvuf beşeriyetin ruhunda köklü bir eğilimdir. Bunun için davetimizin unsurlarından olması gerekli olduğu gibi bu alanda da özel bir medresemizin bulunması lazımdır.

b) Tasavvufi mirası tümü ile kabul etmek veya tümünden reddetmek gibi bir tercih söz konusu değildir. Bu bakımdan alınacak veya terkedilecek şeyler için bir ölçünün bulunması zaruridir.

c) Bu bir gerçek ki, tasavvufi tecrübeden faydalanmaksızın hayat seyrinin ve asrımızın karakterinin giriftleştirdiği beşeriyetin ruh hastalıklarından çoğunu tedavi etmemiz mümkün değildir.

Günümüzün birçok problemlerini çözmek için fakihlerin görüşlerine ihtiyaç duyduğumuz gibi akli, ruhi ve nefsi birçok meselelerin çözümü için de tecrübeli kişilerin tecrübesine muhtacız. Gerek «Cevlat» kitabında ve gerekse bu kitapta belirttiklerimiz, Hasan el-Benna'nın tasavvufi hakikati davetinin temel özelliklerinden biri sayarken ne kadar haklı olduğunu göstermeye kafidir.

6 — Hasan el-Benna Naib rütbesini İslâm cemaati içinde esas rütbelere biri saymaktadır. Ben de «Min ecli Hutvatin ile'l-Emam (3) Kitabında belirttiğim gibi ümmetimizin selametinde başlangıç noktasının müceddid olduğunu kabul ediyorum. Sonra ümmetin ihtiyacını giderecek kadar amil kişilerden bir zümrenin bulunması, davetin ihtiyacını karşılamak için gereklidir. Müceddidin varlığından sonra bunun mevcudiyetini de gerekli bir adım kabul ediyorum.

Bunda olacak bir başarısızlık esasında hareketin yapısında bir eksiklik demektir. Cemaat içinde naib rütbesinin Rasûlüllahın kamil varisi sözünün karşılığı olduğunu kabul ediyorum. Tasavvuf literatüründe mürebbi, şeyh rütbesinin karşılığıdır. Bu kitaptan, İslâm cemaati içinde gerçek naibin ortaya çıkmasını büyük iştiaqla bekliyorum. Bu rütbenin sağlam ve doğru bir muhtevadan hali kalmamasını temenni ediyorum.

Mutasavvıflar kamil mürşid terimini kullanıyorlar. İleri gelen mutasavvıfların kendi şahadetleriyle el-Benna gerçek bir kamil mürşid idi. Aynı zamanda

(3) «Cihad Yolunda Bir Adım Daha İleri» z

müceddiddi. Naib kardeşlerimiz de onun gerçek halifeleridir. Davet içinde bu meselenin kâmil manada yerini alması lâzımdır. Bu rütbe ile herhangi bir kıyafet arasında bir irtibat kurmak doğru değildir. Mutasavvıflar bile bu manayı aşmışlardır. Onlar arasında nice mürşidler vardır ki kendilerini alim kıyafeti yahut halkın alışkın olmadığı bir kıyafetle kayıtlamaktadır. Rasûlüllahın şemâli ve İslâmî kıyafet üzerinde gösterdiğimiz titizlik yanında bu noktayı da göz önünde bulundurmak lazımdır. Bütün bunlar bu kitabı İslâmî yapının bir parçası haline getirmektedir.

Çok denedim, çok gördüm. Ama İslâm esaslarına uygun temiz bir tasavvufî terbiye almış kişiler dışında nefiste kemal, sülukta ihsan ve akıllıca muamele gücüne sahip nadir kimseler görebildim. Çünkü beşerî nefsin anahtarları sadece bu terbiyede, esas ve kurallarında bulunmaktadır. Zira mutasavvıflar nefsin tezkiyesi ve terbiyesini kendileri Rasûlüllahtan miras almışlardır. Bu yollarda derinleşmiş, ayrıntılarına girmiş, başkalarının sezebileceği şeyleri sezmiş ve her asırda zengin tecrübelerinden oluşan pazarları kurulmuştur. İnsan onlardan da almadıkça nefsi, Rasûlüllahın halinden uzak kalmaktadır.

Nefsin, Cenabı Hakla ilişkilerinde olsun, insanlarla muamele gücünde olsun beşerî nefsinin terbiye olacağı ilmi mutasavvıflar kendileri elde etmişlerdir. Masonluk hareketleri, localarına katılmayan insanlara kaba saba taş ismini veregelmişlerdir. Çünkü onlara göre toplumda uygun yerini alacak şekilde yontulmuş değildir insan.

Diyeceğimiz şudur : Masonluk taş belki yontabilir. Lakin taş yine bütün katılığıyla taş kalacaktır. «Bundan sonra kalbleriniz katılaştı. Şimdi taş gibi, belki taştan da katıdır.» Lakin tasavvuf ve onun çevreleri, bütün mükemmellikleriyle insanı yetiştirmeye bizzat kadirdir. Allah'a kulluk görevlerinin tümünü yerine getiren, başkalarıyla ilişkilerde en büyük fedakârlığı yapan, her şeyi ile edeb, acıma, merhamet, sevgi, fedakârlık ve nezahet ile kaim bir toplum meydana getiren insanı yetiştirmektedir.

Ne var ki bazı mutasavvıflar hayrı bir çok bulanıklıklarla karıştırdılar. Bu, yapının ana iskeletini büyük ölçüde etkiledi. Bugün görevimiz saf, temiz ve kamil tasavvuf terbiyesini ortaya çıkarmaktır. Bu da İslâm toplumunda tasavvufun yerini alarak tembellerin ve cihad kaçaklarının sığınağı olmaktan kurtarılması suretiyle tertemiz tasavvufi çevreler oluşturmakla meydana gelecektir.

Bir takım insanlar vardır. Deliller karşısında aciz kaldıkça şöyle bir soru sorarlar : «Bu kitabın muhtevasına ihtiyaç bırakmıyacak kadar Kur'an ve Sünnette aynı şeyler yok mudur?». Evet, vardır diyoruz. Lakin bu kitap örnekleri bir arada toplamaktadır. Sonra herkes çokça okumaya, her şeyi kavramaya ve meseleleri birbirine bağlamaya aynı şekilde muktedir değildir. Yine insanın elinde açık bir ölçü ve rahatlıkla sağlanabilen bir hareket noktasının bulunması bir zarurettir. Elinizdeki kitap bu durumlar gözönünde bulundurularak meydana gelmiştir. Kur'an ve Sünnete bağlı kaldıkça ve onların ışığında kaleme alındığı sürece karşı çıkılması doğru değildir. Aksi halde

yazılmış bütün kitapları reddetmek gerekecektir. Öyle ya, Kur'an ve Sünnette bunlara ihtiyaç bırakmayan şeyler yok mudur?

Cevap olarak belirttiğim bu şeyler gerçekte bu ilimle beraber bütün ilimlerin de doğuşunun sırrını teşkil etmektedir. Tasavvuf ilmi, pratikte mevcut olmuş ve yerleşmiştir. «Cevlât» kitabında da belirttiğimiz gibi bulunmaması ve yerleşmemesi de mümkün değildir.

Kur'an ve Sünneti okurken kalb, iman, zevk, kalb hastalıkları ve bu hastalıkların tedavisi, kalbin dilsizliği, kör oluşu, sağlık ve hastalığı, takvâ ve fıskı, insan nefsi, tezkiye ile fücuru ve buna benzer manalardan çokça sözedildiğini görmekteyiz. İslâm alimlerinin bu manalarla ilgisi bulunan şeyleri özel bir kitap içinde tescil ederek zaptetmeleri olağan bir şeydir. Yine bu manaların keyfiyetleriyle ilgisi bulunan her şeyi kapsıyan özel bir ilmin bunun neticesi olarak gelişmesi de en makul olandır. O halde tuhaf olan bu ilmin bulunması değil, bulunmamasıdır. Zira İslâm alimleri her alanda yazmış, benzer şeyleri birbirine eklemiş, şerh ve tafsil etmiş ve konu ile ilgisi bulunan her soruya cevap vermişlerdir.

Tasavvuf ilmi de bu şekilde doğdu ve gelişti. Mensup olmayan kimselerden gördüğü muhalefet, hakkını verenle vermiyen, üzerinde müstakim olanla olmayan kişilerin hakkında yazı yazmaları gibi her ilmin başına gelen, bunun da başına gelmiştir.

Müslümanların tarih boyunca gafletten Allahı tanımağa, başıboşluktan dirlik ve düzenliğe, kalb ve

nefis hastalığından sıhhate doğru seyir konusunda mülahazalarını ve kişisel tecrübelerini içinde tescil ettikleri bir ilmin bulunmasında hiçbir tuhaflık yoktur. Asıl tuhaflık böyle bir ilmin bulunmamasındadır. Tasavvuf ilmi varolmuş, uzmanları çıkmış ve alıcıları da bulunmuş olduğundan pazarı kurulmuş demektir. Sonra her müslüman ona muhtaç olduğuna göre kurulmaması mümkün müdür?

Durum bu şekilde olunca medreselerinin de bulunması, üzerinde çekişmelerin de olması, buna ek ve tamamlayıcı mahiyette şeylerin de bulunması, devamı için gerekli veya destek olan unsurların ortaya çıkması çok normaldir. Ama öğrenmek, tanımak ve bilmek isteyenler için en kısa yol bu ilmi kendi kitaplarından okuması ve onu kaynaklarından almasıdır. Bu arada diğer bütün ilimler için söylenen şeyler tasavvuf ilmi için de söylenmektedir. Mesela kitap ve sünnet her şeyin tafsilatını kapsamaktadır. Bu ilim için de «Ne gereği var, Kur'an ve Sünnette nasıl olsa mevcuttur» gibi iddialar ileri sürülmektedir.

Ne var ki Kitap ve Sünneti ihata eden, benzer tarafları bir araya getirip telif eden, mücmelin tafsilini bilen ve her şeyi yerli yerine oturtan bir insan olmuş mudur? Sonra insanlar anlayışta, derin kavrayışta ve uzak görüşlülükte eşit midir?

Müslüman kişiyi, ilmi, kaynak kitaplarından ve ehil kişilerden almaktan soğutanlar gerçekte onun yolunu uzatmakta, daha doğrusu ulaşılmaktan alıkoymaktadırlar. Bayağı vatandaşa, nasih ve mensuhu istersen tefsir kitaplarından araştır yahut nüzul sebeb-

lerini sayısız tefsir kitaplarında mevcut olduğu için onlardan öğren denilemeyeceği, aksine nasih ve men-suhla ilgili falanın kitabını oku, nüzul sebepleri için filanın řu kitabına bak diye tavsiye edildiği gibi ta-savvuf ilmi ve diğer bütün ilimler için de durum aynıdır. İlmî elde etmenin ve yakından tanımanın en kısa yolu budur.

Herhani bir ilmin bulunması gerekli ise onun yazılması ve ayıklanması da zaruridir. Her ilim için söz konusu ne ise tasavvuf ilmi için de söz konusudur. Ameli tasavvuf vadisinde seyredeceğine başka bir vadede seyretmiş olabilir.

Burada tasavvuf ilminden maksadımız Kitap ve Sünnetin ışığında kaleme alınan ve ilimde rüşuk kazanmış alimler tarafından tasvib edilen ilimdir. Şimdiye kadar söylediklerimiz ışığında bu kitabı esas itibariyle yazmada ve bu isimle tesmiyede ne kadar haklı olduğumuz ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Ne var ki, kitap yazmamız için dayandığımız gerekçeleri ve yazmaya zorlayan zaruretleri açıklamada belki sözü uzattık denilebilir. Çünkü kendilerini sevdiğimiz ve onların da bizi sevdiğine inandığımız kardeşlerimiz, bugün müslümanlar arasında çarkı dönen ilim çatışmalarından uzak kalmamızı, hepsini hayır üzerinde toplamaya vasıta olmamızı ve İslâm davası yararına tarafları birleştirici merkezi bir kuvvet teşkil etmemizi gönüllerinden temenni etmektedirler. Onların duyduğu endişeyi ben de hissediyor ve itina gösteriyorum. Lakin bina (yetiştirme) işlemi bu konulara temas etmeğe mecbur etmektedir. Bu işlem de her şeyden önce gelmektedir.

Anılmaya değmiyecek kadar istisnai bazı açıklamalar dışında, ilmi veya nazari açıdan araştırılması kimseye yarar sağlamıyan birçok meseleleri bu kitapta ele almadım. Çünkü öyle inanıyorum ki bu gibi meseleleri insan her kitapta bulabildiği gibi o kitaplardan okumasında da bir sakınca yoktur. Bu bakımdan kitabın okuyucuyu usandırmıyacak şekilde muhtasar olmasına ve esas cevherden uzaklaştıracak keyfiyetler içinde kaybolmamasına özellikle dikkat ettim. Bunun için bazı meselelere girmedim. Karakterim icabı herhangi bir meselede gördüğüm zaruret ve bu zarretin gerektirdiği kadar yazmaya özen gösteriyorum. Burada da durum aynı şekildedir.

Okuyucu bu kitapta müelliflerin metodundan gitmediğimi görecekdir. Çünkü onlar ismi zikretmeyi, ismin verilmesinin sebeplerini ve benzeri şeyleri belirtmeğe önem vermekte ve telifin esaslarından biri saymaktadırlar. Kanaatimce bu gibi şeyler başka kitaplarda çokça bulunmaktadır. Okuyucu bu konuda merak ettiği bir şey varsa ilgili kitaplara başvurabilir.

Benim üzerinde durduğum, bu kitabın, haklı sebeplere dayanarak, herhangi bir ilim dalında yazılan herhangi bir kitaba ilave başka bir eser bırakmak değildir. Bunu mütehassısların görevi ve amacı olarak görüyorum. Kendimi ise bu şahıslar arasında herhangi bir biranışta mütehassıs görmüyorum. Görevim bina ameliyesinde yardımcı olmaktır. Bu ameliyenin gerektirdiği şeylerde gücüm yettiği kadar çaba sarfetmeyi kendime bir görev sayıyorum. Kitapta okuyucunun aradığı şeylerden bazılarını bulamadığı zaman mazur görmesini diliyerek bunları söylüyorum. Bu-

nunla beraber okuyucuların görmek istediği bir çok temel meseleleri ele aldığımı sanıyorum.

Şunu da belirteyim ki kitapta aradığı bir meseleyi okuyucu bulamadığı zaman rahatlıkla Kuşeyri Risalesi ve Şeyh Ahmed er-Rezzuk'un «Kavaidü't-Tasavvuf» gibi eserlere bakarak tetkik edebilir ve kitapta ele alamadığım herhangi bir konuyu oradan okuyabilir. Bu iki kitabın fakih bir mutasavvıfın yapacağı muhtasar taliklerle beraber basılmasını çokça temenni ediyorum.

Netice olarak, seyr ilallah konusunda yazmak birçok zaruretin gerektirdiği bir ihtiyaçtır. Çünkü insanda nefis, ruh, akıl ve kalb gibi isimler taşıyan bir çok şeyler vardır. Bunlardan her biri, acaib ve garaibliklerle dolu başlıbaşına bir alemdir. Bu acaiplikler, ancak Allaha doğru seyirle insanın önünde açılabilir. Bunun için Allaha doğru seyir, insanın kendi benliğini ve ihtiva ettiği şeyleri bilmesi bakımından ferd için gereklidir. Allaha doğru seyri bilmeyen insanın, nefis ve benliğinin ufukları hakkında fazla bilgisinin olmayışı bu sebeptendir. İnsanı seyr ilallaha sürükleyen sebeplerden biri budur.

Ferdin, Cenabı Hakla ilgili, zevk ve şuurla dolu sağlam bir marifete sahip olmasının tek yolu seyr ilallahdır. İnsan mümin bile olsa seyr ilallaha süluk etmedikçe yaratıcısı hakkında birçok şeylerin marifetinden mahrum kalır. Çünkü nazari ve akli iman ile zevk ve şuurla dolu iman arasında büyük fark vardır. Bu da insanı seyr ilallaha sürükleyen ikinci bir sebeptir.

İnsan nefsi hastalanabilir ve bu hastalığından, ancak Cenabı Hakka doğru sahih bir seyirle kurtulabilir. Yine güzel bir ahlaka sahip olması gerekir. Bu ahlaka sahip olmadan kurtuluşu mümkün değildir. Bunu da ancak Cenabı Hakka doğru yapacağı sahih bir seyirle sağlayabilir. Seyre sevkedenden üçüncü bir sebeb de budur.

Buna göre seyr ilallah, kabiliyetlerin değişikliğine göre değişebilen derecelerde vacip olmaktadır. Bir kere seyrin olması bir zarurettir. Seyredenlerin dereceleri de kendi güç ve çabalarına göre değişir. «Onu tertemiz yapan kişi muhakkak umduğuna ermiş, alabildiğine örten kişi ise elbette ziyana uğramıştır.» (4) Cenabı Hak yine buyuruyor : «Onların ne etleri, ne kanları hiçbir zaman Allaha erişmez. Fakat sizden O'na yalnız takva ulaşır.» (5) Rasûlullah (S.A.V.) buyuruyor : «İman süreyya (gezegeninde) de olsa Faris ehlinden adamlar ona ulaşacaklardır.» (6)

Cenabı Hakkın emirlerini şuurla ve bilerek yerine getirmek ona doğru seyri de gerektirmektedir. Çünkü seyr ilallahı ve ondan maksadı bilmiyen bir insan ilahi emirleri yerine getirmede de çok geridir. Cenabı Hak buyuruyor : «Yaratan Rabbinin adıyla oku» ve «Rabbinin ismini an ve yalnız ona yönel.» (7)

Kur'an ve Sünnette varid olan İslâmî manaların zevkine ermek de seyri gerektirir. Cenabı Hak buyu-

(4) Şems : 9 - 10

(5) Hacc : 37

(6) Buhari,

(7) Müzemmil : 8

ruyor : «Onun yüzü (kendisi) hariç herşey helak olacaktır». Resûlüllah buyuruyor : «Allaha, görürcesine ibadet et. Sen O'nu görmüyorsan bile o seni görüyor.» (8)

Seyr ilallah zaruridir. Üzerinde yazmak ve hakkındaki şüpheleri gidermek zaruridir. Seyirde ifrata gitmeyi önlemek zaruridir. Bütün bunlar bu kitabın yazılmasında birer sebeptir. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi her müslüman Allahın emirlerini yerine getirdiği sürece Allaha doğru seyrediyor demektir ve bundan nasibini alacaktır.

Ancak kemali araştırmak, ulaşma yollarını tesbit etmek, sağlam yollardan buna gitmek, âlâsından ednasına kadar bütün makamların kaynaklarını, yollarını bidayet ve nihayetlerini, sınır ve kayıtlarını bilmenin hepsine birden kamil seyir adı verilmektedir. Buradan da öğreniyoruz ki, ancak tasavvuf yolundan seyir ilallah yapılacağını tasavvur eden mutasavvıf hata içindedir. Daha önce de tasavvuf ilmini inkâr edenlerle seyir ilallahı yalnızca tarikat şeyhleri vasıtasıyla tasavvur eden müfrit sofulara cevap olarak bunu zikretmiştik. Çünkü böyle bir tasavvur tamamen yanlıştır. Zira Ashab-ı Kiram ve onlardan sonra gelenlerin tasavvuf ilminin kaideleri sistemleştirilinceye kadar en büyük gayretleri Kur'an ve Sünneti okumak ve tatbik etmektir. Bunların yaptığı seyir değilse, o halde seyir nedir?

(8) Buhari, Ebu Nuaym Hilye'de rivayet etmiştir.

Bu bir kaç noktadan da okuyucu elindeki kitabın mahiyetini ve özelliklerini idrak edebilir. Şimdilik bu kadarla yetiniyoruz. Kitaptaki temel konuların tafsilatına girmeden önce bazı meselelerin aydınlatılmasını zaruri gördüğümüz için birinci bölümü •İslâma Genel Bakış•a ayırdık.

İSLÂMA GENEL BAKIŞ

Hasan el-Benna İslâmı şöyle tarif etmektedir :

«Hayat tezahürlerinin tümünü kapsıyan genel bir nizamdır. Devlettir, vatandır. Hükümet ve ümmettir. Ahlak ve kuvvettir. Hak ve adalettir. Kültür ve kanundur. İlim ve yargıdır. Madde ve servettir. Kazanç ve zenginliktir. Cihad ve davettir. Ordu ve ideolojidir. Sağlam bir akaide ve sahih bir ibadettir. Bütün bunlar İslâmdır.»

İslâmın tarifi ile ilgili olarak yine şöyle demektedir: «İnancımıza göre İslâm, hayatın bütün yönlerini düzenleyen, her meselede hükmü olan, hassas ve sağlam bir nizama bağliyan, hayati önem taşıyan problemler ve halkın islahı için gerekli olan sistemler karşısında eli kolu bağli durmıyan tam manasıyla kamil bir nizamdır.»

el-Benna'nın bu tarifleri İslâm için hakkın ve hakikatın kendisidir. Başkaları bir tarafa, müslümanlardan birçoğunun bile kendisinden habersiz olduğu en önemli bedihiyyattandır. Halbuki Kur'an nasları bu konuda tamamen açıktır. «Sana Kur'an-ı her şeyin apaçık bir beyanı, bir hidayet, bir rahmet ve müslü-

manlar için bir müjde olmak üzere indirdik.» (1) -Herşeyin apaçık bir beyanı- ayeti, Kur'an-ı Kerimin her meselede hidayet üzere olmak için en güzel cevabı vermekle beşeriyetin bütün hayatını kapsamı içine aldığı göstermektedir. Bu ihata da ya kendisinin doğrudan getirdiği çözümlerle yahut şerhi mahiyetinde olan Rasûlüllahın kavli, fiili ve takrirî sünneti ile yahut zaman, mekân ve şahıslara göre normal ve olağanüstü hallerde İslâm ahkâmının istinbat edildiği ve Kur'an'la Sünnetin bize havale ettiği yollarla gerçekleşmektedir.

Burada bazı meseleler vardır. Birçokları ondan gafil kalmakta yahut tanımamaktadır. Halk İslâmın şümul özelliğinden gafil kaldığı gibi çok önemli olan iman davasında da cahil bulunmaktadır. Çünkü insanın müslüman sayılması için İslâmın tümüne inanması lazımdır. İslâm anlayışı genel olarak zedelenmiş ise iman davası da tabii olarak zedelenmiş olacaktır. Hatta iman ile İslâm arasındaki ilişki konusunda çoğu zaman bir anlaşmazlık meydana gelmektedir. Yine imanı ve İslâmı zikreden ayetlerin anlaşılmasında çoğu zaman yanlışlıklar olmaktadır. Bunları gözönünde bulundurarak bu konu üzerinde biraz duralım.

İslâm kelimesi Cenabı Hakkın Hz. Muhammede indirdiği ve Kur'an'la Sünnetin beyan ettiği dinin adıdır. Az önce gördüğümüz gibi bu manasıyla İslâm beşer hayatının bütün yönlerini kapsıyan şamil ve kâmil bir nizamdır. İçinde ibadet, akaid ve ahkam bulunmaktadır. Akaid, ahkam ve ibadet yanında şeairi

(1) Nahl : 89

de mevcuttur. Zaman ve mekan içinde dünya ve ahiret meselelerinin tümünü kapsamaktadır.

İslâm sözü, İslâm dinine giren insanın durumu için de kullanılır. Mesela falan müslüman oldu. Yani İslâma girdi. Yine falanın İslâmı sözü, onun istislami ve İslâmdaki çalışması anlamında söylenmektedir. Bu şekilde İslâm sözü amel için de kullanılır. Kişinin kalbi ve uzuvları, Cenabı Hakkın bütün emir ve mükellefiyetlerine açık ve gizli olarak teslim olmuşsa, o kimse gerçek müslümandır. «Öyle ya, Allahın, göğsünde müslümanlık için inşirah verdiği bir kimse -ki o Rabbinden bir nur üzerindedir- (kalbini mühürlediği kişi gibi) midir?» (2)

İnsanın kalbi dışında sadece uzuvları teslim olursa, bu halde devam ettiği sürece o insan, münafığın tâ kendisidir.

İman ise teslimiyet içinde kalbin mücerred tasdikine itlak olunur. Bazan kalbin imanı ile beraber bu imanın gerektirdiği ameli neticelere de iman denilir. Bu ise kalbde yerleşen ve amelle tasdik edilen kâmil imandır. Cenabı Hak buyuruyor: «Mü'minler ancak onlardır ki Allah anıldığı zaman kalbleri titrer, karşılarında ayetleri okununca bu onların imanını artırır. Onlar ancak Rablerine dayanıp güvenirler. (Mü'minler) onlardır ki namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden (Allah yolunda) harcarlar. İşte onlar gerçek müminlerin ta kendileridir.» (3) Yine buyuruyor: «Mü'minler ancak o kimselerdir

(2) Zümer : 22

(3) Enfal : 2 - 3

ki Allaha ve Rasûlüne iman ettikten sonra şüpheye düşmemiş Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşır-
lar. İşte onlar (imanlarında) sadık olanların ta kendi-
leridir.» (4)

Buna göre kamil iman kalbin tasdiki ve bunun gerektirdiği şeyleri uzuvların işlemesi yanında boyun eğmesidir. Kamil iman ile kamil İslâm aynı anlamda-
dadır. Çünkü kamil İslâm kalbin ve uzuvların teslim olmasıdır. Kamil iman için Kur'an-ı Kerimin «Orada bulunan müslümanları çıkardık da müslüman bir ev-
den başka kimse bulmadık» (5) buyurmaktadır.

Bunlar müminler ve müslümanlardır. İmanları İslâmlarının aynısı, İslâmları da imanlarının tıpkısı-
dır. Çünkü kamil mü'min ve tam müslümandırlar. Ka-
mil İslâm yine kamil imanın aynısıdır.

Bazan iman İslâmdan sonra gelmektedir. Birinin İslâma girmesi ve amellerini yerine getirmesine rağ-
men kamil iman nurunun henüz kalbine girmemiş ol-
ması gibi. Cenabı Hak buyuruyor: «Bedeviler iman
ettik dediler. De ki henüz iman etmediniz. Lakin müs-
lüman olduk, deyiniz. İman henüz kalblerinize girme-
di.» (6)

Burada İslâm ile amel olmakla beraber kalbin iman nuru ile nurlanmasında bir gerileme bulunmak-
tadır. Ancak ayeti kerimenin işaretine göre İslâmla
amel eden kimse kalb ile imanı gerçekleştirme yolun-
dadır.

(4) Hucurat : 15

(5) Zariyat : 35 - 36

(6) Hucurat : 15

İşte burada iman ve İslâm kelimeleri arasında bir fark görmekteyiz. Prensip olarak bu manaları idrak ettiğimiz zaman, niçin bazı şeylerin bazan İslâmdan bazan da imanın kendisinden zikredildiğini, bazı şeylerin de halis iman siyakında niçin tasdik anlamında zikredildiğini, bazan da neden uzuvların teslimiyet ve ameli anlamında kullanıldığını da idrak edebiliriz. Görüyoruz ki bu meselelerin hepsinde bir nevi yanlışlık meydana gelmekte yahut anlayış ve tasavvurda bir nevi kusur bulunmaktadır.

İslâm hakkındaki tasavvurlarda kusur meydana geldiği gibi Allahın dininde seyir makamları etrafındaki tasavvurlarda da kusurlar bulunmuştur. Bu makamların kendisinde meydana gelen amellerdeki kusur, genel tasavvurlardaki kusurun neticesidir.

Normal olarak İslâm'a girmeyi kabul eden bir insan, bu dinin mahiyetini bilmek, üzerine düşen görevleri öğrenmek, emir veya nehiy olarak bilmek ve sakınmak şeklinde yerine getirmek mecburiyetindedir. İslâm'da işlediği ameller neticesinde kalbi nurlanacak, iman nuru içinde artacaktır. İslâmi amellerde ilerledikçe iman nuru da güçlenecek ve ihsan derecesine yükselecektir. «Allaha görürcesine ibadet et. Sen onu görmüyorsan da o seni görür.» (7) Çünkü ihsan makamı Hadisin delalet ettiği gibi iman makamının zirvesidir. «En üstün iman Cenabı Hakkın her yerde gördüğüne inanmandır.» (8)

İman güçlendikçe ve ihsan derecesinde tekamül

(7) Ebu Nuaym Hilye'de rivayet etti. Hasen hadistir.

(8) Taberanî ve Ebu Nuaym rivayet ettiler, zayıf hadistir.

ettikçe amel, süluk ve ihsan olarak ferdin yaşayışında yansıyacaktır. Böylece Cenabı Hakkın kullarına ihsanı olan takva derecesine ulaşmış olur. Cenabı Hak buyuruyor: «Müttaki olanların hidayetini artırmış ve takvalarını vermiştir.» (9)

Cenabı Haktan korkmaya devam ettiğimiz ölçüde Ona, karşı şükür görevini yerine getirmiş ve takva yolunda ilerlemiş oluruz. Bu da makamların en üstünü ve yücesidir. Cenabı Hak buyuruyor: «Ey Davud ailesi, Allaha şükür için çalışın. Kullarımdan (hakkiyle) şükreden azdır.» (10)

Takva, bu makama götüren yoldan başka birşey değildir. Yine buyuruyor: «Allahtan sakının. Ta ki şükretmiş olasınız.» (11) İslâm davasının anlaşıldığı ölçüde ve ona göre, işlememiz gereken ameller, hepimiz için bir görevdir. Alanı da insanların durumuna göre değişmektedir. Ameli ve zevki iman davasının anlaşıldığı, ihsan davasının kalbi, ameli ve zevki yönleriyle açığa çıktığı, kalbi, tasavvuri ve suluki cihetleriyle takva meselesinin ortaya çıktığı ve Cenabı Hakka şükür için bütün yönleriyle ubudiyetin yerine getirilmesinde şükür davasının vuzuh kesbettiği ölçüde Allahın dininde seyir sahih ve doğru olur. Bu konular uzun ve geniştir. «Fî'l-Bina» serisinde muhtelif yerlerde ayrıntılı ele alınmıştır. Bu konularda yapılan hatalar büyük ve çoktur. Böyle olduğu için bu meseleyi ele alırken bazı manaları tekrar tekrar belirtir-

(9) Muhammed : 17

(10) Sebe' : 13

(11) Al-i İmran : 123

cesine genişçe ele almamızda bir yarar mülâhaza ediyoruz.

Gördüğümüz gibi İslâm, Allahın dinidir. Cenabı Hak da her meselenin hükmünü sarahat veya istinbat yolu ile zikretmiştir. Buna göre İslâm akaid, ibadetler ve hayat sistemlerinde her mesele ile ilgili, Tefsir ve Hadisle ilgili telif ve şerhlerinden oluşan binlerce kitap mirasına bakmamız kafidir. İslâm bu olunca insanın bundan mükellef olduğu nisbet nedir? Herkesin ayrı ayrı bu dinden ne kadar yüklenmesi lazımdır? Bu dinde seyr ilallah makamları nelerdir?

Herşeyden önce insanın bu dini kabullenmesi gerekir. Kabul ettikten sonra farz veya mendup olanları işlemesi, haram veya mekruh şeylerini de terketmesi lazımdır. Bunun için hemen öğrenmeye ve tanımağa başlar. Namaz, oruç ve zekattan nasibini alır. Hac mevsiminde, gücü varsa hacca gider. Allahı zikreder. Kazanmada, nefsin hakim olur. Sadece helal olanını alır. Cenabı Hakka ameli istislaam anlamıyla ve şu ayeti kerimede belirtildiği manada İslâmdan nasibi bu kadardır. «Bedeviler, iman ettik dediler. De ki iman etmediniz. Lakin müslüman olduk, deyiniz. Henüz iman kalblerinize girmedir.»

Kişinin İslâmın öngördüğü amelleri yerine getirmesi onu kalbi iman makamından nasibini almak için hazırladığını ayeti kerimeden öğreniyoruz. «Henüz iman kalblerinize girmedir» kısmına bakalım. Nahiv alimleri henüz manasındaki «Lemmâ»nın kendisinden sonra olacak şeyin büyük ihtimalle gerçekleşmesinin beklendiği manasını verdiğini söylemektedirler. Mesela «Henüz azabı tadmadılar» cümlesi azabı he-

nüz tadmadılar ama yakında tadacaklardır. Bu manayı «Henüz iman kalblerinize girmedi» cümlesine tatbik edelim. Yani şu ana kadar iman kalblerinize girmedi ama bu durumunuz devam ederse yakında girecektir, manasını görürüz. «Kalblerinize girecektir» cümlesine de dikkat edelim.

Buradaki kalblerden maksat göğüslerdeki kalblerdir. Cenabı Hak buyuruyor: «Şüphe yok ki (yalnız maddi) gözler kör olmaz. Fakat (asıl) göğüslerdeki kalbler kör olur.» (12) Bu konuyu ileride etraflıca ele alacağız.

Akli imandan kalbi ve zevki imana intikal İslâm dininde seyr ilallahın ikinci makamıdır. Birçoklarının imanı, zahiri sözler ve ameller çerçevesinde kalır. Şu hadisi şerife bakalım. «Son zamanda bir kavim gelecek. Dışleri açık ve niyetleri kötüdür. Rasûlüllahın sözlerini söyliycekler. Kur'an okuyacaklar. Ama imanları gırtlaklarından öteye geçmez. Ok yaydan fırlar gibi dinden çıkarlar; Nerede karşılaşsınız öldürün. Onları öldürenler, Allah indinde kıyamet günü mutlaka sevabını görecektir.» (13)

Hadisi Şerifin dile getirdiği bir hakikatı görüyoruz; «İmanları gırtlaklarını geçmez» gırtlaktan kalbe intikal etmez. Yani sözleri kalblerine ulaşmaz.

Bu bir hastalık halidir. İnsanın Allahın dininde seyirden kesildiğini ve ilk merhaleden öteye geçemediğini göstermektedir. İnsan bu merhaleyi aşmayı becerebilirse o takdirde iman kalbine ulaşır. Bu iman

artar. Allahın sıfat ve fiillerini şuur (hissetme, idrak) haline gelinceye kadar artar. O takdirde insan, Rasûlullahın hadisinde ifade ettiği ihsan makamına ulaşır. «Allaha görürccesine ibadet etmendir. Sen onu görmüyorsan da o seni görür.» (14)

Bu ihsân makamı imanın zirvesidir. İman kalbde yerleşince ihsan haline gelir. Bunun için hadisi şerifte : «En üstün iman, Allahın her yerde seni gördüğünü bilmendir.» diye varid olmuştur. İki hadisin ortak ifadesinden öğreniyoruz ki ihsan imanın üstün şeklidir. Hadisi Şerifteki ihsanın tarifinden de anlıyoruz ki ihsan, belirli bir şuur haleti içinde Cenabı Hakka ibadet etmektir.

İslâm dininde genel olarak ibadet üstün bir makama ulaştırır ki, o da Cenabı Hakkın buyurduğu gibi takva makamıdır. «Ey insanlar sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet ediniz. Böylece takvaya erersiniz.» (15)

Takva, İslâm, iman ve ihsan ile kaynaşmak için tam olgunlaşma merhalesidir. İlim ve ameldir, kalbi bir meleke ve süluktur. Aklın, uzuvların ve kalbin kaynaştığı bir halettir. Nihayèt İslâma giren, ameller işleyen ve ihsân eden kimselere Cenabı Hakkın bağışıcıdır. «Muttaki olanların hidayetini artırmış ve takvalarını vermiştir.»

Takva, hidayet üzere olanlara Cenabı Hakkın bağışıcıdır. Hidayet de başı Allaha imandır. «Kim Alla-

(14) Müslim

(15) Bakara : 21

ha iman ederse kalbine hidayet verir» (16) Buna ulaşmanın yolu mücahededir. «Bizim için mücahede edenleri yollarımıza hidayet ederiz.» (17) Allaha imanla beraber ibadetleri yerine getirme ve İslâmın emrettiği amelleri işlemek suretiyle nefisle mücahede takvaya ulaştırır. O da Bakara sûresinin başında varid olduğu gibi inanmak ve Kur'an'a uymaktır. «Cündullahi Sekafeten ve Ahlaken» (18) kitabında bu konuyu etraflıca belirttik.

İhsan takva makamında yetiştikçe onu Allahın dininde seyir makamlarının en üstünü olan şükür makamına ulaştırır. Takvanın şükre ulaştırdığına dair delilimiz Cenabı Hakkın şu ayetidir: «Allahtan korkunuz (muttaki olunuz) ki şükretmiş olasınız.»*

Şükür makamların zirvesidir. Ehli de azdır. Peygamberin makamıdır. Rasûlüllah buyuruyor: «Şükreden bir kul olmayayım mı?» (19) Cenabı Hak da şöyle buyuruyor: «Ey Davud ailesi, şükür için çalışınız. Kullarımdan (hakkiyle) şükreden azdır.» (20)

Cenabı Hakkın insana verdiği her şeyi şeriatın ışığında Allahın gösterdiği ve sevdiği yolda kullanması, Allahın bütün emirlerini yerine getirmesi, haram ve mekruhlardan sakınması, farz, vacip ve mendupları şükür haleti içinde yerine getirmesi ve verdiği nimetlerden dolayı Cenabı Hakka şükretmesi için çalışması, Allahın dininde seyrin zirvesidir.

(16) Teğabun : 11

(17) Ankebut : 70

(18) Allah Erinin Ahlak ve Kültürü

(19) Buhari

(20) Sebe' : 13

Bu makamlar vuzuha kavuştuktan sonra, şimdi halkın içine düştüğü hataları idrak etmemiz mümkündür. Bazıları, İslâm hakkında genel bir tasavvura sahip olmadan ve takva mertebesine ulaşmadan, inanmak ve namazla oruç gibi ibadetleri yerine getirmekle yetiniyorlar. Takva derecesine emreden, diyoruz. Çünkü geniş anlamı ile takva, ferdi ve umumi işlerde, İslâm'ın gönülde ve yer yüzünde hakim kılınmasında, Allah'ın şeriatına mutlak bağlılıktır.

Bu gibiler takvayı kabul etmekle beraber, hakiki muhtevasından habersizdirler. Makamların en basiti ve ilki olduğunu sanırlar. Onlara göre ihsanın altındadır. Bundan da şükür makamını yanlış anladıkları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla İslâm'da derinlikleri zayıf veya sıgıdır.

Bazıları da vardır ki bir hadisi şerifi alarak yanlış tasavvurlarını onun üzerinde bina etmektedir. Bu hadisi başka naslardan üstün tutmaktadırlar. Herşeyin onda toplandığını sanmaktadırlar. Halbuki o, bazı manaların tefsili ve ehemmiyetlerinin beyanından başka birşey değildir. Bütün olarak İslâm dininde bir yer işgal etmektedir. Nasslardan bağımsız anlaşılması mümkün değildir. Aksine naslarla beraber İslâm'ın bütünlüğü içinde anlaşılır. Bu hadis de Rasûlullah'ın İslâm, iman ve ihsandan sözettiği (ve Cibril hadisi olarak bilinen) hadistir. Bunu «İslâm» kitabının mukaddimesinde genişçe ele aldık ve işledik. İsteyenler oraya bakabilirler. Hadisi Şerif İslâm'ın bütünlüğüne nisbetle esaslarının ehemmiyetini, iman kelimesinin kapsamına giren şeyleri beyan etmektedir. Allah'ın dini içinde ihsan konusunu çok güzel tarif et-

mektedir. Allahın dininde mühim esasları tafsil etmesi açısından bu dini beyan etmektedir. Ancak bu demek değildir ki Allahın dini bundan ibarettir.

Bu konularda, birçokları yanıldığı ve hatalara düştüğü gibi teklif, mükellef ve teklifin çeşitleri üzerinde de hatalara düşenler çoktur:

1 — Görülen varlıklar arasından Cenabı Hak insanı mükellef kılmıştır. Görmediğimiz varlıklardan da cinleri mükellef tutmuştur. «Cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.» (21)

O halde teklif nedir? Mükellef kimdir? Teklifler nelerdir?

Teklif iki şekilde tarif edilmektedir. Birinci tarife göre, külfet ihtiva eden şeyi yüklemektir. İkinci tarife göre ise külfet taşıyan şeyi istemektir. İki tarif arasındaki fark şudur: Birinci tarifte vacibi işlemek ve haramdan sakınmak şeklinde, teklife bir işaret bulunmaktadır. Teklif isminden de anlıyoruz ki Cenabı Hakkın kullarına yüklediği meşakkat vardır. Onun için avam manasıyla dinin sırf rahatlık için olduğunu tasavvur edenler yanılmaktadırlar.

Mükellef ise âkil, balığ, duyuları sağlam ve Peygamberlerin risaletinin ulaştığı insandır. Aynı özellikleri taşıyan cin de insan gibi mükelleftir. Alimlerimize göre cinler yaratıldığı andan itibaren mükelleftirler. Mükellef oluşları bulug (ergenlik) şartına bağlı değildir.

Teklifler ise, âklı, fikri, ilmi ve âmeli olmak üzere kısımlara ayrılır. Teklif eden de Cenabı-Hak kendisidir. Peygamberler vasıtasıyla tekliflerini bildirir. İnsanı başıboş değil, mükellef tutmak için yaratmıştır. Bu kainatı da hikmetsiz değil, bir hikmete göre yaratmıştır. Teklif olmadan bu hikmet gerçekleşmez.

2 — Vaciplerin başında Cenabı Hakkın Marifeti, sonra peygamberin marifeti, sonra şeriatın ve bu şeriatın her mükellefin yükümlü olduğu şeylerin marifeti, sonra bu vacipleri yerine getirmek için gerekli şeylerin marifeti gelir. Çünkü vacibin ancak kendisi ile gerçekleştiği şey de vaciptir. Amelde olsun talim de olsun bunun gerektirdiği herşey de vaciptir.

Bu makamda çok hataların yapıldığını görüyoruz. Mesela Allahın şeriatı hakkında, sahih bir genel tasavvur vaciptir. Birçokları bunu ihmal etmektedir. Her insanın ilim ve amel cinsinden mükellef olduğu şeylerin cümlesi de bir meseledir. Çoğu bunların mahiyetini bilmez. Bilmediği için de noksan ve dar bir kavrayış içindedirler. Birçok farzı yerine getirmek için gerekli şeylerin marifetine de birçokları sahip değildir. Bunun neticesi olarak bazı farzları ihmal etmektedir. Onun için asrımızda farzlardan biri de bu işlerin hepsini kapsıyan şumüllü tarif ve beyandır.

3 — Cenabı Hakkın marifeti kısmına, sıfatları, isimleri, fiilleri, hakkında vacip, müstahil ve caiz olan şeylerin marifeti de girmektedir. Geniş bir konudur. Cenabı Hakkın koruduğu ehli sünnet ve'l-Cemaat dışında halkın geniş bir kısmı bu konuda çok hatalara düşmektedir. Cenabı Hak buyuruyor: «Allah, tavsif ettiklerinden münezzehtir. Ancak Allahın muhlis kul-

ları müstesnadır.* Allahın muhlis kulları da Onu la-yık olduğu şekilde her kemal ile tavsif edenlerdir.

Peygamberin marifeti de hakkında vacip, müsta-hil ve caiz olan şeylerin marifetini kapsamaktadır. Bu makamda bilinmesi vacip olan şeylerin marifeti de buna dahildir.

Şeriatın marifeti bölümüne de, insanın şeriat hak-kında, onun usul ve furuu, bedihiyyat ve esasları hak-kında genel bir tasavvura sahip olması kısmı girmek-tedir.

Her mükellefin şahsını ilgilendiren bilgileri elde etmesi bölümüne, insanın İslâm, iman, ihsan ve takva ve şükür makamlarından kendisine düşen mü-kellefiyetleri bilmesi dahil olmaktadır. Kapsam ve ge-nişlik bakımından, bu, insandan insana değişir.

Vacipleri yerine getirmenin yolunu bilmek konu-suna da, ayn olsun, kifaye olsun her farzı yerine ge-tirmenin yolunu ve şeklini bilmek girmektedir. Asrı-mızda bu nevi şeylerden olarak Allahın sözünü ülke-sinde, İslâm aleminde ve bütün dünyada üstün kılma-nın yolunu kişinin bilmesi gibi. Bütün bunlar amel için gerekli ameli esastır. Çünkü ilim babında fariza-lar olduğu gibi amel kısmında da farizalar bulun-maktadır.

4 — Bazı teklifler vardır. Cenabı Hak her insanı onlarla mükellef kılmıştır. Bazı teklifler de vardır ki muhatabı ümmetin bütünüdür. Alimlerimiz bunlara farzı ayn ve farzı kifaye adını vermişlerdir.

Bu konuda insanlar birçok hatalara düşmekte-

dir. Çoğu zaman kifayê farzlarına kıt bir nazarla bakmaktadırlar. Bu noksan bakış sebebiyle kifaye farzlar yerine getirilmemektedir. Bilindiği gibi farzı kifaye yerine getirilinceye kadar farzı ayndır. Bazan da farzı kifayeyi yerine getirme görevi bir kişi veya cemaat üzerine düşmektedir. Bu takdirde kifaye farzı haklarında farzı ayn olmaktadır. Yine bazıları farzı kifayeleri kapsamlı ele alma kapasitesinden yoksun bulunmaktadır.

Bu noksan telakki neticesinde kifaye farzları da uygulanmamaktadır. Böylece İslâm ümmeti bu farzlar konusunda kusur, gerilik ve tembellik içine düşmektedir. Sonra çoğuzaman büyük bir kesim bu farzlara ulaşma yolunun marifetinden yoksun bulunmaktadır. Hatta farzı aynı yerine getirme yollarından bile habersiz olmaktadırlar. Bunun da ne kadar sakıncalı olduğu açıktır.

5 — Bu bölümde mükellefin akıl, baliğ, duyu organları sağlam ve davetin kendisine eriştiği kimse olduğunu gördük. Buna göre bâliğ, mükellef olan kimse dir. Ancak bülüğ çağından önceki merhalenin de İslâm şeriatında hükümleri vardır. Bu merhalede insanın kendisi mükellef değilse bile kendisini bülüğ merhalesinin sonrası için başkası hazırlamakla mükelleftir.

Bülüğ öncesi merhalede insana verilmesi gereken şeyler nelerdir? Müslümanların kaç ı bu meselelere vakıf ve hakkını verebilmektedir?

Bu da birçokların yanıldığı veya dar ve zayıf tasavvurlarla geçıştirdiği meselelerden biridir. Sebebi

de düzenli ve sağlam eğitim - öğretimin yapılmayışı, Allahın muvaffak kıldığı bir azınlık dışında İslâmın Risaletini ihata eden elemanların azlığıdır.

Yukarıdaki meselede bir çokları hatalara düştüğü gibi kendi şahısları veya şahıslarıyla ilgili bazı hususlar hakkında da hatalara düşmüşlerdir. Mesela, insan, aklının olduğunu, kalb, ruh, nefis ve hayat gibi şeyleri bulunduğunu idrak etmektedir. Bu şeylerin hepsi insana en yakın unsurlardır. Bununla beraber bu şeyler hakkında sayılamıyacak kadar hatalar işlenmektedir. Bu hataların bir kısmını müslümanlar, bir kısmını da gayri müslimler işlemektedir. Gerçi bu şeylerden biri hakkında kafirin düştüğü hata veya noksan anlayış çok görülmeyebilir. Ama bu şeyler hakkında kesin ve açık naslara sahip olan müslüman kişilerin içine düştüğü hatalar gerçekten çok tuhaftır.

Bunun neticesi olarak şerî akıl ile düşünme aracı olan akıl hakkında birçokların tasavvurlarında bulanıklığın bulunduğunu, yine düşünme aracı olan dimağ ile göğüste bulunan ve başka bir şey olan kalbin birbirine karıştırıldığını, hissi kalb ile diğer kalb arasında ayırım yapılmadığını, ruh ve nefis hakkındaki tasavvurlarda açıklığın bulunmadığını görüyoruz. Nefis ne zaman ruhun kendisi olduğu, ruhla nefis ikisi ne zaman kalbin kendisi anlaşıldığı veya aksi olduğu, hayatın bu şeylerle ilgisinin ne merkezde bulunduğu üzerinde değişik ve karışık tasavvurların olduğunu müşahade ediyoruz. İnsanın cenin öncesi sperma devresi, sonra ruh giydirilmeden önce ve ruh verildikten sonraki hayatı hakkındaki tasavvurlarda

da bir çok hatalar işlenmektedir. Bunların bazıları büyük, bazıları da üzerine bir şey terettüb etmiyen hatalardır.

Ne olursa olsun bu konu üzerinde durmamız yararlı olacaktır. Bu kitabın muhteviyatına nisbetle burada söyleyeceğimiz şeyler ayrı bir önemi haizdir. Nitekim kitaptan bu konular üzerinde zaman zaman ayrıca durulacaktır.

İslâm terminolojisinde birçokları akıl, kalb, ruh ve nefis terimlerini karıştırmakta ve içinden çıkamamaktadır. Bunun neticesi olarak tekrar tekrar hatalara düşmektedirler. Hatta bu konulardaki kapalılık ve hakkında söylenen şeylerin açık olmaması neticesinde müslüman yazarlar çoğu zaman uzun araştırma ve tartışmalara girmektedirler.

Öyle inanıyorum ki Cenabı Hak bu şeyler için özel ıstılahlar (terimler) koymuştur. Halk ise bu terimleri başka başka manalarda kullanmaktadır. Bu konudaki anlaşmazlık ve kapalılığın kaynağı da bu radan doğmaktadır. Bu da bazan küfre veya dinde zaruri olarak bilinen şeyleri inkara sebep olmaktadır. Buna bir örnek verelim :

Mesela kalb kelimesi göğüste bulunan organik kalb için kullanılmaktadır. Allah ise bunu organik kalbe bağlı ve iman ile küfrün mahalli olan başka bir kalb için kullanmaktadır. Şair ve yazarlar da sevgi ve nefretin mahalli olan bir kalbten genellikle söz etmektedirler.

Şüphe yok ki şair ve edebiyatçıların sözünü ettikleri kalb ile küfür, iman ve nifakın mahalli olan kalb

arasında ileride göreceğimiz gibi bir ilişki vardır. Ancak organik kalb ile bu kalbin ayrı ayrı şeyler olduğu muhakkaktır. Nitekim asrımızda organik kalb nakli yapılmasına rağmen mana açısından neticenin değişmediğini görüyoruz. Bu mana inceliğini kavrayarak şerh istilahdaki kalb ile halkın bildiği kalb arasındaki farkı da idrak edebiliriz. İkisinin karıştırılması sonucu birçok hatalar meydana gelmiştir.

Kalb konusunda bu durum meydana geldiği gibi ruh, nefis ve akıl konusunda da aynı durum meydana gelmiştir. Bu da akaidle ilgili bir takım hataların meydana gelmesine sebep olmuştur. Onun için alimlerimiz bu konulardan söz etmeyi akaid konularından saymışlardır. Bu şeyler, tasavvuf ilminde de temel konulardandır. Hatta başlıca mihverini teşkil etmektedir. Çünkü bu şeyler bir bakıma gaybi bir özellik taşımaktadır. Gaybi işlerde tafsilat vermek Allah'ın yetkisinde olan bir şeydir. Bu gibi şeyleri bize anlatacak sadece şariin kendisidir. Bizim onlara karşı tavrımız sadece inanmak ve teslim olmaktır. Bu da adı geçen şeylerin akaidle ilgili olduğunun başka bir yönüdür.

Bu kavramlar gaybi özellik taşımakla beraber onlara delalet eden alametleri de ihtiva etmektedirler. Sahibi onu hissedebileceği gibi başkaları da eserlerini idrak edebilmektedir. Bundan dolayı, bir bakıma gaybi olan bu şeyler aynı zamanda hissedilen kavramlardır. Anlaşılması ve tanınmasında beşeri tecrübe ve duyguların büyük bir rolü vardır. Onun için bu konu çok girift ve içiçedir. Akaid, tasavvuf, madde, ilim ve tecrübe meseleleri bu konuda içiçe ve biribirine bağlıdır. Bunun içindir ki bu konular hakkında halk arasında

her zümrenin diğer zümrelerden farklı ve değişik tasavvurları olmuştur. Her zümre bu konuda değişik tutum ve idialar ortaya atmıştır.

Bu meselelerde gerçeği yerli yerine oturtacak ancak bilgili ve gerçek müslümanın kendisidir O, Rabbin verdiği bir nur ile hareket etmektedir. Her meseleye hangi yoldan gideceğini ve nasıl bir marifetle çözüm getireceğini Rabbi ona göstermektedir. Tecrübe ile ulaşılanın yolu da bu beyandır. Bunu da böylece anladıktan sonra şimdi bu istilahların manaları üzerinde duralım : Yalnız konuya girmeden önce şu hususu belirtmemiz lazımdır :

İslâmda akaid meseleleri tahakkuk, tezevvük ve süluk (22) işlerinden bağımsız değildir. İslâm akaidi ile ilgili sözler de bu şeylerden bağımsız kalmamalı, mutlaka yeri geldiğinde ikmal edilmelidir. Akaid ve tasavvuf kitaplarının ikisinde de kalb, ruh ve nefisten söz edilmesinin sebebi budur. Tasavvufun geçirdiği istihaleleri ve başına gelenleri biliyoruz. Akaid ilmi de gittikçe giriftleşmiştir. Öyleki bu ilmin birçok meseleleri vasat bir insan tarafından artık anlaşılamaz hale gelmiştir. Müslüman artık birçok manalara nüfuz edememiştir. Burada kendimiz nefis, ruh, kalb ve akıl hakkında genel tasavvuru açığa çıkarma çabasına girerken söze imamı Gazali'nin İhya'sından aldığımız bir girişle başlıyoruz :

-
- (22) Tahakkuk : İlimde ve iman derecesinde rûsuh kazanmak
 Tezevvuk : İman ve ibadetin zevkine ermek
 Süluk : Nefis tezkiyesi ve iman takviyesi için gerekli aşamalardan geçmek. (Çev.)

Nefis, ruh, kalb ve aklın manaları ile bu isimlerden muradın ne olduğu başlığı altında şöyle demektedir: «Bu dört isim mezkur baplarda kullanılır. Bunların isimlerini, manalarının değişikliğini, sınırlarını ve müsemmalarını güçlü alimlerden bile ihata eden azdır. Bu konudaki hataların çoğunun kaynağı isimlerinin manasının bilinmemesinden ve değişik nesneler için kullanılmış olmasından doğmaktadır. Bu isimlerden amacımızla ilgili olan isimlerin açıklanması üzerinde duracağız.

Birinci isim kalb kelmesi : İki manada kullanılır : Birincisi göğsün sol tarafındaki organik kalbdır. Etten yapılmıştır. İçinde kanla dolu karıncık ve kulakçık bulunmaktadır. Hayatın kaynağıdır. Mahiyetini ve şeklini burada anlatacak değiliz. Çünkü dini bir mesele olmayıp doktorları ilgilendiren bir şeydir. Bu kalb, hayvanlarda da bulunmaktadır.

Kitapta kalb kelimesini bu manada kullanmıyacağız. Çünkü değersiz bir et parçasından başka bir şey değildir. Herkesin sahip olduğu ve gördüğü şeylerdendir. İnsanlardan da öte görme duyusu ile hayvanlar bile onu müşahede etmektedir.

İkinci mana latif, Rabbani ve ruhanidir. Bu maddi kalble irtibat arzeder. Bu letafet, insan hakikatinin kendisidir. İnsanda bilen, idrak eden, tanıyan odur. Muhatap, sorumlu, ceza ve mükafat mahalli odur. Bu letafetin organik kalble de ilişkisi bulunmaktadır. Ancak bu ilişkinin mahiyeti ve şekli üzerinde insanlardan ekserisinin akılları bir sonuca varamamıştır.

İkisinin ilişkisi cevherlerin arazla, isimlerin mev-sufla, aracı kullanan şahsın araçla, bir yerde ikamet

edenin meskenle ilişkisine benzemektedir. Bundan fazlasını söylemeyi iki açıdan yararlı görmüyoruz.

Evvela, bu, mükâşefe ilimleriyle ilgili bir şeydir. Halbuki bu kitapta amacımız muamele ilimlerinden söz etmektir.

İkinci olarak bunun tahkik edilmesi ruhun sırrını da ifşa etmeyi gerektirecektir. Halbuki bu konuda, Rasûlüllahın (S.A.V.) kendisinin bile bir şey söyleme yetkisi yoktur.

Kalb kelimesini bu kitapta mutlak olarak zikrederken maksadımız bu latif şeyi dile getirmektir. Bundan da amacımız hakikatinin bizzat kendisi değil, sıfat ve ahvalini belirtmektir. Çünkü muamele ilmi, bunun hakikatinin ifadesine değil, sıfat ve ahvalinin marifetine muhtaçtır.

İkinci isim ruhtur. Konumuz alanı içinde iki manada kullanılmaktadır. Birincisi, latif bir cisimdir. Kaynağı organik kalbin karıncığıdır. Atardamar vasıtasıyla vücudun diğer organlarına ulaştırılır. Vücutta dolaşımı, hayat nurlarını, dokunma, görme, işitme ve koklama duyularına saçması, evin köşelerine kandilin ışık vermesine benzemektedir. Evin ne tarafına çevrilse orayı aydınlatır. Hayat da duvarlara vuran kandilin bu ışıkları gibidir. Ruh da kandilin kendisi mesabesindedir. Ruhun içerde hareketi ve cereyanı, evin içinde depretilen kandilin hareketi gibidir. Doktorlar ruh kelimesini mutlak olarak kullandıklarında bu manayı kastederler. Bunun açıklanması ise konumuz dışındadır.

Çünkü vücutla ilgili hastalıkları tedavi edenler bu mesele ile ilgilenmektedir. Cenabı Hakka yakınlık kazanması için kalbi tedavi eden din doktorlarının gayesinin bu ruhun açıklanması ile bir ilgisi yoktur.

İkinci mana insanda müdrik ve âlim olan latif manadır. Kalbin manalarından birinde açıkladığımız şeyin kendisidir. Cenabı Hakkın «Ruh Rabbimin emrindendir.» buyurduğu ruhtur. Çok acaib Rabbani bir şeydir. Akıl ve idrakler hakikatini kavramaktan aciz kalmaktadır.

Üçüncü isim, nefistir; Yine birden fazla manası vardır. Konumuzla ilgili iki manası bulunmaktadır. Birincisinden maksat insandaki şehvet ve gazap kuvvetini içine alan manadır. İleride bunun açıklamasını vereceğiz. Tasavvuf ehli en çok bu manadan söz etmektedirler. Çünkü nefisten kastettikleri insandaki sevilmeyen sıfatları birlikte toplayan şeydir. Bununla mücadele edilmesi ve yenilmesi gerektiğini söylemektedirler. Rasûlüllah (S.A.V.)'in şu sözlerinde işaret ettiği nefis budur: «En büyük düşmanın sende bulunan nefisindir.» (23)

İkinci mana, insanın kendisi olup daha önce zikrettiğimiz latif şeydir, insanın zatı ve nefsidir. Ahvalinin değişikliğine göre muhtelif vasıflarla tavsif edilmektedir. Sukunet halinde olup şehvetlerden uzak kaldığı zaman ızdırap duymuyorsa buna nefsi mutmainne adı verilmektedir. «Ey mutmain olan nefis, sen ondan razı, O senden razı olarak Rabbine dön.»

(23) Beyhaki zühed babında zayıf senedle rivayet etmiştir. Şahidi de bulunmaktadır.

(24) Cenabı Hakkın buyurduğu bu nefistir.

Birinci anlamdaki nefsin Cenabı Hakka dönmesi tasavvur edilemez. Çünkü şeytanın ordusundan olup Cenabı Haktan uzaklaştırılmıştır.

Tam sukûna ermediği halde şehvani nefse muhalif ve engel olmaya çalışıyorsa buna Nefsi Levvame (25) denir. Çünkü Cenabı Hakka ibadette kusur etmesi halinde sahibini kınamaktadır. Cenabı Hak buyuruyor : «(Hayır) Nefsi Levvameye yemin ederim.» (26)

Nefs, sahibini kötüye yöneltir ve şehvetlerin gereğine yahut şeytanın seslerine kulak asarsa kötülüğü emreden Nefsi Emmare adını alır. Birinci manaya bakarak kötülükten maksat nefsin kendisidir, demek caizdir. O halde birinci manadaki nefs son derece kötü bir şeydir. İkinci manada övülen bir şeydir. Çünkü Cenabı Hakk ve bilinen diğer varlıkları tanıyan insanın' nefsi, yani hakikati ve zatıdır.

Dördüncü isim akıldır. Bunun da birden fazla manası vardır. İlim bölümünde bu manaları zikretmiştik. Konumuzla ilgili iki manası vardır. Birincisi, mutlak olarak kullanılabilir ve eşyanın hakikatini bilmek anlamına gelir. Bu takdirde mahalli kalb olan ilim şeklinden ibaret olur. İkincisinde, mutlak olarak kullanılabilir ve kendisi ile ilimleri idrak eden ilim manası murad edilir. Bu takdirde de latif olan kalb anlamındadır. Biliyoruz ki her alim kendi içinde bir

(24) Fecr : 27 - 28

(25) Çok kınayan nefs demektir.

(26) Kıyame : 2

varlığa sahiptir. Bu varlık asıldır ve kendisi ile kaimdir. İlim orada bulunan bir sıfattır. Sıfat mevsuftan başkadır. Akıl da mutlak olarak kullanılabilir ve kendisiyle alimin sıfatı murad olunabilir. Yahut mutlak kullanıldığında idrak mahalli yani müdrikin kendisi murad edilebilir.

Bu isimlerin muhtelif manalar taşıdığı artık anlaşılmıştır. Bunlar da cismani kalb, cismani ruh, şehvani, cismani nefis ve ilimler gibi. Bunlara dört mana adı verilir. Beşinci mana ise insanda müdrik ve latif olan manadır. Adı geçen dört mana da buna raci olmaktadır.

Yani manalar beş, lafızlar ise dördtür. Her lafız iki mana için kullanılmıştır. Alimlerin çoğu lafızların değişikliği ve tevarüdü içinden çıkamamışlardır. Havatır hakkında konuşurken bakarsın bu akıl hatırı, bu ruh hatırı, bu kalb hatırı, bu da nefis hatırıdır, dediklerini görürsün. Halbuki dinleyici bu isimlerin manaları arasındaki değişiklikten habersizdir. Bu konudaki kapalılığı gidermek için adı geçen isimlerin manalarını da açıklamaya çalıştık.

Kur'an ve Sünnette kalb kelimesi mutlak geçtiği zaman daima insanın idrak eden ve eşyanın hakikatını bilen manası murad edilmiştir. Bazan göğüsteki kalb kinaye olarak onun yerine kullanılabilir. Çünkü maddi ve latif kalbler arasında özel bir ilişki vardır. Yücudun tamamına bağlı ve onunla kaim olsa bile esasında cismani kalb yolu ile manevi kalbe bağlanmaktadır. Yani ilk irtibat halinde olduğu şey cismani kalbdır. Sanki onun yeri, yurdu, alemi ve aracıdır.

Gazalî'nin sözlerinden anlıyoruz ki nefis, ruh, akıl ve kalb bazan bir manada kullanılmaktadır. Sadece beşeri ruhun taşıdığı sıfatların değişikliğine göre tesmiyeleri değişmektedir. Bu ruhda, şehvet galip olunca, nefis, (ruh) haram olan şehveti yenince, akıl adını alır. İman özelliklerine de sahip olunca kalb, Cenabı Hakki hakkiyle bilip tam kulluk yapınca da ruh ismini taşır.

Bazan da bu şeyler belirttiğimiz dışında başka manalar için kullanılır. Mesela, nefisten kan, hayat manaları kastedilmiş olabilir. Yine halk, akli, bazan düşünme aracı olan dimağ için, bazan zekâ için, bazan cismi düzenleyen mânâ için kullanır. Bütün bunlar dimağa (beyne) bağlıdır.

Yine ruhu zikredip mücerred hayatı kasdettikleri de vardır. Ancak bu hayat nedir? Bunun cevabında da ihtilaf etmektedirler.

Bütün bunların neticesi olarak bu manalar konusunda bir takım hatalar işlenmekte ve teşvişlere meydan verilmektedir. Yine manalardan biri için kullanılan bir lafzı herhangi bir kafir çıkıp halkın zihnini bulandırmak için onu başka mana için kullandığında da bu hatalar doğmaktadır. Hatta zihinlerinde bu şeylerden sadece biri yerleşen bazı müslümanların nerede olursa olsun bütün manaları ona hamletmeye çalıştığını görüyoruz.

Mesela insanın hayatı sperm halinde şekil almasından itibaren başlamaktadır. Sperm halinde olan her canlının kendine mahsus hayatı vardır. Sperm ana rahminde yumurtalıkla birleşince anne-

nin vücuduna bağlı canlı bir varlık teşekkül etmektedir. Bir aya kadar da ona ruh giydirilir. Böylece kendine mahsus hayatı başlar.

Hücrede hayat ruhun varlığından önce de mevcuttur. Bu hayat hücreyle ne çelişir, ne de zıtlaşır. Bununla beraber kâfirin biri çıkıp kasten ruh meselesi ile hayatı birbirine karıştırır. Bazıların Cenabı Hakkın şu sözünde yapmak istedikleri gibi zihinleri bulandırmaya çalışır. «Allahı nasıl inkâr edersiniz ki, siz ölümler idiniz. O sizi diriltti.» (27)

Bu âyeti kerime ile sperm hayvancığının hayat sahibi olmadığını iddia etmektedir. Halbuki canlıdır. Âyetten murad şekil kazanmadan önceki sperm hayvancığının unsurlarıdır. Yani teşekkül etmeden önceki halidir. Çünkü unsurları cansız birer zerreden ibaret olup önceleri gıdayı teşkil etmiş, canlı sperm hayvancığı da ondan meydana gelmiştir. Onun için hücre hayatı ile ruh giydirildikten sonraki hayat birbirinden farklı şeylerdir. Birbiriyle çelişmeyip aksine birbirini tamamlamaktadır.

Şimdi delilik hali ile mutasavvıfların cezbe hali dedikleri duruma bakalım. Delilik bazan beyinle ilgili bir halettir. Cezbe hali ise kalbe bağlıdır. Beynin halk arasında akıl diye bilinen akılla irtibatı vardır. Aklın da yine halk tabiri ile akılla ilişkisi bulunmaktadır. Şerî ıstılahtaki aklın bir taraftan kalble diğer taraftan da beyinle irtibatı vardır. Bunun için alimler: Akıl kalbdır, demişlerdir. Bunu gösteren birçok naslar vardır. Burada akıldan maksat insanın fiilleri-

ni Allahın şeriatına göre ayarlıyan ve zapteden akıldır.

Yine bakıyoruz bazı ilaçlar sinirleri teskin etmektedir. İnsan sıhhatli ve sakin iken bu ilaçları aldığı zaman herhangi bir değişiklik geçirmemektedir. Bir kısım ilaçlar da vardır ki insanı tam bir heyecana sevketmektedir. Bu şekilde kana karışan şeylerin genel olarak insanın ruh haleti üzerinde bir etki yaptığını görüyoruz. Bu bakımdan kan bazı hallerde nefsin kendisi olabilmektedir.

Sonra nefis bazan insan yapısının tümü için kullanılabilir. Yine insanın asabi ve şehvani tasarrufları için de kullanılır. Halk ise bu durumlarda yanılarak bir şeyi diğerinin ismi ile adlandırmaktadır. Halbuki bu şeyler birbirinden farklıdır. Burada ayrıntılarına girecek değiliz. Sadece çok yanlışlık yapılan noktalardan birini açıklamak istiyoruz. Bu konuda durumun yeterince aydınlandığını sanıyoruz. Burada şu açıklamalarla yetineceğiz :

Ruh giydirilmeden önce cismin bir hayatı vardır. Yine fizyolojik ve çevre amillerinin neticesi olan cesette, insanın bir nefsi bulunmaktadır. Ruh giydirildikten sonra bu nefis teşekkül etmektedir. Vücudun bütün işlerini düzenliyen bir de beyni vardır. Ruh bununla irtibat halindedir. İnsanın ayrıca organik bir kalbi olup, ruhun bununla da irtibatı vardır.

Ruh giydirildikten önce cenin ana rahminde hayatını annesinin hayatından almaktadır. Ama ruh giydirildikten sonra annenin hayatından bir bakıma tam bağımsız bir hayat kazanmaktadır. Onun için

sonradan bu ruh kendisinden alındığında ölmektedir. Bu şekilde ana rahminde ruh giydirilmeden önceki ceninin hayatı ile bu ruh alındıktan sonraki ölümü arasındaki farkı idrak ediyoruz.

Ruh cesede girdikten sonra fizyolojik ve biyolojik muhtelif tesirlerden etkilenmektedir. Mesela, şehvet ve gazap amilleri buna götüren yollara sülûk etmekle galip gelebileceği gibi bu yollara girmemekle de onlara üstün gelebilir. İşte burada ruhun saflığını korumağa çalışan Peygamberlerin hidayeti ile onu heva ve heveslere tabi kılmağa çalışan insan ve cin şeytanlarının hileleri arasında savaş başlamaktadır.

Fakihler kana nefis manasını vererek bazan şöyle demektedirler: «Nefsi akıcı olmıyan bir hayvan ölür de suya düşerse...» Bundan maksatları da kandır. «el-Münteka» eserinin sahibi kitabın bölümlerinden birinin başlığını «Akıcı bir nefsi bulunmayıp ölümle necis olmıyanın babı» şeklinde koymuştur.

Şimdi de tıbbi açıdan söylenen şu söze bakalım. Dr. Halis Kenco şöyle diyor: «Bu cinsi meylin sırrı nedir? Şüphesiz bu meyil vücuttaki yumurtalıkların faaliyetleriyle ilgili bir şeydir. Çünkü yumurtalıktan döl yatağına yumurtayı taşıyan küçük bir madde salgılamaktadır. Zira dölleme burada meydana gelmektedir. Bu taşıma ve salgılama işi üzerinde durulması gereken bir şeydir.

Bu küçük yumurtalıktan hormonlar vücudun iç kısımlarına büyük ölçüde yayılmaktadır. Bunlar da kadında cinsi duyguyu kabartır. Bu da gizli halkaya, yani cisimle nefis arasındaki karşılıklı tebadül halkasına raci olmaktadır.»

Görüldüğü gibi kanın ruhla ilgisi ve ruh üzerindeki etkisi büyüktür. Zayıf bir hadiste Rasûlüllah (S.A.V.) şöyle buyurmaktadır: «Gazap insanoğlunun kalbinde bir ateş közüdür.» Kandaki şeylerin şehvet ve gazap (öfke) meselesiyle ilişkisi vardır. Onun için biyolojik terkinin ruh üzerinde de etkisi olmaktadır. Bu etki az veya çok olabilir. İnsan da bu etkiye ya teslim olur, yahut karşı koyar veya hakim olmaya çalışır.

Netice olarak vücudun ve vücut terkindeki maddelerin ruh dünyası üzerinde etkisi vardır. Peygamberler de ruh ve ceset yahut şehvani ile ruhi şeyler arasındaki muamelelerde bize rehberlik etmişlerdir.

Tasavvurlarda hatalar meydana geldiği gibi ictihat ve taklid konusunda da, insanın bilmesi zorunlu olan ve olmıyan şeylerde de, taklid yapabildiği veya yapamadığı, dinde zaruri olarak bilinen şeylere açıkça aykırı olduğu için sarahatle red etmesi gereken, araştırma ve tahkik etme imkanı olan şeyler üzerinde de çok hatalar yapılmıştır. Bu noktayı biraz aydınlatmak için diyoruz ki :

1 — Alimlerimiz şeriatın esaslarında, furuunda açık ve bedihi şeylerde ve müştebihatta taklid arasında ayırım yapmaktadır. Bunlar gereği gibi az kişi tarafından değerlendirilen ve meselelerinin sırrı az bilinen konulardır. Hatta ilim ve talimle uğraşanlar ve halkın alim bildiği kimseler arasında bile bu meseleleri kavramıyanlar çoktur. Bunun içindir ki musibet umumi ve büyük olmuştur. Artık meseleler birçokları için meçhul ve girift hale gelmektedir.

Esas olarak dinin esaslarında yani akaid temellerinde taklid caiz değildir. Dinde zaruri olarak bilinen şeylerde de taklid hususunda âlimler arasında ihtilaf vardır. Küfre veya fasıklığa kadar ulaşmış olmadığı üzerinde görüş ayrılığı bulunmaktadır.

Yine alimlere göre, bayağı insanın Allahın hükmünü öğrenmesi imkansız olup, âlim olmıyanların, bu hükümleri bildiğini zannettikleri -bunlar da müctehid ve imamlardır- kimseleri, taklid etmeleri caizdir.

Bu makamların sınırları çok geniştir. Taklidin caiz olmadığı akaid esasları ve müslümanın mutlaka bilmesi zaruri olan şeriatta bedihi şeyler acaba nelerdir? Müslümanın bilmiyebileceği ve başkasını taklid etmesinin caiz olduğu şeriatin furuatı hangisidir? Bu şeyler çoğuzaman yeterince açıklığa kavuşturulmamakta veya bu hususlarda kusur edilmektedir.

Cenabı Hakkın marifeti, Peygamberleri tanıma yolu, Allahın varlığını ve sıfatlarını gösteren delilleri bilmek, Hz. Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğunu ispat eden delilleri öğrenmek. Bütün bunlar usuldür. İslâm Şeriatının esasları olan Kitap, Sünnet, İcma, her üç kaynağın kabul ettiği ve üzerinde ittifak edilen ölçü ve esasların hepsi usuldür. Kur'an, Sünnet ve İcma ile sabit olan yahut hakkında maddi veya manevi tevatür bulunan şeylerin tümü usuldür.

Kur'an'ın tamamı lafzan mütevatirdir. Yine sünnette birçok naslar lafzan veya manen mütevatirdir. Bu kabilden olup manası açık ve delaleti kesin olan şeyler hepsi dinde zaruri olarak bilinen şeyler babındandır. Müslümanın onları bilmemesi veya başkasını taklid etmesi caiz değildir.

2 — Ancak akaidin bir kısmındaki taklid ile diğ-
er kısmındaki taklid arasında, usulün bazısında tak-
lid ile fûruda taklid arasında fark vardır. Bazı mese-
leler vardır ki onda sadece Allah'ı taklid etmek vacip-
tir. Bazısında da şeriiyetle beraber akli kanaat da va-
ciptir.

Furuda ise müctehid olmıyanlar için imamları
taklid etmek vaciptir. Ama delilleri bilebilecek kadar
alim olanlar için taklidle beraber delilleri de bilmek
vaciptir. Avam ise imamları vacip olarak taklid eder-
ler. Delilleri bilmeğe mecbur değildirler. Bütün bunlar
da çoğu insanlar için müphem olan şeylerdir.

3 — Usûl ve şeriatta bedihi olan şeylerin içine
çok mesele girmektedir. Bunlar : Allahın marifeti,
Ona kalben seyrin marifeti, Rasûlullahın marifeti,
kitap ve sünnete uymanın zaruri olduğunun marifeti,
vacip ve haramların marifeti, tevatüren sabit olan
sünhetlerin marifetidir. Yine bunlar gibi; ne-
fis tezkiyesinin vacip olduğunun marifeti, kalbî ve
aklî iman meseleleri, İslâm hakkındaki genel tasav-
vur, İlâ-yı Kelimetullah için cihadın ve Allahın indir-
dikleriyle hükmetmenin farz olduğunun marifeti. İslâm
ümmetinin tek ümmet ve siyasi birliğinin vacip
olmasının marifetiyanında, birçok meselenin marifeti
gibi şeyler şeriatta bedihi olan usûldendir.

4 — İnsanın sadece Allah'ı taklid etmesinin caiz
olduğu ve akli kanaate sahip olmasının vacip bulun-
duğu meseleleri insanın ayrıntılarıyla sayıp dökmesi
şart değildir. Kendisinden sorulduğu zaman inkâr et-
meyip ikrar etmesi ve hakkında bazı icmali delilleri
belirtmesi kafi gelmektedir.

Taklidin sınırlarını idrak edersek, bu konuda hatanın çok yapıldığı yerleri de anlarız. Öyle ki taklidin caiz olmadığı yerde bazılarının taklid yaptığını, caiz olduğu yerde de yapmaktan kaçındığını, herhangi birine nisbet edilen ve yalan olup asla dayanmıyan hatalarda güven ve itimad duygusuyla taklid yapıldığını görüyoruz. Bütün bunlardan müslümanın kendini kurtarması lazımdır.

Bu şekilde şimdiye kadar geçenlerden anlıyoruz ki İslâm hakkındaki genel tasavvurda, iman meselesi üzerinde, Allahın dininde seyir makamları hakkında, teklif meselesinde, akıl, nefis, ruh ve kalb konusundaki tasavvurlarda çok hatalar yapılmıştır. Bütün bu hataların kötü tesirleri herhangi bir şekilde müslümanın veya İslâmi hayatın üzerinde kendini göstermektedir. Zikrettiğimiz bu hatalar mecmuasının sebeblerini araştırdığımız zaman görürüz ki en büyük sebebi kapsamlı ve geniş doğru ilmin bulunmamasıdır. Özellikle halkın tasavvurlarla mefhumları kendilerinden aldığı ve ameli rehber teşkil edip insanların kendilerine başvurduğu alimlerde bu ilmin mevcut olmamasıdır.

Bazan İslâma genel ve şamil bakışın yapılmadığını görüyoruz. Bundan Nassların hakkında kapsamlı sahih anlayışın eksan olduğu anlaşılıyor. Şerî ahkâmın istinbat yolları hakkındaki geneltasavvurun zayıf olduğu ortaya çıkıyor. Kitap ve Sünnetten doğan Fıkıh, Tevhid ve Tasavvuf gibi ilimler hakkındaki tasavvurların kısır, zayıf, dar veya hatalarla dolu olduğuna şahid oluyoruz. Tam bir İslâm kültürünün gerektirdiği ve zaruri olan diğer alanlarında sarsıldığı-

nı veya yok olduğunu görüyoruz. Bütün bunlar için ve bu alanların hepsinde güzel örnek ve salih ortamın hemen hemen çok nadir ve mahdud olduğu bir gerçektir.

Bu meselelerin bir kısmı için «Cundullahi Sekafeten ve Ahlaken» kitabını, «Cevlâtün fi'l-Fıkıhayn el-Kebir ve'l-Ekber ve Usulühuma» ve bu kitabı da yazdık. Çünkü tasavvuf ve meseleleri birçok alanlara hatta ve yanlışların sızmasına yol hazırlayan en büyük sebeplerdendir.

Konuya girmeden önce alim ve büyüklerimizden hemen özür dileyerek belirtelim ki sağa sola tenkidler yöneltirken onlardan olsun, başkalarından olsun kimseyi töhmet altında bırakmak gibi bir düşünce-miz yoktur. Böyle bir şeyden Allaha sığınırız. Amacı-mız, bizim olsun, ilim taliplerinin olsun, hepimizin kazanması gereken kemali elde etmek için himmetleri-mizin, yükselmesidir. Bu girişte belirttiğimiz konulara bir nebze değindik. Maksudımız herkesin ihtiyaç duyduğu şeylere nisbetle, bu kitapta ele alacağımız konuların herkese açık olmasını sağlamaktır. Her şeyden önce bu kitap bazı meselelerde tek yönlü, tashihten başka bir şey değildir. Hepsi de bu kitabın, bir bütünden sadece bir cüz olduğunu bildirmektedir. Bu bütün de «Fi'l-Bina» serisidir. Şimdi tasavvuf ilminden başlıyoruz.

TASAVVUFUN ANA MESELELERİ

Tasavvuf ilmi ile ilgili kitaplarda onbinlerce mesele görüyoruz. Meselelerinin belirlenmesi, tarihi olay ve devrelerinin gösterilmesi, tasavvufa mensub, onunla meşgul olanlarla imam derecesine çıkan şahsiyetleri arzederken bu meselelerin ortaya çıktığına şahid oluyoruz.

Bu meselelerin çoğu birbiriyle içiçedir. Esas meseleleriolarak ruh, akıl, kalb ve nefis üzerinde durur. Yine akaid ilminde tahkik üzerine eğilirler. Kalbin işleriyle ilgili fıkıhı batını, kitap ve sünnete göre ameli tahkiki, İslâm, iman, ihsan, takva, şükür ve benzeri makamlarda Rasûlüllah ile ashabının haline yaklaşma seyrini araştırırlar.

Bu ana meselelerin iki yönü vardır: Tamamlayıcı nazariyat ve ameli tatbikat, Tasavvuf ilminde ana meselelerin bunlar olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber her ilimde olduğu gibi ana meseleler etrafında onlara tabi yan meselelerin çıkması da kaçınılmazdır. Bu da lügavi istılahları, ilmi tabirleri, hususi ifadeleri gerektirir. Sonra medrese (ekol) ve imamların varlığı, tecrübe ve olayların çıkması, hata ve sevabın olmasını gerektirir. Bunlar da tahkik, takrir ve

ayıklamaya muhtaçtır. Hepsi de sapmaktan koruyan, yanılmayı önliyen ve meseleleri temel mecrasında tutan kayıt ve kaidelerin varlığını gerektirir. Bütün bunlar tasavvuf ilminin bir parçası haline gelmiş ve ona bağlı olmuştur.

Bu bölümde tasavvuf ilminin ana meselelerini tanıtmaya çalışacağız. Bu ana meseleleri tanımak suretiyle tasavvuf ilminin tabiatını da idrak etmek için ana meseleleri özet halinde ele alacağız.

1 — Tasavvufta Ruh :

Tasavvuf ilminde, ruhun mahiyeti veya meseleleri üzerinde dūran bir bölüm yoktur. Çünkü bu husus naslarla belirtilmiş olup ruhun mahiyetinden naslarda söz edilmemiştir. «Ruhu senden sorarlar. De ki : Ruh Rabbimin emrindendir. Bu konuda size az bir bilgi verilmiştir.» (1)

Ruhun mahiyetini araştırmak tekellüftür. Tasavvufa mensup olanlar ise tekellüften uzak kimselerdir. Ruhtan söz ederken şu iki mesele üzerinde durmaktadırlar :

a — Ruhu marifetinin aslına ve ubudiyetinin kemaline irca' etmek. Cenabı Hak buyuruyor : «Hani Rabbin Âdemoğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini çıkarıp kendilerini nefislerine şahid tutmuş : «Ben sizin Rabbiniz değil miyim?» demişti. Onlar da «Evet», şahid olduk demişlerdi.» (2)

Ubey bin Ka'b ayetin tefsirinde şöyle diyor :

(1) İsra : 85

(2) A'raf : 172

Onları topladı. Ruhlara çevirdi. Sonra şekil verdi ve konuştu. Onlar da konuştular. Sonra onlardan ahd ve misak aldı. Kendileri hakkında onları şahid tuttu ve «Rabbiniz değil miyim?» diye sordu. Evet dediler.

Hilkatin aşlında ruh, Cenabı Hakkı tanımakta, ona kulluğunu itiraf etmektedir. Rabbi olduğunu tasdik etmektedir.

Ancak ruh vücuda girmesiyle birçok etkilere maruz kalmaktadır. Bu etkiler neticesinde ubudiyet ve marifeti zayıflamaktadır. Dinlemesi, telakki etmesi, çevreden etkilenmesi sonucu marifet ve ubudiyet saflığı bozulmaktadır. Nitekim Rasûlullah şöyle buyurmaktadır: «İnsan fıtrat üzere doğmaktadır. Sonra ebeveyni onu yahudileştirir veya hristiyanlaştırır yahut mecusileştirir.» (3)

Ruh vücudu saran çevre ve benzeri bütün amillerden etkilenmeye başlar. Bunun neticesi olarak az çok Cenabı Hakka olan halis marifetinden ve ona karşı ubudiyetinden uzaklaşma meydana gelir. Bu da aslına ve kemaline irca edilmesini gerektirir. Çünkü insanlar, çok defa fıtrattan uzaklaştıran bir aşırılığa veya ubudiyetten alıkoyan bir taksire düşmektedirler. Cenabı Hak buyuruyor: Ey ehli kitap, dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında haktan başkasını söylemeyin.» (4) Yine Ehli Kitap için: «Onlardan birçoğu fasıktır.» (5) buyurmuştur.

(3) Buhari ve başkaları rivayet etti.

(4) Nisa : 172

(5) Hadid : 28

Ruhu, kamil ve asil yapısına irca etmek basit bir iş değildir. Herkesin de yapabileceği bir şey değildir. Her halükarda insandan istenen bir mesele olarak kalmaktadır. İşte tasavvuf ilmi yapabildiği kadariyle bu mesele üzerinde durmaktadır.

Ruhun, Cenabı Hakka olan tam marifetine kavuşması lazımdır. Bu da Allaha ubudiyetle beraber güzel isimlerinde de derinleşmemizi gerektirir. Bunun da yolu, sahih bir ilim ehli olanlarla haşır neşir olmak ve Cenabı Hakkı çokça zikretmektir. Cenabı Hak buyuruyor: «Ve ölmeyen diriye tevekkül et ve Onu överek tesbih et. Kullarının günahlarını, onun bilmesi yeter. O ki gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları altı günde yarattı. Sonra Arşa hakim oldu. O Rahmandır, bunu bilene sor.» (6) Cenabı Hakkın «Bunu bile ne sor» sözünü mülahaza edelim: Bu nass birden fazla mana taşımaktadır. Bunlardan bir tanesi de Cenabı Hakkı en iyi şekilde bilen kimselerden sormaktır. Hz. Lokman'ın oğluna tavsiyesinde yine Cenabı Hak buyuruyor: «Ve bana inabet edenlerin yoluna tabi ol.»

Allaha götürenlerin yolundan gidilir. Çünkü Allahı ve sıfatlarını bilmek, ona halis ubudiyeti ve yolunu öğrenmek, bunu ehil olan kimselerden almak ve onlara uymak, Allahı da çokça zikretmek ve ahireti hatırlamak ruhun Allaha dönüş yoludur.

Zikir (Allahı anmak) meselesi üzerinde çokça duruyoruz. Çünkü zikir ile Cenabı Hakkı ve isimlerini hakkiyle bilmek mümkün olmaktadır. Rasûlüllah kud-

si bir vâhadiste şöyle buyuruyor : «Beni zikrettiği (andığı) zaman onunla beraber olurum.» (Muttefekün aleyh.)

Cenabı Hak kendisini zikreden kulu ile beraberdir. Onun kulla beraberliğinin neticeleri de çoktur. Bunlardan bir tanesi Cenabı Hakkın kulunu hata ve sapıklıktan korumasıdır. Yine güzel isim ve sıfatlarında tahkik ehlinde kılmasıdır.

Onun insan ruhu ile beraberliği, kendisini zikrettiği ölçüde isim ve sıfatlarından bu ruhun almasını sağlar, isimlerini zikretmeyle kendisine yakınlık kazanır. Tasavvuf ilminin başta gelen alanlarından biri de budur.

2 — Tasavvufta Kalb :

Kur'an'ı Kerimde ve hadislerde kalbden çokça söz edilmektedir. Cenabı Hak kalb hakkında bize çok şeyler buyurmaktadır. Şöyle buyuruyor :

«Gerçek şudur ki kör olan gözler değil, göğüslerdeki kalblerdir.» (7) Kalb körleşir.

«(Allahın şeytana imkan verip de sonra fitnesini gidermesi) şeytanın ilka eylediğini kalblerinde bir hastalık (nifak) olanlarla kalbleri katı bulunanlara bir mihnet ve azap vesilesi yapmak içindir.» (8) Kalbler katılaşır.

«Kalblerinde hastalık vardır. Allah da hastalıklarını artırdı.» (9) Kalbler hastalanır.

(7) Hac : 46

(8) Hac : 53

(9) Bakara : 11

«Hayır, kazandıkları şeyler kalblerini örtmüştür.»
 (10) «Allah kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinde de perde vardır.» (11) Kalb mühürlenir ve örtülür.

«Bir de o yaldızlı lafa, ahirete inanmayanların kalbleri meyletsin, ondan hoşlansınlar ve kazanmakta oldukları günahı onlar da kazansınlar diye öyle yaparlar.» (12) İman etmemiş olan kalb, insan ve cin şeytanlarının vesveselerine kulak verir ve meyleder.

«O gün ki ne mal fayda verir ve ne evlat. Ancak Allaha salim bir kalble gelenler müstesna.» (13) Kalbin sağlam yapısı, salim olduğu şeklidir.

«Allahın takva için kalblerini imtihan ettiği kimler.» (14) Vücut imtihan edildiği gibi kalb de imtihan edilir. Ya başarır ya da kaybeder.

«Kalbleri vardır, onlarla anlamazlar.» (15) Akletmiyen kalbler vardır.

«Biliniz ki Allah insan ile kalbi arasına girmektedir.» (16) İnsan ister, ama kalb icabet etmez.

«Kim Allaha iman ederse kalbini hidayet eder.»
 (17) Kalb ancak Allaha inanmakla hidayet bulur.

(10) Muttaffifin : 14

(11) Bakara : 7

(12) En'am : 113

(13) Şuara : 88

(14) Hucurat : 4

(15) A'raf : 179

(16) Enfal : 25

(17) Tegabun : 11

«O münafıklardan seni dinlemeye gelen de var. Hatta senin yanından çıktıkları zaman, kendilerine ilim verilmiş olanlara şöyle derler : O (Peygamber) demin ne söyledi? Bunlar öyle kimselerdir ki, Allah kalblerini mühürlemiştir de hep hevalarına uymuşlardır.» (18) Bu kalbin bir haletidir. Cenabı Hak onunla sahibinin kalbini mühürler.

Rasûlüllahın hadislerinde kalbden çokça söz edildiğini görüyoruz : Rasûlüllah buyuruyor : «Haberiniz olsun. Vücutta bir parça et vardır. İyi olduğu zaman vücut da iyi olur. Bozulduğu zaman bütün vücut da bozulur. O da kalbdir.» (Buhari) «Fitneler tekrar tekrar kalblere arz edilir. Onları kabul eden kalbde siyah bir nokta meydana gelir. Kabul etmeyende de beyaz nokta olur. Böylece iki kalb meydana gelir. Biri bembeyaz saf kalb. Yer yüzü ve gökler varoldukça hiçbir fitne ona zarar vermez. Diğeri de siyah çanak gibi kara kalb. Zevkine uyanın dışında, ne bir marufu tanır, ne de münkeri red eder.» (Müslim)

«Şüphesiz emanet erkeklerin kalbinin köküne inmiştir. Sonra Kur'an indi. Böylece kitap ve sünnetten öğrenmiş oldular. Huzeyfe diyor ki : Sonra emanetlerin kayboluşundan söz ederek şöyle dedi : Adam bir uyur. Emanet de kalbinden sökülür. Yeri, yuvarlanarak ayağa değen ateş közünün yaptığı yanık gibi kabarıp kalır. Halk emanet sahibi birini aramaya başlar. Ona riayet eden birini neredeyse bulamaz. Ve şöyle denilir : Falan oğullarında emanet sahibi biri var. Hatta adama ne sağlam, ne akıllı, ne hoş bir in-

sandır! denilir ama, kalbinde hardal tanesi kadar iman yoktur. Üzerime öyle bir zaman geldi ki hanginize biat etsem mühim değildir. Müslüman ise dininden döndürür, yahudi veya hıristiyan ise onu da bana çevirir. Bugün ise sizden falan filandan başkasına biat etmem.» (Şeyhân, Ebu Davud ve Nesai rivayet ettiler).

«Kalbler dört çeşittir: Biri pürüzsüzdür, içi kandil gibi parlar. Biri de kılıflı ve kilitlidir. Biri de içi dışına çıkmış terstir. Diğer de açıktır. Pürüzsüz müminin kalbidir. Kandil içindeki nurudur. Kılıflı olan da kafirin kalbidir. Ters yüz olan da halis mümin olarak bilindikten sonra inkara sapan münafığın kalbidir. Açık olan da içinde hem iman hem de nifak bulunan kalbdır. İçinde iman su ile beslenen bakla gibidir. Nifak ise içinde kan ve irin akıtan cerahat gibidir. İki maddeden hangisi diğerine galib olursa o hakim olur.» (İbnu Kesir bu hadis senedinin hasen ve ceyyid olduğunu söylemektedir.)

Bu şekilde Allahın kitabında ve Rasûlüllahın sünnetinde kalbden çokça sözedildiğini görüyoruz. Bu kalbin sağlık ve hastalık alametleri, istikamet ve inhiraf ölçüleri nelerdir? Sağlam basireti ve gaybi işitmeyi ona nasıl kazandıralım? Nasıl aydınlanır veya kararır? Aydınlatmanın yolu nedir? Bütün bunlar tasavvuf ilminin alanlarıdır. Hepsinin uzmanları, üzerinde çalışanları ve ilgilenenleri vardır. İslâm ümmetinin bunlardan hali kalması caiz değildir. Bunlardan hali kalması bazı ilimlerin yer yüzünden silinmesi demektir. Tirmizi garip ve hasen bir isnadla şöyle rivayet etmektedir: «Rasûlüllahla beraberdik. Gözlerini

göge kaldırdı ve şöyle buyurdu : Bu anda ilim halktan alınır ve ondan bir şeye muktedir olamazlar. Ziyad bin Lebid el-Ensari sordu : Bizden nasıl alınsın ki Kur'an okuyup duruyoruz. Allaha yemin ederim ki biz okuyacağımız gibi çoluk çocuğumuza da okutacağız.

Rasûlullah : Yazıklar olsun sana Ziyad! Seni Medine'nin fakihlerinden sayıyordum. Yahudi ve hristiyanların Tevrat ve İncilinin halini görüyorsun. Onlara ne yararı var, buyurdu.

Cübeyr diyor ki, Ubade bin Samit'i gördüm ve kardeşin Ebû'd-Derda'nın ne dediğini duydun mu? dedim. Söylediğini kendisine anlattım. Doğru söylüyor, dedi. İstersen ilk kaldırılacak ilmi sana haber vereyim : İnsanlardan en başta kaldırılacak ilim huşudur. Öyleki büyük bir camiye girince huşu sahibi bir kişi, neredeyse bulamıyacaksın.

Şimdi şu nasslara bakalım. Cenabı Hak buyuruyor : «Fakat kalblerinde hastalık bulunanların küfürlerine küfür katıp artırdı ve onlar kafir kafir öldüler.» (19) «O (Kur'an) müminler için bir hidayet ve şifadır. İnanmıyanlar ise kulaklarında bir ağırlık vardır. O (Kur'an) bunlar için bir körlüktür.» (20) «Âyetleri onlara okununca imanlarını artırır.» (21) «Size Rabbinizden bir öğüt, kalblerdeki için bir şifa, müminler için hidayet ve rahmet gelmiştir.» (22)

(19) Tevbe : 125

(20) Fussilet : 44

(21) Enfal : 2

(22) Yunus : 57

«Kur'an'ı düşünmüyorlar mı yoksa kalbleri üzerinde kilitler mi vardır!» (23) «Allah kelamın en güzeli (âyetleri birbiriyle) ahenkdar, katmerli bir kitap halinde indirmiştir. Ki Rablerine derin saygı beslemekte olanların ondan derileri ürperir, sonra da hem derileri, hem kalbleri Allahın zikrine yumuşar.» (24)

Bu nasllara dikkat ettiğimizde, kalbin, Kur'an-ı Kerime karşı tavrından sağlık veya hastalığını gösteren ölçüler görürüz. Bunlardan anlıyoruz ki bazı insanların kalbi vardır, bazılarının kalbi yoktur. Bütün bu naslarda üzerinde durulan kalb, vücutta kan dolaşımını sağlayan ve insanla hayvanda bulunan etten kalb değildir. Bu kalb başkadır. Etten kalbe de bir bakıma irtibatlıdır. Bunun yeri de göğüştür. Cenabı Hak buyuruyor: Lakin göğüslerdeki kalbler kör olur.» (25) Yine «Kalbler gırtlaklara gelmiş.» (26) Bu konu üzerinde daha önce biraz durduk.

Kalbin sağlık ve hastalığı meselesi tasavvuf ilminin temel konularındandır. Âmil olan mutasavvıflar asırlar boyunca hemen hemen bu konu üzerinde duranların başında gelmektedir. Öyleki bu işin uzmanı haline gelmişlerdir, denilebilir. Ne var ki mütekellimlere bu konuda cehalet galip gelince mesele karışmış ve kalbin sıhhatine giden yol cehaletin alameti kabul edilmiştir. Bunun sonucu olarak da kalb hastalıkları gittikçe yayılmıştır. Böylece bugüne kadar muasır hastalıklardan bir cüz haline gelmiştir. Bu tarafın ih-

(23) Kaf : 37

(24) Muhammed : 25

(25) Zümer : 23

(26) Ahzab : 11

yası da çağdaş İslâmi hareketin esas ve unsurlarından biri olması tabiidir.

Şimdiye kadar geçenlerden tasavvuf ilminde bu tarafın ne kadar önemli olduğu anlaşılmıştır. Böylece bu ilmin de ehemmiyeti açığa çıkmış bulunmaktadır.

Zikrettiğimiz unsurlardan ve yaptığımız açıklamalardan sonra kalb meselesi için yoldaki trafik işareti mesabesinde olacak bazı temel unsurları belirlemek mümkündür :

1 — Kalb, dünyası geniş bir alemdir. Hastalığı ve sağlığı meselesi de önemli iki meseledir. Dünya ve ahiretin saadet ve felaketi buna bağlıdır. Kalb hasta olursa, dünyada birbirine zıt ve yanlış durumları da beraberinde getirir. İnsan bu durumlarda, hayret ve kararsızlık içinde kalır. Neticesi de helak ve hüsrandır. «Kimi saptırırsa ona bir yol bulamazsın.» •

2 — Kalbin ıslahı, ilim, amel ve sohbe ihtiyacı gösterir. İlim, insanın sağlığı hastalıktan ayırdetmesi içindir. Amel ise hastalığı teşhis, tedavi ve kovmak içindir. Sohbet de, seyirde gayreti devam ettirmek içindir. Sıhhat olmıyan şeyi sıhhat tasavvur etmemek için bunu araştırmak ve sıhhat durumunu devam ettirmek için gereklidir. Bu meselelerin hepsi tasavvuf ilminin belli başlı konularındandır.

3 — Tasavvufta Ahlak :

Bilindiği gibi İslâm terminolojisinde, şerî akıl ve teklifi akıl diye iki akıl bulunmaktadır. Teklifi akla deliler dışında herkes sahiptir. İnsan bununla mükellef sayılır. Mükellef insanın sahib olduğu ve ondan do-

layı mükellef olduğu en ufak akıl budur. Mükellef olması, hesaba çekilmesi ve Allah'a karşı yaptıklarından sorumlu tutulması bu akıl sebebiyledir.

Bundan sonra insanlar iki kısma ayrılır : Bir kısmı Cenabı Hakkı tanımış, sözünü dinlemiş ve ona iman ederek emirlerine bağlı kalmıştır. İşte bunlar gerçek akıl sahipleridir.

Bir kısmı da Allah'tan bir şey almamış ve hitaplarına bağlı kalmamış kimselerdir. Bunların da aklı yoktur.

Şer'i akla gelince : Cenabı Hak Cehennem ehlinin söyleyeceklerini hikaye ederek şöyle buyurmaktadır :
-İşitir, akletseydik ateş ehlinden olmazdık, derler.-
(27)

Bu nevi aklın yeri kalbdır. O da derece derecedir. İnsanı ve şehvetlerini Allah'ın emri karşısında zapteden, onu anlayan ve teslim olan şeri akıl vardır. Bu aklın mahiyeti ve onu elde etmenin keyfiyeti tasavvuf ilminin ana meselelerindendir.

Kalblerimiz Cenabı Haktan nasıl algılıyor? Allahın emrine göre nefislerimizi nasıl zapt ediyoruz? Bunun yolu nedir? Bütün bunlar tasavvuf ilminin konularıdır. Şüphesiz bu şeyler temiz iradeye, onun güçlülüğüne, kötülüğü emreden nefse muhalefete ve onu terbiye etmeye ihtiyaç gösterir. Bu akıl meselesi bir bakıma kalb alemine, diğer yönden de nefis dünyasına bağlıdır.

Kalb, nefsi emmare karşısında zayıf kaldığında onun şehvet ve Allahın Şeriatına muhalif olan arzularına teslim olur. Kalb ne kadar sağlamlaşırsa bu arzulara karşı mukavemeti de o derece artar. Ancak başka birtakım arzular karşısında yine zayıf kalır. Masiyetten nefret etmesine rağmen bazan nefsi emmare karşısında elinden bir şey gelmediğini ve ona yenik düştüğünü görüyoruz.

Bu şekilde insanların nefislerini zaptetmelerinde sıfırdan yüze kadar değişik derecelerde olduklarını görüyoruz. Tam hakimiyet kamil olan şerî aklın kendisidir.

Başlangıçtan itibaren Allah'tan anlıyacak noktadan başlayarak, her şeyde insan davranışının Allahın emrine tam uygun oluncaya ve üzerinde devam edinceye kadar, aklın yükseltilmesi nasıl mümkün olabilir? Tasavvuf ilmi bu konu üzerinde de durarak araştırmaktadır.

Allahın emri üzerinde sebat demek, insanın tamamen nefsinin şehvetlerinden sıyrılması demek değildir. İnsan bu şehvetlere müptelâdır. Mübah şehvetlerini tatmin etmek için Şâri' ona sahih (mübah) bir saha göstermiştir. Haram olan şehvetlerinden kurtulması için de çıkış yolları hazırlamıştır. Bütün bunlar yolun bir parçasıdır. Sahih bir seyr ilallah fıtratla uyum halindedir. Onunla çatışmadığı gibi muhalefeti de yoktur.

Mesela zinadan tevbe etmek isteyen bir müslüman görüyoruz. Şehvânî bir ortamda bulunduğu zaman iradesi elinde olmayarak ve içinde bulunduğu

durumdan hoşlanmamakla beraber nefsi ve şeytan tarafından masiyete sürüklendiğini müşahade ediyoruz. Bu kişinin masiyetten kaçınmak ve onu önlemek yolunda kalbinin takviyesi için ne yapması lazımdır?

Bunun yapacağı birçok şeyler vardır. Evvela kalbinin nurunu artırmalıdır. Nefsi tezkiye edilmelidir. Mübah ölçüler içinde şehvetini tatmin etmesi veya gıdadan kısmak, vücuda temrin yaptırmak ve şehvetini tahrik eden şeylerden uzaklaşmak suretiyle bazı alıştırmalardan geçerek sahih yolda seyretmelidir. Masiyeti yenmek için bütün bunlar birer yoldur. Masiyeti yenmek de bu durumda, onun için tam bir akıldır.

Bununla beraber mesele son derece geniştir. Bir kere hissi şehvetler, başkanlık, makam sevgisi, dünya hırsı ve benzeri şeyler gibi manevi şehvetler bulunmaktadır. Sonra insanın birtakım uzuvları vardır. Meselâ dil, Allah'ın emrettiği hususlarda kullanılmalıdır. Bütün emirleri yerine getirmek için gayret vardır.

Bütün bunlar insandaki şeri aklın birer neticesidir. İnsanın bu şeri akla ulaşması, tekellüfsüz onu rahatlıkla yönetmesi, seyrine ve esaslara egemen olması gibi şeyler bu ilmin alanı ve temel meselelerindendir. Bu ilimde sahih ameli seyr, esasında kamil şeri akla ulaşmak için olan seyrdir. Bu ilme rağbet edenlerin, buna da rağbet etmeleri gerekir. İtirazedenlerin ise böyle bir şeye itiraz etmemeleri lazımdır.

4 — Tasavvufta Nefis :

Bazı mutasavvıflara göre nefis, ruhun cesede ka-

rışmış şeklidir. Ruhun cesede karışmasıyla cesedin bazı tesirleri altında kalmıştır. Bu tesirlerin sebebi aslında cesedin ihtiyaçlarıdır. Çünkü ruh da bu ihtiyaçları haliyle kabul edecektir. Böylece vücudun makul istekleri ortaya çıkmaya başlar. Ancak kalbte salah ve nefiste kayıt olmadığı zaman nefsin isteklerinin sonu gelmez. Vücut da yıkıma doğru onun hizmetinde devam eder.

Ruh cesede karışınca bazı talepleri meydana gelmiştir. Bunlardan biri hissi veya manevi ebedilik arzusudur. Bu da Hz. Adem'in hata işlemesinde şeytanın istismar ettiği bir meseledir. «Nihayet şeytan onu fitledi. Ey Âdem, dedi. Seni ebedilik ağacına, zeval bulmıyacak bir devlete delalet edeyim mi?» (28)

Bu şekilde bazan nefiste hastalık derecesine varan birtakım manalar doğmaktadır. Bunlar biri diğerinden doğar, birbirini destekler yahut birbiriyle çelişir. Lâkin, bütün hallerde yine hastalık olarak kalır.

Bunun için Allahın gönderdiği şariatler, bu nefisle mücadele etmek ve ona istikamet vermek amacıyla gelmiştir, denilebilir. Rasûlullah buyuruyor: «Mücahid, Allah'ın zatı konusunda nefsi ile mücahede eden kişidir.» Cenabı Hak da şöyle buyuruyor: «Ama kim Rabbinin makamından korkar, nefisini heva ve hevesinden alıkoyarsa onun varacağı yer muhakkak Cennetin kendisidir.» (29)

Nefsi sıhhat veya nefsi hoşnutluk konusunda başlangıç noktası, nefisten hoşnut olmamak yahut ona bu

(28) Taha : 120

(29) Nâziat : 40-41

gözle bakmamaktır. İbnu Ata şöyle demektedir : «Her masiyetin, şehvet ve gafletin kaynağı nefisten memnuniyettir. Her taatın, iffet ve uyanıklığın kaynağı da nefisten hoşnut olmamaktır. Nefisten hoşnut olmayan bir cahille arkadaşlık yapmak nefsinden razı olmuş bir alimle arkadaşlık yapmaktan iyidir. Nefsin-den razı olmuş alimin ilmi olur mu? Ondan nefret eden cahilin de cehaleti nerededir?

eş-Şeyh Zerrûk da şöyle demektedir : «Kötü ahlakın esası üçtür : Nefisten hoşnutluk, kullardan korkaklık ve rızık endişesi. Birincisinden şehvet, gaflet ve masiyet, ikincisinden gazap, kin ve hased (kıskançlık), üçüncüsünden de hastalık, tamah ve cimrilik doğmaktadır.

Devamla şöyle der : Ama bir tane esasa bağlanmak hepsini mahveder. O da bütün hallerde nefisten razı olmamak ve her zaman ondan sakınmaktır.»

Sülemî de şöyle demektedir : «Nefsin ahlakı kibir, kendini beğenmek, gururlanmak, heva, aldatma, buğz, hırs, emel, kin, hased, öfke, korku, çılgınca üzüntü, tamah, açgözlük, cimrilik, korkaklık, cehalet, tembellik, sululuk, edepsizlik, nefsin meyillerine bağlılık, kayıtsızlık, istihza, temenni, böbürlenme, hiddet, sefahat, başıboşluk, şiddet, tahakküm, zulüm, düşmanlık, çekişme, inad, muhalefet, muğalebe, müzaheme, gıybet, bühtan, yalan, dedikodu, fitnecilik, suizan, ilgiyi kesmek, kınamak, yüzsüzlük, haksızlık, hiyanet, ahlaksızlık, düşmanların başına gelene sevinme (şama) gibi sayılabilecek çok şeylerdir. Müridin bunları bilmesi, bunlardan uzak kalması, iyi şeylerle değiştirmeye çalışması lazımdır. Bunları bilmiyen insan hergün gerilemekten başka bir şey kazanamaz.

Kibir tevazu ile, hiddet sukunetle, yalan doğrulukla değiştirilir. Başarı Allahtandır.»

İlave kabilinden diyoruz ki, Allah'ın istediği şeylere doğru seyr imamlarının kabul ettiği gibi tedavinin esasları, masiyeti istiyen yahut mübahlarda aşırı giden nefsin muhalefetinde yatmaktadır. Allah'a itaat olan yerde halkın eziyetlerine katlanmada, meşru ve sünnet olan ölçüler dahilinde nefse hakimiyette bulunmaktadır.

Cenabı Hak buyuruyor : «Nefse ve onu düzenliyen, sonra o nefse isyanını ve taatını öğreten, muhakkak temizlediği nefis kurtulmuştur. Ve azdırdığı da hüsrana uğramıştır.» (30) «Muhakkak nefis kötülüğü emretmektedir.» (31) «Yine kase ederim nefsi levvameye.» (32) «Ey mutmain olan nefis, sen ondan razı o da senden razı olarak Rabbine dön. (Haydi) salih kullarımın içine gir. Cennetime gir.» (33)

Bunlar nefsin durumlarını belirten ayetlerdir. Yani tezkiye edilen, kirletilen, kötülüğü emreden, levmeden ve mutmain olan nefislerin varlığını bu ayetler ifade etmektedir. Bütün bunlardan ve Cenabı Hakkın «Rabbinin makamından korkup nefsi hevasından alıkoyan» sözünden anlaşılıyor ki nefis mücahede muhtaçtır. Cenabı Hak buyuruyor ; «Bizim için mücahede edenlere gelince; biz onlara yollarımızı gösteririz.» (34)

(30) Şems : 7 - 10

(31) Yusuf : 54

(32) Kiyame : 2

(33) Fecr : 27 - 30

(34) Ankebut : 69

Nedir bu mücahede? Sınırları nelerdir? Meşru yolları nelerdir? Bu mücahede ile gerçekleştirilmesi istenen tezkiye edilmiş nefsin kemalleri hangileridir? Bütün bunlar tasavvuf ilminin temel meselelerinden-
dir. Tasavvufun üzerinde durduğu temel alanlardan biri de budur.

Şüphesiz nefsin tezkiyesi tasavvufun ana mesele-
lerindendir. Hatta bu ilmin neredeyse bir sembolü ha-
line gelmiştir. Ne varki mutasavvıflar zümresi dışın-
da bu mesele hemen hemen ihmal edilmiş gibidir. Halbuki peygamberlerin gönderilmelerinin temel
amaçlarından biri de nefis tezkiyesidir. Cenabı Hak
buyuruyor : «Nitekim içinizden size bir Rasûl gönder-
dik. Size ayetlerimizi okuyor, sizi şirk ve günahlardan
temizliyor. Size Kur'an-ı ve helal ile haramı öğretiyor.
Size bilmediğiniz Şeriat hükümlerini bildiriyor.» (35)

Mutasavvıflar zümresi dışında nefis tezkiyesinin
yolunu ve mahiyetini bilen ve üzerinde duran kişile-
rin hemen hemen bulunmadığını yahut nadir olduğu-
nu görüyoruz. Meseleye biraz daha açıklık getirmek
için asırlar boyunca ve özellikle bu meseleden söz
eden âlimlerin eserlerine bir göz attığımızda bu züm-
renin dışında nefis tezkiyesi üzerinde yeterince du-
ran ve bütün ayrıntılarıyla ortaya koyan çok az kişi-
nin bulunduğunu görürüz.

Mesela bu alanda söz sahibi kişilerden biri ola-
rak İbnu'l-Kayyim bile başlangıçta tasavvufi bir ter-
biye alarak sofumeşreb olmasına ve İbnu Teymiyye-
nin talebesi bulunmasına rağmen tasavvufa selefi bir

yön vermiştir. İlk yetişme dönemi olmasaydı bu konuda söylediklerini de belki söyleyemiyeycekti. İbnu'l-Kayyim de olmasaydı İbnu Teymiyye medresesinde bu ilimden söz eden ve müstakil eser yazan bulunmayacaktı.

Şimdiye kadar geçenlerden anlıyoruz ki nefis teziyesi bir müzekkiye (tezkiye edene) muhtaçtır. Sahibi tarafından da mücahedeye ihtiyaç gösterir. Bu da, ilmi gerektirir. Nefsin kemalât ve noksanlıklarını, kemalatı gerçekleştirmenin ve noksanlıklardan kurtulmanın yollarını bilmeyi gerektirir. Bütün bunlar tasavvuf ilminin ana meselelerindendir.

5 — Tasavvuf ve Akaid İlminde Tahkik :

Akaid ilminde âdet olarak meseleler delilleriyle birlikte zikredilir. Ehli Sünnet ve'l-Cemaat ile başka fırkalar arasında özellikle ihtilaf edilen meseleler belirtilir. Halbuki akaidde zevki, aklı, şuuri ve tahakkuki meselelerle, bunlara giden yoldan pek söz edilmez veya kısa işaretlerle geçistirilir.

Mesela akaid ilminde Cenabı Hakkın semî, basar, kelam, irade, kudret, hayat ve ilim gibi sıfatlarla mutasaf olduğu belirtildiği halde kulun, Cenabı Hakkın kendisini gördüğü ve işittiğini sezmesi, Kur'an okuyan kalbin okuduğunun Allah'ın kelamı olduğunu his ve tezevvuk etmesini, mahluk olan her şeyin Allah'ın eseri olduğunu idrak etmesinden söz edilmez. Bu gibi manalar genellikle akaid ilminde işlenmez ve üzerinde durulmaz Umumiyetle bu manalar tasavvuf kitaplarında incelenir.

Akaidle ilgili manaların zevkine ermek konusu hemen hemen tasavvuf kitaplarında ele alınır. Sonra dikkat edilmesi gereken bir nokta daha var. O da bu manaların her zaman mendub derecesinde kalmayıp bazan farz durumuna gelmesidir.

Sünnete baktığımız zaman akaidle ilgili birçok mana üzerinde hayli durulduğunu görüyoruz. Mesela, «Allah'ı Rab, İslâmı din ve Muhammed'i peygamber kabul eden kimse imanın zevkine ermiştir.» (36) denilmektedir. Yine «Üç şey kimde bulunursa imanın tadını onlarda görür. Kendisine, Allah ve Rasûlü, başka herşeyden sevimli olan, sevdiği kimseyi sadece Allah için seven ve Cenabı Hak kendisini kurtardıktan sonra küfre tekrar girmekten, cehenneme atılmaktan nefret ettiği gibi nefret eden kişi imanın zevkine erer.» (37) buyurulmaktadır.

Bir akaid kitabında genellikle iman hakkında, küfür ve şekilleri yahut nifak ve tarifi hakkında birşeyler okuyoruz. Ama tasavvuf kitapları imanın manalarından, yakın ve itminandan, nifaktan kurtulma yollarından ve ameli tahkikten söz etmektedir. Tabii ki bu, meselelerin sınırını bilmek ve hakikatlerinden uzak durmamak için kafi değildir. Bunların sınırını bildiği gibi yollarında seyretmenin ve hakikatlerine ulaşmanın şeklini de bilmek gerekir. «Bedeviler iman ettik, dediler. Deki siz iman etmediniz, belki müslüman olduk, deyiniz. Henüz iman kalblerinize girmedi».

Taberani İbnu Ömer'den rivayet ediyor : «Rasûlül-

(36) Müslim, Tirmizi

(37) Şeyhan, Tirmizi, Nesai

lahun yanında bulunuyordum. O anda Harmale bin Zeyd geldi. Yakınında oturarak şöyle dedi : Ey Allah'ın Rasûlü, iman buradadır. Sonra diline işaret etti. Nifak da buradadır, dedi ve sonra göğsünü gösterdi. Allah'ı da az zikrediyoruz, dedi.

Rasûlüllah bir ara sustu. Harmale bu sözlerini tekrar etti. Bunun üzerine Rasûlüllah (S.A.V.) Harmale'nin bir tarafını tutarak şöyle buyurdu : «Allah'ım, buna sâdık bir dil, şükreden bir kalb ver. Benim sevgimi ve beni sevenlerin sevgisini kazandır. İşlerini hayra çevir.»

Sonra Harmale şöyle dedi : Ey Allah'ın Rasûlü, benim münafık kardeşlerim var. Ben de onların başında geliyordum. Sana onları göstereyim mi?

Rasûlüllah buyurdu : «Senin geldiğin gibi bize gelen herkese dua ederiz. Dini üzerinde titiz olana Cenabı Hak bakar. Kimsenin ayıbını ortaya çıkarma.» Bu şekilde dilin söylediği ile kalbi şeyin ayrı şeyler olduğunu görüyoruz.

Akaid manalarında tahkikin yolu nedir? Bunu açıklamaya çalışacağız.

Bazıları vardır ki Rasûlüllahın sıfatlarından, çok şeyler bellemiştir. Ne var ki ona uymaktan uzaktır. Bazısı da vardır ki, ondan az bir şey bildiği halde titizlikle ona uymaya çalışmaktadır.

Yine risaletin gerektirdiği emanet, tebliğ, doğruluk ve fetanet (zeki olmak) gibi zaruri sıfatlardan çok şeylere varis olanlar vardır. Bazıları da vardır ki

bu gibi şeylerden çokça söz ettiği halde kendisi başka vadilerde yüzmektedir.

Mücerred bilmek başka, tahkik derecesine ermek için çabalamak ve yollarını araştırmak başka şeydir. Onun için tekrar soralım : Tahkike götüren ve akaid kitaplarının bahsettiğini ikmal eden ilim hangisidir?

İslâmi ilimler arasında bu ilim tasavvuf ilmidir. Bu ilme birçok şeylerin karışmış olması onu lağvetmeyeceği gibi kendisinden faydalanmamızı da engelliyecek değildir. Bize düşen onu arındırmak, hakkını ve sınırlarını göstermektir.

Tasavvuf ilminin sınırlarını gösteren akaid ilmidir. Akaid ilmini de ikmal eden tasavvuf ilmidir. Çünkü akaid tahkik yönü teşkil etmektedir. Bu sınırı aşar yahut Kur'an ve Sünnete, asırlar boyunca süregelen Ehli Sünnet Ve'l-Cemaat akaidine muhalif inançlar ekler veya eksiltirse o zaman inhiraf, sapma ve çirkin bidatçılık başlar.

Herhangi bir mutasavvıfın bir kitabında Kur'an ve Sünnette varid olmayan, ıstılah kabilinden veya nasları sahih anlama kabilinden yahut Kur'an ve Sünnette zikredilen bir manada tahakkuk nevinden olmıyan bir şey bulunduğunda veya herhangi bir mutasavvıftan böyle bir şey duyulduğunda onu reddetmek bilelim ki gerçek tasavvufun kendisidir ve hiçbir sakıncası yoktur.

İşte Ümmetin, salahları üzerinde icma ettiği suluk imamlarından mesela Ebu Süleyman ed-Darânî şöyle demektedir :

«Halkın bazı sözlerini duyup da Kur'an ve Sünnetten adaletli iki şahitle ancak kabul ettiğim çoktur. Çünkü Cenabı Hak masumiyeti ancak Kur'an ve Sünnette garantilemiştir. Bunun dışında başka yerde garanti yoktur.»

Sülûk imamlarından meşhur biri yaptığı vasiyetlerinde şöyle demektedir: «Oğulcuğum, sofu bir muhaddis değil, muhaddis bir sofu ol. Çünkü sofu muhaddis nassları hevasına tabi kılar. Muhaddis sofu ise hevasını nassa tabi yapar.

İtikad, ictihad yahut fıkıh imamlarından birinin anlayışına veya fıkıh kaidelerine muhalif her hangi bir kitapta bir şey görür veya birinden bir söz işitersen tereddüt etmeden tenkid ve red edebilirsin. Çünkü tasavvuf tahkiktir. Mensupları bize mevzu veya zayıf hadislerle dayanarak yeni akideler, değişik fıkhi ictihadlar, yanlış tasavvurlar ve sakat düşünceler vermeye kalkıştığını görür görmez onları red etmekte tereddüt etmemek lazımdır. Çünkü böyle şeyler Hadisi şerifin en çok nehyettiği şeylerdir.»

Rasûlüllah buyuruyor: «Kim dinimizden olmayan şeyi ondan gösterirse, gösterdiği şey merduttur.» (Buhari). Herhangi bir sahabinin söylemediği veya akından geçirmedeği bir şeyi akaid konusunda ortaya atmaktan daha büyük bidat mı olur? O neslin huzurunda böyle bir şeyi yapanı tereddütsüz öldürür veya tazir ederlerdi. Allah şahidimiz olsun, Onun dostlarına dost, düşmanlarına da düşmanınız. Rasûlüllah (S.A.V.) ve onun mübarek ashabının hidayetine muhalif her şeyden uzağız.

Muteahhirin mutasavvıflar arasında insanın «Ben Allahım» demesi vuslat alametlerinden sayılır hale gelmiştir. «Kainat Allah'tır» demek de futuhatın alametlerinden kabul edilmiştir.

Allaha yemin ederim ki, bu sözleri söyleyenlerin hakkı boynunu vuracak kılıçtan başka bir şey değildir. Ne kadar rahiplik elbisesine bürünseler ve salah kılığına girseler bile bu sözleri söyleyenler boynunlarını vuracak kılıcı hak etmişlerdir.

Kur'an-ı Kerim, «Allah Meryem'in oğlu Mesih'tir, diyenler kafir olmuşlardır.» (38) demek için geldi. Bunlar ise her şeyin Allah olduğunu söylemektedirler. Ne dersiniz, bunlara kılıçla muamele etmekte müslüman tereddüt eder mi!

Ben bunları söylüyorum. Tevhide muhalif yukarıdaki sözler için de binbir türlü tevیل yapılacağını biliyorum. Bununla beraber ne kadar tevیل edilirse edilsin, Allah'a yemin ederim ki böylelerini öldürmek, salih olduğuna inanmak veya susmaktan bin kat iyidir. Sonra «Ben Allahım» diyen ve benzeri küfür sözler söyleyen bir insan için müslümanın gönlü hangi tevili kabul edebilir!

Gerçek tasavvuf, gerçek akidenin zevkine ermek-tir. Bunu aşarsa tasavvuf zındıklık olur. Tasavvuf olmaktan çıkar.

Diyoruz ki, tam anlamadan ve sözün sahibine nisbetini tahkik etmeden küfür hükmünü vermede acele etmemek lazımdır. «Bu söz küfürdür. Sahibini Allah

bilir. cümlesi yerinde kullanılırsa çok isabetli ve hikmetli bir şey olur.

Tasavvuf ilminin ana meselelerinden biri de Ehli Sünnet ve'l-Cemaat akaidinde tahkiktir. Akaidde tahkik dışında tasavvufa başka şeyler karıştıranlar Allah'tan korksunlar. Bu ayeti kerimeden şu manayı Seleften hangi birinin çıkardığını duyduk? Böyle bir mana çıkaran olmuş mudur? Cenabı Hak buyuruyor : «Tadinız, size ancak azap artıracagız.» (39) Buradaki azabın tatlılık olduğunu söyleyen seleften hiç kimse olmuş mudur?

Yine, «İnkâr edenlere de Cehennem ateşi vardır. Orada onlara ne ölümle hükmedilir ki ölsünler, ne de onlardan Cehennem azabı hafifletilir. İşte biz her nankörü böyle cezalandırırız. Onlar orada : Rabbimiz bizi çıkar. Önce yaptığımızdan başkasını yapalım, diye feryad ederler.» (40)

Salih Seleften herhangi bir kimsenin, kafirlerin azabtan zevk aldığı, hatta kendilerine çıkmaları için teklif yapılacak olursa çıkmayı red edecekleri manasını anlıyan olmuş mudur? Bu manaları tasavvuftan göstermek, Seleftin akaidine ve Ehli Sünnet ve'l-Cemaatin kitaplarında varid olan şeylere muhalif değil midir? Böyle şeyler küfür ve dalaletin kendisi değil de nedir?

Bu nevi eğilimler gerçekten çok tuhaf şeylerdir. Daha tuhafı da böyle şeyleri söyleyenlerin «arifi bilah» kabul edilmesi ve hakikat ehli sayılmasıdır. Al-

(39) Nebe' : 31

(40) Fatır : 36 - 37

lah'a yemin ederim ki bunlar, Allah hakkında bilgisi olmayan halktan daha cahil ve küfür hakikatının eh-
linden başka bir şey değildir.

Cenabı Hak buyuruyor: «Böyle iken tuttular, Al-
lah'ın kullarından kendisine bir parça tasarladılar.
İnsan gerçekten apaçık bir nankördür. (41) Kullar-
dan birini Cenabı Haktan bir parça saymak apaçık
bir küfürdür.

Şimdi Allah için söyliyelim; «Kainat Allahın yo-
ğunlaşmış bir parçasıdır», diyenler mi Allah'ı tanıyıp
biliyor? Yazıklar olsun böylelerine! Allahım, cahille-
rin tevillerinden, aşırıların sapıklıklarından ve batıl
ehlinin batıl şeylerinden sana sığınırız.

Nassları tahrif eden, Ehli Sünnet ve'l-Cemaat
akaidine muhalif akaid uyduran bu çeşit tasavvuf, İsl-
lâmi tasavvuf değil, haktan apaçık sapmaktır. Dala-
letin kendisidir.

Bizim bildiğimiz ve insanları davet ettiğimiz ta-
savvuf, insanı akaidin hakikat ve manalarına ulaştı-
ran, mensubuna Ehli Sünnet ve'l-Cemaat anlayışına
göre Cenabı Hakkı bildiren tasavvúftur. Kitap ve Sün-
netin muhkem esaslarına uygun zevki ve şuurî mari-
fet taşıyan tasavvúftur.

Bu tasavvufa sülûk eden kişi, zahir ve batında
Rasûlüllaha tahkik ile ittiba eder. Gözü ile görmüş
gibi ahiret hayatını hisseder. Akide alanında bu şuu-
ra erenlerin sayısı gerçekten azdır.

(41) Zuhruf : 15

Ama mutasavvıflara mahsus bir akaidin olması bizzat tasavvufun kendisinden sapmaktır. Kitap ve Sünnetten kaynaklanan bir ilim olarak büyük tasavvuf imamlarının başlattığı ve geliştirdiği tasavvuftan uzaklaşmaktır. Gerçek tasavvuf sahih anlayışa ve insanlara hürmet etmektedir.

Ama nassların mânâ ve medlullerinden saptırılması, müslümanların değil, yahudilerin kendi kitaplarına karşı tavrıdır.

Bu şekilde davrananlar hristiyanlardan da fazla dalalete düşmüşlerdir. Hristiyanlar Hz. İsa'yı Allah'ın bir cüzü saydılar. Bunlar ise her şeyi Allah'tan cüz saymaktadırlar. Gerçek tasavvuf bunların söylediklerinden uzak olup, akide esaslarında tahakkuktan başka bir şey değildir.

6 — Fıkıh İlmini Tamamlayıcı Olarak Tasavvuf :

Fıkıh kitapları genellikle söz ve fiil açısından taharet meseleleriyle başlamaktadır. Ne var ki taharetle beraber bulunması gereken kalbi manalardan söz ettiği çok nadirdir. Sonra namazdan bahsetmektedir. Şartlarını, rükünlerini, vacip, sünnet, mekruh ve müfsidlerini ele almaktadır. Ne var ki, huşû gibi namazla beraber bulunması gereken deruni manalardan ve ona götüren yol ve amillerden söz etmemektedir. Halbuki huşû ve benzeri manalar, nassların şahadetiyle belli başlı bir ilimdir. Hatta daha önce de hadiste belirtildiği gibi yer yüzünden en önce kaldırılacak ilim odur.

Bu alanlarda fıkıh ilmini tamamlayan ilim şüphesiz tasavvuf ilmidir. Bu gibi şeylerden genel olarak

tasavvuf ilmi bahsetmektedir. Onun görevi bununla da kalmamaktadır. İhlâsı öğretmek ve yolunu göstermek gibi fıkıh ilmini de tamamlamaktadır. Hatta fıkhi ahkama bağlılık kabiliyetini insanda geliştiren bu ilmdir. Öyle ki insan kamil bir seyri gerçekleştirdikten sonra ancak tam anlamıyla ahkama bağlı bir hayat yaşayabilir.

Onun için sülûk imamları, Allahın fiillerinde fena, sıfatlarında fena ve zatında fena meselelerinden söz etmişlerdir. İleride bunların ne demek olduğunu göreceğiz. Sonra ahkâmda fenadan söz etmektedirler. Nitekim Cenabı Hakkı tanıma zevkinin normal neticesi, onun hükümlerine tam bağlılıktır.

Bazı kişilerin, tasavvuf adına işledikleri sapıklıkları buradan idrak ediyoruz. Çünkü bu kişiler, seyr ilallahı ahkâmdan uzaklaşmak veya onları yerine getirmemek şeklinde kabul etmektedirler. Halbuki Cenabı Hak Rasûlüne hitabederek şöyle buyurmaktadır: «İş hususunda senî bir şeriat üzere kıldık. Ona tabî ol. Cahillerin hevalarına uyma.»

Bunun için Cüneyd, Allah'a vuslatı ahkâmını terketmek şeklinde anlıyan ve kabul eden bir zümre hakkında şöyle demektedir: «Evet, onlar ulaştılar, ama Cehenneme.»

Önceden de fakihler bu konuda şöyle demişlerdir: Tasavvufu olmayan fakih fâsık, fıkıhsız mutasavvıf zındık olur. İkisini birleştiren tahkik ehlinden olur.»

Fıkıhı tamamlayıcı olarak tasavvuf zaruridir. Tasavvufa ve amellere hakim olması ve yön vermesi için

fıkıh gereklidir. Bundan mahrum kalan, meselenin yarısını, peşinen kaybetmiş demektir.

Fıkıh ve tasavvuf birbirini tamamlayan iki ilimdir. İkisinin çatışması hata, sapma ve dalaletin ifadesidir. Çatışmadan maksat, fıkıhın hakim olmasına rağmen mutasavvıfın ondan uzaklaşmasıdır, yahut fakihin tatbikten kaçmasıdır. İkisi için de bu hal kalbin fışkına alamettir.

Şeyh Ahmed ez-Zerrûk «Kavaidu't-Tasavvuf» isimli kitabında şöyle demektedir: «Fakih mutasavvıfa hakimdir, mutasavvıf fakihe değil.»

Bunu böylece anladıktan sonra diyoruz ki, mutasavvıfın fakih olmasını veya fakihin mutasavvıf olmasını isterken maksadımız, fakihin ahkamla, amel ve tahakkukla ilgili ilimleri bilmesi, mutasavvıfın da muhtaç olduğu ahkam bilgisine sahip olmasıdır. Sahih ilim ışığında bunlarla beraber salih amelin bulunmasıdır. Bunun için Şeyh er-Rıfai gibi büyük sülûk imamları şöyle demişlerdir:

«Alimlerle mutasavvıfların nihayeti birdir.» Bu nu burada şunun için söylüyoruz:

Sofu geçinen bazı cahiller gördükleri herkese, «Şeyhi olmıyanın şeyhi şeytandır» tekerlemesini söyleyip durmaktadırlar. Cahil sofular önlerine gelen herkese bunu söyleyerek, cahil şeyhlerinin propogandasını yapmaktadırlar. Bazen da söyleyen sofu cahil olduğu halde alim olan bir şeyhin propogandasını yapmaktadır. Yine nerede ve ne zaman söyleyeceğini bilmiyen ve hata işliyen sofular da tekrar etmektedir.

Şeyhi olmıyan, yani şeri ilimleri öğretecek kimse si bulunmıyan, daha doğrusu ne öğrenen, ne de öğrenmeyi kabul eden kimse demektir. Böylelerinin şeyhi şeytandır. Ama ilim ışığında seyreden kimsenin şeyhi ilim ve Şeriattır.

«Kavaidu't-Tasavvuf» kitabında şeyh Ahmed Zeruk'un zikrettiği kaidelerden biri de müridin şeyhe muhtaç olması meselesidir. Şöyle demektedir: «Takva apaçık olduğu için şeyhe muhtaç değildir.» Devamla, «Akılının yükselmesi için kitap kafidir. Ancak nefsinin yalpasından kurtulamaz.» diyor.

Önemli olan insanın öğrenme istidadına sahip olması, ilmi alması ve bu ilmin ışığında seyretmesidir. Cenabı Hakkın kullarından istediği asgari ölçü budur. Bu da öğrenme ve anlama kabiliyeti olan herkes için sağlam kaynaklardan, şahsi mütalaa ile elde edilmesi mümkün olan bir şeydir. Aynı şekilde ister adlandırıldığı şekilde mutasavvıf olsun, ister olmasın güvenilir alimlerden de herkesin alması mümkündür. Bu meseleye ileride ayrıca temas edeceğiz. Burada değinmekten maksadımız bu meseleyi tekrar tekrar belirtmektir.

Şüphesiz tasavvuf ve fıkıh, birbirini tamamlayan iki ilimdir. Herkes için zaruridir. Bu alanda gözönünde bulunduracağımız noktalardan biri de şudur: Herkesin bu ilimlerden birine duyduğu ihtiyaç diğerine duyduğu ihtiyaçtan farklıdır. Her ikisinde yahut ikisinden birinde derinleşmek, ümmet için bir farzı kifayedir. Her müslüman için de mendub kabilindendir. Böylece tasavvuf ilminin ana meselelerinden birini daha idrak etmiş bulunuyoruz.

7 — Kitap ve Sünnete Göre Amelde Tahkik ve Tasavvuf :

Kitap ve Sünnet nassdırlar. Her müslüman bunssırları kayramak ve bunları tahkik etmekle mükelleftir. Nassların hakikatine ermeden, onları sadece kavramak bir kopukluk meydana getirir. Bunun için Rasûlüllahın «Ahlakının Kur'an olduğunu» görüyoruz. 'Ashabının da Kur'an'dan bir miktar ezberleyip onu kavramaya çalıştığını ve amel ettikten sonra başkasına geçtiğini müşahade ediyoruz.

Ümmetin tarihi boyunca ilmi ile amel alimler ve muhakkik mutasavvıflar fıkı ve tahkiki bir arada birleştirmişlerdir. İman nedir? Hakikati nedir? Tahakkuku nasıl olur? İslâm nedir? Hakikati nedir? Nasıl tahakkuk eder? Yine ihsanın mahiyeti, hakikati ve tahakkuk yolu nedir? Takvanın mahiyeti, hakikati ve tahakkuk şekli nedir? Bunun gibi, sabır, teslimiyet, rıza, tevekkül, Allah sevgisi, ihlasın mahiyeti, hakikati ve tahakkuk yolu nedir?

Yine hilm (yumuşak huyluluk), kerem, iffet, tevâzû, başkalarının şeylerine göz dikmemek, zühd, vera', huşû, zahir ve batın adâbı gibi şeylerin mahiyeti, tahakkuk yolu nedir ve nasıl gerçekleşir?

Namaz, oruç, zekat, hacc, sefer (yölcülük), cihad, araştırma, müzakere, marufu emretme ve münkeri yasaklama, sohbet ve komşuluk adâbı, iyilik, sılayı rahm, gibi nassların belirttiği şeylerde sağlam fıkıh bilgisi ve sahih tahakkuk, Kitap ve Sünnete sarılmanın tam kendisidir.

Büyük alimlerimiz kitap ve sünnetin fıkına sa-

hip olmak için olağanüstü çabalar sarfetmişlerdir. Böylece asırlar boyunca kitap ve sünnetin naslarının manaları, örnek olmaya ehil bu şahıslarla temsil edilerek dipdiri kalmıştır. Bütün bunlarla İslâm diri kalmış ve kalacaktır.

Sakınca, sadece yanlış veya noksan anlamadan yahut kısır ve eksik tahakkuktan gelmektedir. İki durum da daha önce meydana gelmiş ve olan olmuştur. İki tarafta da tam gerçeğe dönmek lazımdır. Durum ancak bu şekilde düzelebilir ve İslâm dipdiri ayakta kalabilir.

En büyük musibet, yanlış anlama ile yanlış tahakkukun bir arada olmasındadır. Bunun en çirkin şeklini, cahil sofular işlemektedir. Böyle durumlarda ahkâmı değiştirmek ve dalalet yollarına sapsmak gibi başka ümmetlerin içine düştüğü felaketler, bu ümmetin de başına gelmektedir. Burada cahillerin teville-rini, aşırıların tahriflerini ve muhtillerin sapıklıklarını red edip meseleleri sahih temeline oturtmak için rabbani alimlerin görevi ortaya çıkmaktadır.

Cenabı Hakkın, «Sonra kalbleriniz yine katılaştı, şimdi onlar taş gibi, hatta daha da katıdır. Çünkü öyle taş varki içinden ırmaklar fışkırır. Öylesi var ki çatlar da bağrından su kaynar» (42) âyetini ele alan bazı cahil sofular âyette geçen ve taş yerinde kullanılan zamiri Allah'a irca etmektedir. Bu anlayış Allah'ın kitabını tahrif etmek ve nasları cahilce anlamaktan başka bir şey değildir. Daha önce ümmet içinde böyle bir şeyi söyleyen olmamıştır.

Bu nevi cahilce anlayış ve teviller cahil sofular arasında oldukça yaygındır. Alimler bu nevi hezeyanlar karşısında susacak olursa ilmin, hatta islâmın yıkılmayan hangi alameti kalır?

İlmi ile amel alimin görevi, sağlam bir anlayışın meydana gelmesi için, meselelerin gerçek şeklini ortaya koymaktır. Müslüman olarak her ferd, sebeplerini bilerek kalbinin katılaşmasından sakınmak ve ona götüren yollardan kaçınmakla, nassın gerektirdiği sağlam bir anlayışı gerçekleştirmek mecburiyetindedir. Aynı şekilde Cenabı Hakka karşı huşu ve taat için gerekli yolları bilmesi ve tahkik etmesi de lazımdır.

Bir alim yahut mutasavvıf için veya mutasavvıf bir alim için sahih olan durum budur. Bunun dışında kalan şeyler ne ilimden ne de tasavvuftandır. Eski yeni, buna muhalif olan şeylerin tasavvufla ilgisi yoktur.

Bu meseleler münasebetiyle şunu zikrederim : Darimi Muaz'dan naklederek şöyle rivayet etmektedir : -Kur'an halka açılır ve erkek kadın ile çoluk çocuk herkes okur. Sonra adam şöyle der : Kur'an-ı okudum ama kimse bana tabi olmadı. Sonra halka uyguladım, yine uyan olmadı. Sonra evinin bir tarafını mescid yapar. Yine kimse uymaz. Bunun üzerine şöyle der : Kur'an-ı okudum ve yerine getirdim kimse bana uymadı. Evimi mescid yaptım yine kimse uymadı. Allah'a yemin ederim, halka öyle şeyler söyliyeciğim ki onu ne Allah'ın kitabında ne Rasûlüllahın sünnetinde bulabilirler. Belki bununla halk bana uyar. Muaz

der ki, Onun getireceği şeylerden sakının. Çünkü dalalet (sapıklık)ın kendisidir.»

Ebu Davud Muaz (R.A.)'dan şöyle rivayet etmektedir: «Sizden sonra çok fitneler olacaktır. O zaman mal çoğalacak ve Kur'an açık olacaktır. Öyleki mü'min, münafık, erkek, kadın, büyük, küçük, hür ve köle herkes alacaktır. Adam çıkar; Halka ne oluyor ki bana tabi olmuyorlar, halbuki Kur'an-ı okudum. Öyle görülüyor ki Kur'an'dan başkasını kendilerine uydurmadıkça bunlar bana uymıyacaklardır, diyesi gelecek.

Onun uydurmasından sakının. Çünkü uydurduğu şey dalaletin kendisidir. Hakimin yanılmasından sizi sakındırırım. Çünkü şeytan dalalet sözünü, hakimin dilinden söyler. Münafık da hak sözünü söyleyebilir.

Sonra ilave etti; Hakimin, «Bu nedir?» diye sorulan meşhur sözlerinden sakın. Bu seni hakimden uzak tutmasın. Çünkü söylediklerinden dönebilir. Sen de hakkı duyduğun zaman al. Çünkü hak nurludur.»

Sağlam tasavvufun alanı, sağlam anlayış ışığında nassları, sahih olarak tahakkuk etmektir. Gerçek mutasavvıf sadece anlama ile iktifa etmez. Aksine anlama ile beraber tahakkukunu da yapar. Halbuki başkaları buna yanaşmaz. Bunun dışında kalan şeyler tasavvuf değil, sapıklık ve dalalettir.

Bilindiği gibi sünnetin tarifinde «Rasûlüllahtan gelen söz, fiil, takrir ve sıfattır» denilmektedir. Sıfat da çeşitlidir. Mesela hissi sıfat, manevi sıfat. Manevi yahut batını sıfatı mutasavvıflar hâl olarak isimlendir-

mektedir. Muhakkik mutasavvıflar Rasûlüllahın zahir ve batın sıfatı üzerinde halktan en çok titriyenlerdir.

Giyim kuşamında, yeme içmesinde ve heyetinde Rasûlüllaha uymak hususunda çok haris oldukları gibi, iç alemde de ona uymada ve halini tahakkuk etmede çok titizdirler. Bütün bunlarda tahakkuk ve te-tebbunun zirvesindedirler. Halbuki birçok müslüman bundan mahrumdur.

Gerçek mutasavvıflar çok çok yüklenmektedirler. «Rasûlüllah namaz kıldığı zaman karnından kumaşın hışırtısı gibi bir ses duyulurdu.» (Ebu Davud). Bu da huşuun şiddetinden meydana geliyordu.

Rasûlüllah kıyafet olarak en çok entariyi severdi. Bu bir sıfattır. Mutasavvıflar da Rasûlüllahın ameline ve haline ait sıfatlarını gerçekleştirmeye en çok hırsı olan bir zümredir. Bu da, gerçek tasavvufun ana meselelerindendir.

Bu yedi madde içinde söylediklerimizi kavrayan bir insan, dolayısıyla tasavvuf ilminin mahiyetini ve ana meselelerini de idrak etmiş sayılır. Bunları bilen bir insan, tüm olarak tasavvufa karşı çıkanların hatalarını da idrak eder. Bazı mensuplarının sapıklıkları sebebiyle tasavvuf ilmine birtakım kişilerin savaş açmasına zemin hazırlayıcı sebepleri de idrak etmiştir sayılır.

Bir gerçek var ki o da, hiçbir kimsenin batıla itham etmesinden çekinmeden ve tereddüde düşüp korkmadan meselelere gerçek şeklini vermenin alimler üzerinde bir görev borcu olmasıdır. Çünkü bu da

bir nevi tahakkuktur. Cenabı Hak buyuruyor : «Allah yolunda cihad eder ve kınayanın kınamasından çekinmezler.» Cenabı Hak hepimizi böylelerden eylesin.

Her ilmin kendine mahsus istilahları olması normal bir şeydir. Tasavvufun da bu nevi istilahları vardır. Bunlar da tasavvufun uğraştığı alanlardan birini teşkil etmektedir. Bu bakımdan tasavvuf ilminde hâl, beka, makam, fena, kabz, bast (açma) ve benzeri bir takım istilahların olduğunu görüyoruz. Hepsisi de esasında sağlam manalar ifade etmektedir. Bu ilme mensub bazı aşırıların yanlış anlamlarda kullanmaları hakikatin özüne tesir etmez.

Bu ilmin birçok istilahları meydana geldiği gibi mensupları arasında da birçok meseleler ortaya çıkmıştır. Bu meseleleri, bir nas metni yahut tecrübe mahsulü bir eser gibi tasavvuf ilminin muhtevasını gerçekleştirmek ve tahakkuk etmek için kabul etmişlerdir. Bunlar da tasavvuf ilminin bir parçası haline gelmiştir.

Bu ilimde de sahîh fıkıh hakem olduğuna göre sahîh fetva ile cevaz verilen bir esasın bulunmasında da bir sakınca yoktur. Bunun dışında olan her şey, sahibi kim olursa olsun ona aittir ve merduttur.

Bütün bu açıklamalardan sonra tasavvuf ilminin ana meselelerini idrak ettiysek, tasavvuf ilminin önemli hakikatlerinden birini de idrak etmiş oluruz.

Bu ilmin boyutlarını, sınırlarını ve ana meselelerini idrak ettikten sonra meseleyi biraz daha açarak diyoruz ki, kısaca tasavvuf, Allah'ın rızasına ermek

için yine kendisinin gösterdiği yolda Ona doğru seyr-etmektir. Mutasavvıflar bunu seyr ilallah terimi ile ifade etmektedir. Bunun da esas manası daha önce belirttiğimiz şekildedir. Üçüncü bölümde bunun üzerinde duracağız. Esasında bu ilmin ameli ve nazari yönlerinin belkemiğini teşkil etmektedir. Bunu anladıktan sonra sıra amele gelmektedir.

SEYR İLALLAH

Manası nedir? Rükünleri nelerdir? Başlangıç noktası neresidir?

Seyr ilallah, tezkiye edilmemiş bir nefisten tezkiye edilmiş nefse, şeri olmayan akıldan şeri akla, kâfir, münafık, fasık, hasta ve katılaşmış kalbten sağlam ve mutmain kalbe, Allah'ın yolundan uzaklaşmış, kulluğunu unutmuş ve bu kulluğu araştırmamış bir ruhtan, Allah'ını bilen ve ona karşı kulluk görevlerini yerine getiren ruha, Şeriatın ölçülerine bağlı kalmıyan bir cesetten, Allah'ın Şeriatına tamamen bağlı kalan bir cesede intikal etmektir. Kısaca kamale ermemiş bir yapıdan fiilen, kavlen ve halen salahta Rasûlüllaha tabi olan daha mükemmel bir yapıya intikal etmektir.

Bütün bunlar seyr ilallah terimi için mutasavvıfların yaptığı tarifler kapsamına dahildir. Bütün olarak manası Allah'a seyrdir.

Bazıları seyr ilallahı bir tek halete hasretmektedir. O da akli imandan zevki imana, yahut Cenabı Hakkın fiillerini kalb ile şuur etme haletinden sıfatlarını şuur etmeye, ruhi istiğraka veya mutasavvıf-

ların fena sonra heka dedikleri makama intikal etmektir.

Ama bu gerçekte seyrin şekillerinden sadece biridir. Unsurlarından ve merhalelerinden yalnızca bir tanedir. Halk arasında bu konuda işlenen hatalar ve yanlışlıklar da pek çoktur. Halkın tasavvurlarına bu meselede arız olan evham da oldukça fazladır. Yine bu mevzuda cevherle arazın, yanlışla doğrunun karıştığı çok olmuştur.

Onun için bu mevzuda söz söylemek oldukça güç ve şimşekleri çeken bir iştir. Sadeleştirilerek ve zihinlere yaklaştırılarak açıklanması büyük bir meşakkattir. Çoğu zaman vesileler gaye ve bidayetler nihaye haline gelmiştir. Daha sonraki şeylere mukaddime olan her şeymiş gibi ortaya çıkmıştır.

Buna bir örnek verelim. Bazıları salim kalbe ulaşmayı seyr ilallahın zirvesi kabul etmektedir. Onu gayelerin gayesi saymakta ve buna birçok vacipler nisbet etmektedir.

Şüphesiz salim kalbe ulaşmak hedeftir. Ne var ki hedefe vardıktan sonra salim kalbin kendisi, Cenabı Hakkın emirlerini tam teslimiyetle kabullenir olmuş, Allah'ın emirlerine göre kamil bir kuvvet, ciddiyet ve faaliyetle vücudu kendisi yönlendirir hale gelmiştir artık.

Allah'ın emirlerinden biri de cihaddır. Cenabı Hakkın sözünü üstün kılmaktır. Hayatı boyunca salim kalb meselesinde kalarak Allah'ın sözünü üstün kılma emrini unutan, zamanının birçok vaciplerinden gafil kalan ve birçok görevleri ihmal ettiği halde, bu

durumunu bile kemal kabul eden bir sofu gördüğümüzde bilelim ki büyük bir yanılma, hatta daha kötü bir vaziyet içindedir.

Salim kalb sahibi ile başkası arasındaki fark, kalbin cevherinde olabildiği gibi, amelin iyiliğinde, Kur'an'ın hükümlerine bağlanma derecesinde de olabilmektedir.

Daha önceleri Allah'ın marifeti iddiası vera'dan kaçmanın amillerinden biri oluyordu. Bu ne biçim marifettir ki insanın verasını söndürmektedir! İşte Rasûlüllah, insanlar içinde Cenabı Hakkı en iyi bilen kendisidir. Bununla beraber Cenabı Haktan yine kendisi en çok korkuyordu. Şöyle buyurmaktadır: «Sizin en çok Allah'tan korkanınız ve Ondan haşyet duyanınız benim.» (Muttefekun aleyh).

Seyr ilallah meselesinden söz etmek kolay bir iş değildir. Çünkü hasr ve zaptı mümkün olmayan bir konudur. Sonra bu konuda insanlar çeşit çeşittir. Her birinin alıştığı meşreb ayrıdır. Bir tarafa hasre-dilmiyen şeyleri kendisi hasretmiş kabul eder. Bütün meselelere bu özel bakış açısından bakar. Bunun için adam başkasını sorguya çekmektedir. Halbuki bu da seyr ilallah konusunda yanlışlıklardan biridir.

Ne tuhaftır ki büyük bir kesimde müsellemler bir kaidenin varlığına rağmen, ona muhalif ameller müşahade edilmektedir. Mesela mutasavvıfların meşhur sözlerinden «Halkın sayısı kadar Allah'a giden yol vardır» ibaresinin halkın dilinde dolaşıp durduğunu görüyoruz. Esasında bu sözün manası açıktır. Cenabı Hakka götüren yolların gerçekten çok olduğuna işaret etmektedir.

Ne var ki birçoklarının Allah'a ulaşma ile manaları birbirine karıştırdığını görüyoruz. Halbuki bu manaların Rasûlüllahın sahih sünnetinde varlığına dair delil getirmekten çoğu zaman aciz kalmaktadırlar.

O halde önemli şer'î meselelerden olan vusul ilallah meselesi, nassların tamamen açıklamadığı ve az önce geçen meselelere dair birçokların anlayışına sarahten delalet etmediği bazı meselelere nasıl bağlanabilir?

Seyr ilallah meselesini, belirli bir üslûbla, sonra başka bir üslûbla ve tekrar tekrar açıklamayı zorunlu görüyorum. Taki bu mesele açıklık kazansın ve müslümanlar yanlışlıklardan sakınsınlar. Daha önemlisi seyr ilallah meselesinde herkes şuur ve marifet üzere gereken payını alsın.

Birçokları tasavvufu bilmecelelere çevirerek esrarla doldurmuş, vehimlerle şişirerek abartmışlardır. Öyleki tasavvuf, anlaşılması mümkün olmayan şeylerin sembolü haline gelmiştir. Sonra onu da halkın belirli bir kesimine hasretmişlerdir. Halbuki asıl ve muhteva bakımından bütün insanlar için gereklidir. Ashabtan seyr ilallahdan nasibini almamış bir kişi var mıdır? Ashab her şeyde bize örnek değil midir? O halde bütün bu saçmalıklar ve batıl iddiaların yeri nedir?

İşte Hz. Ali (R.A.), şüpheli olmakla beraber tasavvuf tarikatlarından çoğunun kaynağı sayılmaktadır. Biri kendisinden, «Rasûlüllah size özel bir şey söyledi mi?» diye sorduğunda şu cevabı veriyor: Hayır. Bir kul olarak Allah'ın kitabından anladığım ile bu sayfa-

dakiler dışında hiçbir şey yoktur. Bu sayfada da şeri bazı hükümler dışında bir şey yoktu.»

Mesele şudur : İnsanın Cenabı Hakka karşı safiyeti arttıkça, Allah'tan ve Rasûlüllahdan anlayışı da kuvvet kazanmaktadır. Herkesin anlayışı ve seviyesi değişiktir. Amacım, tasavvufu sahib kaynaklarına ırca etmektir. Taki herkes için bir azık olsun.

Rasûlüllah, ashabından bazılarına bazı manalar tahsis etmiştir. Ancak bunlar ümmet için umumi teklifler kabilinden değildir. Sonra bu manaların tefsiri de malumdur. Hiçbir kimse Şeriata muhalif bir şekilde yorumlayamaz.

Hız. Huzeyfe'ye özel olarak münafıkları tarif etmiştir. Bunun da sebebi açıktır. Münafıklardan biri İslâm toplumunda etkili olacak bir pozisyona geldiği zaman durumu düzeltmek için ashab arasında birinin bulunmasıdır.

Hız. Ebu Hureyre şöyle diyordu : «Rasûlüllahdan iki kab aldım. Birini aranızda yaydım. Diğerini de zikretseydim şu gırtlığım kesilirdi.» (Buhari)

Ebu Hureyre ikinci kabın muhtevasını şu sözleriyle açıklamış bulunmaktadır : «Yaşlılıktan ve çocukların hakimiyetinden Allah'a sığınırım.» Bundan da anlaşılıyor ki Ebu Hureyre Hız. Muaviye'nin oğlu Yezid'in hakimiyetini kastetmektedir.

Buna göre mesele, ileride ümmetin başına gelecek muayyen siyasî olaylarla ilgilidir. Bunları o zaman açıklasaydı sözlerinin yapacağı etki sebebiyle öldürülürdü. Yoksa Hız. Ebu Hureyre'nin bildiği şeyler üm-

metin mükellef olduğu şeyler olsaydı herkese açıklardı.

Sonra Ebu Hureyre'nin özel olarak kendisine verilen bilgiye dair sözlerinin şeri hiç bir nassla bağdaşmayan şu veya bu şekilde iddialara mesned olması asla mümkün değildir. Çünkü böyle bir durumda islâm düşmanı her zındık, her batını ve her sapık bildiği ve davet ettiği şeylerin bu kabdaki şeyler kabilinden olduğunu iddia edebilecektir.

Böyle bir şeyin geçersizliği açık olduğu gibi herhangi bir delile de dayanmamaktadır. İslâm'da batına muhalif bir zahir yahut zahire aykırı bir batın mevcut değildir. Böyle bir şey iddia eden, müslümanların icmaî ile kafir olur. «De ki, işte bu benim yolumdur. Ben Allah'a basiret üzere davet ediyorum. Ben ve benimle beraber olanlar da (böyleyiz). Allah'ı tenzih ederim. Ben müşriklerden değilim.» (1)

«Allah'a yemin ederim ki sizi apaçık ve gecesi ile gündüzü bir olan bir cadde üzerinde bıraktım.» (İbnu Mace)

Esrar gerekçesiyle her meselenin birtakım rumuzu meydana gelmiştir. Zatı İlahinin sırlarını marifet bahanesiyle de bazıları Vahdeti vücut meselesini ortaya attılar. Öyle ki vahdeti vücuda kail olanlara göre bunu kabul etmiyen müslüman, Allah'ı hiç tanımamaktadır.

Bu konuda nabza göre şerbet verenlerin de olduğunu görüyoruz. Bir fakihle karşılaştığında vahdeti

(1) Yusuf : 109

vücudu onun nabzına göre, avamdan biri ile yüzyüze geldiğinde onun da mizacına göre başka şekillerde yorumlayanlar ortaya çıkmıştır.

İnsanları niyyetlerinden dolayı hesaba çekecek değiliz. Ancak sözlerinden sorumlu tutabiliyoruz. Mutasavvıflardan biri şöyle demektedir: «Vücut yapısında kainat kar tanesi gibidir. Sen de kaynayan suysun. Yapımızda kar sudan ayrı bir şey değildir. Ama şeriatların hükmünde ikisi ayrıdır.»

Şimdi soralım, bu sözlerden anlaşılan nedir? Bu kainat zatı İlahinin kendisidir. Yoğunlaşarak kainat olmuştur. Suyun yoğunlaşarak kar haline gelmesi gibi. Şeriatlara göre kar sudan ayrıdır. Ama bu sözlerin sahibine göre kar suyun kendisidir. Yahut zatı ilahinin yoğunlaşan bir cüzüdür.

Bazıları da bu meseleyi şu sözlerle ifade etmeye çalışmışlardır: «Zatı ilahiye nisbetle bu kainat denizdeki dalga gibidir. Ne denizin kendisidir, ne denizden ayrıdır.» Halbuki akılsızlar bile dalganın denizden bir parça olduğunu bilmektedir.

Böylelerine diyoruz ki, Allah'ın «Kullarından O'na bir cüz isnâd ettiler. İnsan gerçekten açık nankördür.» (2) sözünün manasını bize söyleyiniz. Bundan maksat nedir?

Bu ayet, Cenabı Hakka bir cüz kabul edenlere açık bir reddiye ve böyle yapanların apaçık kafir olduklarını bildiren bir sarahat değil midir! Tasavvuf-
ta iddia edilen esrarın neticesi, geçmiş ümmetlerin da-

(2) Zuhuf : 15

lalete saptığı gibi sapmak mıdır? Böyle bir şeyden Allah'a sığınırız.

Biliyoruz ki salikin bazı halleri vardır. Bu hallerde zatı ilahinin birliğini hissetmekte ve Cenabı Hak-
kın Samed ismini şuur etmektedir. Salik bu halde Cenabı Hak dışında her şeyin faniliğini şuur etmekte-
dir. Bu hal esnasında Allah'ın halik (yaratıcı) oldu-
ğunu, onun dışındakilerin mahluk olduğunu, halikin mahluktan ayrı bulunduğunu ifade eden inancın sa-
likte bulunması vaciptir. Aksi halde tevhid düşünce-
sinden sapmış olur.

Şüphesiz tasavvuf, akidenin zevkine ermektir. Yoksa nasslara ve onların sarıh manalarına muhale-
fet demek değildir. Yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, zikrettiğimiz sözleri zahir görünüşü itibariyle Al-
lah'ın şeriatına uygun düşen bir yolla teviline giden-
ler de vardır. Şeyhlerimizden bazılarının bu sözleri şeriata uygun biçimde yorumladığını müşahade ettik. Böylelerini, sözlerinden sorumlu tutarak niyyetlerini Allah'a havale ediyoruz. Bu konuda niyyetleri de söz-
leri gibi ise selamete ermeleri muhtemeldir. Ama böy-
le değilse, layık oldukları hükmü Kur'an'ın açık nass-
ları göstermektedir.

Tasavvuf bir ilimdir. Herkes ona muhtaçtır. Her-
kese de yeterlidir. Bazı saliklerinin nassları anlayışı hassas ve dakik olabilir. Seyr ilallaha sülûk eden bazı kimseler başkalarının anlayışından farklı nassların ma-
nalarına nüfuz edebilir. Nassları çığnemediği veya ay-
kırı olmadığı, yahut ümmetin icmainsine muhalif bulun-
madığı sürece bunlara bir diyeceğimiz yoktur.

No varki bazı mutasavvıf zümrelerin sahabe devrinde varlığını duymadığımız birtakım sözlerini görüyoruz. Bunların sözlerine ne sahabe devrinde, ne tabiin, ne de ümmetin selefinde rashyorus. Bu sözleri, aynı zamanda hem naslara hem icmaa muhaliftir.

Bununla beraber tasavvuf, söylediklerinin kendisi imiş gibi sözleri halka anlatılmakta ve müslümanların bunu böyle kabul etmeleri istenmektedir. Kabul etmiyenlerin zalim dillerinden ve münkir kalblerinden vay başına geleceklere!

Böylelerine yavaş olun, diyoruz. Cenabı Hak, sınırlar koymuştur. Şeriatlar ve naslar indirmiştir. Hak ile batıl arasında hakem ve ölçü sadece bunlardır. Bunun dışında kalanlar evham ve dalalettir.

Tasavvufun kabul ettiğimiz şekli ışığında seyr ilallah meselesi üzerinde biraz duralım. Ancak tasavvufun herkes için bir ilim ve herkesi kapsıyacak ölçüler olduğunu belirtmeye çalışırken hüküm vermede acele etmemek lazımdır.

Birçok tasavvuf imamından nakledilen birtakım sözler vardır. Bu sözlerin fıkhi, şeri ve ilmi yönlerinin olması mümkündür. Onun için mutasavvıfların duyduğumuz sözleri, okuduğumuz kitapları ve haklarında dinlediğimiz şeyleri ile ilgili hüküm verirken acele etmemek gerekir. Sağlam bir hüküm verebilmek için temkinli hareket etmek lazımdır. Herhangi bir meselede hükmümüzün şeran sahih ve mahkum ettiğimiz şeyin de hata ve bundan başka ihtimali olmadığına kani olduğumuz zaman hükümde tereddüt etmiyeceğiz.

Bu kitapta meselelerin gerçek mahiyetini ortaya koymaya çalışacağız. Öyleki tasavvufî ve mutasavvıflarla ilgisi bulunmayan bir çok meselede doğru ile yanlış kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Şimdi konuya geçelim.

Seyr ilallahın gerçekleşmesi için zaruri olan iki rûkûn vardır. : İlim ve zikir. İlimsiz ve zikirsiz seyr ilallah olmaz. İlim yolu gösterir. Zikir de yolun azığı ve terakki aracıdır. Rasûlullah buyuruyor : «Dünya melundur. Allah'ın zikri ve ona benzer şeylerle alim ve müteallimden başka dünyanın her şeyi de melundur.» (İbnu Mace)

İlahi emirleri bilmemiz, hikmetine nüfuz etmemiz ve yerine getirerek hikmetini gerçekleştirmemiz için ilim gereklidir. Seyr ilallah çabamızda Cenabı Hakkın bizimle olması için Allah'ın zikrine de muhtacı. Cenabı Hak kudsi hadiste şöyle buyuruyor : «Beni zikredince onun (kul)la beraber olurum.» (Mettefekun aleyh). Seyr ilallah meselesinde zikrin önemini inşaallah ileride ayrıntılı olarak belirteceğiz. Demek ki seyr ilallahın iki rûknü ilim ve zikirdir. Bunlar olmadan seyrin olması mümkün değildir.

Ancak bu alanda salıklar iki çeşittir. Bir kısmı ilimden de nasibini almakla beraber zikir tarafı ağır basmaktadır. Diğer bir kısım ise zikirden payını almakla beraber ilim tarafı ağır basmıştır. Her iki taraf da Allah'ın izni ile gayesine ulaşacaktır.

Şüphesiz şart koşulan ilim kitap, sünnet ve salikin seyr esnasında muhtaç olduğu sülûk ilmidir. İstenilen zikir de me'sur veya mendub olan, Cenabı Hak-

kın veya Rasûlüllahın zikirle ilgili emirleri kapsamına giren zikirdir.

Genel olarak insanlar iki kısımdır Bazılarının ilim arzusu büyük, öğrenme kudreti de vardır. Diğer bazılarıninise ilim kudreti mahdud olmakla beraber ibadet, amel ve zikir gücü büyüktür. İşte böylelerin yolu, zaruri olan ilmi elde ettikten sonra çokça zikretmektir.

İbnu'l-Benna es-Serkisti şöyle demektedir : «Bu durumda insanlar iki kısım olup hükümleri de iki çeşittir :

Birinci kısım : Bir kısmın yolu açık, akidesi ve güzel niyeti yerindedir. Bunun ilme ve Cenabı Hakla güzel teveccühe ihtiyacı vardır. Derler ki, nefis ayna gibidir. Geçeni de geleni de gösterir. Yani hilkatin aslında ruhun Cenabı Hak marifetini, Ona kulluğunu, geçmişte ve gelecekte onun emirlerine tam teslimiyetini kapsıyan her şey mevcuttur.

Ancak bazı şeyler onu engellemektedir. Yani ruhu aslının marifetinden alıkoyan şeyler vardır. Bunlar da gafleti veya paslanmasıdır. Yani Cenabı Hak marifetinden ve kulluğundan alıkoyan gaflet ve günahlar sebebiyle katmerleşmiş pası ve gafletidir.

Durum böyle olunca tedavinin yolu Cenabı Hakka güzel teveccühle pası silmektir. Bu da ancak zikirle mümkün olmaktadır. Pınar yere batır, derler. Yani suyu çekilir. Burada pınardan maksat fitratın kendisidir. Onu, ancak kazmak toprak yüzüne çıkarır. Yani kazıldıktan sonra ancak su, toprak üstünde tekrar meydana çıkar. Bu da, zikir yolu ile olmaktadır.

Bu işrakın yoludur. Yani bu nevi seyr ilallah, işrak yolu diye isimlendirilmektedir. İbnu Ubeyde'nin dediği gibi temizlik ve tasfiye yolu da isimlendirilmektedir. Çünkü rezaletlerden alıkoymak ve faziletlerle donatmak suretiyle kalbleri ve ruhları tasfiye esasına dayanmaktadır.

Belirttiğimiz gibi bütün bunlar ancak ilim ve zikirle gerçekleşmektedir. Önceden var olduğu gibi alem devam ettikçe de devam edecektir. Bu sistem seyr ilallah için sürekli kalacak bir tarikat (yol)dur. Çünkü ilimden nasibini aldıktan sonra çoğu insanlar rahathlıkla zikir ve ibadete dalabilirler.

İkinci kısım : Bir kısmı da alimlerin dışarıdan kazanması daha iyidir, dediler. Bu yolda asıl, ilimdir. Zikir de zaruridir. İstilahlarını bilmeyi şart koştular. Yani bu nevi seyrin istilahlarını bilmeyi gerekli gördüler. Çünkü anahtarsız kapı önem taşımaz. İlim Allah'a vuslatın anahtarıdır. Ama hangi ilim?

Dört çeşit ilmi ihtiva etmedikçe kimse, ona göz dikmez. Zikirle beraber bu ilimler vuslat için şarttır. Onlar da şöyle belirlenmiştir : Cenabı Hakkın zatı ve sıfatlarını bilmek, fıkıh, hadis ve ahvali bellemdir. Yani fıkıh, hadis, Kur'an ilimleriyle ahval, menazil ve makamat ilmi, bir de nefsin hile ve aldatmaları ve buna benzer şeylerin bilinmesidir.

Bu da bürhan yoludur. Yani bu nevi seyr her meselede ayrıntılı delile dayanmaktadır. Bu da uyanık ve ciddi herkes içindir.

Her iki yolda da ilim ve amel zaruridir. Amelin başı da zikirdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi ilim

ve amelin farklı oranlarda yer aldığı iki yolda da ilim ve amel mutlaka gereklidir. Bunun için İbnu'l-Benna'nın kendisi şöyle demektedir: «O halde yol önce ilim, sonra ameldir. Bundan sonra ancak mevhibeler umulur.»

Her birine ayrılacak zaman ve verilecek önem bakımından iki yolda da önceliği ilme verdik. Çünkü ilim imamdır, rehberdir. Onun için «İlimsiz amel merdud olup makbul değildir» demişlerdir. Allah yoluna suluk edenler için ilim her şeyin başıdır. Onun için İbnu'l-Benna, kötülöklere müptela biri, yani kalbi Allah'tan alıkoyan hastalıklara müptela olarak mürşidlere gelse ve beni kabul eder misiniz? derse sözünde sadık veya yalancı da olsa kabul ederler. Çünkü Cenabı Hakka karşı terbiyeleri bunu gerektirir, demektedir.

«Ayetlerimize iman edenler sana geldiği zaman de ki: Selam sizlere. Rabbiniz, sizden kim bilmeyerek fenâlıkışler de, arkasından tövbe eder ve nefsini düzeltirse, ona rahmet etmeyi kendi üzerine almıştır. Şüphesiz ki O çok yarlığayıcı, çok esirgeyicidir. Günah işleyenlerin yolu seçilip sana belli olsun diye böylece ayetleri açıklıyoruz.» (3)

Bunun içindir ki İbnu'l-Benna, «Bu onlar için bir vaciptir» demektedir. Yani kendilerine gelen herkesi kabul etmeleri onlar üzerine borçtur. Sonra gelen adama öncelikle neyi göstereceklerini belirterek şöyle demektedir:

•Günah işlemekten sakındırır, ilim öğrenmesini teşvik ederler. İlim işinin başta geldiğini görüyoruz değil mi? İtaata sarılmayı, abdest, namaz ve cemaati emrederler. Tevbenin şartlarını öğretirler. Mürşidlerin sohbetini tavsiye ederler. Hepsinde ilmin hakim olduğunu görüyoruz. Taki kalbi ve ruhu saflık kazandırır.

Belirttiğimiz gibi yolun iki rûknü ilim ve zikir dir. Bunu böylece belledikten sonra ilim ve zikir meselesini de belirlemek lazımdır. Herkes durumuna ve ihtiyacına göre ilimle mükelleftir. Bu da şahıs, çevre ve zamanın şartlarına göre değişen bir meseledir.

Bazı meseleler vardır, herkes onları bilmekle mükelleftir. Birtakım meseleler de vardır ki sadece belirli kişiler ondan sorumludur. Mesela sahabi dil olarak Arapçanın bütün ilimlerini öğrenme ihtiyacında değildi. Çünkü onu anlıyor ve selikasına göre konuşuyordu. Tecvid ilmine de muhtaç değildi. Çünkü Kur'an'ı indiği gibi Rasûlüllahtan telakki ediyor ve öğrendiği şekilde okuyordu. Yine birçok şüphe, küfür, bidat şeyler ve onların artıklarına insan bir nesilde raslamıyabilir, ama başka nesilde karşılaşılabılır.

Mesela İslâm devletinde yaşayan insanlardan orada tekrar bir İslâm devleti kurulması istenemez. Bunun için gerekli ilimleri öğrenmesi de şart koşulamaz. Ama İslâm devletinden mahrum olan ve Allah'ın sözünün üstün olmadığı bir ülkede yaşayanlar için Allahın bu (İslâm devletini kurma) farızasını yerine getirmek için gerekli ilimleri öğrenmek bir görev ve ihtiyaçtır.

Seyr ilallahın iki rüknü olarak ilim ve zikir konusunun sahih bir şekilde anlaşılması lazımdır. Özellikle halkın birçok farzları unuttuğu ve sünnetten olmayıp mübah veya bidat kabilinden sayılan ve günümüzde insanların üzerinde durmasına değmiyen bir takım meselelerle enerjilerini tükettiği çağımızda ilim ve zikir meselesinin doğru ve sağlam şekliyle anlaşılması gerekir.

Seyr ilallahda ilim ve zikir meselesi iki rükün olarak bir dereceye kadar anlaşıldıktan sonra artık konunun özüne girme sırası gelmiş demektir. Seyr ilallah'da meselenin özü salim kalbe ulaşmak (sahip olmak)dır. Hadisi şerifte Rasûlüllah şöyle buyurmaktadır : «Vücutta bir et parçası vardır. Düzelirse bütün vücut da düzelir. Bozulursa vücut da bozulur. Haberinizi olsun o, kalbdır.» (Buhari)

Kalbin düzelmesi nefsin düzelmesi demektir. Vücudun düzelmesi de ruhun düzelmesidir. Çünkü ancak böyle bir durumda ruh sahih yapısına kavuşmuş olur. Bu da iştikamet kazanmada başlangıç noktasıdır.

Bu düzelme ile insan Cenabı Haktan kamilen telakki etme istidadına kavuşur. Allahın izni ile fitneden kurtulma gücü de bu durumda çok yüksek olur.

Buna göre tam islâmi bir hayat için sağlam başlangıç noktası, kalbin düzelmesi ve salah bulmasıdır.

Esas itibariyle seyr ilallah da kalbin salâhı için seyretmektir. Salaha erdikten sonra o haletini devam ettirmek ve ölünceye kadar Cenabı Hakka tam kulluk görevini yerine getirmektir. Bu noktada seyr ilallaha sülûk edenlerin içine düştükleri bir çok hatalar olmaktadır. İleride yavaş yavaş yeri gelince açıklayacağız.

KALBÎ SEYR İLALLAH'IN MAHİYETİ

Daha önce zikrettiğimiz bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: «Kalbler dört çeşittir: İçi kandil gibi parlıyan pürüzsüz kalb, üzeri örtülü ve bağlı kalb, tersine çevrilmiş kalb ve zırhlanmış kalb.

Pürüzsüz kalb müminin kalbidir. Tersine çevrilen kalb ise, önce bildiği ve inandığı halde sonradan inkar eden münafık kalbidir. Zırhlı kalb de içinde iman ve nifak bulunan kalbdır. Onda iman temiz su ile beslenen bakla gibidir. Nifak da cerahat gibidir. Kan ve irinle beslenir. Bu iki maddeden hangisi diğerine galip gelirse kalbde o hakim olur.»

Bu hadis iman bakımından insanların kalblerini belirtmektedir. Hadisten de anlaşıldığı gibi örtülüp bağlanan kafir kalbi ile tersine çevrilen kalbin, iman konusunda hiçbir faydası yoktur. İçi kandil gibi parlıyan kalb ise esas gaye olan kalbdır. Çünkü salim kalb odur. Kalbin ıslahı işinde seyr erbabının hedefidir.

Tedaviye muhtaç olan kalb ise, hala fıtratın nu-

rundan eser ihtiva eden, iman kalıntısı olan kalbdır. Böyle kalbler tedaviye muhtaçtır. Bu nevi kalb sahiplerinin kalblerini ıslah etmek için tarikat yolunda seyretmeleri başta gelen bir farizadır. Böylelerinin ıslahı, kalblerinin salahına doğru seyretmeleriyle mümkündür. Takı kalbleri mümin ve arif derecesine ulaşsın.

Şüphe yok ki kafir ve münafık kalblerin sahiplerine düşen birinci fariza islâma girmek ve iman etmektir. Ancak bu kalblerden fazla ümitli değiliz. Çünkü bu kalblerin sahipleri kabul etmek bir yana, dinleme durumunda da değildirler. Cenabı Hak buyuruyor : «Şüphesiz sen ölümlere duyuramazsın. Arkalarını dönmüş kaçarlarken sağırlara da daveti işittiremezsin. Ve sen o kafirleri sapıklıklarından ayırıp hidayet verici de değilsin. Sen ayetlerimize iman edecek kimselerden başkasına (söz) dinletemezsin. İşte müslüman olanlar onlardır.» (1)

O halde kalbleri hasta olanlar için başta gelen fariza kalblerini ıslah etmek, gerekli günlük azığı ve muhtaç olduğu gıdayı vermek suretiyle muayyen bir vaziyette muhafaza etmektir. Bu da insandan insana, hatta ölünceye kadar sık sık değişen bir meseledir. Ölünceye kadar imanı her an tazelemek suretiyle bunu gözönünde bulundurmak lazımdır.

Hiçbir kimse farzlardan birini terkettiği veya haramlardan birine devam ettiği müddetçe kalbinin sıhhat ve selametini koruyamaz. Rasûlüllahın şu sözüne bir bakalım. «Kalbime bir şeyler olur da günde yüz

defa istiğfar ederim.» (Muslim, Ebu Davud) Kalbinin belirli bir hal üzerinde kalması için Rasûlüllahın bir şeyler yaptığını görüyoruz. Yine buyuruyor :

«İman içinizde elbisenin yıpranması gibi yıpranır. Kalblerinizde imanın yenilenmesi için Allaha dua ediniz.» (Tabarani Kebir'de ve başkaları rivayet etti.) Rasûlüllah yine buyuruyor : «İmanınızı tazeleyiniz. Nasıl olur ya Rasûlüllah, diye sorulunca, «Lailahe ilallah» sözünü çokça söyleyiniz» buyurdu. (Ahmed) Bu hadisler daha önce söylediğimizin sıhhatini göstermektedir.

Birinci merhale kalbin hastalıktan sıhate intikalidir. İkinci merhale bu salim kalbe günlük azığını vermektir. Üstün iman derecesini muhafaza etmesi ve Cenabı Hakka kavuşuncaya kadar bu durumun herkes için devam etmesi amacıyla her an kalbe lazım olan gıdayı vermektir. Cenabı Hak buyuruyor : «Yakın sana gelinceye kadar Rabbine ibadet et» * Yani ölüm gelinceye kadar ibadete devam et. Çünkü ölümle bütün gaybî şeyler artık ortaya çıkmaktadır.

Kalbi ıslah etmenin yolu ilim, sonra islâm ile ameldir. Amellerin başında da zikir gelmektedir. Bu üç mesele böyledir. Rasûlüllah buyuruyor : «Cenabı Hakkın bana verdiği hidayet ve ilim, bir araziye yağan yağmur gibidir. Bu arazinin güzel yeri suyu çeker ve bolca nebat bitirir. Çukur olan yerler de suyu toplar. Cenabı Hak insanları ondan yararlandırır. Kendileri içer, hayvanlarını suvarır ve ekinlerini sulurlar. Bir kısmı da çorak tarafına isabet eder. Orası ne suyu tutar ne de ot bitirir.

İşte bu, Allahın dinini öğrenip de Allahın bana verdiği şeylerden yararlanarak kendisi öğrendiği gibi başkasına da öğretene kimse ile bundan nasibini almadığı gibi getirdiğim risaletten de faydalanmıyan bedbaht kimsenin misalidir. (Buhari ve Muslim)

Bu hadisten de öğreniyoruz ki kalblerin tabiatı, ilme ve Rasûlullahın risaletine karşı tutumundan idrak edilebiliyor. Telakki (alma, kabullenme) ve ilim kalblerin hakikatini ortaya çıkarmaktadır. Kalbin vahiyle uyum sağlayıp sağlamaması, ilmi kabul edip etmemesi öncelikle ilme bağlı olan şeylerdir.

İlim, ıslah için ilk vesiledir. Ancak kalblerin ona karşı tutum ve dereceleri değişiktir. Yani kalbler suyu biriktirip de ot bitirmiyen cipten olup içinde iman eseri varsa ona mutlaka ıslah için tedavi ameliyesi uygulamak lazımdır. İşte burada zaruri bir durum olarak mürebbinin, velinin, müşşid veya kamil şeyhlerin rolü ortaya çıkmaktadır.

Bütün bu açıklamalardan öğreniyoruz ki, genel olarak ilim zaruridir. İman nurunun yavaş yavaş kalbe girmesi ve tümünün aydınlanması için de yol olarak ilimle beraber, İslâm ile amel etmek gereklidir. Cenabı Hak buyuruyor : Bedeviler iman ettik, dediler. De ki, siz iman etmediniz. Belki müslüman oluk, deyiniz. Henüz iman kalblerinize girmedir. İman kalblerine henüz girmedir ama İslâm ile ve onun amelleri sebebiyle girmek üzeredir.

Sahih niyyetle kişinin işlediği İslâmî amellerden her biri sebebiyle kalbe nur girmektedir. Kalbinde iman ve nifak olan bir insanın fasıklığı, küfür amel-

leri ve masiyetleri terketmek suretiyle onların kaynağını kuruttuğunu ve islâm amellerinden ciddiyet ve gayretle namaz, oruç, zekat, cihad, zikir ve Kur'an okuma gibi ibadetlere devam ettiğini tasavvur edelim. Bu insanın kalbi kısa zamanda nurlanacak ve içi kandil gibi parlıyan müminin kalbine sûratle ulaşacaktır.

Bu islahat işinde bütün farzlar mecburidir. Bu farzlardan biri de namazdır. Namazın kendisi de zikir olmakla beraber zikir kapısı daha geniştir. Kalbler konusunda zikrin yeri büyüktür. Cenabı Hak buyuruyor : **Haberiniz olsun, Allahın zikri ile kalbler mutmain olur.**»

Bu böyledir, ancak zikrin kalblere itminan vereceği seviyeye ulaşmak imani seyrde daha önce gelen bir merhalelidir. Onun için ayeti kerime, «İman edenler ve kalbleri Allahın zikri ile mutmain olanlar. Haberiniz olsun, kalbler Allahın zikri ile mutmain olur.» şeklinde gelmiştir. Önce iman, sonra Allahın zikri ile itminan bulmak.

Bu konuda felsefenin çokluğu fazla amel etmenin yerini dolduramaz. İlme ve amele, özellikle zikre yönelme derecesine göre insan büyük merhaleler kat edebilir. Hikmetini Cenabı Hakkın bildiği bir sebepten, Rasûlüllah ve Ashabının bir yıl süre ile Müzzemmil Suresinin şu baş ayetleriyle mükellef tutulmuşlardır.

«Ey (elbisesine) bürünen (Habibim). Gece(nin) birazından gayrı (saatlerinde) kalk. (Gecenin) yarısı miktarınca yahut ondan birazını eksilt veya artır.

Kur'an-ı da açık açık, tane tane oku. Hakikat biz sana ağır bir söz vahy ediyoruz.

Gerçek, gece (ibadete) kalkan nefis hem uygunluk itibariyle daha kuvvetlidir, hem kıraatçe daha sağlamdır. Çünkü gündüz senin için uzun bir meşgulliyet var. Rabbinin adını an ve yalnız ona yönel.» (2)

Müslümanın farz ve nafil namazlarına devam etmesi, çokça zikretmesi, ilimle beraber ve manasını bilerek Kur'an okuması ve her vakit için mevcut olan bütün farzları yerine getirmesi esastır. Müslümanın kalbini ıslah için bu nevi şeylerden çok işlemesi ve kalbini hızla ıslaha çalışması gerekir. Bu da göstereceği ölçülü gayret ve çaba nisbetinde olur. Çünkü atını yıpratana ne yol alabilir ne de hayvanın sırtını rahat bırakır. (Yani ölçüsüz ve aşırı taat yapayım derken ne mesafe alabilir ne de vücudunda hal bırakır.)

Kalbi mutmain olup hayat ve nur ile dolunca artık onu bu hal üzerinde tutmak ve nurunu sürekli arttırmaya çalışmak görevi kalır. Bu da kalbinin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar asgari ölçüde zikirlerle devam etmekle sağlanır.

Bu ihtiyaçlar insandan insana değişir. Fesat ve küfür dolu çevrelerde bulunanlarla gece gündüz salihlerin çevresinde veya mescidlerin içinde olanların kalbi ihtiyaçları farklıdır. Bunun için Rasûlullahın halkı mendub zikirlerle teşvik ettiğini ve farzlardan sonra mendub zikirlerden seçme hürriyetini verdiğini görüyoruz. Bu mendub zikirler de oldukça çoktur.

Sonra her müslümanın, kalbinin durumunu, her lâhzada izlemesi gerekir. Tevhid kelimesini tekrar ederek imanını tazelemelidir. Bunun içindir ki Cenabı Hakkın müslümanlara oruç ve zekat gibi yıllık, hacc gibi ömürlük ibadetleri farz kıldığını görüyoruz. Bütün bunların imanı korumak ve yenilemek, diri tutmak ve kalbi ıslah etmek meselesinde yeri ve önemi büyüktür.

Zikrettiğimiz bu meselelerde birçok hatalar işlenmektedir. Halkın çoğu bu hatalara düşmektedir. Bazı meseleleri açıklayarak bu hataları belirlemeye çalışacağız.

A) 1 — Cenabı Hakkın insana bir şeyi emretmesi yahut yasaklamasında mutlaka bir hikmet ve ferdin maslahatı vardır. İnsana emir ve farz kıldığı şeylerin tümünde yine insanın ilacı mevcuttur.

Mesela, insanın herhangi bir emri tanımaması halinde mutlaka kendine ve çevresine zararı dokunmaktadır. Bunun neticesi bir fesat olacaktır. Mesele- nin bir yönden durumu budur.

Başka açıdan baktığımızda, Cenabı Hakkın emir ve yasaklarının tümünde mutlaka bir hikmet bulunmaktadır. İnsanın bu emirleri tutmaması halinde hem kendisine hem çevresine birtakım zararları terettüp etmektedir. Bunu açıklamak için bazı örnekler vere- lim.

Cenabı Hak namazı, orucu, zekatı, haccı, cihadı, helal kazanmayı, sılayı rahmi ve ana babaya iyilik gibi şeyleri farz kılmıştır. İnsanın muhatap olduğu her bir farızayı yerine getirdiğinde ancak onunla ger-

çekleşen bir maslahat terettüb etmektedir. Terkettiği zaman da ancak onu yerine getirmekle izale edilen bir mefsedet (zarar) terettüb etmektedir.

Mesela Allah yolunda savaşmayı (cihadı) ele alalım. Farz olup da ihmal edildiği zaman Cenabı Hakkın buyurduğu gibi, «Demek yüz çevirirseniz» yani cihad farızasını yerine getirmezseniz «hemen yer yüzünde fesat çıkaracak ve akrabalık ilişkilerini bile kesip geçeceksiniz öyle mi?» (3) Yer yüzünde bozgunculuk ve akrabalık ilişkilerinin kesilmesi meydana gelir.

Yerine getirilmeyen her farz yahut işlenen her kötülük için aynı şey variddir. İki durumda da fesat terettüb etmektedir. Cenabı Hak buyuruyor: «Neticede kendilerine ihtar edilen şeylerden ibret almayı unuttular. Biz de aralarına kıyamet gününe kadar düşmanlığı ve buğzu yerleştirdik.» (4)

Cenabı Hak, her farızayı bir hikmet için koymuştur. Mesela namaza bakalım. Onun için şöyle buyurmaktadır: «Şüphesiz namaz edepsizlikten ve akıl ile Şeriat dışı şeylerden alıkoyar.» (5) Yine «Beni hatırlamak ve anmak için dosdoğru namaz kıl.» (6) Allahı hatırlatmıyan ve sahibini edeb ve Şeriata aykırı şeylerden alıkoymıyan bir namaz, hikmetinden uzak kılınmış bir namazdır. Aynı şey bütün farzlar için sözkonusudur.

Cenabı Hakkın nefsi korumak ve takvaya ulaşmak

(3) Muhammed : 22

(4) Maide : 14

(5) Ankebût : 45

(6) Tâhâ : 14

için farz kıldığı oruca bakalım. Şöyle buyuruyor :
«Sizden öncekilere farz kılındığı gibi takvaya eresiniz diye size de oruç farz kılındı.» (7) Rasûlüllah da şöyle buyurmaktadır : «Haksızlığı ve haksız sözü bırakmıyan kimsenin yeme içmesini bırakmasına Allahın ihtiyacı yoktur.» (Buhari)

Bir insan, oruç tuttuğu halde Cenabı Hakkın orucu farz kılmasından istediği hikmeti gerçekleştirmezse bu farizayı hakkiyle yerine getirmiş sayılmaz. Müslümanın mükellef olduğu emir ve yasakların hikmetini gerçekleştirecek şekilde eğitim ve öğretim yapmıyan kimselerin, yetersiz ve başarısız olduğunu, bu yetersizlikleriyle beraber, insanın, hayat ve nefsinde istikamet bulamayacağını da idrak ediyoruz.

İçinde bulunduğumuz konuda da bu tefritle beraber beşer kalbinin salâh bulması mümkün değildir. Bu meselenin gözönünde bulundurulmamasında, mutasavvıflardan terbiye ve tevcihle uğraşanların yaptıkları hataların büyük bir payı vardır. Bu şartlar içinde büyük iddialarla ortaya çıksalar veya kendilerini, müridlerini ve müslümanları yıllarca kandırmış olsalar bile kalbleri ıslah etmeleri mümkün değildir.

Müslümanın her zaman yanında ve karşısında olduğu bazı şeyler olacaktır. Bu müsbet ve menfilik zamanı geldiğinde vacip hükmündedir. Mesela küfre, kafirlere ve sistemlerine karşıdır. İslâmın, müslümanların ve İslâm nizamının yanındadır. Müslümanlara dost, kafirlere düşmandır. Allahın sözünün üstün ol-

(7) Bakara : 184

ması için çalışır. Bu üstünlük ise ancak İslâmın ve müslümanların hakim olması ile gerçekleşebilir.

Bütün bunlar birer farzdır. Bu farzların ihmal edilmesi hatta karşı konulması için çalışan bir mürebbinin elinde insanın kalbi nasıl müstakim olabilir! Bu sapıklıkla insanlar onda nasıl istikamet bulabilir!

Farzların ihmalini veya muharebesini kendine meslek edinen mürebbiler elinde kalbler, islâh olmıyacağı gibi, kalblerle beraber akıllar, ruhlar, cesetler, fertler, toplumlar ve bütün insanlık da bozulmaktadır. Böylelerinin kalbi ne Rabbanîdir, ne Muhammedîdir.

Rasûlullahın ashabı İslâm ile küfür mücadelesinde tarafsız mı kaldılar? Ashabı Kiram apaçık küfrü gördüğünde izalesi için çalışmayı nefisleri için mübah mı gördüler? Hz. Ebu Bekir dinden dönen (mürted)lere ne yaptı? Bugün de aynı irtidat her yerde yaygın olmasına rağmen bazılarına göre sanki bütün dünyada İslâm hakimdir.

Böyleleri acizliklerini bilip itiraf etseler mesele yine hafifleşir. Lakin acizlikleriyle beraber yine acizliği öğretmekte, pısrıklığın felsefesini yapmakta, küfre ve kafirlere karşı çetin savaş yükünü çekenlere karşı savaş açmaktadırlar. Bu durumlarıyla âyeti kerimelerin ifade ettiklerine ne kadar da güzel örnek olmaktadır. Cenabı Hak buyuruyor: «İçinizden (Öylesi vardır ki) muhakkak ağır davranacaktır. Eğer size bir musibet gelip çatarsa, «Allah bana cidden lutfetti. Çünkü onlarla beraber bulunmadım». diyecektir. Eğer size Allahtan lutuf ve yardım gelirse (o zaman da)

sanki sizinle kendisi arasında hiçbir tanışıklık olmamış gibi «Keşke ben de onlarla beraber olaydım da büyük bir murada (ganimete) ereydim» diyecektir.» (8)

«Allah içinizden (insanları Rasûlüllahdan) geri bırakanları, kardeşlerine (yâranına) bize gelin, diyenleri muhakkak biliyor. Bunların pek azından başkası harbe gelmezler. (Gelseler de) size karşı (yardımda) pek cimri olarak gelirler. Hele kendilerine korku çattı mı, onların ölümden üstüne baygınlık çıkmış kimseler gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. O korku gidince de hayra karşı pek düşkün adamlar tavrıyla, sizi keskin dilleriyle incitirler. Onlar, (hakikatte) iman etmemişlerdir. Bundan dolayı Allah onların amellerini hiçe indirmiştir. Bu, Allaha göre kolaydır.» (9)

«Kalbin ıslahı meselesini bütün farzlarla amel etme ve farz oluşlarının hikmetini gerçekleştirme çerçevesinde anlamıyanlar, salim kalb meselesini anlamada büyük hata ve yanlışlık içinde olurlar.

2 — Mutasavvıflardan olsun, alimlerden olsun kalbin ıslahını üzerine alanların çoğunun içine düştüğü temel hatalardan biri de, birtakım manaları terketmesi ve bir kısmını da yerine getirmenin kalbin ıslahı ve salahı için şart olduğunu unutmasıdır. Bu manalardan mesela her çeşit zikir, her türlü islâmi amel gibi şeyler kalbin ıslahı meselesiyle ilgili ve etkili şey-

(8) Nisa : 72 - 73

(9) Ahzab : 18 - 19

lerdir. Emir ve nehiyleri yerine getirirken ifrata kaçmamak da kalbin ıslahı ve salahı için şarttır.

Bu noktada, bazıları bedihi (apaçık) bir çok şeyi görmemektedir. Bu meseleyi biraz daha aydınlatmak için bazı manalar üzerinde duralım. Cenabı Hak buyuruyor: «Ey Peygamber, kalbleriyle inanmadıkları halde ağızlarıyla inandık diyen (münafık)larla yahudilerden o küfür içinde koşuşanlar seni mahzun etmesin. Onlar durmadan yalan dinliyen, senin huzuruna gelmiyen diğer bir kavim hesabına, casusluk eden kimselerdir. Kelimeleri (Allah tarafından) yerlerine konulduktan sonra (tutup) bir tarafa atarlar. «Eğer size şu verilirse alın, şayet o verilmezse onu (kabul etmekten) çekinin» derler. Allah kimin sapıklığını murad ederse, artık sen ona ait Allahın (iradesini) önlemeye hiçbir şekilde muktedir olamazsın. Onlar öyle kimselerdir ki, Allah kalblerini temizlemeyi dilememiştir. Dünyada hor ve hakir olmak onların hakkıdır. Ahirette de onlara pek büyük bir azap vardır.» (10)

Ortada bir hastalık vardır. Bu hastalıkla beraber kalbin şifa bulması mümkün değildir. Burada en büyük hastalık, yalanı dinlemeye müsait ve müslümanların aleyhinde kafirlere casusluk yapan kişilerin bulunmasıdır. Yalan şeyleri çokça dinlerler. Müslümanlar hakkında yalan şayia ve iftiraları dinleyip yayanlar ne kadar da çoktur!

«Başka bir kavim hesabına casusluk yaparlar. Müslümanların haberlerini kafirlere gönüllü ulaştır-

ranlar amma da çoktur! Bu örnekten de anlıyoruz ki kalbin ıslahı meselesinin müsbet şartları olduğu gibi menfi şartları da vardır. Ama bunu pek az kişi idrak etmektedir.

B) Cenabı Hak buyuruyor: «Andolsun ki Allah İsrailoğullarından sapa sağlam söz almıştı. Biz içlerinden on iki de kefil dikmiştik. Allah (onlara) demişti ki; Ben muhakkak sizinle beraberim. Celalim hakkı için eğer namazı kılar, zekatı verir, peygamberlerime inanır, onlara kuvvetle yardım eder, Allaha güzel bir ödünç ile ikraz ederseniz elbette sizden (meydana gelen) kusurları örterim. Herhalde sizi, altından ırmaklar akar cennetlere sokarım, Artık içinizden kim bundan sonra nakörlük ederse o, muhakkak dümdüz bir yolun ortasından sapmıştır.

(Buna rağmen) onlar (verdikleri) kesin teminatı çözüp bozmuş oldukları içindir ki biz, kendilerini rahmetimizden kovduk, kalblerini kaskatı yaptık.» (11)

Kalbin katılaşmasının, burada birtakım görevleri yerine getirmek için verilen sözün tutulmaması sebebiyle olduğunu görüyoruz. Nedir bu görevler? Namaz kılmak, zekat vermek, Peygamberlere iman etmek ve destek olmak, Cenabı Hakka güzel ödünç vermek.

Cenabı Hakkın «İşittik ve itaat ettik» diyen müminlerin sözünü ahid ve anlaşma kabul etmesini görelim. Şöyle buyuruyor: «Allahın üzerinizdeki nime-tini ve «Dinledik, itaat ettik» dediğiniz zaman ona an-dınıza -ki o sizi onunla bağlamıştır- hatırlayın.» (12)

(11) Maide : 12 - 13

(12) Maide : 7

Şimdi kendi kendimize soralım : Bu ayeti kerimede hangi şeyle İsrail oğullarından ahid alındığı halde bizden alınmamıştır? Namaz, peygamberlere inanmak ve yardım etmek, Cenabı Hakka güzel ödünç vermek şeylerinden acaba hangisidir? Cenabı Hak buyuruyor :

«Ey peygamber, biz seni gerçekten bir şahid, bir müjdecî ve bir korkutucu ve Allaha Onun emir (ve izni) ile bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik.» (13) «Hakikat biz seni bir şahid, bir müjdeleyici, bir korkutucu olarak gönderdik. Ki Allaha ve peygamberine iman edesiniz. Ona yardım edesiniz, onu büyük tanıyasınız, sabah ve akşam Onu (Allahı) tesbih (ve tenzih) edesiniz.» (14).

Kalbin ıslahı ile meşgul olanlar bu durumu dikkate almayıp şeriatını desteklemek, sünnetine sarılmak ve dinine yardım etmek, şeriat için çalışan ve rehberlik edenlerin yanında yer almak suretiyle Rasûlüllahı desteklemek gibi şeylerden birini ihmal ederse kalb nasıl ıslah olacaktır! Bu durumda kalbin ıslahı mümkün müdür? Bu örnekten de anlıyoruz ki kalbin ıslahı için müsbet ve menfi şartlar vardır.

Bundan ve daha önceki örneklerden öğrendiğimiz gibi kalbin ıslahı için gerekli şartların başında, gerçek islâm cemaatine sağlamca bağlanmak, ihlas ve samimiyetle cemaatin içinde çalışmak, Allahın düşmanlarına destek olmamak ve hesaplarına çalışmamak, Islâm cemaatinin safında onlarla çarpışmak gelmektedir.

(13) Ahzab : 45 - 46

(14) Feth : 8 - 9

Hakkın ve hak ehlinin temsil ettiği İslâm cemaatine katılmak ve samimi bağlanmak, peygamberleri desteklemenin en sağlam ve en doğru yoludur. Onun için İslâm cemaatine bağlanmadan ve aktif bir organı olmadan kalbin salâhı gerçekleşmez. Rasûlüllah buyuruyor: «Müslüman cemaate ve onların imamı (lideri) ne bağlanmaktadır.» (Buhari) «Tek başına da olsan cemaat hak üzere olmandır.» İbnu Mesûd cemaat lafzını böyle açıklamaktadır.

Hak üzerinde birleşmeye ve hakkı desteklemeye insanların savaş açması yanlıştır. Böyle bir şey dalaletin kendisidir. Bu dalaletle beraber kalb, nasıl ıslah olabilir?

Bazıları siyasete girdiği için merhum şehid Hasan el-Benna'yı aklınca kınamaktadır. Sanki müslüman siyasete girip girmemekte muhtar (serbest) imiş gibii

Halbuki bütün küfür zümre ve akımları egemenliği elde etmek ve İslâmı safdışı edecek küfür emellerine ulaşmak için birleşmekte ve yarışmaktadır. Bu durumda bile İslâmı desteklemek ve safdışı edilmesi ni önlemek için İslâmda birleşip birleşmemekte müslümanların serbest olduğunu kim söylemiş!

Sanki bunlar Allahın sözünün üstün olmasının vacip olduğunu ve müslümanın bunun için çalışması gerektiğini söyleyen İslâmın apaçık esaslarından bir şey bile anlamamışlardır!

Müslümanlar onun için ve gösterdiği şekilde çalışmadan Allahın sözü nasıl üstün olabilir? Yönetimin büyükten küçüğe her şeye müdahale ettiği bir asırda

bütün küfür kuvvetleri hakimiyete ulaşmak için çalışırken İslâmın varlığını ve devamını sağlama görevini kime bırakacağız? Halbuki bu görevi Cenabı Hak bize yüklemekte ve şöyle buyurmaktadır: «Eğer Allah dileseydi elbet onlardan intikam alırdı. Fakat (muharebeyi emretmesi) sizi birbirinizle imtihan etmesi içindir.» (15)

Yine buyurmaktadır: «Andolsun sizi imtihan edeceğiz. Taki içinizden mücahitleri ve sabr ile sebat edenleri belirtelim ve haberlerinizi açıklayalım.» (16)

Yoksa İsrail oğullarının Hz. Musa'ya, «Git, sen ve Rabbin savaşın. Biz burada oturacağız» (17) dediğini mi diyeceğiz?

Kalbin ıslahı işi peygamberlerin başta gelen görevlerindendir. Hiçbir bedel ödmeden peygamberlerin görevini yüklenmek isteyenlerin bu işe kalkışması halinde o zaman rezaletin ve zararın büyüklüğünü gör! Cenabı Hak buyuruyor: «Nice peygamber maiyetinde bir çok alimler muharebeetti.» (18) Vers'in (19) kıraatine göre âyetin manası şöyledir: «Nice peygamber vardır, maiyetinde alimlerle beraber öldürüldü.» Yani peygamberlerden de öldürenler çoktur.

Kalblerin ıslahı yolunda seyrettiklerini söyleyip de öldürmeyi ve öldürülmeyi kemale ermemenin alameti sayan niceleri vardır. Bunlar mı akıllıdır? İşte Hz.

(15) Muhammed : 4

(16) Muhammed : 31

(17) Maide : 27

(18) Ali İmran : 146

(19) Kıraat imamlarındandır.

Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr (Allah hepsinden razı olsun) hepsi de öldürüldüler. Bunlar kemale ermemiş de cihaddan kaçanlar mı kemale ermiştir? Böyle şeyler kalbleri terbiye etmek midir yoksa bozmak mı? Sapmak ve saptırmaktan Allah'a sığınırız.

İmam Ahmed'in rivayet ettiği bir hadiste Rasûlullah şöyle buyurmaktadır: «Kalblerinizin bulanıklığı ve konuşmanızın çokluğu olmasaydı siz de benim duyduğumu duyardınız.» Yine buyuruyor: «Allahın zikri dışında çok konuşmayınız. Yoksa kalbleriniz katileşir. Şüphesiz katı kalb Allahtan uzaktır.» (Malik rivayet etti).

Daha önce de kendilerinden söz ettiğimiz ve kalblerini temizlemek istemediği kişiler hakkında Cenabı Hak şöyle buyurmaktadır: «Yalanı çokça dinler ve haramı yerler.» Yani haram ve rüşvet yerler.

Bu ve buna benzer nasslar, kalbin salâhı için haram lokmadan uzaklaşma ve lüzumsuz sözlerden sakınma gibi gerekli müsbet ve menfi şartları bize göstermektedir. Halkın terbiyesiyle uğraşan niceleri vardır ki bunun farkında değildir.

3 — Kalbin içi kandil gibi nurlu olması ve halis iman ile mümin derecesine ermesi ancak, Allahın marifetinin zevkine saf bir kalb ile ermek suretiyle gerçekleşebilir. Allahın marifeti derecesine göre insanın ilahi ahkama itaati, bağlılığı ve âdetlerin çiğnenmesi, toplumun baskısı ve yönetimin sapıklığına rağmen onlara sıkı sarılması da artmaktadır.

Cenabı Haktan tam telakki, şeriatıyla amel etme

ve Kur'ana sıkı sarılma kalbin salahının gereğidir. Cenabı Hak buyuruyor: «Ey Yahya, kitabı kuvvetle tut...» (20) «Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyunuz.» (21) Yine Rasûlüllaha hitebederek şöyle buyuruyor: «Sonra sana da (din) emr(in)den bir şeriat verdik. O halde sen ona tabi ol. Cahillerin heveslerine uyma.» (22)

Bütün bunlar arif bir kalbe ulaşmanın ve Cenabı Haktan tam telakkinin mukaddimesidir. Marifetullah için seyrin ahkama sarılmayı gerektirmediğini, sonra marifeti elde ettikten sonra kişinin ahkamı terketmesinde bir sakınca olmadığını tasavvur edenlerin hatalarını buradan öğreniyoruz. Halkın birçoğunun yanlışlığı en büyük meselelerden biri de budur.

Rasûlüllahın ahabına bakıyoruz. Kendileri halk arasında Allahın marifetine en çok sahip kimseler, Onun yolunda en fazla cihad eden ve ahkamına da en çok sarılan kişiler olduğunu görüyoruz. Kalblerin ıslahı üzerinde duranlarda bu ruh neredel!

Bütün bu konularda meselelere gerçek şeklini vermek lazımdır. Risale-i Kuşeyriyye yazarı şöyle bir şey nakletmektedir: «İleri gelen mutasavvıflardan iki kişi kafirlere karşı savaşıyordu. Savaş esnasında biri diğerine dönerek, «Zifaf gecesinde duyduğun zevki şimdi duyuyor musun? diye sordu. Sonra ilave etti: Ben böyle bir zevki yaşıyorum.» Şimdi Allah için söyleyelim. Bir bunların haline, bir de kalbleri ıslah ede-

(20) Meryem : 11

(21) Zümer : 55

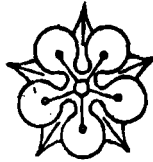
(22) Casiye : 18

ceğiz diye kalbleri bozanlara bakalım, Birbirine hiç uyuyor mu?

Rasûlüllahın ashabının halini hatırlayalım. Her biri cihad yaptığı günü hayatının en tatlı günü sayardı. Hatta Hz. Halid bin Velid şöyle derdi: «Muhacirlerden bir bölüğün başında bir kavme sabah veya akşam baskın yapmak, dışarısı çok soğuk bir zıfak gecesinde benim için daha sevimlidir.»

Bu durumu, İslâmın ve müslümanların en çetin şartlar altında yaşadığı bu devirde «Bana dokunmayan bin yaşasın» felsefesini tercih edenlerin durumu ile karşılaştıralım.

Özet olarak diyoruz ki, Kalbi seyr, halis imana ve Allahın marifetine ulaşmak demektir. Bunun müsbet ve menfi yolları vardır. Bütün bunlar Allahın Şeriatına tam bağlanmanın, ahkâmını tatbik etmenin ve Allahın sözünü üstün kılmanın mukaddimesidir. Başlangıçla sonuç arasında hatalar, kusurlar, yanlışlıklar ve ihmaller meydana gelmektedir. Hakkı bize göstermesini ve Şeriatı ile amel edenlerden eylemesini Cenabı Haktan niyaz ediyoruz.

EVİRÂD - VARİDÂT VE MİŞKÂT ÂYETLERİ (1)

Cenabı Hak buyuruyor : «Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun sıfatı, sanki içinde bir çerağ bulunan bir hücredir. O çerağ bir sırça (kandil) içindedir. O sırça (kandil) de sanki bir inci (gibi parılda-yan) biryıldızdır ki güneşin doğduğu yere de, battığı yere de nisbeti olmayan mübarek bir ağaçtan, zeytin-den tutuşturulup yakılır.

- Onun yağı kendisine bir ateş dokunmasa da, hemen hemen ışık verir. (Bu ışık da) nur üstüne nurdur. Allah kimi dilerse onu nuruna kavuşturur. Allah insarlar için meseller irad eder. Allah her şeyi hak-kiyle bilendir.» (2)

Bu ayetleri anlamak, kalbler meselesini ve seyr ilallah konusunu anlamada en büyük destektir. Onun için bütün gücümüzle yapacağımız açıklamalar ışığın- da bu iki meseleyi anlamaya çalışacağız.

Ayette bir temsil vardır. Unsurlarından biri miş-

(1) Evrad : Virdler, Varidat : Kalbe gelen feyiz ve nurlar, ma-
nalar.

(2) Nur : 35

kât (hücre), lamba ve kandildir. Mişkat, pencere dışında duvardaki hücredir. Misbah (çerağ) da lambadır. Zücade de, parıldayan lambayı kuşatan kandildir. Temsildeki bu üç unsur neyin karşılığıdır?

Bu üç unsur müminde üç şeye tekabül etmektedir. Vücudu, kalbi ve bu kalbtteki nuru. Vücuda hücre tekabül etmektedir. Kalbin karşılığı da lambadır. Nurun mukabili de kandilin içindeki lambadır. Bu teşbihi yaparken delilimiz İbnu Kesir'in şu sözleridir. Şöyle rivayet ediyor :

Ebu Cafer er-Razi Rabi' bin Enes'den, O da Ebu'l-Alâiyye'den ve Ubey bin Kâb'dan naklen «Allah yerin ve göklerin nurudur» ayeti kerimesi için şöyle demektedir : «Cenabı Hakkın kalbine imanı ve Kur'anı yerleştirdiği mümindir. Meselini vererek, «Allah yerin ve göklerin nurudur» buyurmaktadır.

Önce kendi nurundan başladı. Sonra müminin nurunu zikrederek şöyle dedi : Kendisine iman eden müminin nurunun meselini verdi. Sonra Ubey bin Kâb'ın «Kendisine iman eden müminin nurunun meseli» anlamında okuduğunu belirtti. Bu da, Allahın kalbine iman ve Kur'an verdiği mümindir. Said bin Cubeyr ve Kays bin Sa'd, İbn Abbas'ın «Kendisine iman edenin nurunun meseli» anlamında okuduğunu rivayet etmektedirler.

Bundan da anlıyoruz ki bu şekilde tevilimiz doğrudur. «Allah yerin ve göklerin nurudur». Yani ikisinde de hidayet veren Odur. Onun nuru olmadan hidayet olmaz. Sonra nuru ile eşyaya hidayet vermesine misal olarak müminin hidayetini göstermektedir. Bu

hidayetin büyüklüğünün ortaya çıkması için de büyük misaller vermektedir.

O halde hücre müminin kalbini saklıyan vücududur. Lamba da müminin kendisi ile hidayet bulup eşyayı, hakikati üzerinde gördüğü ve onun yardımı ile Rabbinin hidayeti üzerinde yürüdüğü kalbin nurunu ihtiva eden müminin kalbidir. Bu meselde birinci merhale budur. Sonra ikinci merhale gelmektedir.

Kandilin ihtiva ettiği bu lamba ve nuru saklıyan bu kalb, nurun şiddetinde naşırı parıldama ve aydınlatmasından ötürü inciye benzer parlak bir yıldız gibidir. Dikkat edilirse lamba ve kandili ifade eden sözler, yani kalb ve nuru, sözleri inci gibi parılayan yıldızla benzetilerek birbiriyle mezcedilmiştir.

Lamba ışık vermektedir. Temizlik ve saflığından dolayı kandilin kendisi de ışık vermektedir. İkinci merhale de budur. Sonra üçüncü merhale gelmektedir.

Bu kandilin içindeki lamba nereden yanıyor? Işığını nereden alıyor? Işığı nasıl devamlı oluyor? Başka bir deyişle kalbdeki bu nur yahut bu nurlu kalb nuraniyetini nereden alıyor ve ona, nuru sağlıyan kaynak nedir? Bu nuru hangi şey meydana getirmektedir?

Cenabı Hak «Tutuşturulup yakılır», yani kandildeki lamba yakılır, diyor. Yani müminin kalbindeki nur «mübarek bir ağaçtan» çok yararlı «ne şarklı ne garplı zeytin» ağacından tutuştırulur. Neseфі, ne şarktan ne garptan olmayıp ikisinin ortasındadır, demektedir.

Buradaki Zeytin ağacı Allahın Şeriatıdır. İbnu Kesir diyor ki: Kalbindeki saflıktan dolayı mümini, cevheri şeffaf olan lambaya ve onu kuşatan kandile benzetmiştir. Kur'an ve Şeriat da, hiçbir bulanıklığı olmayan mutedil, saf ve parıldayan güzel zeytinyağına benzetilmiştir. «Şeriat, güzel, saf ve parıldayan zeytinyağına benzetilmiştir» sözüne dikkat edelim.

O halde buradaki zeytin Allahın Şeriatıdır. O da ne şarktan ne garptan olmayıp halis Rabbanidir. Bugün şarklı veya garplı olmamanın manasını eskilerin idrak ettiğinden daha güzel anlıyabiliyoruz. Çünkü şark bugün komünizmin, garp da kapitalizmin sembolü haline gelmiştir. Bu da meselin üçüncü merhalesidir. Sonra dördüncü merhale gelmektedir.

Kalbin nurunu kendisinden aldığı bu mübarek ağaç, kalbe nur veren yararlı Şeriattır. Acaba yağının nurunun derecesi nedir? Cenabı Hak buyuruyor: «Onun yağı, kendisine bir ateş dokunmasa da hemen hemen ışık verir.»

Nesefi, yağı saflık ve parıldama ile tavsif edilmiş olup ateşle tutuşturulmadan da fazla parıldamasından neredeyse etrafa ışık verecektir, demektedir.

Kalbin nurunu besliyen bu şeriatın nurunun büyüklüğü nedir? Durumu bu olan bir Şeriattan, nurunu alan bir kalbin nuru acaba ne kadar büyüktür? «(Bu ışık da) nur üstüne nurdur.» Bu da meselin dördüncü merhalesidir.

Nesefi diyor ki: «Cenabı Hakkın kendisine ben-zettiği nur, hücrenin, kandilin, lambanın ve yağın toplam yardımlaştığı ve ışığı her şeyin takviye ettiği kat kat nurdur. Çünkü kandil, hücre gibi ne kadar

dar yerde olursa, ışığı o kadar toplu olmaktadır. Geniş yerde ise ışığı dağılır. Sonra kandil ışığın artmasında en etkili şeylerden biridir. Yağ da, onun saflığı da böyledir.»

İbnu Kesir de Cenabı Hakkın «Nur üstüne nurdur» sözü için Süddî'nin şöyle dediğini zikretmektedir: Ateşin nuru ile yağın nuru birleştiğinde ancak ışık verir. Biri olmadan diğeri ışık vermez. Kur'an ve iman nuru da bir arada olduğu zaman böyledir. Biri olmadan diğeri olmaz. «Kur'an ve iman nuru bir arada olduğu zaman» sözüne dikkat edelim. Hidayetinin şeklini ve büyüklüğünü açıklamak için Cenabı Hakkın verdiği mesel (örnek) bu şekilde son bulmaktadır.

Misalden de öğreniyoruz ki iman nurunu sürekli besliyen, Allahın Şeriatıyla amel etmektir. Süddî'nin «Ateş ve yağ ışığı birleşince ışık verir. Biri olmadan diğeri ışık vermez. Kur'an ve iman nuru da birlikte olunca nur verir. Biri diğerinden ayrı olmaz.» sözünü gördük. Bundan da anhyoruz ki Kur'an ahkamı ile amel etmenin kendisi kalbi besliyen kaynaktır. Onunla kalbin lambası sürekli yanar, insan daima hidayet üzerinde durur. Bu Kur'an'la amel ettiği nisbette insan kalbinin nuru merkezileşir, aydınlanır ve hücre, yani vücut bu nuru yansıtır ve nurun sahibine de başkasına da yolu aydınlatır.

Âyeti açıklamaya devam edelim. Âyetin ifadesinden de Allah'ın hidayetinin büyüklüğünü, nurunun açıklığını idrak ediyoruz. Ama bu açıklık ve büyüklüğe rağmen, insanlar neden küfürde devam ediyor?

Cenabı Hak onların hidayetini murad etmemek-

tedir. Bunun için şöyle buyurmaktadır: «Allah kimi dilerse onu nuruna kavuşturur. Allah insanlar için meseller irad eder. Allah her şeyi hakkiyle bilendir.»

Yani Şeriatının nuru ile hidayet verir yahut dilediğini müminlere ulaştırır da kendileri onlardan alır ve hidayetleriyle hidayet bulurlar. Şimdi, nûr ve hidayette kalblerinin durumu bu derecede olan insanları, nerede bulacağımızı gösteren ikinci ayeti kerimeye bakalım. Cenabı Hak buyuruyor:

«(O kandil) o evlerde (yakılır ki) Allahı, onların yüce tanımalarına ve içlerinde adının anılmasına izin vermiştir.» (3) Neseî, «Allahın evlerinde olan hücreler gibi», demektedir. Hücre müminin vücududur.

O halde bu nevi kalbleri ve o kalblere sahip olanları bulmanın yolu mescidlerdir. Bundan anlıyoruz ki üstün iman terbiyesinde hareket noktası mescidlerdir.

Âyeti kerime bu nevi insanların vasıflarını saymaya devam ediyor: «Onlar buralarda (mescidlerde) sabah akşam (yani sabah namazı ve diğer namazları orada kılarak) onu tesbih ederler.

(Öyle) adamlar ki onları ne bir ticaret, ne bir alışveriş Allah'ı zikretmekten, dosdoğru namaz kılmaktan, zekatı vermekten alıkoymaz. Onlar kalblerin ve gözlerin döneceği günden korkarlar.»

Ayet kalbi nur ile besliyen amelleri bize saymaktadır. Bunlar da tesbih, zikir, namaz kılmak, zekat vermek ve kıyamet gününün ahvalinden korkmaktır.

Sonra Cenabı Hak böylelerine yapacağı mükafatı şöyle belirtmektedir :

«Çünkü Allah, kendilerini işledikleri amellerin en güzeli ile mükafatlandırarak, onlara fazlından daha ziyadesini de verecektir. Allah kimi dilerse onu sayısız rızıklandırır.»

Bu âyetlerden söz etmemizin maksadını belirtmeden önce istidrat kabilinden bazı mülâhazaları ifade etmek istiyoruz :

1 — Şam Üniversitesinde solcu profesörlerden biri «Dünya Edebiyatında Mum ve Kandiller» konusunda yazdığı kitapta, dünya tarihinde mum ve kandilleri «Allah, göklerin ve yerin nurudur» ayetinin tasvir ve tavsif ettiği kadar bir tavsifin olmadığı sonucuna varmıştır.

2 — Âyeti kerimeden, mescid terbiyesinin üstünlüğünü ve sağlam iman karakterinin mescidlerden başladığını öğreniyoruz. Hadisi şerifte de; «Birinin mescidlere devam ettiğini görürseniz, onun mümin olduğuna şahit olunuz» buyurulmaktadır. (4)

3 — Bazıları bu ayetleri ele alarak büyük kitaplar yazmışlardır. Buna göre âyetlerin hakkını vererek her yönden ve tam ortaya koyduğumuzu kardeşlerimizin sanmamasını diliyoruz. Yaptığımız, sadece bu kitapta üzerinde durduğumuz konunun anlaşılmasında yardımcı olacak bazı açıklamalardan öteye geçmemektedir.

Şimdi bu âyetler üzerinde durmamızın sebebine

(4) İmam Ahmed, Tirmizi, İbni Mace rivayet ettiler. Sahihdir.

gelelim. Bölümün başında zikrettiğimiz bu ayetler üzerinde neden durduk?

Bu âyetleri zikretmekten maksadımız, şeriatla amel etme ile kalbin nuraniyeti arasındaki ilişkiyi bilmek, şeriatla amel etmenin kalbe birçok şeyler verdiğini öğrenmek, her çeşit islâmi amelin müslümanın kalbine birşeyler kazandırdığını anlamak ve bazı amellerin varidatının bizzat ilk planda geldiğini, âyetlerin özellikle bu sebepten onları zikrettiğini, bunların da mescidlere bağlılık, zikir ve tesbihin çokluğu, namaz kılma, zekat verme ve ahiret ahvalinden korkma olduğunu bilmektir. Zikirsiz ve amelsiz kalbin nurlanmasını, umanlar evlere kapılarından varmıyan kimselerdir.

Şimdiye kadar geçenlerden mutasavvıfların çokça sözünü ettiği vird ve varid düşüncesini idrak ettiğimizi sanırım. Bunlar, kişinin virdi üzerine aldığı taat ve ibadet çeşitleridir. Varid de Cenabı Hakkın insan kalbine lutfettiği feyizler, manalar ve nurlardır.

Vird ile varid meselesini idrak ettiysek, müslümanın günlük virdlerinin olmasının da zarureti idrak etmişiz demektir. Bundan sonra İbnu Ataillah es-Sikenderî'den vird ve varidle ilgili iktibaslar yapacağız. Ayrıca nassların buna dair işaretlerini gördükten sonra konunun daha detaylı anlaşılması için mutasavvıflardan nakiller yaparak açıklamalarda bulunacağız. İbnu Ata şöyle diyor :

«Ahvalin varidatı değişik olduğundan amellerin çeşitleri de değişiktir.» Yani Allah müslümana değişik farzlar kılmuş ve birçok amellerle mükellef tut-

muştur. Çünkü insan kalbi değişik varidat türlerine muhtaçtır. Niyyet sahih olunca, her amelin kalbde bırakacağı eser de ayrıdır. Kalbin salahı da bütün amel-leri yerine getirmekle olur. Her amel kalbde bir nevi ahval bırakır. Her hâlin de meydana gelmesi için bir çeşit salih amele ihtiyaç vardır.

«Vacip amelleri yerine getirmede gevşeklik göstermek ve nafile hayırları yapmaya koşmak hevaya (nefsin arzularına) uymanın alametlerindendir.»

Müslümanın bir nafile için farzlarda ifrat etmesine dair burada bir işaret vardır. Halkın çoğu bu meseleden habersizdir. Çünkü insanların ekserisi o an için bulunabilecek farzları hesaba katmamaktadır. Halbuki bu farzlar oldukça çoktur. Vakitlerini, mübah sayılan, hatta bidat olan birtakım şeylerle geçirir ve akıllarınca iyi iş yaptıklarını sanırlar.

«Cenabı Hakkın virdlerle ikame ettiği ve uzun varidatla ona müdavim kıldığı birini görürsen, Allahın ona lutfettiği şeyleri hor görme. Ariflerin simasını ve hakseverlerin sevimliliğini üzerinde görmediğin için onu küçümseme. Çünkü varid olmasaydı vird de olmazdı.»

İbnu Ata'nın sözünden de anlaşılacağı gibi vird olunca varid de olmaktadır. Sahibi ister farkında olsun, ister olmasın, başkaları bilsin veya bilmesin farketmez. Sonra insan için virdin önemini hor gören bazı cahil sofuların edebini beyan ederek virdin önemini şöyle belirtmektedir :

«Virdi ancak, cahil kimseler hor görür. Varid ahi-ret yurdunda bulunur. Vird de bu dünya hayatının

bitmesiyle son bulur. Üzerinde durulmaya layık olan şey, vücudu yalan olmayandır. İmdat istidada göre gelir. Nurların parlaması da sırların saflığına göredir.»

«Nurların kaynağı kalbler ve sırlardır. Kalbde bırakılan nurun kaynağı gayb hazinelerinden gelen nurdur. Bazı nûr vardır, eserlerini sana gösterir. Bazısı da vardır ki sıfatlarını gösterir.»

Bu cümlede kalbe gelen ilahi varidata ve kalbde bıraktığı eserlere işaret vardır. Çeşitli varidatı olan ahval nevilerini de belirterek şöyle demektedir: «Sana mevhibelerin gelmesini istiyorsan Allaha karşı fakr ve ihtiyacın halis olsun. Bunu sağlam yaparsan yardımını ile seni destekler. Aczini gerçekleştirsen kudretiyle takviye eder. Za'fını sahih kıl, kudret ve gücü ile sana yardım eder.»

Bazıları vardır, nûrları zikirlerini aşar. Bazıları da vardır ki zikirleri nurlarını aşar. Bazıların da nuru ve zikri müsavidir. Bazıların da ne nurları ne de zikirleri vardır. Bunlardan Allaha sığınırız.

Kalbi nurlansın diye zikreden zakirdir. Zikri ve nuru eşit olanın nuruna uyulur ve zikri ile hidayet bulunur.»

Kalblerde gafletin devamı sebebiyle zikir ehlini zikrini bırakmamaya teşvik ederek şöyle demektedir: «Zikir esnasında Allahla bulunmadığın için zikri bırakma. Çünkü zikrinin varlığından gafil olman, varlığının zikrinde gafil kalmandan daha kötüdür. Gafletle olan zikirden uyanıklık bulunan zikre, uyanıklık bulunan zikirden beraberinde vuslat olan zikre,

bundan da zikredilenin dışında her şeyin kaybolduğu zikre seni yükseltebilir. Bu da Allah için zor bir iş değildir.»

Şeriatta taat ve ibadetlerin birden fazla oluşunun hikmetini de beyan ederek şöyle demektedir : «Cenabı Hak sendeki usanmayı bildiği için taatları çeşitlendirdi. Açgözlülüğünü de bildiği için bazı vakitlerde onu pekiştirdi.»

Namazın yerine ve varidatının önemine değinerek şöyle devam etmektedir : «Namaz, günah kirlerinden kalbi temizlemektir. Gayb kapısını çalmaktır. Namaz münacatın yeri ve saflaşmanın madenidir. Namazda sır meydanları genişler ve nurlar etrafa ışıksaçar.

Cenabı Hak, kulun zayıflığını bildiği için namaz vakitlerinin sayısını azalttı. Fazlına da insanların ihtiyacını bildiği için imdadatını artırdı.»

İnsan kalbi gıda ve ilaca muhtaçtır. Bu gıda ve ilaç namazda da, oruçta da, zikirde de, cihadda da, sılayı rahimde de, ilimde de bulunmaktadır. Peygamberlere benzer bazı insanlar vardır ki onlar için bütün bunlar gıda ve terakkidir.

Bütün bunlardan müslümanın hayatında, kalbinin ıslahında ve terakki etmesinde zikrin önemini herhalde idrak etmiş bulunuyoruz. Artık diğer bölüme geçebiliriz.

İSLÂM TERBİYESİNDE AKLÎ İMAN VE ANIN
VACİBİNDEN SONRA SAHİH BİR BAŞLANGIÇ,
KALB ÜZERİNDE DURMAK VE ISLAHINDA
BAŞARISIZLIĞIN TEHLİKESİNİ
BİLMEKLE OLUR

İslâm terbiyesinde başlangıç noktası imandır. Şu ibare birden fazla sahabiden rivayet edilmiştir : «Kur'an'dan önce bize iman veriliyordu.» Cundullah Sakafeten ve Ahlaken (1) kitabında bunun seyr şeklini açıklamıştı. Burada ise özet olarak şunu belirtmek istiyoruz :

Şüphesiz Kur'anın hususiyetleri vardır. İnsanın bu hususiyetlerden faydalanması için mümin olması lazımdır. Çünkü Kur'an, ancak mümin olan kalblere temas eder. Onun için Cenabı Hak şöyle buyurmaktadır : «Bir sûre indirildiği zaman içlerinden kimi : «Bu sûre hanginizin imanını artırdı» der. İman etmiş olanlara gelince : (Her inen sûre) daima onların imanını artırmıştır. Ve onlar (Kur'an indikçe sevinçlerinden) birbiriyle müjdeleşirler.

(1) Allah Erinin Ahlak ve Kültürü

Fakat (o sûreler) kalblerinde hastalık (küfür ve nifak) bulunanların küfürlerine küfür katıp artırdı ve onlar kafir kafir öldüler.» (2)

Kalblerinde hastalık bulunanlara nisbetle sûrenin nasıl aksi tesir yaptığına dikkat edelim. İmanlarının artmasına sebep olacağı yerde hastalıklarının artmasına vesile olmaktadır. Buna göre Kur'anın beşer kalbine sahih temas etmesini ve bu kalbin Kur'an'dan faydalanmasını istiyorsak, her şeyden önce bu kalbi halis mümin yapmak suretiyle tedavi etmemiz lazımdır. Onun için mürebbinin baştan itibaren üzerinde duracağı en mühim nokta kalbin ıslahıdır. Bu işte meydana gelen bir başarısızlığın sebebi ya mürebbinin cahilliği veya müridin samimiyetsizliği yahut metodun temelden bozukluğudur.

Sahihi bir başlangıç, kalbi iyileştirinceye kadar onun üzerinde durmakla olur. Çünkü bu nevi seyirle insanın durumundan, insân veya cîn şeytanlarının vesvese ve aldatmalarından kurtulup _____ emin olunabilir. Cenabı Hak buyuruyor: «Biz her peygambere de insan ve cîn şeytanlarını böylece düşman yaptık. Onlardan kimisi kimine, aldatmak için yaldızlı bir takım sözler telkin eder. Eğer Rabbin dileseydi bunu yapmazlardı. Öyleyse onları düzmekte oldukları yalanları ile başbaşa bırak.

Bir de ahirete inanmazların gönülleri ona kulak versin, ondan hoşlansınlar, kazanmakta oldukları (günahı) bırak kazanadursunlar.» (3)

(2) Tevbe : 124 - 125

(3) Enam : 112 - 113

İnsan ve cin şeytanlarına, kalbi kulak veren ve bu vesveseyi dinliyenlerin ahirete inanmıyan kimse-ler olduğuna dikkati çekelim. Bir insanı şeytanın ves-ve-ve alanından çıkarmak istediğimiz zaman önce kalbten ve onun ıslahından başlamamız lazımdır.

Kalb derken, fikir ihmal edilir, diye bir şey düşü-nülmemelidir. Çünkü kalbi ıslah eden şeylerden; ilim, fikir, marifet ve zikirle amel gibi esaslar başta gel-mektedir.

Rasûlüllah ve ashabın hayatında apaçık bir olay görüyoruz. O da sahabeden birinin islâma ilk giri-şinde aşırı denecek kadar gayet girişken olmasıdır. Öyleki bazan Rasûlüllah itidal dairesinde tutmak için bazı sahabilere müdahale ettiği oluyordu. Allaha kar-şı sadakatin bütün hallerinde ve ister cahiliyyetten İslâma girişinde olsun, ister islâm'ı hakkiyle anla-makdan sonra olsun, her insanın samimice Allah'a yö-nelişinde bu taşkın girişkenliği müşahede edebiliriz.

Bütün çaba, insanın kalbini hastalıktan kurtarıp sağlığa kavuşturmak noktasında yoğunlaşmaktadır. En çok bunun üzerinde durulmalıdır. Çünkü bu işte başarısızlığa uğrarsak insanı, seyr ilallahı unutma-ya veya Allahın davetini bırakmaya yahut Allahın emrinden sapmaya, kısaca şeytanın sesine kulak ver-me tehlikesine maruz bırakırız. Halbuki en büyük tehlike budur. Bu meseleleri açıklığa kavuşturmak için şu ayetleri önce anlamak lazımdır. Cenabı Hak buyuruyor :

«Biz, senden önce hiçbir Rasûl, hiçbir Nebi gön-dermedik ki O, (bir şey) arzu ettiği zaman şeytan onun dileği hakkında ille (bir fitne meydana) atmış

olmasın. Nihayet Allah şeytanın atacağı (o fitneyi) giderir, iptal eder. Yine Allah, ayetlerini sabit (ve mahfuz) kılar. Allah hakkiyle bilendir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

(Allahın buna müsaade buyurması) şeytanın (meydana) atacağı (fitneyi) kalblerinde bir hastalık bulunanlara, yürekleri katı olanlara bir imtihan (vesilesi) yapmak içindir. Hiç şüphe yok ki o zalimler (haktan) uzak bir ayrılık (ve muhalefet) içindedirler.

Bir de bu, kendilerine ilim verilenlerin onun (Kur'anın) muhakkak Rabbinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilip de ona (tam) iman etmeleri ve kalblerinde tam bir itminan meydana gelmesi içindir. Şüphesiz ki Allah iman edenleri doğru bir yola iletir.»
(4)

Ayeti kerimede Cenabı Hakkın, «Şeytanın atacağı fitneyi kalblerinde hastalık bulunanlara, yürekleri katı olanlara bir imtihan (vesilesi) yapmak içindir» sözüne dikkat edelim. Kalbinde hastalık bulunan yahut kalbi katı olan, şeytanın fitnesine aldanır ve tuzağına düşer. Herhangi bir insanı şeytanın fitnesinden uzaklaştırmak istediğimiz zaman, onun kalbini hastalığından afiyete ve katılığından huşu haline çıkar-mamız lazımdır.

Yine Cenabı Hakkın ayeti kerimede «bir de bu, kendilerine ilim verilenlerin onun (Kur'anın) muhakkak Rabbinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilip de

ona (tam) iman etmeleri ve kalblerinde tam bir itmin meydana gelmesi içindir» sözlerine dikkat edelim. Bu ayette de kalbin ıslah ve sâlahı için yolun ilim olduğunu görüyoruz. İlim sahipleridir şeytanın fitnelerini daha büyük huşu ile, üstün bir yakın ile, yüksek bir iman ile atlatanlar. Bütün bunlar, daha önce zikrettiğimiz seyr ilallahın iki rûknünden birinin ilim olduğunu ve bunu idrak etmiyenlerin vehm ve hata içinde olduklarını belirten sözlerimizi teyid etmektedir.

Sadede gelmek ve gayeye bir an önce ulaşmak için bu âyetlerin tefsirini kısa geçtik. Ancak bu âyetlerin üzerinde daha fazla durmak gerektiğini akıldan çıkarmamak lazımdır. Onun için biraz daha açacağız. Çünkü bunlar, manası etrafında kabul ve reddin çok dolaştığı ayetlerdir. Yine bu satırlarda insanın ancak büyük bir emek sonucu elde edebileceği bir özetini sunmaya çalışacağız.

«Biz, senden önce hiçbir Rasûl hiçbir Nebi göndermedik ki o, (bir şey) arzu ettiği zaman...» Rasûl veya Nebi neyi arzu eder? Bir Nebi veya Rasûlün kavmi arasındaki arzusu, onları ve tabilerini tam ubudiyet makamına ve büyük sadakat mertebesine yükseltmektir. Böyle bir şey bütün Nebi ve Rasûlüllerin arzusudur.

Peki şeytan ne yapıyor? Böyle bir durumda şeytan, Rasûlün bir arzusu yerine çıkardığı fitne ve hileleri, kalblere atarak Nebi ve Rasûlün arzusunun yolunu kesmektedir. Onun için Cenabı Hak : «Arzu ettiği zaman şeytan onun dileği hakkında ille atmış olur» buyurmaktadır. Yani kavmi ve tabileri olan halkın

kalbine fitne yerleştirir. Siyak bunu göstermektedir. Fitnelerini attığı zaman, Allahın sünneti olarak da «Allah, şeytanın atacağı (o fitneyi) giderir. Allah hak-kiyle bilendir. Tam hüküm ve hikmet sahibidir.»

Şeytanın fitnelerini iptal etmek ve ilimle hikmetin iktizasına göre kalblerde ayetleri yerleştirmek Allahın sünnetindendir. Bu iki ayette sünnetini beyan ederek şöyle demektedir: «(Allahın buna müsaade buyurması), şeytanın atacağı fitneyi kalblerinde bir hastalık bulunanlara bir imtihan (vesilesi) yapmak içindir.» Bunlar da münafıklar ve kalbleri katılaştırmış olan müşrikler yahut kalb hastalığına müptela olanlardır. Bu sonuncusu şirk olmasa bile iki taraf da şeytanın fitnelerini kabul edip onunla haktan uzaklaşmaktadırlar.

«Şüphe yok ki zalimler uzak bir ayrılık (muhalefet) içindedirler.» Ayeti kerime kalbleri kati ve hasta olanların, zalim olduğunu ve haktan uzak bir ihtilaf içinde bulunduğunu ifade etmektedir. Şeytanın fitnelerini bunlar kendileri kabul etmektedirler.

«Bir de bu, kendilerine ilim verilenlerin onun (Kur'anın) muhakkak Rabbinden gelen bir gerçek olduğunu bilip de ona (tam) iman etmeleri ve kalblerinde tam bir itminan hasıl olması içindir.» Yani şeytanın ilim ehlinin kalbine atacağı fitneler sadece Kur'ana imanın artmasına sebep olmaktadır. Böyle şeyler onların Kur'ana iman ve huşularını, ona karşı kalblerinde itminan bulmalarını artırmaktan başka bir şey yapmaz.

«Şüphesiz ki Allah iman edenleri doğru bir yola

iletir.› Yani anlayışta ve yaşayışta doğru yolu gösterir. İnsanın kalbi, hakkı kabul ettiği zaman bütünü ile hakta erir. Sonra şeytanın aksi bir saldırısı ile karşılaşır. Bu saldırı sebebiyle insanlardan kimi dökülür, kimi de yükselir.

Kalbleri hasta ve katı olanlar dökülür. İlim ve salim kalb sahipleri de yükselir. Bu durumların ayrıntılarını kavramıyan ve sakınma yollarını bilmıyen bir mürebbi sonunda başarısızlığa uğramaktadır.

Şimdiye kadar zikrettiğimiz ayetlerin manalarını iyi kavradıysak önceden de zikrettiğimiz şu hadisi de daha iyi idrak edebiliriz: «Kalblere fitneler tekrar tekrar arzedilir. Onu kabul eden kalbde siyah bir nokta meydana gelir. Kabul etmiyen kalbte de beyaz bir nokta meydana gelir. Sonunda kalb ikileşir.

Biri beyaz ve tertemizdir. Dünya durdukça hiçbir fitne ona zarar vermez. Diğeri de deve ağılı gibi geniş ve kara çanak gibi siyahtır. Sadece zevkine uygun düşenler dışında marufu veya münkeri tanımaz.»

Fitneler sürekli kalblere arzedilir. Hangi kalb bu fitneleri benimser veya reddeder? Âyeti kerimeler bu nevi kalbleri bize tanıtmaktadır. Fitneleri reddeden kalb, hastalıklardan uzak ve katılaşmamış salim kalbdır. Çünkü hasta ve katı kalbler, şeytanın fitnesini kabullenmeye müsait kalblerdir.

Buradan da anlıyoruz ki, islâmi terbiyede sağlam hareket noktası, kalbi sıhhate kavuşturmak için onun üzerinde durmaktır. Bu işlemde meydana gelecek bir başarısızlık, aslında Allahın dininde müstakim ve em-

rine bağılı gerçek müslümanın yetiştirilmesinde başarısızlıktan başka bir şey değildir.

İnsan kalbinin ıslahında meydana gelecek başarısızlık önümüze hasta insan tiplerini çıkarmaktadır. Hepsi de uğraştırıcı ve sapıktır. Hariciler gibi başa çıkılmayan, yorucu ve uğraştırıcı insan tiplerini çoğaltır. Hadisi şerifte şöyle buyurulmaktadır: «Son zamanda dişleri sırtan ve kötü hayaller kuran bir kavim çıkacaktır. Rasûlüllahın sözlerinden dem vuracak, Kur'an okuyacaktır. İmanları gırtlaktan aşağı inmiyecek ve ok yaydan fırlar gibi dinden çıkacaklardır. Onları nerede bulursanız öldürün. Onları öldürmek kıyamet gününde Allahın indinde sevap sayılır.» (5)

İmanları gırtlaklarını aşmıyan, yani kalblerine ulaşmıyan bu tip insanlara dikkat edelim.

Kalbin ıslahındaki başarısızlık bu nevi insanları önümüze çıkardığı gibi fâsık, münafık, yalancı, hatta müslüman ana babadan doğma mürted kişileri de önümüze çıkarmaktadır. Çünkü salim bir kalbin olmadığı yerde dünya ve ahirette helâk vardır. Bu kalb olmadıkça Kur'andan ders alan da çıkmaz. Çünkü Kur'an salim bir kalb ister. «Kur'anı iyiden iyiye anlamazlar mı? Doğrusu onların kalbleri üzerinde kilitler vardır.» (6) «Şüphesiz ki bunda akıllı olan yahut kendini huzur içinde olarak kulak veren kimseler için elbette bir öğüt vardır.» (7)

(5) Buhari ve Müslim

(6) Muhammed : 24

(7) Kâf : 37

Salim kalb olmadıkça Allah indinde kurtuluş mümkün değildir. Öğüt de fayda vermez. «Onlardan öyle kimseler vardır ki seni dinler. Nihayet yanından çıktıkları zaman kendilerine ilim verilmiş olanlara : «O demin ne söylediydi?» derler. Onlar öyle kişilerdir ki Allah kalblerinin üzerine mühür basmıştır. Onlar heva ve heveslerine uymuşlardır.» (8) «O günde salim bir kalble gelenler dışında ne mal ne de çocuklar fayda verir.» (9)

Salim bir kalb sahibi olmak için nefislerimizde sürekli gayret göstermemiz lazımdır. Aynı şekilde salim kalbe ulaşınca kadar her müslüman, hatta her insan ile sürekli çabanın gösterilmesi icabeder. Başlangıçtan itibaren salim kalbe ulaşınca kadar Alaha yönelmek isteyen herkese gerekli terbiyeyi vermemiz lazımdır. Sağlam başlama noktası budur.

İnsan iki durum arasındadır. Ya bütün yaşayışını kalbi yönetir. Ya da kalbini başka şeyler yönetir. Kalbin nuru az, imanı veya yakini zayıf yahut hasta ve katı olunca başka şeyler tarafından yöneltir. Nefis ona galebe çalar. Nefsin şehvetleri karşısında veya hastalıkları önünde mecalsiz teslim olur. Kibir önce kalbi, sonrasahibini kötüye yöneltir. Hased de aynı şekilde musallat olur. Bunlara benzer ne kadar hastalık varsa kalbe hakim olur.

Cinsel şehvet kalbe musallat olur, mide şehveti musallat olur, dünyanın aldatıcı şeyleri musallat olur bütün çeşitleriyle insan ve cin şeytanları musallat

(8) Muhammed : 16

(9) Şuara : 89

olur. Hepsini kötüye yöneltir, hepsine de boyun eğer. Verdiği kararlar da hasta ve bu hastalıklarla malul olur.

Bütün bunlar kalbin salah bulmamasına terettüb eden şeylerdir. Ama kalb salim olursa kendisi yöneltici olur. Bir taraftan kendisi şeytanın fitnelerinden korunur. Nefsin şehvetlerine teslim olmaktan kurtulur. Allahın şeriatı ışığında insan, yaşayışını aynı zamanda kendisi düzenler ve yönetir.

Önceki durum ile bu durum arasındaki fark gayet açık ve büyüktür. Yani kalbin yöneltmesi ile yöneltilmesi arasında büyük fark vardır. «Halk sana fetva verse bile sen yine kalbine danış.» (10)

Onun için önceden de belirttiğimiz gibi mürebbinin öncelikle en çok üzerinde duracağı şey, insan kalbini nur ve imanın üstün ufuklarına ulaştırmaktır. «Allahın İslâma göğsünü açtığı kimse Rabbinden bir nur üzeredir.»

Seyrin başında insanın fazlaca yerine getirdiği virdlerin, itikâfların, ibadetlerle dolu halvet hallerinin, ibadetlerin, zikir ve ilim gibi şeylerin önemini buradan idrak ediyoruz. Böyle bir sebeptendir ki Rasûlullah Hira Mağarasında geceleri ibadete çekilirdi. Nitekim oradayken kendisine vahiy geldi. Yine böyle bir sebeptendir ki Cenabı Hak Hz. Musa'ya Tûr dağında kırk gece vâdini verdi.

Fıtrat bakımından insanların en temiz ve kalb yönünden en üstünü olan peygamberler bu yoldan ge-

(10) Buhari Tarihinde rivayet etti

çirildikten sonra başka insanların bu yoldan elbette geçmesi lazımdır. Rasûlüllah ve ashabının bir yıl kadar gece ibadetleriyle mükellef tutulması, o yüce neslin ruhen terbiye edilmesi ameliyesinin bir gereği idi. Cenabı Hak buyuruyor: «Ey bürünen (habibim), gecenin birazından başka saatlerinde kalk. (Gecenin) yarısı miktarınca yahut ondan birazını eksilt yahut (o yarının) üzerine (ilave edip) artır. Kur'anı da açık açık, tane tane oku. Hakikat biz sana ağır bir söz vahyedyoruz.» (11)

«Biz sana ağır bir söz vahyedyoruz» cümlesiyle «gecenin azı dışında kalkılması» cümlesi arasındaki irtibata dikkat edelim.

İslâm terbiyesinde sahih başlama noktası, öncelikle kalbin ıslahı üzerinde durmaktır. Mutasavvıflar da bununla ilgili şeylerle başladığı için Allahın emrine göre müstakim insanın yetiştirilmesinde başarılı olduklarını görüyoruz. Sonra mutasavvıflar yapsın veya yapmasın Allahın vahyi ve Rasûlüllahın Sünneti bu başlama noktasını bize göstermektedir.

Eğitim işleminde işin başından itibaren insana Rasûlüllahın «İstiğfara devam edenin sıkıntılarını Cenabı Hak giderir, her darlıktan kurtarır ve ummadığı yerden rızıklandırır (12) hadisi şerifi hatırlatılır ve durumuna göre az veya çok bir müddet bu kişinin istiğfara devam etmesi tavsiye edilir.

Kalbde istiğfarın mana ve hakikatinin yerleşmesi için yüzlerce, hatta onbinlerce güne ihtiyaç olduğu

(11) Müzzemmil : 1 - 5

(12) Buhari

zannına kimsenin kapılmaması gerekir. Kalbin temizlenmesinde sürekli etkisini gösteren ve insanda huy (ahlak) haline gelen bu hakikatin yerleşmesi için bu kadar uzun zamana ihtiyaç olduğu sanılmamalıdır.

İbnu Kesir, İbnu Cerir, Tirmizi, Nesai ve İbnu Mace'nin değişik yollarla Ebu Hureyre'den rivayet ederek Rasûlüllahın şöyle buyurduğunu zikretmektedirler : «Kul bir günah işlediğinde kalbinde siyah bir nokta meydana gelir. Ondan tevbe ederse kalbi tekrar cilalanır. Günaha ısrar ederse siyah nokta da büyür. Bu da Cenabı Hakkın : «Hayır, işledikleri şeyler kalblerini kaplamıştır.» sözünün anlamıdır.» (13)

Nesai'nin rivayeti de şöyledir : «Kul bir günah işlediğinde kalbinde siyah bir nokta meydana gelir. Ondan vazgeçip tevbe ve istiğfar ederse kalbi tertemiz olur. Tekrar işlerse o nokta büyür ve tekrar ettikçe kalbini kaplayıncaya kadar büyümeye devam eder. Bu da Cenabı Hakkın buyurduğu : «Hayır, işledikleri şeyler kalblerini kaplamıştır» sözündeki kaplamadır.

İstiğfarın etkileri kişi üzerinde görünmeye başlayınca kalbi Rasûlüllaha selat ve selam getirmeye yöneltilir. Çünkü nurlu bir kalbe sahip olmak için bu çok üstün bir yoldur. Hadisi şerifte Rasûlüllah şöyle buyurmaktadır : «Bana bir selat getirene Allah on selat getirir.» (14) Cenabı Hakkın bize selat getirmesi, karanlıklardan nura çıkarması demektir. Şöyle buyu-

(13) Tirmizi hasen ve sahihtir, demektir.

(14) Müslim, Ebu Davud

ruyor : «O, sizi karanlıklardan nura çıkarmak için üzerinize, melekleriyle beraber selat getirendir.» (15)

Kişinin, uzun zaman Rasûlüllaha selat getirmesi ve kalbinin ıslah ve nurlanmasında meyvalarını vermeye başlaması gerçekleşinceye kadar binlerce defa tekrar etmesi istenir. Alametlerinin belirmesi dışında bu tekrarın bir ölçüsü veya sınırı yoktur. Alametleri kişi üzerinde belirince Ahmed, Nesai ve Hakim'in rivayet ettikleri şu hadisi şerife göre tevcih edilir. «İmanınızı tazeleyiniz. Nasıl tazeliyelim ya Rasûlüllah? denilince, La ilahe illallah sözünü çokça söyleyiniz, buyurdu.»

Kişi bu defa «lailahe illallah» sözüne devam eder. Kalbi halis muvahhid olup tam nurlanuncaya kadar buna devam eder. Sonra Kur'an-ı Kerim okumaya ve manalarını düşünmeye yöneltilir. Cenabı Hak buyuruyor : «Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerde olan (dert)lere bir şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir.» (16) «Gönüllerde olan (dert)lere bir şifa» cümlesine dikkat edelim.

Teemmül ve tedebbürle Kur'anı defalarca hatmeder. Bütün bu işlemler esnasında kendini Hasan el-Benna'nın «el-Me'sûrât» kitabının sonunda zikrettiği dua virdi gibi devamlı bir virde alıştırır. Mesela, yüz defa istiğfar eder, yüz defa Rasûlüllaha selat, yüz defa lailahe illallah ve üç defa ihlas ile hergün okuması itiyad edilen bir cüz ile Kur'andan okumak mümkün olduğu kadar okunur.

(15) Ahzab : 43

(16) Yunus : 57

Gece namazı, cemaat namazlarına devam etme, kuşluk ve ravatib sünnetlerini kılma ortalama insan için bir vird sayılır. Bütün bunların, Allahın izniyle müslümanı başlangıçtan itibaren salim kalbin alasına ulaştırdığı unutulmamalıdır. Bu taktirde kalbinin iman sürekliliğinde devam etmesi için gerekli olan gıda ve devasını alacak şekilde virdlerini tertib etmesi gerekir.

Burada şunu belirtmekte yarar vardır: Kişilerin terbiyesinde, son devrede mürebbi en güçlü ve mükemmel olan işi üzerine almalıdır. Çünkü mükemmel ve olgunlaştırıcı bir başlangıcın sonucu nurlu akibete ulaştırmaktadır. İbnu Ata'ya göre, «Olgunlaştırıcı bidayeti olmayanların nurlu akibeti de olmaz.»

Dikkat edilirse seyrin ilk merhalesinde olgunlaştırıcı zikirler için muayyen sayı ve ölçüler koymadık. Çünkü insanların kalb hali değişiktir. Her birinin ihtiyaçları da diğerinden farklıdır. Karalığı çok olan kalbe elbette az vird kâfi değildir. Halbuki bazı kalb vardır ki zikre devamlılık onu istenilen merhaleye ulaştırabilir.

Sonra hakkında nass bulunmayan şeylerde belirli sayı ve ölçülere bağlı kalmak halk arasında tartışmalı bir meseledir. Hasan el-Benna bu konudaki ihtilafı belirtmekle yetinmiştir. Her hangi bir tahdit yapmayı tasvib etmemiştir.

Onun için bu işin, mürebbinin ferasetine ve müslüman kardeşlerimizin ihtiyaçlarının derecesine bırakılmasını istiyoruz. Aynı zamanda bu iş, terbiye görenin de ihtiyaç durumuna bırakılır.

Bazıları belirttiğimiz istiğfar, Rasûlüllaha selât ve selam ile kelime-i şahadetten ibaret zikrin üç merhalesinde terbiye gören şahsın bir halden başka bir hale intikali için yetmiş bin sayısını şart görmekteler. Tasavvuf üzerinde duran bazıları da Cenabı Hakkın marifetine doğru en büyük atılımda yalnız «Allah» lafzı celalin bulunmasını şart koşmaktadır. Kalbin Allaha, Onun isim ve sıfatlarına ünsiyet kazanmasında mücerred «Allah» lafzının tek başına kullanılmasının gerekli olduğunu söylemektedirler. Bunun için deliller de zikretmekte ve bu «Allah» isminin zikrini kalbin biricik devası saymaktadır.

Cenabı Hakkın «Allah» adının yalnız olarak sürekli anılması kalbe Allahu Taalaya aşinalık zevkini verir. Bu zevke erdikten sonra kişi namazın da, virdlerin de zevkine ermeye başlar, denilmektedir.

Bu mesele üzerinde ileride duracağız. Şimdilik onu quymak ve bu kişilerin ifade ettikleri kadar Allahın marifeti için bu sınırlamanın şart olmadığını belirtmek amacıyla zikrediyoruz. Çünkü üstün imana ve nurlu kalbe insan bu nevi zikirle ulaşabileceği gibi başka yollardan da ulaşabilir. Bununla beraber belirtilen zikrin seri ve tecrübeli etkilerinin olduğunu da unutmamak lazımdır.

Baştan beri üzerinde durduğumuz nokta, salim kalbe ulaşmak için sahih bir başlama noktasıdır. Herhangi bir yanlış anlamaya meydan vermemek için şunu belirtmek istiyoruz: İnsan için başta gelen vacip, tevhid alimlerinin de belirttiği gibi Cenabı Hakkı aklen bilmek ve tanımaktır. Bundan sonra an (her vakitte mevcut olan)ın vacibi gelir. Bu da Cenabı

Hakkın marifeti ile çelişkili değildir. Çünkü akli marifet ve anın vacipleri yolu ile kalbe, nurlar ulaşır ve kalbin ıslah ameliyesi başlar. Bu olmadan kalbî seyrin başlaması mümkün değildir.

«Anın vacibi» tabirinin manasını iyi kavramamız lâzımdır. Çok hassas bir mefhum. Birçokları bunun far-na varmamaktadır. Şöyle diyelim, Mesela biri kuşluk vaktinde İslâma girebilir ve kendisi için o anda vacip cihad olabilir. Bu takdirde cihad etmesi vaciptir. Borçlu da olabilir. Bu taktirde hem borcu ödemek hem de cihad etmek, onun için anın vacibidir.

Mesela, öğle vaktinde İslâma girebilir. Onun için anın vacibi, tahareti, namaz kılmayı ve özellikle öğle namazını kılmayı öğrenmektir. Ramazanda girebilir. Bu taktirde hakkında anın vacibi, oruç tutmak ve akşama kadar orucu bozan şeylerden sakınmaktır.

Yahut bir kötülük işleme hazırlığı içindedir. Bu vaciplerin yanında masiyeti, yani işlemek istediği kötülüğü terketmek de anın vacibidir. Bunların yanında mesela, babası çıkıp gelerek kendisinden bazı mübah taleplerde bulunabilir. Bunları mümkün olduğu kadar yerine getirmek anın vacibidir.

Yahut bir kazanç peşinde çabalıyabilir. Bu işin şeran hükmünü bilmesi ve Allahın hükmüne bağlı kalması, onun için anın vacibidir.

Bu şekilde anın vacibi konusunun mühim meselelerden olduğunu, ilimle uğraşan bir kısım kişilerin bile bunun farkına varamadığını görüyoruz. Bu sebepten güzel birçok şeyler kaybolup gitmektedir.

Rasûlüllahın hadislerinde mesela, namaz başka ibadete, cihadın başka şeye veya haccın diğer şeylere üstün tutulduğunu görüyoruz. Bunun sebebi alimlerin de ifade ettiği gibi birtakım ahvale dayanmaktadır.

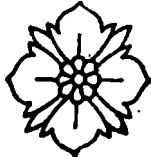
Meselâ, bir insan için bir anda (veya bir durumda) anın vacibi olan şey, onun için önemlidir. Yahut bir şey diğer şeylere o anda üstün olabilir. Veya kabul yahut ihlas haletini gerçekleştirmek için şart olabilir. Bu taktirde anın vacibi olan şeyler diğerlerinden üstündür. Bütün bunlar çok ince ve hassas meselelerdir. Alim ve fakih olanlar dışında farkına varan pek olmaz.

Bazı durumlarda Rasûlüllah, Hendek Harbinde olduğu gibi, cihad sebebiyle namazı vaktinden sonraya tehir etmiştir. Ashabına bir defasında, «Herkes namazını Beni Kureyza'da kılsın» buyurdu. Bu hadiste, cihad hareketinde sürat vacibinin, namazın geciktirilmesine sebep olacak kadar anın vacibi olduğunu görüyoruz. Bu mesele üzerinde ayrıca duracağız. Burada sadece işaret kabilinden değindik. Taki islâmi terbiyede sahih noktanın, kalb üzerinde durmak olduğunu söylerken, öncelikle vacip olan şeylerden habersiz olduğumuzu kimse tevehhüm etmesin.

Bazı kimselerin bu meselede içine düştüğü bazı hataları buradan idrâk ettiğimizi sanırım. Bu hatalardan mesela, Cenabı Hakkı aklen tanımak ve bilmek, anın vacibi mefhumu, özellikle asrımızda en kritik hususdan sayılan meselâ, İslâm Şeriatını hakim kılmaya çalışmak, İslâm birliğini ve Hilafetini yeni-

den tesis etmek gibi anın vacibi mefhumunda meydana gelen hataları sayabiliriz.

Şeriatın hakimiyeti, Hilafetin ve İslâm birliğinin gerçekleşmesi, asrımızın vaciplerinden olduğu halde müslüman alimlerden geçinen birtakım kişilerin bunun aleyhinde çalışanlar safında, buna karşı savaş verenlerin, malı, namusu ifsad için ve İslâmı silip süpürmek için gece gündüz çaba sarfeden yöneticilerin safında çalıştığını görüyoruz. Böylelerin şerrinden Allah'a sığınırız.

GÜNLÜK VİRD ve RÜHİ DEVRELERİN ZARURETİ

Az önce gördüğümüz bölümlerden bazı meselelerin açıklık kazandığını sanıyorum. İlimle amelin ayrı kalmaması için, aslında ameli olan bu bölümde de, ameli yönleri bize gösteren birçok nazari bilgilere sahip olduktan sonra ameli bazı sonuçlara ulaşmak istiyoruz.

Özet olarak müslüman kişiyi ilme, hayatında ruhi devrelere sahip olmaya ve günlük virdleri edinmeye davet ediyoruz. Şimdiye kadar verdiğimiz bilgilerden bunu anlamak mümkün ise de meseleyi biraz daha aydınlatmak için şu manaları zikretmekte fayda vardır :

A) **İlim** : Bezzar'ın ve El-Kebir'de Tabaranî'nin rivayet ettikleri bir hadiste Ebu Malik el-Eşcal baba-sından naklederek Rasûlüllahın şöyle buyurduğunu anlatıyor : «Bir kişi İslâma girince Rasûlüllah önce ona İslâmı öğretiyordu (yahut namazı öğretti).»

Bu konuda sahih hadisler çoktur. İnsana lazım olan şeylerde fıkıhın zarureti bu hadiste açıkça görülmektedir. İlmın zaruretinin ve ilm meselesini daha önce görmüştük. El-Bina serisinde ondan çokça söz etmiş bulunuyoruz.

Şüphe yok ki medresede, kişisel mütalaada, başkasından öğrenmede, genel veya özel islâmi ilim hâlkalarında olsun kapsamlı ilmi seyre başlamak zaruridir. Her meselenin de müslüman tarafından göz önünde bulundurulması gereken, sakınca ve tehlikeleri vardır. Adı geçen seride bu sakınca ve tehlikeler beyan edilmiştir.

1 — Hedefi ve programı belli mütেকamil bir İslâm kültürünü almayı kendine gaye olarak bil,

2 — Bir çok kişinin kendi düşüncelerine göre seni şartlandırmak ve tekeline almak istediğini, halbuki sağlam tahkik yolunun onların dediği gibi olmadığını göreceksin. Çokça temkinli ve metin ol!

Taassubun hakimiyetine girip esiri olarak hakkın bir kısmını terketme. Şahısların sevgisi her meselede halis hakka ve onun marifetine ulaşmaktan seni alıkoymasın.

3 — Ne kadar okursan oku Kur'an ve Sünnetten ve ikisini sahîh anlama gayretinden uzak kalma. Kur'an ve sünnetten bir miktar ezberlemek için vakit ve çalışmalarından bir pay ayır.

4 — Seni ilimden soğutan veya sahîh ilimlerden bir kısmın hesabına yararsız ilimlere yöneltmeye çalışan cahillerle karşılaşacaksın. Mutlaka zarurî imiş gibi birtakım şeyleri sana ilim olarak takdim etmeye çalışacaklardır. Ne kadar salih olursa olsunlar bunların sözlerine kulak asma!

Salih olmak ayrı, bir kişinin senin kalbinde irşad makamını işgal etmeye layık olması ayrıdır. Bunun içindir ki tarihte kamil mürşid olarak bilinen ve sıfat-

larından biri de dört mezhebi bilmek ve fetva verebilme gücüne sahip olmak, bunun dışında taşıdığı başka sıfatlarla da herhangi bir insanın kalbinde irşad makamını işgal etmek ehliyetine sahip kişiler gelip geçmiştir. Ancak kişinin kalbindeki irşad makamını ona vermesini haklı kılan sebepler tahakkuk etmeden, insan, kalbini, başkasına teslim etmemelidir. Bu konu üzerinde ileride tekrar duracağız. Bu dört noktayı kavradıktan ve ilim yoluna sülûk ettikten sonra Allahın izni ile kurtuluş muhakkaktır.

B) Ruhi Devreler :

Mümkün olduğu kadar müslüman kişinin hayatında belirli devrelerin olmasında büyük yarar vardır. Bu devrelerden her birini müslüman fert, kırk gün kadar uzatabilirse, uzatması yararlı olur. Üç, yedi, sekiz, az veya çok gün uzatma imkanı varsa onu da yapsın. Bu işi aksatmamak yahut herhangi bir vacibi terketmemek şartıyla böyle devreler için vakit bulunuyorsa yapsın. Yoksa çoluk çocuğunu, geçim imkanını veya günlük vaciplerden birini ihmal etmeye sebep olacaksa vazgeçsin.

Bu devrelerden birini, naslarda varid olan, mesela; Ramazan, Haram aylar, Zilhiccenin ilk on günü gibi özelliği olan gün ve aylara denk getirebilir. Mümkün değilse, müsait olanı yapar.

Ruhi verimi yüksek olacak şekilde kişi ruhi devreyi ayarlamalıdır. Mesela oruçla gece namazını, Kur'an okuma ve cemaat namazını ve belirli zikirleri bir arada yürütebiliyorsa yapsın. Mümkün değilse, yapabildiği kadarını yapsın.

Rasûlüllaha selat getirme, tehlil, tekbir, istiğfar ve hamd gibi belirli bir zikri devam ettirebiliyorsa iyi olur. Hepsini birlikte yürütebiliyorsa daha iyi olur.

Bu nevi devreler insanı, üstün derecelere ulaştırır. Kalbini bir halden başka hâle nakleder. Rasûlüllahın yaptığı itikâflar gibi bu devrelere ruhumuzu ısındıracak çok şeyler vardır. Bilindiği gibi Rasûlüllah Ramazanda ve başka zamanlarda itikafa çekilmiştir. Bazı senelerde yirmi gün itikâf etmiştir. Hira mağarasında da halvete çekildiğini biliyoruz. Bu halvet peygamberlik gelmeden önce olmakla beraber esasında Cenabı Hakkın Rasûlüne bir muvaffakiyet ihsanı idi. İslâmın başlangıcında her müslümanın gece namazı kılmasının emredilmesi gibi. Sonra bu vucub hafifletilmekle beraber, gece kalkmak mendub olarak kalmıştır.

İbnu Mace ve Tirmizi'nin rivayet ettikleri hadiste olduğu gibi bu konuda bazı sayıları da gösteren nasslar vardır. Rasûlüllah buyuruyor: «Bir mescidde kırk gece birinci rekâtı kaçırmıyacak şekilde yatsı namazını (cemaatle) kılan kimseyi, Cenabı Hak Cehennemden âzad eder.»

Bir müslüman kendi kendine kırk veya az yahut çok günlük ruhi devreyi kararlaştırdığında ona şu neticeler terettüb etmektedir: Bir kere imanı gelişecek, kalbinde tevhid manaları yerleşecek, berrak düşünce ve güzel teemmül melekelerini kazanacaktır. Bunun dışında maddenin azgınlaştığı ve şehvetlerin ruhları sardığı bir asırda zaruri olan birçok manalar da ha kazandıracaktır.

Hayatında bunu sürekli tekrar ettikçe iman nurunun kalbinde tam olarak kalmasını ve tazeliğini korumasını da sağlayacaktır. Bu nevi devreler için bir program çizmemiz gerekirse, şunu göstermek mümkündür :

- 1 — Farz namazları cemaatle kılmak,
- 2 — Ravatip sünnetlerin hepsini kılmak,
- 3 — Kuşluk, vitir ve gece namazlarına devam etmek,
- 4 — Tesbih namazı da günlük programa dahil olabilir.
- 5 — İstiğfar, Rasûlüllaha salavât, lailahe illallah gibi serbest zikirleri yerine getirmeye ve her birini çok defa tekrar etmeye gayret etmek,
- 6 — Bu devrelerde Kur'anı hatmetmeye gayret etmek,

2 — Namaz ve benzeri ibadetlerle ilgili virdleri yerine getirmeye çalışmak,

Bir çeşitten usanma meydana geldiğinde başka birine geçebilir. Bu esaslar ışığında durumunu kendisi ayarlayabilir.

8 — Az yeme, az konuşma ve ihtilattan biraz kaçınmanın yanında, tutabildiği günlerde oruç tutmaya çalışmak,

Bazıları bunun tembellik olduğunu söyleyeceklerdir. Bazıları da çalışmaktan kaçınma kabul edeceklerdir. Müslümanı bu şeylerden alkoymak için çok şeyler söyleyeceklerdir.

Bu nevi düşüncelere kapılanların zihniyetleri bozuk ve iman anlayışları çürüktür. Çünkü hepsi iman bir zerresine bile denk olmaz. Bir zerre iman ile insan Cehennemden kurtuluyor ve orada ebedi kalmaktan kurtarıyorsa, bu ruhi devrelerin, iman dağlar gibi sağlamlaştırdığını, kalbi mutmain kıldığını, nefsin aşağılıklarından koruduğunu, şeytanın vesvese ve fitnelerinden muhafaza ettiğini düşünürsek bunun ne kadar önemli olduğunu anlarız.

Her müslümanın bunu düşünmesi lazımdır. İslâm ümmetinde terbiye işini yerine getiren mürebbilerin de buna gereken özel itina ve önemi vermeleri icabeder. Söylediklerimizin zaruret ve sıhhatini anlaması için her müslümanın şu iki hadisi bilmesi kafidir: «Kişinin üstünde elbisenin yıpranması gibi iman da içinizde böyle yıpranır. İmanı kalblerinizde yenilemesini Cenabı Haktan isteyiniz.» (1)

«İmanınızı yenileyiniz. Nasıl yenileyelim? diye sorulunca, «Lailahe illallah» sözünü çokça tekrar ediniz» buyurdu. (2)

Mevcut olan iman yenilenmeye muhtaç olunca, gafil olan kalbler için ne demeli! Örtülü kalbler, şaşkın kalbler, kararsız ve huzursuz kalbler ve dikenli kalbler için ne demeli! Şehvetlerle hastalıkların esiri olan kalblere ne demeli!

Bütün bu kalbler hızlı bir değişmeye gitmek istediği taktirde, yoğun ve ruhi programı olan bu devrelerden geçmek mecburiyetindedir. Az önce gösterdiği-

(1) Tabaranî

(2) Ahmed

miz program sadece bir örnektir. Yoksa herhangi bir müslümanın farzları yerine getirmesi yanında günlerce Rasûlüllaha selât ve selâm getirmekle meşgul olmasının, kalbi üzerindeki etkileri güzel olacaktır. Önemli olan, müslümanın nefsinin rûhi devreden veya hayatını bu devrelerden mahrum bırakmamasıdır.

C) Günlük Virdler :

Müslümanın günlük bir ruhi gıdası olması lazımdır. Bu gıdayı; farzları yapmak, günlük vacipleri yerine getirmek, kalbin ihtiyaçlarını karşılayan ve müslümanı devamlı terakkiye götüren ve devayı sağlayan mendubları mümkün olduğu kadar işlemek sağlamaktadır. Müslümanın kendine prensip edindiği bu günlük virdin asgari bir haddi belirlenmeli, bu miktar yerine getirildikten sonra imkan oldukça artırılmalıdır. Nefsinde bir usanma yahut tembellik gördüğünde, onu ıslah edecek isabetli ve güzel bir yol takibedebilir. Nefsi galip gelir ve herhangi bir sebepten yine tembelliğe meylerse bunu mümkün olduğu kadar telafi eder. Telafi edemediği zaman işi tekrar baştan ele alır ve sahibinin düzenlediği günlük virdlere dönüp alışması için yeni baştan başlar. Daha önce zikrettiğimiz nasslar yanında tekid ve tavzih için şu nassları da bazı yorumlarla beraber zikretmekte yarar vardır :

1 — Şakık diyor ki; «Abdullah hastalandı. Ziyaretine gittik. Ağlamaya başladı. Kınanınca şöyle dedi: Hastalık için ağlıyorum. Çünkü Rasûlüllahın şöyle buyurduğunu duydum: «Hastalık keffarettir» Ben ise çalışırken değil de fetret halinde hastalandığıma

ağlıyorum. Çünkü kişi hastalanınca daha önce kendisine yazılır da hastalık onu, bu çalışmanın sevabından mahrum eder.»

Bundan da anlıyoruz ki çalışan müslümanın günlük özel virdleri olur. Bunun için Abdullah günlük çalışmanın en üstün mertebesinde iken hastalanmadığına ağlamaktadır.

2 — Herhangi bir amel için mendub olan şeyler de bu konuda araştırılır. Bu amel, zikir veya başka bir şey olabilir.

3 — Hz. Aişe (R.A.) Rasûlullahın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: «İşliyebildiğiniz amelleri işleyin. Allah bıkmaz ama siz bıcarsınız. Allaha en sevimli olan ameller, az da olsa devamlı olanlardır.» (3) Başka bir rivayette Rasûlullahın, «Muhammed'in ehli bir amel işlediğinde sağlam yaparlardı» buyurduğu nakledilmektedir.

Bu da gösteriyor ki Rasûlullahın hayatında bir nevi bağlayıcılığı olan günlük ameller bulunmaktadır. Rasûlullahın «İşliyebildiğiniz amelleri işleyin» sözü de müslümanın gücü nisbetinde günlük amelleri prensip edinmesi gerektiğini göstermektedir.

4 — Rasûlullahın şu sözü de bu görüşü teyid etmektedir: «Şüphesiz bazan kalbime bir bulanıklık gelir de günde yüz defa istiğfar ederim.» (4) Rasûlullahın gece amellerine ve belirli ibâdetlere devam etmesi de gösteriyor ki Rasûlullahın günlük virdleri ol-

(3) Muttöfekun aleyh

(4) Muslim

muştur. Rasûlüllah da her müslüman için örnektir. Müslümanın hayatında günlük virdler, onun günlük azığıdır. Bu azığı ihmal etmesi doğru değildir.

Onun için her müslümanın kendine günlük virdleri ayarlamasını tavsiye ediyoruz. Farz veya nafîle namazları eda etmek için vakitlerin ayarlanması da buna dahildir. Bir de halkın gözünden çok kaçtığı için özellikle kuşluk ve gece namazlarını zikrederim. Yine namaz tesbihleri, Kur'an tilaveti gibi virdler de buna dahildir.

Kur'an okumada ortalama ölçü günde bir cüzdür. Çünkü Rasûlüllah Amr bin Âs'a Kur'an tilaveti konusunda şöyle buyurmuştur: «Kur'anı ayda bir hatmet.»

Günlük istiğfar, Rasûlüllaha selat, tehlil ve tesbih (5), belirli ameller işlememiz teşvik edilen vakitler ve Cuma gecesinde Rasûlüllaha selat getirme yanında, Kehf Suresini okumak gibi işlenen amelleri ve vakitleri hesaba katmak da buna dahildir.

İlim ve ilim gereğinin gerektirdiği her amelin, oruç tutmamızın mendub olduğu günlerin ve belirli vakitlere bağlanan virdlerle zikirlerin hesaba katılması da buna dahildir.

Çokça işlememizin mendup olduğu virdlerden her ferd gücü nisbetinde ve kalbinin ihtiyaçları oranında ve diğer vacîplerin yerine getirilmesine engel olmayacak şekilde bir miktarı kendine prensip edinebilir. Her müslüman bu virdlerden yapabileceği kadarını

(5) Lâilâhe illallah ve Sübhanallah demektir.

seçerek yerine getirir. Bir müslümanın günlük virdleri için örnek kabilinden şöyle diyebiliriz :

1 — Cemaat namazları, namazların ravatib sünnetleri ve tesbihatı, gece ve kuşluk namazları,

2 — Günde en az yüz defa istiğfar etmek,

3 — Yüz defadan az olmamak üzere «lâilâhe illallahu vahdehu lâ şerike lehu lehu'l-Mülkü ve Le-hu'l-Hamd ve Huve alâ külli şey'in kadir», duasını tekrar etmek,

4 — Yüz defadan az olmamak üzere Rasûlüllaha selat okumak,

5 — Üç ihlas,

6 — Kur'andan bir cüz,

7— Yemek, yatmak, girip çıkmak gibi işlerle ilgili ameller ve vakitlerle ilgili zikirler,

8 — Bunun dışında istiğfar, Rasûlüllaha selat, tehlil, lâhavle, tesbih ve tahmid gibi mutlak zikirler yanında, mendub olduğu özel olarak belirtilenlerden mümkün olduğu kadar çok işlemek,

Belirttiğimiz şeylere işaret eden birçok nasslar vardır. Mesela, Rasûlüllah şöyle buyurmaktadır : «Kalbime bir bulanıklık gelir de günde yüz defa istiğfar ederim.» Başka bir rivayette de «Rabbimize tevbe ediniz. Allaha yemin ederim ki günde yüz defa Rabbime tevbe ediyorum.» buyurmuştur. (6)

(6) Muslim, Ebu Davud

Ebu Hureyre (R.A.) Rasûlüllahdan rivayet ediyor: «Günde yüz defa «lailahe illallahu vahdehu lâ şerike lehu lehu'l-mülk ve lehu'l-hamd ve huve alâ külli şey'in kadir», cümlesini söyliyeni kimse için bu dua on köle azat etmek kadar yarar sağlar, onun için yüz hasene yazılır, yüz günahı bağışlanır, o gün kendisini şeytanın şerrinden korur. Ondan fazla işliyenler dışında kimse onun kadar üstün iş yapmış sayılmaz.

«(Sübhanallah ve bihamdihi) cümlesini günde yüz defa söyliyenin günahları deniz köpüğü gibi çok da olsa bağışlanır.» (7)

Nesai Ebu Talha'dan rivayet ederek Rasûlüllahın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: «Rasûlüllah bir gün müjde sevinci ile yanımıza geldi. Yüzünüzde müjde alametleri görüyoruz ya Rasûlallah, dedik. Şunu söyliyeyim, dedi: Melek bana geldi ve Rabbinin şöyle buyurduğunu bildirdi: «Ey Muhammed, sana bir defa selât ve selâm okuyan kimseye on defa selât ve selâm okumama memnun olmaz mısın?» (8)

Enes rivayet ediyor; Rasûlüllah şöyle buyurdu: «Bana bir selat okuyana Allah on selat okur. On defa okuyana yüz defa okur. Yüz defa okuyanın alınına Allah nifak ve ateşten kurtuluşu yazar. Kıyamet gününde şehidlerle beraber bulundurur.»

Ebu Davud İbnu Abbas'tan rivayet ederek Rasûlüllahın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: «İstîğfara devam edenin bütün sıkıntılarını Allah giderir,

(7) Buhari, Muslim, Muvatta', Tirmizi

(8) Tabarani

her kederden kurtarır ve ummadığı yerden rızıklandırır.»

Tabarani el-Kebîr'inde Muhammed bin Yahya bin Hayyan'ın babasından, o da dedesinden rivayet ettiği şu hadisi nakletmektedir: «Adamın biri Rasûlüllaha; Ya Rasûlallah, selatımın üçte birini size tahsis edeyim mi? diye sordu. Olur, dedi. Üçte ikisi olsun mu? deyince, olur, dedi. Hepsi olsun mu? deyince de, o taktirde dünya ve ahiret işlerinde yardımcı olarak Allah sana yeter.» buyurdu.

Netice olarak, müslümanın, biri günlük, biri haftalık, biri aylık ve biri de yıllık olmak üzere birbirini ikmal eden ve ömür boyu devam eden bir programa sahip olması lâzımdır. Bu sonuncusu bütün vacipleri yerine getirmek suretiyle gerçekleşir. Hayatını hayırla doldurur. Sürekli bir terakki içinde olur.

Ruhi devreler, günlük programlar, cuma namazı gibi haftalık, Ramazan orucu gibi aylık ve hacc gibi ömürlük farzlarla bize mendub olanlar, anın vacibi, halin vacibi, cenaze namazı, hasta ziyareti, aç olanı doyurma, komşuya iyilik etme, ana babaya iyi davranma, sılayı rahim (akrabayı gözetme), farz veya mendub cihad ve münasebetin vacibi gibi şeylerle mümin kemale erer ve Allahın rızasına kavuşur. İlim, ruhi devreler ve günlük virdler bunu gerçekleştirmek için zaruri birer azaktır.

NEFİS, KALB VE SULÜK DÜNYASI İLİŞKİLERİ

Kalb ve nefisle ilgili mutasavvıfların bazı sözlerinde insan naslara yakın bazı ifadeler görmektedir. Yine mutasavvıfların birtakım ifadeleri naslarla karşılaştırıldığında tamamen birbirinden uzak olduğu müşahade edilmektedir. Kitabın başında akıl, kalb, ruh ve nefis meselelerinden bir miktar söz etmiştik. Şimdi de bir önceki konunun devamı mahiyetinde ve birkaç bölüm içinde bu meselelerin biraz daha ayrıntılarına girmek istiyoruz.

Hadisi şerifte şöyle buyurulmaktadır: «Kalbinde tane kadar kibir olan Cennete girmez.» (1) Bu hadis kalbin kibir hastalığına yakalanabileceğini göstermektedir. Âyeti kerimede, «Onu tezkiye eden felah eder, alabildiğine örten de kaybeder.» (2) buyurulmaktadır.

Şüphesiz insanın, nefisini kibirden temizlemesi de önemli bir tezkiyedir. Öyleki kibrin en çirkin tezahü-

(1) Muslim

(2) Şems : 9 - 10

rû olan şirkten insanın nefsini temizlemesi tezkiye mefhumunun başında gelmektedir. «Yer yüzünde haksızlıkla kibirlenenleri ayetlerimden çevireceğim. Onlar her âyeti görseler Ona inanmazlar. En güzel yolu görseler bile onu yol edinmezler. Ama azgınlığın yolunu görürlerse onu tutarlar. Bu, âyetlerimizi yalan saydıklarından, onlardan gafil olmalarındandır.» (3)

Bu yüz çevirme sadece kalbde olmaktadır. «Yer yüzünde hiç de gezip dolaşmadılar mı ki bu sebeple düşünecek kalblere, işitecek kulaklara sahip olsunlar. Fakat hakikat şudur ki (yalnız maddi) gözler kör olmaz, fakat asıl sinelerin içindeki kalbler kör olur.» (4)

Burada kalble nefis meselesinin birbiriyle girift, içiçe olduğunu görüyoruz. «Şüphesiz nefis, kötülüğü emretmektedir.» (5) «Ve kendisini alabildiğine kınayan nefse (nefs-i levvameye) yemin ederim.» (6)

Mutasavvıfların «el-Hâcisu'n-Nefsi» dedikleri (7) ve nefsin kalbe verdiği emirlerle ilgisi bulunan bir şeyi görüyoruz. Bu da kalb ve nefisle ilgili ikinci bir meseledir. Cenabı Hak buyuruyor: «Haberiniz olsun Allahın zikri ile kalbler mutmain olur.» (8) «Ey mutmain olan nefis...» (9) Burada zikirde itminan bulan ve huzura kavuşan bir nefis olduğunu görüyoruz.

(3) A'raf : 148

(4) Hacc : 46

(5) Yusuf : 53

(6) Kiyame : 2

(7) Nefse gelen ilhamlar

(8) Ra'd : 28

(9) Fecr : 27

Başka bir ayette Cenabı Hak şöyle buyurmaktadır : «Bir kısmı da canlarının derdine düşmüştü. Allaha karşı cahiliyyet zannı gibi hakka aykırı bir zan besliyorlar...» (10) Zannın yeri kalbdır. Çünkü itikadla ilgisi vardır. Yine buyurmaktadır : «Hem sabır ile hem de namazla (Haktan) yardım isteyin. (Gerçi) bu, elbette büyük (ağır ve çetin bir şey)dir. Ancak (Allaha karşı) yüksek saygı gösterenlere göre öyle değil.» (11)

Bütün bunlardan öğreniyoruz ki kalble ilgili sözler, bazan nefsi de içine almakta, bazan ilgisi bulunmamaktadır. Kitabın başında bu meseleyi İmam Gazzalî'den nakiller yaparak belirtmiştik. Orada kalb, nefis, ruh ve aklın bazan aynı manada olduğunu, bazan da ayrı manada ve yerlerde geldiğini ve her birinin ayrı medlulü bulunduğunu belirtmiştik. Kalb ve nefisle ilgili bu meseleyi biraz daha açmak istiyoruz.

İrılan bir savaşta yaralanır veya çok kan kaybederse şiddetli bir susuzluk hisseder ve su istemeye başlar. Su isteginden ne kadar nefsinı alıkoymaya çalışsa da bazan başa çıkamaz. Burada kalbi mağlub eden biyolojik bir âmil bulunmaktadır. Yine vücut kireç ihtiyacını gösterdiği anlarda, çocuk, şuurunda olmadan toprak yemeye başlar.

Genel olarak şu kuralı zikredebiliriz : Vücut belirli gıdalara ihtiyaç gösterdiğinde o gıdayı ihtiva eden yiyeceklerle karşı kendisinde bir istek meydana gelir. Bazan insan bizzat, muayyen bir yemeğe karşı büyük âmillerin baskısı altında olduğunu müşahade eder.

(10) Âli İmran : 154

(11) Bakara : 45

İnsan ve hayvanlar âleminde bilinen bir gerçeğe göre kana katılan bazı cinsel salgılar insan ve hayvanlarda hevâcis (güdü), âmiller, hayal ve istekler meydana getirir. Çoğuzaman bu duygular baskın ve etkin olmakta, insanlar çok defa, ona boyun eğmektedir.

Kalbin helal bir şehvete boyun eğmesinde bir sakınca yoktur. Esas tehlike insanın haram işlerde ona boyun eğmesindedir.

Mesela, bazı haplar vardır, insan onları kullandığında mizac olarak hiddeti yükselmektedir. Bir kısım haplar da vardır ki insan aldığı anda vücudunu teskin etmektedir. Başka bir çeşit hap da insanda uzlet yahut insanlardan nefret duygusunu meydana getirmektedir.

Gıda çeşidinin insan tasarrufları üzerindeki tesirini buradan idrak ediyoruz. İslâm'da bazı yiyeceklerin yahut hayvanlardan bir kısmının etinin haram olmasının hikmetini buradan idrak ediyoruz.

Kana karışan herhangi bir ifrazat yahut gıda çeşidi bütün sinir sistemine tesir etmektedir. İnsanın kalbinde de birtakım arzuların uyanmasına sebep olmaktadır. Bu arzular, mutasavvıfların Hevacis-i nefis dedikleri şeylerden bir cüz olabilir. Bu hevâcis de çeşitlidir. Bazısı helal istekler, bazısı haram arzular, bir kısmı mübah olanlar, diğer bir kısmı da farz yolu ile temin edilen ve zaruri olan isteklerdir.

İslâm Şeriatında insan nefsi evlenmeye ihtiyaç duyduğunda imkanlar nisbetinde evlenmek ferd üzerine şeran vacip olmaktadır. Nefsine hakim olamıya-

cak derecede bu istek ağır bastığında evlenmek farz olmaktadır. Kişi evlenmeye imkan buluncaya kadar nefisini zaptetmesi lazımdır.

İnsan hayatının devamını sağlayan ve vaciplerini yerine getirmesine imkan tanıyan yeme içme de insan üzerine farzdır. Bu gibi istekleri nefis için temin etmek normal bir şeydir. Ama nefis esasında haram olan bir iş istediği zaman, insana kötülüğü emretmiş olmaktadır. «Şüphesiz nefis kötülüğü emretmektedir. Ancak Rabbinin rahmetine mazhar olanlar müstesnadır.» *

Bu meseleyi kavradıktan sonra, bazılarının, nefisle kalb arasında neden tefrik yaptıklarının sebebini de idrak etmiş oluruz. Bunlar, nefis deyince vücudun isteklerini, arzularını ve kalbe ilham ettiği duygularını kastetmektedirler. Buna göre kalb ile nefis ayrı ayrı şeylerdir.

Ancak bazıları, kalbin ve nefsin insanın zatı olması kabilinden nefsi kalb yerinde kullanmaktadırlar. Bu makamda kalb ile nefis arasında ayırım yapmamaktadırlar. Kalbden maksadın nefis ve kalbin hastalığından da murad nefsin hastalığı olup aynı şeyler olduğunu söylemektedirler. Nefsin tezkiyesi ile kalbin tezkiyesi de aynı şey olmaktadır. Burada kalb nefsin kendisidir. Nefis de kalbin aynısıdır. Şunassalar da buna göre tevîl edilmektedir :

«Nitekim içinizde kendinizden bir peygamber gönderdik ki, o size âyetlerimizi okuyor, sizi tezkiye ediyor...» (12) «Onu tezkiye eden felaha erer, alabil-

diğine örten de kaybeder.» «Vücutta bir parça et vardır. O düzeldiği zaman bütün vücut düzelir. Bozulduğu zaman da bütün vücut bozulur. Haberiniz olsun o kalbdır.» (13)

Müslüman kişi, nefsinin ihtiyaçlarını müsbet veya menfi karşılamakla mükeleffir. Nefsini ve kalbini güzelleştirmekle mükelleffir. Hased, kibir, kendini beğenme ve dünya sevgisi gibi hastalıklardan arındırmak ve kalble nefsinin tezkiye ederek temiz tutmakla yükümlüdür. İhlas, tevekkül ve haşyet gibi güzel ahlakla kalbin ve nefsin donatılması gerekmektedir.

Bu iki meselede birçok ifrat ve tefritler meydana gelmiştir. Bazıları, arzuları ve bu arzuların tatmini meselesini, hastalıkları tedavi ve üstün ahlak konusunu ihmal etmektedir. Bazıları da nefsin zaruri isteklerini dikkate almayarak ona savaş açmakta ve savaşılmaması gereken isteklerini de yerine getirmeye çalışmaktadır.

Birkısmı da sıhhatin ölçüleri ile hastalık yönlerinden tamamen habersiz bulunmaktadır. Gerçekleştirilmesi gereken şeylerin neler olduğunu ve nasıl gerçekleşeceğini bilmediği gibi bertaraf edilmesi gereken şeyleri de tanımamaktadır.

İşte burada kâmil mürşid veya Rasûlüllahın kâmil varisi yahut ilmi ile âmil âlim ile velî mürşidin oynadığı rolün ehemmiyeti kendini göstermektedir.

İslâm her şeyi ayrıntılarıyla belirtmiştir. Bu şeyler cümlesinden olarak kalb ve nefsin boyutları, kalb

ve nefis işlerinin tedavisi, tedavi şekilleri, sağlık ve hastalık ölçüleri de belirtilmeye değer şeylerdir. Dünyada İslâmdan başka bir nizamın bunlara sağlam çözüm ve tedavi yolları getirmesi mümkün değildir. Bunların en güzel izahı da ancak İslâm'da bulunabilir. İmamı Gazzali gibi, bu alanda yazan şahsiyetler şüphesiz bu meseleleri en güzel ve en üstün biçimde işlemişlerdir. Bunların bu meselelerle ilgili eserlerinin okunmaması insanlık için büyük bir kayıptır.

İnsanda cinsel (seksüel) duygu yavaş yavaş gelişmeye başlar. Bu gelişme de normal bir şeydir. Ne varki, bazıları bunu bir hastalık belirtisi olarak kabul etmektedir. Hatta bunun önüne geçmeye çalışmaktadırlar. Halbuki böyle bir tavır esas olarak yanlıştır. Esasta eşyanın yanlış olarak anlaşılmasından doğmaktadır.

İslâm'da bu şehvetin varolmasının hikmetini gerçekleştirmek için esas olarak ferd, evlenmekle mükelleftir. Evlendikten sonra da bu şehveti helâl sınırlar içinde zaptetmek zorundadır. Bu şehveti, evlenmeden önce ve evlendikten sonra çeşitli tedavi yollarıyla zaptetmek gerekir. Bu tedavi mesela, oruç tutmak ve yemek çeşitlerini ayarlamakla olabilir. Yahut gizli âdet yolu ile tedavi edilebilir. Bazı fakihler de, defetmek için gizli âdet yoluna başvurmaya cevaz vermişlerdir. Bu tedavi, insanın zikir, amel ve bedeni spor çeşitlerine devam etmekle de olabilir. Yahut bunların hepsi ile bir arada olabilir.

Bu merhalede insana büyük sorumluluk düşmektedir. Nefsi, zina ve benzeri haram fiillerden birine meylettği zaman hemen yolunu kesmesi lazımdır. Bu

merhalede kalb nefse uyar yahut vücudun arzularına boyun eğerse, yani şehvete mağlub olursa, bu kalb hasta demektir. Nefsin arzularına karşı müslümanın tutumunu buradan idrak ediyoruz. Nefsin hastalığının da ne demek olduğunu anlıyoruz.

Burada nefis kalbdır. Alimlerin bazı hallerde, nefsi kalb ile ifade etmeleri ve nefsi de kalbden başka değişik bir mana ile anlatmalarının sebebi buradan kavriyoruz.

Bazıları, ne olursa olsun nefsin bütün isteklerine karşı çıkmaktadır. Halbuki bu hatalı bir şeydir. Hadisi şerifte, «Nefsinin de üzerinde hakkı vardır» buyrulmaktadır. (14)

Bazıları da nefis ne istiyorsa hemen yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu da hatalı bir tutumdur. Cenabı Hak buyuruyor: «Ama kim Rabbinin makamından korktu, nefsinin heva (ve hevesin)den alıkoysaydı işte muhakkak ki cennet onun varacağı yerin tâ kendisidir.» (15)

Yine buyuruyor: «Bizim için çalışanlara muhakkak biz yollarımızı gösteririz.» (16) Rasûlüllah buyuruyor: «Mücahid, Allah için nefsi ile cihad eden kimsedir.» (17)

Gerçek müslüman ilmin ışığında amel eder. Nefsi haram şehvetlerinden meneder. Harama dalmak

(14) Buhari

(15) Nâzîat : 40 - 41

(16) Ankebût : 69

(17) Tirmizî, İbnu Hibbân

korkusu ile mübahlarda aşırı gitmesine meydan vermez. Vücudun istekleri konusunda durum budur.

Müslüman, nefisini, yani kalbini her türlü hastalıktan tezkiye etmektedir. Kalbin hastalıklarının, yaşayışı etkilemesine mani olmaktadır. Kalbini hastalık mikrobundan temizlemeye gayret etmektedir. Sıhhat ahlakı ile onu tahkike kavuşturmaya ve bu ahlaka yaşayışında gereken rolü vermeye çalışmaktadır.

Bu alanda yazanların çoğu bunları birbirine karıştırmaktadır. Nefsin bütün isteklerini kalbin hastalıkları gibi hastalık saymaktadır. Bu alanda yazanların yazılarına bakıldığında bu durum açıkça görülmektedir.

«Görmedin mi, Allah sana nasıl bir mesel irad etmiştir. Güzel bir kelime, kökü sabit ve dalları semada olan bir ağaç gibidir. Ki o (ağaç) Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir durur. Allah insanlara (böyle) misaller irad eder. Olur ki onlar çok iyi düşünüp ibret alırlar.

Kötü bir kelimenin hali de, toprağın üstünden koparılmış kötü bir ağaç gibidir. Ki onun hiçbir sebatı yoktur.» (18)

«Lailahe illallah» sözü, kalbde tam yerleşince bütün hastalıkları kurutur. Allah sevgisi, Allah korkusu, ihlâs ve ona tevekkül gibi yaşayışta güzel meyvalarını veren ahlâkı kalbde meydana getirir. İnsanın aklı ve cesedi İslâm nizamına göre, yani «lailahe illallah» metoduna göre istikamet kazanır.

Ama kalbde küfür, nifak veya fiske bulunduğunda kalbin zulmeti ile beraber insan davranışında da bunun etkilerinin görülmesi muhakkaktır. Mesela, küfür, nifak ve fiske yanında hased olur. Rasûlüllah buyuruyor: «Bir müminin kalbinde hasedle iman bir arada bulunmaz.» Hasedin beşer hayatında zehirli meyvaları bulunmaktadır.

Bu şekilde kalbin sıhhat ve hastalığına, yani nefis tezkiyesi ve mukavemetine çok şeyler terettüb etmektedir. Bazı hallerde, nefsin arzuları ile kalbin hastalıkları arasındaki birçok işlerde zihnın muhakemeleri kaybolur. İnsanın akli da bütün bunlardan etkilenir.

Bazan şahsiyet, düşünce ve yaşayış arasında ilişki meydana gelmektedir. İslâm bunların hepsini en güzel biçimde çözüme bağlamış ve hepsinde, insana hakkı göstermiştir. Bu olmadan ne insan ne de insanlık olur.

Onun için diyoruz ki, insan ancak İslâm ile olur. İslâm olmadan, insan olmak mümkün değildir. Bu gerçekleri kavramıyan İslâm davetçileri, mutlak surette en mühim işlerde tefrite kaçmaktadırlar.

Bazı hallerde vücudun istekleri çok baskın olur. Onlara hakim olmak zorlaşır. Bazan da yavaştan olup gem vurulması gayet kolaydır. Müslüman, her hâlükârda Allahın emrine göre müstakim olmak için gayret göstermekle mükelleftir.

Mağlub olur da günah işlerse hemen Allaha tevbe etmesi lazımdır. Nefsin hastalıkları da bazan girift, bazan da basit olmaktadır. Bazı kalblerin de tedavisi güç, bir kısmının ise ıslaha kabiliyeti fazladır.

Bazıları da sıhhat reçetelerini süratle hazmeder.

Ashında kalblerin tabiatı değişiktir. Biri yumuşak, biri katıdır. Bu muhtelif meseleler üzerinde ileride duracağız. Türlü hikmetlere binaendir ki ibadetler değişik, ameller müteaddit ve Allaha yakınlık çeşitleri çoktur. Hepsinde de ayrı ayrı hikmetler vardır.

Beşer hayatı ancak bununla ıslah olur. Her hastalık halinin bir hastalığı vardır. Sıhhi her halin de ona giden yolları ve sebepleri vardır. Kalb ve nefis meselesini, kalble nefsin birbiri yerine ne zaman kullanıldığını ve ıstılahda kalbin ne zaman nefisten ayrı olduğunu bilirsek, nefsin isteklerini ne zaman karşılayacağımızı ve nasıl tasnif edeceğimizi de idrak ederiz. Kalbi ve nefsi hastalıkların mahiyetini anlarsak, prensip olarak tedavi ve sıhhat meselesini ve bunun ne olduğunu kavrarsak, bütün bunların yaşayış üzerinde etki yaptığını esas olarak idrak edersek problemlerimize çözüm getirmemiz de mümkün olacaktır.

Şunu belirtelim ki bundan sonra nefis sözünü, kalb yerine kullanıldığı manada kullanacağız. Mesele nefis tezkiyesi veya nefsin hastalıkları dediğimiz zaman, kalbin hastalıklarını veya kalbin tezkiyesini kastetmiş olacağız. Bununla beraber maksadınız nefis tezkiyesi olduğu zaman sadece hayır istiyecek şekilde nefis ve cesedin terbiye ve tedavisi de kastedilmiş olabilir. Yani burada mana daha geneldir. Bundan sonra okuyucu kullanış şekline dikkat etmelidir. Şimdiye kadar geçen açıklamalardan bu nüansı rahatlıkla çıkaracağına inanıyoruz.

SINHAAT ve HASTALIK BASAMAKLARI

Buhari ve Muslimin rivayet ettikleri bir hadisi şerifte belirtildiği gibi insan fitrat üzere dünyaya gelir. Rasûlüllah buyuruyor: «Doğan her çocuk fitrat üzere doğar -Allahın insanları üzerinde yarattığı fitrat-sonra ana babası onu yahudi veya hıristiyan yahut mecusi yapar.»

İmam Ahmed'in rivayet ettiği bir hadiste de Rasûlüllah yine şöyle buyurmaktadır: «Her doğan fitrat üzere doğar. Konuşma yaşına gelinceye kadar fitrat üzere kalır. Konuşmaya başlayınca ya şükreder ya da küfreder.»

Bu fitratta, kalb en güzel halinde ve ruh en üstün şeklinde bulunur. Kalb hastalıklardan uzak ve tevhid nuru ile parlamaktadır. Ruh da Allahı tanıyor, ona kulluğunu itiraf ediyor. Sapma ve gaflet gibi hastalıklardan ne olursa bundan sonra olmaktadır.

Bu gaflet, sebepler dünyasını görmesi ve çocuğun anne memesine sarılmasından itibaren sebepler alemine bağlanmasıyla başlar. Çocuk bundan çevrenin ahlâk, âdab ve inançlarını ve bunlara terettüb eden

gaflet, unutma ve sapma gibi şeyleri emmeye başlar. İslâm insanı bu fitrata döndürmek için gelmiştir.

Cenabı Hak buyuruyor: «O halde (Habibim) sen yüzünü bir muvahhid olarak dine, Allahın o fitratına çevir ki O, insanları bunun üzerine yaratmıştır. Allahın yaratışına (hiçbir şey) bedel olmaz. Bu, dimdik ayakta duran bir dindir. Fakat insanların çoğu bilmezler.

Hepiniz Ona dönün. Ondan korkun. Namazı dosdoğru kılın, müşriklerden olmayın. (O müşriklerden ki) onlar dinlerini darmadağın etmişler, fırka fırka olmuşlardır. (Bunlardan) her zümre, nezdlerinde olanla böbürlenip durmaktadır.» (1)

Bu ayetlerden de anlıyoruz ki fitrat, ondan sapmadan ve başkasına meyletmeden insanın Allahın dinine yönelmesidir. Allaha bağlılık, takva, namazı kılma ve şirkten uzaklaşmadır. Bu manalar insanda bulunduğu nisbette kişi fitrat üzerinde olur. Bunlardan birinde yaptığı taviz ve ihmal derecesinde fitrattan uzaklaşır.

Allaha yönelmek ve şirkten uzaklaşmak birçok manaları kapsamaktadır. Aynı şekilde takvanın kapsamına da birçok manalar girmektedir. Bunları «Cundullah sakafeten...» kitabında ayrıntılı olarak belirttik.

Namazı hakkiyle yerine getirmek, birçok meselelerin de esasıdır. Kalbin huşûu ve diğer meseleleriyle ilgisi çoktur. Bu manaların tümünü idrak eden fitra-

(1) Rûm : 30 - 32

tın hakikatini de her çeşit felsefe, tafsilat ve giriftlik-
ten uzak olarak idrak eder. Burada yazdıklarımız, ya-
zacıklarımız sadece müslümanlar içindir. Bu böyle
anlaşıldıktan sonra meselenin ayrıntılarına geçebili-
riz.

Kalb halis tevhid nuru ile aydınlanıp bütün eşya-
nın Allahın eseri olduğunu gördüğü zaman her çeşit
musibete sabır, teslimiyet ve hoşnutlukla katlanır.
Tevhid nuru ile aydınlanan kalbde Allaha tevekkül,
Ona ihlas ve huşu ile teslimiyet gelişir. Tevhid nuru
ile aydınlanıp da bütün nimetlerin Allahtan geldiğini
görünce insanın kalbinde Allah sevgisi ve Allaha şük-
retme rağbeti gelişir.

Bütün bunlar, Allahın marifetinden, Onun isim,
sıfat ve fiillerini marifeti ile tevhid nurundan doğan
halis tevhidin eseridir. Kalb, Allahın marifeti ve tev-
hidi ile nurlanınca bütününü Allahın dinine yönelir.
Ondan ne sağa ne sola sapar. O zaman büyüğünden
küçüğüne kadar şirk tamamen zail olur.

Böyle bir kalble namaz, Allaha kulluğun bir ala-
meti ve şükür görevinin ifadesi olarak tam kemaliyle
yerine getirilir. Bu kalbde Allah korkusu, kendiliğin-
den büyük olur. Allahtan telakki de tam gerçekleşir.
«Allah, kelimanın en güzelini, ahenkli, katmerli bir ki-
tap halinde indirmiştir ki Rablerine derin saygı gös-
termekte olanların ondan derileri ürperir, sonra da
hem derileri, hem kalbleri Allahın zikrine yumuşar.»
(2)

Böyle bir kalbden Allahın dinine uygun bir yaşa-

yiş meydana gelir. İşte bu takvadır. Bu işlerin tümü de kâmil fıtratı meydana getirmektedir.

İtikadî veya şuûrî olsun, tevhidde meydana gelen bir boşluk veya noksanlık nisbetinde büyük veya küçük şirk meydana gelmektedir. Büyük şirk bulunduğu zaman fıtratın nuru tamamen sönmektedir. İnsanın makam veya menfaat gibi, Allah rızası dışında dünyevi bir rağbet için amel etmesi gibi küçük şirk bulunduğu da nefsin zulmeti kalbi sarmaktadır. Sabır yok olunca küfür ortaya çıkar. Şükür azaldığında onun yerini dolduran mukabil zulmet mevcut olur.

Tevhid nurunun zayıflaması nisbetinde kendini beğenme, riya, hased, kibir, gurur ve benzeri hastalıklar meydana gelmektedir. Çünkü insan her şeyi verenin Cenabı Hak olduğunu idrak etse hased meydana gelmez. Her şeyi Allahın yarattığını bilse, riya ve kendini beğenme hastalığı olmaz. Ubudiyet makamını tanısa gurur ve kibire meyiletmez. İnsan Cenabı Hakka gerçek kul olursa ceberût (despotluk) yapmaz. Allah korkusu kalblerde hakim olsa, kullara zulüm meydana gelmez ve Allahın emrinden uzaklaşmaz.

Hastalıkla sağlığın kaynak ve esasını buradan idrak ediyoruz. Hastalığın kaynağı şirk, sağlığın başlangıcı tevhiddir. Bunu idrak edersek Cenabı Hakkın şu sözünün manasını daha iyi anlarız. «Müşrikler ancak bir necistir.»

Şirk, sahibini necis kılan bir necasettir. Çünkü müşriklerin vücudunu, aklını, yaşayışını, nefsini ve ruhunu o boya ile boyamaktadır. Böylece yapıları ne-

cis kesilmektedir. Her ne kadar elle tutulmuyorsa da yine necistirler.

Şimdiye kadar verdiğimiz bilgilerden anlıyoruz ki, yükselme merdiveninde ilk basamak tevhiddir. Tahribat merdiveninin ilk basamağı da büyük veya küçük şirktir. Sıhhat tevhidle başlamaktadır. Kibir, kendini beğenme, öğünme, hayalperestlik, cimrilik, aldatma, buğz, hırs, aşırı emel, kin, hased, öfke, telaş sabırsızlık, tamah, mala düşkünlük, yardımdan uzaklık, korkaklık, cehalet, tembellik, edepsizlik, katılık, hevaya bağlılık, yakınma, istihza, başa kakma, büyüklük taslama, hiddet, sefahet, başıboşluk, taşkınlık, zulüm, düşmanlık, çekişme, inad etme, tahakküm, rekabet, gıybet, iftira, yalan, koğuculuk, manyaklık, süizan, ilgisizlik, kınama, yüzsüzlük, hile, hiyanet, fücür, şamata gibi kalbi ve ameli hastalıklar da şirkten kaynaklanmaktadır.

Bu ve buna benzer hastalıklar kalbde bulunduğu zaman tevhid nurunu etkiler ve imanla tevhid nurunun kalbe girmesini önler, «Bedeviler iman ettik dediler. Deki, iman etmediniz. Lakin müslüman olduk, deyiniz. İman henüz kalblerinize girmedi.» (3) Henüz girmedi ama girmek üzeredir. Arap dilinde «Lemmâ» lafzı bu manayı ifade etmektedir.

O halde ameli ihtiva eden bir merhale olmakla beraber nurların kalbe ulaşmasını önliyen engeller de mevcuttur. Rasûlullahın, hadislerinde durumlarını anlattığı kişilerin hâli, bunun mevcudiyetini gösteren delillerdendir. Rasûlullah, bunların imanının girt-

laklarını aşmadığını haber vermişlerdir. Halbuki onlarla beraber namaz kılarız, birlikte oruç tutarız.

Bütün bunlar, kalbin değişik halleri olduğunu göstermektedir. Bu hallerde bizzat iman nurları kalbe ulaşmaz. İbnu Ata hikmet dolu sözlerinde bu durumu izah eden ibareler zikretmekte ve şöyle demektedir: «Kâinat şekillerinin içinde matbu olduğu bir kalb nasıl parlayabilir? Şehvetlerle kuşatılmış bir kalb Allahın huzuruna nasıl girebilir? Hata ve günahlarından tevbe etmeden ince sırları bilmeyi, nasıl ümid edebilir?»

Nurlar vardır, ulaşmasına izin verilmiş, nurlar vardır, ancak girmesine müsaade edilmiştir. Belki de çok defa nurlar sana gelmiş, kalbini eşya suretleriyle dolu gördüğü için geldiği gibi geri dönmüştür. Kalbini, Allahtan başka şeylerden temizleyen, onu, marifet ve sırlarla doldurur. Bütün bunlar, nefisle mücadele meselesine ve seyr ilallahın bir cüzü olarak hastalıklardan kurtulmaya sevketmektedir.

Ortada nefsin arzuları ve hastalıkları vardır. Yine nefsin isteklerine icabetin yanında, davranış etkenleri de bulunmaktadır. Bunlar da nefsin hastalıkları neticesidir. Bütün bu alanlarda müslüman ferdî sorumluluk düşmektedir. Nefsin isteklerini adaletle karşılama ve günah yüklü zalim arzularına gem vurmakla mükelleftir. Şifa yolunda seyrederek hastalığı gidermek ve hastalığın direktiflerine boyun eğmemekle mükelleftir. Mesele gayet hassas ve çetindir. Gerçek yardımcı ve dayanak da Cenabı Hakkın kendisidir.

Kısa yoldan bu meselelerin bir kısmını idrak et-

meye çalışırsak Cenabı Hakkın veya Rasûlüllahın bize öğrettiği istiazelere bir kısmını bile düşünmek kafi gelecektir. Cenabı Hak ve Rasûlüllah birçok şeyden istiaze etmeyi bize öğretmiştir. Bu istiazelere bazılarını düşünmekle de zikrettiğimiz şeylerden birçok yönleri idrak edebiliriz. Bazı örnekler verelim :

1 — Deki sabahın rabbine sığınırım. Yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı çöküp bastığı zaman gecenin şerrinden. Ve hased edenin hased (ini belli) ettiği zaman şerrinden.» Hased edenin hased ettiği zaman şerrinden istiaze ederek Allaha sığınmak, hasedin yaşayış ve hased eden üzerinde kötü etkileri olduğunu göstermektedir.

2 — Tirmizi ve Ebu Davud Ebu Hureyre'den, o da Hz. Ebu Bekir'den naklederek Rasûlüllahın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: «Ebu Bekir buyurdu: Ey Allahın Rasûlü, sabah akşam tekrar edeceğim bazı sözler bana öğret! Rasûlüllah buyurdu: Deki, ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi de âşikârı da bilen, her şeyin rabbi ve maliki Allah! Senden başka ilah olmadığına şahadet ederim. Nefsimin şerrinden, şeytanın şer ve tuzagından sana sığınırım. Sabah akşam ve yatağına girerken bunu söyle.» «Nefsimin şerrinden sana sığınırım» sözünde nefsin kötü istekleri olduğunu görüyoruz. Rasûlüllahın nefsinde kötü arzular olmaz. Bu sözleri sadece bizlere talim içindir.

3 — Buhari ve Muslim Hz. Enes'ten naklederek Rasûlüllahın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: «Allahım, âcizlikten, tembellik ve korkaklıktan, cimrilik ve aşırı ihtiyarlıktan sana sığınırım. Kabrin azabından, hayat ve ölümün fitnesinden sana sığınırım.»

Rasûlullahın âcizlik, tembellik, korkaklık ve cimrilikten Allaha sığınmasında, bir kısmı nefsi-cesedî, bir kısmı da halis nefsi olan ve hayat üzerinde kötü etkileri bulunan hastalıklara işaret olduğunu görüyoruz.

4 — Ebu Davud, Rasûlullahın şöyle buyurduğunu Ebu Hureyre'den rivayet etmektedir: «Allahım, şikak, nifak ve kötü ahlaktan sana sığınırım.» Bu hadiste de hastalıklara bir işaret vardır.

5 — Ebu Davud ve Tirmizî, Şekale bin Humeyd'den şöyle rivayet etmektedirler: «Dedim ki, Ey Allahın Rasûlü, bana istiaze edeceğim bazı şeyler öğret. Elimden tuttu ve şöyle buyurdu: «Deki, Allahım, dilimin, kulağımın, kalbimin ve belimin şerrinden sana sığınırım.» Burada belin (tenasül organının) şerri olduğunu görüyoruz.

Kalbi ve nefsi hastalıklar meselesini bu şekilde kısa yoldan kısmen öğrenmiş bulunuyoruz. Ancak mesele bundan çok daha geniştir. Biz sadece mücmel olarak ele aldık. Durum böyle olunca, ilim, zikir ve virdlerle beraber seyr ilallah işleminde tam başarılı olabilmemiz için kalb ve nefsin hastalıklarından kurtulma yollarını araştırmamız lazımdır.

İnsan uyduğu taktirde, kalbin her hastalığından bir davranış meydana gelmektedir. Mesela, hasedden hased edilene kötülük etme çabaları doğar. Kinden intikam, cimrilikten mani olma gayretleri meydana gelir. Bu şekilde kalbi veya nefsi her hastalıktan bir davranış doğmaktadır. Dilin âfetleri ve alay, istihza, gıybet, dedikodu ve benzeri kötü sözler hep kalbi ve nefsi hastalıkların eseridir. İnsanın haram pozisyon-

ları ve şehvet saiklerine meylî de kalbi ve nefsi hastalıkların eserinden başka bir şey değildir.

Burada şu iki şeyin mutlaka bilinmesi gerekir: Birincisi, hastalıkların teşhisi, diğeri de nefse itaat etmemek için nefisle kötü hastalıklardan kurtulmak için yapılan mücadeledir. Zikirler, virdler, ameller; özellikle kalble nefsin kötü hastalıklara müptela olmaları halinde bunlar tek başına yeterli değildirler. Bu hastalıkların izalesi için tek başına vird, zikir ve amel kafi gelmez. Mutlaka ilmin bulunması, ilimle beraber mücahedenin de olması lazımdır.

Zikir, seyr için gerekli azıktır. Bunun içindir ki mutasavvıfların mücahede, tahliyye (noktalı hâ), tahliyye (noktasız hâ) ve tezkiyye gibi istihlâhları kullandığını görüyoruz. Bu makamda birçoklarının gerçek feraset sahibi ve nefislerin hastalıklarıyla tedavi yollarını hakikaten bilen mürebbiye ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak nefislerin hastalıklarını bilmek, onların tedavisine yardımcı olmaktadır. Sıhhat şekillerini bilmek de onun yolunda seyretmeyi kolaylaştırmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi ilim seyr ilallahın bir cüzüdür. Bu ilimden bir cüzün mezkûr konularla bir ilgisi olmadığı da gözden uzak tutulmamalıdır.

Gazzali «İhya» kitabında eşine raslanmıyan bir şekilde seyr ilallahda zikrin, virdlerin ve ibadetlerin önemini beyan etmektedir. Bu da böylece aklımızda olsun.

Şimdi önümüzde bir gerçek ortaya çıkmış bulunmaktadır. O da nefisle mücadele zaruretidir. Nefsi hevasından alıkoymak, hastalıklarından kurtarmak ve sıhhatla donatmak için onunla mücadele gereklidir. Bu da seyr ilallah meselesinde zikir konusunu tamamlayıcı bir şeydir. Aynı zamanda seyr ilallah yolculuğumuzda ve bu kitaptaki seyrimizde amel ikinci ciheti teşkil etmektedir.

Kalb ve nefsin sıhhati doğrultusunda hareket noktası olarak ikinci bölüm, nefis mücadelesi ve rükunleri ile ilgili olacaktır. Bu bölümde ayrıca kalbin hastalıklarından kurtulma ve kişiliği fitrata döndürme ameliyesi de yer alacaktır. Bu da ancak ve ancak Allahın yardımı ile gerçekleşebilmektedir. Cenabı Hak buyuruyor :

«Eğer üzerinizde Allahın fazl ve rahmeti olmasaydı içinizden hiçbiri(niz) ebedi temize çıkmazdı. Ancak Allahdır ki kimi dilerse temize çıkarır...» (4) Onun için bu konuda yardımı istenebilecek sadece Allahdır. Nitekim Rasûlullah (S.A.V.) şöyle dua ediyodu : «Allahım, nefsimi muttaki kıl ve tezkiye et. Sen tezkiye edenlerin en iyisi, onun mevla ve velisisin.» (5)

Durum bu şekilde ve yardımı istenebilecek sadece CenabıHakk olmakla beraber, kendisi meseleleri sebeplere bağlamıştır. Nefislerin tezkiyesini de Cenabı Hak Rasûlullahın görevi arasında kılmıştır. Şöyle buyuruyor : «Nitekim içinizde kendinizden bir peygam-

(4) Nûr : 22

(5) Müslim

ber gönderdik ki, o size âyetlerimizi okuyor, sizi tertemiz yapıyor, size kitap ve hikmeti öğretiyor, bilmediğiniz şeyleri size bildiriyor. Öyleyse siz şükredin. Bana nankörlük etmeyin.» (6)

Bizler Cenabı Hakkın yardımını istemenin yanında tertemiz tezkiye edilmiş bir nefse sahip olmak için de sebeplere sarılmakla mükellefiz.

Demek ki sıhhatte hareket noktası, tevhid kelimesi «Lâilahe ilallah»dır. Başlangıç noktası, kalbin bu kelime ile nurlanmasıdır. Hastalığın veya ölümün başlangıç noktası da şirk sözü yahut kalbin tevhid kelimesi ile tam nurlanmamasıdır. Birincisinden, gizli açık bütün sıhhat tezahürleri doğmaktadır. Gizli ve açık hastalıklar da ikincisinden meydana gelmektedir.

Bu bakımdan olgun müşidlerin en büyük görevi ve hedefi müridin kalbini tevhide kavuşturmaktır. Kalb ne zaman tevhid nuru ile aydınlanır yeterli ilim ile donanır, zikir ile nurlanır ve hayatıyeti neticesinde yaşayışı bunlarla insicam içinde olursa nefiste eşsiz bir kemal meydana gelir. Onda büyük bir değişiklik ortaya çıkar. Bütün insanlığın veya bir toplumun nefsinde tevhid kelimesi ile insicam meydana geldiği zaman akla gelmiyen kemâlât ortaya çıkmakta ve akıllara hayret veren meyvalar meydana gelmektedir.

İşte İslâmdan önce Araplar! Ne köklü kültürleri, ne sağlam medenî âdetleri, ne hüküm ve yönetimde tecrübeleri ve infialleri zaptedecek kudretleri vardı.

Allahın varlığı hakkındaki cehaletleri ve hayat işle-
rinde külli bir nazariyeden mahrumiyetleri de diğer
tarafa.

Tevhid kelimesini gerçek kabul ile kabullendikle-
ri ve hakikatine erdikleri zaman tevhid sözü-
nün ehli oldular ve yaşayışları tevhid kitabı (Kur'an)
ile insicam sağladı. Nitekim Hudeybiye'de Rasûlullah-
la beraber bulunan ashabı kiram için Cenabı Hak bu
konuda şahitlik yaparak şöyle buyurmaktadır: «On-
ları takva sözü -tevhid kelimesi- üzerinde sabit kıldı.
Onlar da buna çok layık ve ehil idiler.» (7) Yaşayış-
ları bu kelime ile ve Kur'anla uyum sağladı. Ondan
sonra ne oldu?

Herşey onlar için muhtasar oldu. Ne görüyoruz,
bu cahil halk muallim ve âlim oldu. Hayırda önder
oldu. Büyük devletlere son verecek kadar güce ve im-
kana sahip oldu. Dünyada yeni bir nizam kurdu. Dün-
ya milletleri bu halkın benimsediği dini kendilerine
din olarak seçti.

Ama şimdi, müslümanların içinde bulundukları
durumu hepimiz görüyoruz. Dünyada öyle milletler
var ki, kuvvet ve medeniyette zirveye ulaştı. Yöne-
tim, siyaset ve idare konusunda âdet ve prensiplere
sahip oldu. Siyasi bir uyanıklık, müthiş bir idari kud-
ret ve her alanda geniş etüdler gerçekleştirdi. Nor-
mal bir seyirle müslümanlar, medeniyette, öncelikleri
olmasına rağmen bunlara ulaşamadı. İnsanlığa hiz-
mette muallimlik rolünde önceliği olmasına rağmen
İslâm âleminin normal seyirle bu seviyeye ulaşması

(7) Feth : 28

ancak bir tek yolla mümkündür. Bu yol onlar için mesafeyi kısaltacak ve aradaki boşluğu kapatacaktır.

O da tevhid kelimesidir. İlim, amel, uyum, intizam ve aksiyon ile kitap ve sünnetin ışığında tevhid kelimesi ile ameli insicam sağlamaktır.

Yolu sadece bu kısaltacak, kalbi, aklı ve cesedi ile kamil sağlam insanı bu yetiştirecektir. Şuur, ahlak, yaşayış, nefis bilgisine sahip, talim ve tezhibine ehil ve bütün gereklerini müdrük mükemmel insanı, bu hazırlıyacaktır. Ümmetin bir halden başka bir hale kısa zamanda intikal ettiğini müşahade edeceğiz. Siyasal ezilmişlik ve kölelikten, medeni ve yaşayış geriliğinden başka hâle atladığını bundan sonra göreceğiz.

Bu uyum gerçekleştikten sonra çalışma hızlanır, üretim çoğalır, normal tekamül dairesi genişler ve her şeyde ilerleme görülür. İslâmî hareketin tevhid kelimesi ve kitabı ışığında toplumları yetiştirmesini engelleyenlerin büyük cinayetini buradan idrak ediyoruz. Fasid kültürlerin, bozuk yönetimlerin, sürekli ve zalim emperyalizmin ifsad ettiği bu topluluklar yerine, lider, örnek ve muallim bir ümmet yetiştirme gayretine mani olanların bu insanlara karşı büyük haksızlığını buradan anlıyoruz. Fiilen veya değişik şekillerde etkisini sürdüren bu emperyalizm bütün değerleri tahrip etmiştir.

Tevhid kelimesi kalbde yerleşip onu aydınlattığı zaman, tevekkül, ihlas, sabır, şükür, ihsan, takva, namaz, zekat, şûra gibi islami esaslarla amel etme, zulme karşı yardımlaşma, sılayı rahim, güzel ahlak, iyi komşuluk, yerinde güzel söz, cihad kabiliyeti ve üs-

tün cihad ruhu gibi yüzlerce ahlak esası ve fiili kendisinden doğmaktadır. Bunun aksi olarak şirk sözünden nefis okşaması ve buna tabi olan gaflet, şehvet, günah ve bunlardan doğan hastalıklardan kibir, kendini beğenme, hased ve daha önce saydığımız kötü huylar meydana gelmektedir.

Şirkin birçok hastalıklarını, insan görmiyebilir yahut ümmette belirli bir kültür kamufle edebilir. Ancak bu, hastalığı tedavi değil, örtbas etmekten başka bir şey değildir. Şimdi bunu ve bununla beraber önceki bölümde geçen şu meseleyi hatırlayalım :

Birincisi : Bazı hastalıklar vardır ,kalbde bulunduğu zaman,nurların oraya girmesine mani olur. Bu da belirtilen hastalıkları teşhis ve ondan kurtulma yolunda seyretmeyi, nefsi ondan ayrı manalara alıştırma işlemini gerektirir.

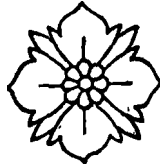
İkincisi : Bu hastalıkların illetlerinden bazısı fikir, bazısı da nefsidir. Fikrin ilâcı ilim ve teemmüldür. Nefsinin ilacı ise mücahededir. Bu da bizim mücahede-i tanınmamızı gerektirir. Mücahede de sahih ilim ve devamlı zikirden doğması gereken direkt etkiden başka bir şey değildir.

Seyr ilallahın iki rüknünün ilim ve zikir olduğunu daha önce belirtmiştik. Şüphesiz sahih ilimden direkt nefis mücahedesinin doğması gerekir. Bu mücahede esnasında kesilmeyen azık, devamlı zikirdir. İlimden mücahede doğmuyorsa bu ilim sahih değildir.

İbnu Ata şöyle demektedir : «Nefsinden hoşnut ol-

mayan bir cahille arkadaşlık yapmak, nefsinden memnun bir âlimle arkadaşlık yapmaktan iyidir. Nefsinden memnun kalan âlimin ne ilmi olabilir!-

Çok doğru bir mana! Nefisten hoşnutluk, daha önce gördüğümüz kibir, gurur ve benzeri hastalıkların kaynağıdır. Nefisten hoşnutluk olan yerde ilim olmaz. Sahih ilmin yanında da nefisten hoşnutluk bulunmaz. Orada mücahede bulunur. Seyrin iki rüknü olan ilim ve zikrin meyvası mücahededir. Bundan sonraki bölümde mücahede üzerinde duracağız.

MÜCAHEDE ve RÜKÜNLERİ

Cenabı Hak buyuruyor : «Bizim uğrumuzda mücahede edenlere elbette biz yollarımızı gösteririz.» (1) Bu âyetten anlıyoruz ki Allaha ve Onun rızasına götüren yollara hidayet, mücahedenin eseridir.

Mücahede insanın kesbidir. Hidayet ise insana Allahın bağışdır. Mücahede ve hidayetin ikisi de Cenabı Hakkın yardımı ve tevfiği ile gerçekleşmektedir. Bunun için Cenabı Hak namazlarda «Sana ibadet eder, senden yardım dileriz» demeyi öğretmiştir. Mücahede Allaha ve Onun rızasına kalb ile hidayetin vesilesidir.

Hidayet, takvanın mukaddimesidir. Cenabı Hak buyuruyor : «Hidayeti kabul edenler (e gelince : Allah) onların hidayetini artırmış ve takvalarını vermiştir.» (2) Buna göre irtibat zinciri şöyledir : Hidayete ulaştıran mücahede ve takvaya ulaştıran hidayet. Bütün bunlar ancak Allahın tevfiği, yardımı ve ihsanı ile gerçekleşmektedir.

(1) Ankebût : 89

(2) Muhammed : 17

Bundan da anlıyoruz ki, seyr ilallahda sahih başlangıç noktası mücahedenin kendisidir. Bunun için Rasûlüllah şöyle buyurmaktadır : «Mücahid, Allah için nefsi ile mücahede eden kişidir.» Sadece bu kişi mücahid sayılmaktadır. Çünkü Allah yolunda savaşmanın bir çeşidini teşkil eden yollara hidayet, mücahede-siz olmaz. Onun için savaşmanın kendisi ancak hida-yetten sonra makbul bir cihad ve kıtal olmaktadır. Mücahede olmadan da hidayet olmaz. Cenabı Hakkın, sebep olmadan bir kuluna hidayet vermeyi dilemesi ise başka bir durumdur.

Bu meselede ve bu alanlarda birçok yanlışlıklar meydana gelmektedir; Meselâbazılarınınmücahede anlayışları yanlıştır. Bazıları da mücahede makamında kalıp yollara ulaşmazlar. Cenabı Hak buyuruyor : «Size Allahdan hakiki bir nur ve apaçık bir kitap gelmiştir. Ki Allah, rızasına uyanları onun sebebiyle selamet yollarına doğrultur. Onları iradesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarıp kendilerini dosdoğru bir yola iletir.» (3)

Bazıları mücahede sandıkları şeylerle oyalanır dururlar. Anlamak ve sulûk etmek suretiyle yollara birtürlü ulaşmazlar. Bazıları da vardır ki mücahede ile yollarda seyr arasında gider gelirler. Ama takvanın hakikatine ulaşmazlar. Anlayışta veya kabiliyette yahut yaşayışta takvanın kendisine erişmezler. Bunun da sebebi cehalettir. Sebebi, başlangıç noktası olan mücahedenin sahih olmamasıdır. Onun için mücahe-de meselesinin anlaşılması lazımdır. Takva ve yollar

3) Maide : 15 - 16

meselesinin de tam idrak edilmesi gerekir. Konunun her tarafı birbiriyle içiçedir. Çünkü takvanın bilinmesi mücahedenin bir cüzüdür. Takvanın kendisi de bir kısmı mücahedenin eseri, diğer kısmı mücahedenin kendisidir. «Cundullah...» kitabında bu konuları etrafıca anlatmıştık.

Şimdi genel esaslarıyla nefis mücahedesini belirlemeye çalışacağız. Nefis bu esaslarla hastalıklarından kurtulur. Sıhhat şekillerini tahkik eder. Bu yolda seyredenin, sahih ilim yolunda seyrettiğini ve kendisine gerekli ilimleri ihata ettiğini kabul ederek meseleye giriyoruz. Bu noktanın gözönünde bulundurulması gerekir.

Mücahede, Allahın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammedin Onun Rasülü olduğuna iman noktasından başlar. Müslüman toplumda yetişen bir müslüman mücahedenin başta zikre ihtiyaç göstermediğini ilk anda düşünmiyebilir. Bu ise büyük bir hatadır. Çünkü insanın küfürden imana geçmesi veya imanı tanımayan yahut müminleri hor gören bir çevrede imanını ilan etmesi çok büyük bir olaydır. Cenabı Hak bu yuruyor : «Kim Allaha iman ederse kalbini hidayet eder.» (4)

Bundan sonra mücahedenin ikinci merhalesi gelmektedir. O da namaz, oruç, zekat, hacc gibi vakti ve şartları yerine geldiğinde gerekli farzları yerine getirmektir. Yine bu farzlar cümlesinden olarak insanın cinsel duygularının tahrik olması halinde evlenmeye gücü varsa evlenmesi, alışveriş, şeriata göre ica-

(4) Teğabün : 12

ra vermek veya icar tutmak, sılayı rahim, ana baba-ya iyilik gibi amelleri de zikredebiliriz.

Her insanın başkasının vakit farzlariyle uyuşan yahut durumuna göre ayrı olan farzları vardır. Mese-la, biri hastadır, oruç tutamaz. Bu durumda oruç onun için vaktin farzı değildir. Mahı olmayan insan vardır. Bunun zekat borcu yoktur. Ebeveyni vefat etmiş in-san vardır. Bu durumda ana babaya iyilik borcu vak-tinin farzı değildir. Yerine getireceği sadece birtakım mendublar vardır.

Vaktin farzı mülâhazasından sonra vaktin edebi-ni de mülâhaza etmek lazımdır. Sabah, seher, akşam, yolculuk, düğün, ziyafet, hapis, cemaat, medrese, dük-kan, gezi, eğlence, üzüntü gibi hal ve mevkilerin ede-bi nedir? Nasıldır?

Bunlar da vaktin farzını tamamlayıcı şeylerdir. Vaktin farzları mülâhaza edilerek tatbik edildiği gi-bi nefsin çok istediği mekruh ve haram şeylerden ya-hut seyr esnasında kişinin karşılaştığı sakıncalı şey-lerden sakınması da mücahedenin başka bir yönüdür.

Mücahedenin üçüncü merhalesi veya şıkkı gel-mektedir. O da namaz, oruç, zekat, hacc, itikâf, dua, zikir ve Kur'an tilaveti gibi insanın kendinin mükellef olduğu farzlar dışında nafîle ibadetlerdir. Daha önce gördüğümüz günlük virdlerle ruhi devreler de müca-hedenin bu şikkına dahildir.

Sonra mücahedenin rûkûnleri diyebileceğimiz safha gelmektedir. Mücahedenin rûkûnlerinden söz edenler dört rûknü olduğunu belirtmektedirler. Bun-lar da uzlet, susmak, uykusuzluk ve açlıktır. Yani az

ihtilat, az konuşmak, az uyumak ve az yemektir. Bunlardan kısaca söz edeceğiz. Ayrıntılarına girmek isteyenler «İhya» ve benzeri büyük kitaplara müracaat edebilirler.

Sonra beşinci mesele gelmektedir. O da kalbin ve nefsin teemmülü, hastalıkların teşhis ve tedavisidir. Mücahedenin son merhalesi ve en büyük meyvasıdır. Bu son iki meseleyi birazdan ayrıntılı olarak ele alacağız. Mücahede ederken birçokları sadece bu iki mesele üzerinde durmaktadır. Bunun dışındaki meselelerde mücahedenin rükünlerini belirtmekle yetineceğiz. Daha sonraki bölümde hastalıkların teşhis ve tedavisi üzerinde duracağız. Şimdi mücahedenin rükünlerini ele alarak uzletten başlıyoruz.

Müslümanın hayatında uzlet asıl değildir. Aslolan salih ihtilat, güzel ictima' ve hayır ehli ile ülfettir. Müslümanın hayatında asıl budur. Şu hadisler söylediklerimizin doğruluğunu göstermektedir :

«Halka karışıp da eziyetine katlanan, uzlete çekilip de sıkıntılarına katlanmıyan kişiden hayırlıdır.» (5) «Mümin ülfet eder ve kendisiyle ülfet edilir. Ülfet etmiyen ve edilmıyen kişide hayır yoktur.» «Allahın eli cemaatla beraberdir. Cemaattan ayrılan Cehennemî boylar.» (6) «Sürüden ayrılanı kurt kapar.»

Bu alanda müslümanın hayatını ikmal eden taraf, küfür ve kafirlerden, nifak ve münafıklardan, Allahın âyetleriyle istihza eden topluluklardan ve buna benzer uzak durulması gereken şeylerden uzlet et-

(5) Ahmed ve başkaları rivayet etti

(6) Tirmizi

mesi (uzak durmasıdır). Hz. İbrahim dilinden Cenabı Hak şöyle buyuruyor : «Sizi ve Allahdan başka taptıklarınızı bırakıp çekiliyorum. Rabbime dua ediyorum. Umulur ki Rabbime dua sayesinde bedbaht olmam.» (7)

İbrahim'de ve Onun maiyetindekilerde sizin için hakikaten güzel bir örnek vardır. Hani onlar kavimlerine : Biz sizden ve Allahı bırakıp tapmakta olduğunuz nesnelerden katiyyen uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz Allaha bir olarak iman edinceye kadar bizimle aranızda ebedi düşmanlık ve buğz belirmiştir.» (8)

Yine Cenabı Hak buyuruyor : «Âyetlerimiz hakkında (münasebetsizliğe) dalanları gördüğün zaman -onlar Kur'andan başka bir sözle meşgul oluncaya kadar- kendilerinden yüz çevir. Eğer şeytan seni unutturursa, o halde hatırladıktan sonra artık o zalimler guruhu ile beraber oturma.» (9)

Rasûlüllah da şöyle buyurmaktadır : «Salih arkadaş misk satan adam gibidir. Ondan bir şey almazsan bile kokusundan faydalanırsın. Kötü arkadaş da körükçü gibidir. Külü üzerine gelmezse bile dumanı sana gelir.» (10) Yine buyuruyor : «Münafık iki sürü arasında gidip gelen şaşkın keçi gibidir. Bir defa buna, diğerinde ona gider gelir.» (11) Fakihler fâsıklarla oturup kalkmayı ve onlarla işbirliği yapmayı mekruh saymışlardır.

(7) İbrahim : 49

(8) Mumtehhine : 4

(9) Enam : 68

(10) Ebu Davud

(11) Muslim : Nesai

Bütün bunlar uzlet ve ihtilat konusunda müslüman için hangisinin esas olduğunu bize göstermektedir. Bu konuda herhalde en açık şey, Hz. Huzeyfe'nin şu sorusuna Rasûlullahın verdiği cevaptır. «O fitneye yetişirsem bana ne yapmamı emredersiniz? Rasûlullah buyurdu: Müslümanların imamı ve cemaatine bağlanırsın. Ya müslümanların imamı ve cemaati yoksa? Bütün o (sapık) fırkalardan uzak durursun. Ölüm sana gelinceye kadar bir ağacın sapını dişleriyle ısırarak kalsan bile bu fırkalardan ayrılırsın.» (12)

İslâm cemaatinden uzlet (ayrı kalmak) olmaz, ama dalaletten ve sapıklardan tamamen ayrılmak lazımdır. Buna bakarak müslümanların hayatında uzletin ne zaman gerekli olduğunu da öğrenebiliriz. Bu uzlet vacip olduğunda müslüman ferdin nefsi ile mücahede etmesi ve uzlete zorlaması gerekir. Çünkü insanlarla oturup kalkma sevgisi nefsin tabiatındandır.

Ancak Rasûlullahın «Ümetimden bir zümre hak üzere olmaya devam edecektir» hadisini düşündüğümüz zaman insanın uzlete çekilmesini gerektiren hallerin geçici, arızı ve muvakkat olduğunu görürüz.

Bu bakımdan seyr ilallah konusunda uzlet meselesini mücahede rükünlerinden bir rükün, insanın kalbi ve nefsi için bir ilaç olarak ele alırken müslümanın hayatında bazı hallerde zaruri olduğunu belirtmek isteriz. Üzerinde durarak belirtmek istediğimiz de budur. Bu da müslüman için tasavvur edeceğimiz en son çaredir. Ancak özel bir durum ve hususi şartlar olursa durum başkadır.

Mesela, takva; zaman, mekan ve şahıs bakımından takdir edilir. Bunun gibi burada uzletten maksadımız da kalbe deva olması ve mücahede içindeki yerini belirtmektir.

Bu konuda mutasavvıfların bazı sözlerine bakalım, İbnu Ata şöyle diyor: «Vücudunu yokluk toprağına göm. Gömülmeyenden yeşerenin meyvası olmaz. Tefekkür meydanına ileten uzlet kadar kalbe yararlı bir şey yoktur. Âlemlerin isimleri, aynasında yeretmiş bir kalb nasıl parlayabilir? Şehvetleriyle eli ayağı bağlanmışken Allaha nasıl gidebilir? Günah ve hatalarından tevbe etmemişken sırların inceliğine vukufiyeti nasıl beklenir? «Bu cümlelerde İbnu Ata bir ilaç olarak insanın muhtaç olduğu uzletle ilgili manaları özetlemiş bulunmaktadır.

İnsan meşhur olunca başkalarıyla ilişkileri de artar. İlişkileri çoğalınca da vaktinin çoğu bu sebepten kaybolur. Vaktinin çoğunu da kaybedince ilim, amel ve hâl bakımından nefsini ikmal etme imkanı kalmaz.

Uzlet böyle bir durum için gerekli olur. İnsanın kendisi ile başbaşa kalması ve fikri ile yerin ve göklerin âlemini dolaşması halinde kalbi salaha kavuşur. Bu da uzleti gerektiren ikinci bir durumdur.

İnsan çevreye karıştığı müddetçe, kalbinin beraklığı az ve eşyanın bu kalbe etkisi büyük olur. Fikir ve zikir dolu bir uzlet bu kalbin cilalanmasında yardımcı olur.

İnsan başkalarıyla ihtilat halinde olduğunda şeh-

vetini tahrik eden çok şeylerle karşılaşabilir ve kalbini etkileyebilir. Uzlet ise bu nevi şeylerden uzaklaştırır. Bu da kalbin şehvet esaretinden kurtulmasına yardımcı olur.

Kısmi veya tam uzletin, nefis mücahedesinde bir cüz olarak dayandığı mana ve gerçekler bunlardır. Unutulmamalıdır ki bütün bunların insan hayatında aşamalı olması gerekir. Vaktin vacipleri, âdabı ve haklarının kaybedilmesi hesabına da olmaması lazımdır. Rasûlüllahın peygamberlikten önce Hira mağarasında çekildiği uzlet, şamil bir uzlet için özellikler taşımaktadır. Rasûlüllahın itikâf sünneti de kısmi uzlet için örnek teşkil etmektedir.

Her halukârda uzlet, bir hakkın veya bir vacibin kaybına sebep olmuyorsa, üzerinde bir maslahat tefekkür etmese bile mübahlar cümlésindendir. Ama kalbi ıslah etmek, ilim kazanmak, imanı takviye etmek gibi bir maslahat sağhyorsa mübahlıktan çıkar ve daha gerekli şeyler kısmına girer. Bir farizayı gerçekleştirmek veya bir haramdan sakınmak için yegane yol ise, farz hükmüne girer.

Bütün dünyada düşünürler bugüne kadar uzlete tefekkür ve teemmül için bir fırsat aramaktadırlar. Bunun içindir ki bir hakkın veya bir vaktin edebi hesabına olmadığı müddetçe ilmi veya imani bir maslahatı gerçekleştirmek yahut bir hastalıktan kurtulmak için kısmi veya tam muvakkat uzlete çekilenler daima makul görülmüş olmakla beraber tepki gösterenler de olmuştur.

Ancak kınayanların meselelere vukufiyeti azdır.

Düşünce ufukları da dardır. Seyr ilallahla ilgili istihlâhlarda mücahedenin rûkûnlerinden ilki olan uzlet hakkında bu kadarla iktifa ediyoruz.

Mücahedenin ikinci rûknü olan *Samta* (susmaya) gelince; İslâm'da dilin tehzibi şüphesiz önemli meselelerdendir. Bunun içindir ki Rasûlüllahın şöyle buyurduğunu görüyoruz: «İki çenesi ve iki bacağı arasındaki için garanti verene Cennet garantisi vereceğim.» (13) Yine buyuruyor: «Hayrın bütün kaynağını sana haber vereyim mi? Şuna sahip ol! Sonra dili-ne işaret etti.»

Yine buyuruyor: «Söylediklerimizden sorguya çekilecek miyiz? diye soran Hz. Muaz'a; Anan seni yitirsin Muaz! İnsanları cehennemde yüzüstü yığan dillerinin kazandığı değil midir?»

Dili Allahın Şeriatına uygun muhafaza etmek mühim meselelerden olduğu gibi insan için çok zor işlerdendir de. Dil meselesinde esas, kişinin onu sadece hayır işlerde kullanması ve her şerden korumasıdır. Hatta şerden de öte boş şeylerden de muhafaza etmesidir.

Rasûlüllah buyuruyor: «Allaha ve âhiret gününe iman eden hayır söylesin yahut konuşmasın.» (14) Cenabı Hak buyuruyor: «Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Meğer ki bir sadaka veremeyi, ya bir iyilik yapmayı veya insanların arasını düzeltmeye emredenler(inki) ola. Kim Allah rızasını arayarak böyle yaparsa biz ona çok büyük bir mûka-

(13) Ebu Davud

(14) Buhari

**fat vereceğiz.» (15) Yine buyuruyor : «İyilik ve takva-
yı fısıldaşınız.» (16)**

Müslümanın dilini koruması gereken dilin âfet-
leri çoktur. İmam Gazzali «İhya» kitabında bunları
zikrederek sıralamıştır. Öğrenmek isteyenler oraya
müracaat edebilirler.

Demek ki dil konusunda esas, onu günah ve lü-
zumsuz şeylerden korumak ve hayır alanında kullan-
maktır. Hayrı şerden, hakkı lüzumsuzluklardan ayır-
mak için de geniş bir ilim ve nefse tam hakimiyet ge-
rekir.

Dil, nefsin birinci derecedeki anlatım aracıdır.
Nefis de birçok şeye meyyaldır. Bu şeyleri ifade et-
mek için dil en kısa yoldur. Halbuki nefsin meylettği
ve dile alınmaması gereken şeyler o kadar çoktur ki!

Nefis öğrenmeye, sögmeye, öfkelenince düşmanlı-
ğa, lüzumsuzlukta bile tartışmaya, bazan başkalarını
küçük düşürmeye, başkalarına minnet ve üstünlüğü-
nü göstermeye meyyaldır. Bu ve buna benzer bütün
şeylerde müslümanın nefesine fazla selahiyet verme-
mesi lazımdır. Müslüman böyle şeylerde nefesine ha-
kim olmaya alışmalıdır. Nefsini de itaate alıştırmalı-
dır.

Bütün bunların başı dile hakimiyettir. Dile haki-
miyetin başı da kişinin nefesine susmayı öğretmesi,
sonra usulü dairesinde gerektiği kadar sözlerle ye-
tinmesidir.

(15) Nisa : 114

(16) Mücadile : 10

Nefsini susmaya alıştırmıyan kişinin konuşmaları önce sözlerini ölçüp tartması lazımdır. İnsanın bu şekilde nefsini susmaya alıştırması mücahedenin bir cüzüdür. Seyr ilallahda zaruri olan şeylerdendir.

İnsanın hayır sözü söylemesi güzeldir de, bazan sözü yerinde olmayabilir yahut sözü hakımane söylemeyebilir. Mesela, insanlara âhireti hatırlatmak, Allahın azabından onları sakındırmak ve cehennemini hatırlatmak iyidir. Ama bunu yemek sofrasının başında yapmak isabetli bir iş değildir. Bunun için fakihler böyle şeyleri bu durumda söylemeyi mekruh görmüşlerdir. Çünkü böyle bir şey makamın edebine muhaliftir. Sözün hayırlı olup da yerinde olmamasını gösteren bir örnektir bu.

Bu mesele de çok geniş olup Cenâbı Hakkın yardımını olmadan hiçbir kimse tam riayet edemez. Bunun için Cenâbı Hak şöyle buyurmaktadır: «Kime hikmet verilirse, ona büyük bir hayır verilmiş olur.»

Kişinin nefsini susmaya alıştırmayı, söyleyeceği sözü önceden tartarak söylemesinin başlangıcıdır. Bu da nefis mücahedesinin bir cüzü ve rüknü olarak kişinin nefsini susmaya alıştırmasının hikmetlerinden biridir.

Şüphe yok ki dil, temel ve en büyük hata menfezlerindendir. İnsan onu zaptetmede başarılı olduğu zaman nefsinin istikamet ve tezkiyesinde büyük bir mesafe katetmiş demektir.

Susmak zaptetmenin mukaddimesidir. Esas olarak susmayı beceren insan, sözüne ve diline hakimi-

yeti daha iyi becerir demektir. Rasûlüllahın, «Kalblerinizin bulanıklığı ve sözlerinizin çokluğu olmasaydı benim işittiğimi siz de işitirdiniz» hadisini hatırladığımız zaman çok konuşmanın kalbi, gaybten alıkoyan amillerden biri olduğunu da idrak ederiz. Bunun için susmak, kalbin salahlı için yollardan biridir. Bütün bu manalar, susmayı mücahedenin rûkünlerinden biri haline getirmektedir. Ama hangi susmak? Ne zaman susmak?

İlaç olan ve dile hakimiyetin mukaddimesi bulunan susmak, aşamalı olan ve konuşmanın vacip yahut farz olmadığı zamandaki susmaktır. Ama emri bilma'ruf, nehyi anilmünker veya bir vacibi öğretmek gibi söz söylemek vacip veya farz olduğunda susmak haramdır. Bu şartlar çerçevesinde insanın hayatında bir merhale olarak susmak iyidir.

Susmak gaye değil, vesiledir. Nefis ıslah olunca ya kadar hayatta bir merhaledir. Bunlar ışığında, nefis mücahedesinin bir rûknü olarak susmak meselesini idrak edebiliriz.

Mücahedenin üçüncü rûknü olan açlığa gelince; Taberani'nin hasen isnadla rivayet ettiği bir hadiste Rasûlüllah şöyle buyurmaktadır: «Mahzun olmaya bakın. Çünkü bu, kalbin anahtarıdır. Nasıl hüznün ya Rasûlallah? diye sorulunca, şöyle buyurdu: Nefislerinizi susuzluk ve açlıkla uysallaştırın.» Bu hadiste gördüğümüz gibi açlık, nefis için bazı ahval ve hastalıklarında bir ilaç olabilir.

Yine Rasûlüllah buyuruyor: «Gençler, gücü yeten evlensin. Çünkü evlenmek gözü (haramdan) sa-

kındırır ve ferci korur. Gücü yetmiyen de oruç tutsun. Bu onun için sığınaktır.» (17) Bu hadisten de bazı durumlarda açlığın ilaç olduğunu görüyoruz. Çünkü oruç genel olarak açlık ve susuzluktur. Orucun yanında gece çokça yenilip içilirse şehveti kırma amacı gerçekleşmiş olmaz. Gündüz oruç tutmak ve gece aşırı yememek bu haletin tedavisi için ilâttır.

Bu iki hadisten de açlığın bazı hallerde nefis için nasıl bir ilaç olduğu anlaşılınca, seyr ilallah çabasında ve hayatın sadece bir merhalesinde açlığın mücadelede rükünlerinden bir rükün kabul edilmesini de bunun ışığında anlıyabiliriz.

Bu alanda idrakimizi daha da derinleştirecek şekilde meseleyi biraz daha genişçe ele alalım. İslâmda yeme içme konusunda genel kural, farz ve vacipleri yerine getirebilecek kadar insanın yeme içmesidir. Bu miktarda yemek farzdır. Doyuncaya kadar bolca yemek mübahtır. Yemekte israf haramdır. Cenabı Hak buyuruyor: «Yeyin, için fakat israf etmeyin. Şüphesiz Allah israf edenleri sevmez.»

İsraf, nisbi (relatif) bir meseledir. Şahısların, zaman ve ahvalın, ekonomik şartların durumuna göre değişmektedir. Doyuncaya kadar mübah olmakla beraber kişinin mübah olanları bile nefsin bütün şehvetlerini karşılaması İslâmın genel maneviyatı ve zevki ile uygun düşmemektedir.

Sonra naslar, islâm toplumunda şişmanlığa bir hastalık olarak işaret etmektedir. Hadisi şerifte salih

seleften sonra gelen hayırsız bir nesilden sözedilerek şöyle denilmektedir: «Çağırılmadan şahitlik ederler. Hain olup onlara güven olmaz. Aralarında şişmanlık çoğalır.» (18)

Yemekte aşırılık ve şişmanlayıncaya kadar kişinin vücut meselesini ihmal etmesi İslâm toplumunda bir hastalık kabul edilmektedir. Bu konudaki nasslar gayet açıktır. Bütün bunlardan öğreniyoruz ki, doyuncaya kadar yemek mübah ise de, devamlı tok olmak müslümanın hayatında asıl değildir. Bunun için sahih hadiste şöyle buyurulduğunu görüyoruz: «İnsana kuvvetini sağlayacak birkaç lokma yeterlidir. Bu kadar olmazsa yemesi için üçte bir, içmesi için üçte bir ve nefesi için üçte bir kâfidir.» (19)

Müslümanın hayatında asıl budur. Bu aslı çiğnediği için nefsi azgınlaşırsa veya gemlemesi imkansız olursa yahut bu asla riayet etmesine rağmen nefsi yine de azgınlaşır ve zaptedilmesi mümkün olmazsa, bütün bunları açlıkla, oruç veya oruçtan başka şekilde aç bırakmakla tedavi etmesi lazımdır.

Aynı şekilde nefsini ihmal etmesi neticesinde şişmanlık hastalığına yakalanırsa, yine ısrarlı olmamak veya bu durumdan kurtulacak başka yollara başvurmak suretiyle tedavi etmesi lazımdır. Açlık ilaç ve tokluk mübah olduğunda, duruma göre zararın mutlaka gözden uzak tutulmaması gerekir. Bedenî bir zarara kesinlikle yolaçan şey haram, ihtimalle yolaçan da mekruhtur. Bunun gözönünde bulundurulması gerekir.

(18) Muttefekun aleyh

(19) Tirmizi

Bütün bunlar ışığında mücahedenin bir rûknü olarak açlık meselesini idrak ettiğimizi sanırım. Unutulmamalıdır ki açlıkla mücahedenin bir cüzü olarak oruç daha üstündür.

Mücahedenin dördüncü rûknü olan uykusuzluk (seher) kısmına geldik. Müslümanın uyku işinde nefesine hakim olmamasıyla birçok işlerde büyük zararlar meydana gelmektedir. Mesela, sabah namazını cemaatle kılmak, seherlerde istiğfar etmek gibi ibadetler tehlikeye maruz kalmakta, gece ve teheccüd namazları kaybolmakta, yatsı namazını cemaatle kılma, fecirden sonraki virdler ve birçok şeyler kaybolma tehlikesine maruz kalmaktadır. İnsanın uykusunu düzene koymaması ve uyku konusunda nefisini tahakküm altına almaması sonucu bu gibi şeyler ihmal veya terkedilmektedir. Özellikle asrımızda, Batının hayat şeklinin galib olduğu ülkelerimizde bu tehlikeler oldukça yaygın bulunmaktadır.

Batılı insan işini bitirir, sonra uyuma sırası gelince uyur. Sonra eğlence ve oyun sırası gelir. Gecenin geç saatlerine kadar bunlarla uğraşır. İşe gitmek için tekrar uyur. Batıda genellikle durum bu şekildedir. Televizyon ve radyo programlarının muasır insanın hayatında büyük ölçüde bağlayıcı rol oynaması ve birbirine yaklaştırması sonucu birçoklarımızın durumu bundan pek farklı olmamıştır.

Bu durum, birçok farz, sünnet ve nafil şeylerin kaybolmasına sebep olmaktadır. Onun için, bir tedaviye mutlak surette ihtiyaç vardır. Uyku meselesi de her devirde tedaviye ve tahakküma muhtaçtır. Asrımızda ise bu ihtiyaç daha fazladır.

Gecenin İslâmda özel bir yeri vardır. Cenabı Hak buyuruyor : «Gerçek, gece kalkan nefs hem uygunluk itibariyle daha kuvvetlidir, hem de kıraatçe daha sağlamdır.» (20)

İnsanın gece ibadetine kalkması nefesine ağır gelir. Bunun için bir sevap kazanmaktadır. Gece ibadetinin gönül saflığı, nefse yaptığı tesir ve manaların anlaşılmasındaki rolü başka herhangi bir şeyde mevcut değildir. Bu ayetin şu siyak içinde gelmesi de başka bir anlam ifade etmektedir : «Ey (elbisesine) bürünen (habibim), gece(nin) birazından başka (saatlerinde) kalk (Gecenin) yarısı miktarınca yahut ondan birazını eksilt. Yahut o (yarının) üzerine (ilave edip) artır. Kur'anı da açık açık, tane tane oku.

Hakikat biz sana ağır bir söz vahy ediyoruz. Gerçek, gece kalkan nefs hem uygunluk itibariyle daha kuvvetlidir, hem kıraatçe daha sağlamdır. Çünkü gündüz senin için uzun bir meşguliyet var. Rabbinin adını an. Yalnız Ona yönel.» (21)

Gecenin İslâmda özel bir yeri vardır, dedik. Bunu anlamak için yukarıdaki âyetlere bakmak kafidir. Hadisi Şeriflerde de bu özel duruma işaret eden taraflar bulunmaktadır.

Tirmizi hasen bir senedle rivayet ediyor : «Ey Allahın Rasûlü, hangi dua daha çok etkilidir? diye sorulunca şöyle buyurdu : Gecenin ikinci yarısında ve farz namazların ardında yapılan dualar.»

(20) Müzzemmil : 1 - 6

(21) Müzzemmil : 1 - 8

Nesai'den başka beş hadis kitabının naklettiğine göre Rasûlüllah şöyle buyurdu: «Rabbimiz her gece dünya semasına iner ve gecenin son çeyreğine kadar durarak şöyle buyurur: Bana dua eden yok mu, icabet edeyim. Benden istiyen yokmu, ona vereyim, istiğfar eden yok mu, bağışlayayım.»

Gece ibadetinin İslâmda özel yeri vardır. Gecenin son çeyreğinde dua ve istiğfarın da, yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılmanın da ve fecirden sonrakı virdlerin de yeri ve önemi büyüktür. «Yatsı namazını cemaatle kılan, gecenin yarısını kalkmış gibidir. Sabah namazını da cemaatle kılan bütün geceyi kalkmış gibidir.» (22)

«Şu iki namaz (yatsı ve sabah) münafıklara en ağır gelen namazlardır. Neler ihtiva ettiğini bilseydiniz, diz üstü sürünerek de olsa ona gelirdiniz.» (23) «Sabah namazını cemaatle kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar oturup Allahı zikreden, sonra iki rek'at kılan kimse tam bir hacc ve umre sevabı kadar sevap kazanır.»

Bütün bunlar, uykusuzluk alanında nefis mücahadesinin mahiyetini ve mücahedenin bir rûknü oluşunun hikmetini göstermektedir. Yine bunlardan öğreniyoruz ki uykusuzluğun kendisi hedef değildir. Aksine kendisinden beklenen gaye gerçekleşmediği zaman uysuzluk mekruh olmaktadır.

Hadisi şeriftè belirtildiği gibi, «Rasûlüllah yatsıdan önce uyumayı ve ondan sonrada konuşmayı sevmez-

(22) Muslim ve Malik

(23) Ebu Davud

di. (24) Bundan da öğreniyoruz ki uykusuzluğun bizzat kendisi amaç değildir. Mekruh bir işle geçen uykusuzluk tasvib edilmediği gibi haram fiillerle geçen uykusuzluk da hiçbir şekilde tasvib edilmiş değildir.

Ama ilim, amel, zikir, gece ibadeti ve Kur'an tilaveti ile dolu ve cemaatle namazın kaçırılmasına sebep olmayan, hedefleri belli bir uykusuzluk, üzerinde durulan ve istenen uykusuzluğun kendisidir. «Rasûlullah ve Ebu Bekir Müslümanların işlerini görmek için uykusuz kalırlardı.» (25)

Hz. Davud'un, (S.A.V.) gecenin yarısında uyuması, üçte birini ibadetle geçirmesi ve altıda birini uyuması kendi sünneti idi.

Uykusuzluk veya az uyuma meselesini bu şekilde idrak ettikten sonra, uykunun insan için normal bir ihtiyaç olduğunu da hatırdan çıkarmamak lazımdır. Müslümanın uykusuz kalarak mücahede etmesini isterken, kendini kamil bir islâmi hayata alıştırmasını kastediyoruz. Bu bakımdan vücudun uyku ihtiyacını müslümanın başka bir şekilde ve vakitte karşılaması gerekir. Gece muhtaç olduğu kadar uykusunu alamamışsa başka zamanda bu ihtiyacı karşılar.

Bunun için kaylûle sünnettir. O da öğleden önceki kısa uykudur. Öğleden önce imkan yoksa öğleden sonra da yapılabilir. İmkanlar çok geniştir. Bu şekilde mücahedenin dördüncü rüknü olan uykusuzluğun da mahiyetini kavramış bulunuyoruz.

(24) Muttefekun aleyh

(25) Muttefekun aleyh

Dikkat edilirse bu rükünlerin birbiriyle irtibatı çoktur. Tika basa karnını dolduran çok uyumak ihtiyacını da duyar. Susmaya gayret etmiyen de uykusuzluk fırsatını kaybeder. Uzlet, de uykusuzluk, yemek ve susmak işlerinde yardımcı olur.

Mücahedenin rükünlerini bu şekilde arzettikten sonra bu dört meselenin neden mücahede rükünleri sayıldığını da idrak etmiş bulunuyoruz. Gerçek şu ki, müslüman sözüne, yemesine, uyku ve ihtilatına hakim olduğu zaman bütün hayrın kapılarına varmış demektir. Bunun dışındaki şeylere de hakim olabilir demektir.

İnsanın, hayatında belirli devrelerden geçmesi ve bütün işlerin asgari ile azami hadleri arasında düzene gireceği bir hayata ulaşması için bu işleri tanzim edeceği bir programdan geçmesi önemlidir. Müslümanın hayatında normal yapı budur.

Şimdi virdler ve diğer amellerle beraber mücahede unsurunun da ekleneceği ruhi devreler meselesine dönelim. Farzedelim ki bu kırk günlük süre ile kendime ruhi bir devre düzenlemeyi kararlaştırdım. Daha önce de gördüğümüz gibi kırk gün olması şart değildir. Başka bir süre ile olabilir. Ama kırk gün olması için mesned kabul edeceğimiz bazı naslar da bulunmaktadır. Cenabı Hak buyuruyor: «Musa ile otuz gece sözleştik ve ona bir on daha kattık. Bu suretle Rabbinin tayin buyurduğu vakit kırk gece olarak tamamlandı.» (26)

Rasûlüllah buyuruyor: «Kırk gün cemaate devam

ederek iftitah tekbirine yetişen kimseye Allah iki kurtuluş yazar : Ateşten kurtuluş ve nifaktan kurtuluş.» (27) Şu rivayet de kırk sayısına işaret etmektedir : «Hz. Ömer bir adama : Ne kadar nöbet tutun? diye sorduğunda, adam, Otuz, dedi. Hz. Ömer : Kırk tutaydın ya! buyurdu.» Kırk sayısına insanın ısınacağı bazı işaretler vardır.

Bu kırk günde asgari ihtilat ile, vacipleri ihmal etmiyerek ve birkaç lokma ile yetinecek şekilde durumumu ayarlasam, uyku ve uyanıklığın ihtiyaçları ölçüsünde uykusuzluğu tanzim etsem ve gerekli sözler dışında konuşmamayı prensip edinsem, namaz, ilim, oruç, virdler ve Kur'an tilaveti gibi önceden belirttiğimiz adaba riayet etsem, bir anda muhtelif mücahede ve tedavi şekillerini gerçekleştirmiş ve birleştirmiş olurum. Bütün bunları emri bilmaruf, nehyi anilmünker, Allaha davet, cihad ve eğitimle ilgili bir çalışma veya yoğun bir ilim tedris programı ile düzenlediğim zaman bu ruhi devrenin mahsülü gayet büyük olmaktadır. Sonra her mesele için ayrı bir devre düzenlenebilir. Bu mesele ile beraber diğer vaciplere de riayet edilerek devre gerçekleştirilebilir.

Bu meseleleri uzun devreler halinde tanzim edemiyorsak bile başka şekilde tertib etmemiz mümkündür. İmkan bulmakla beraber devreler halinde tanzim edemediğimiz zaman onu hayati amelle beraber düzenlememiz de mümkündür. Tümü elde edilmeyenin tamamı terk edilmez Cennetin yolu çetindir. Ücret ister. «Allahın malı pahalıdır. Allahın malı Cennettir.» (28)

(27) Tirmizi

(28) Tirmizi

BAŞINDAN SONUNA KADAR SEYR İLALLAH

Normal olarak seyr ilallah, himmetin doğması, yani iradenin Allaha yönelmesiyle başlamaktadır. Bu noktada biraz kapalılık bulunmakta, hatta yanlışlık meydana gelmektedir. Himmetin doğması ve iradenin Allaha yönelmesiyle beraber kamil bir mürşid arama çabasının da başladığını tasavvur edelim. Rasûlülla-hın varisi olan kamil mürşid acaba ne yapacaktır?

Cevap olarak diyebiliriz ki mürşid, herkese duru-muna göre bir seyr gösterir. Üstün kabiliyet sahibi olanlara Rasûlüllahın kamil veraset yolunu öğretir. Daha az kabiliyetli olanı da ondan aşağı bir yolda sey-rettirir. Daha düşük olana da durumuna göre başka bir yol gösterir.

Bu şekilde kendiliğinden meydana gelen halkalar görüyoruz. İlki veraset yolunda seyredenlerin olmak üzere sondan itibaren mübtediîn, havaşi, müteberri-kin ve şeyhin halka çemberinde dönenler olmak üze-re halkalar görüyoruz. Bütün bunların kayıt ve öl-çüleri vardır. Bununla beraber şeyhin feraseti arada yine büyük bir bağ olarak kalmaktadır.

İşte bu seyrin bir şemasıdır. Ancak kamil mürşid bazan bulunmayabilir. Bu taktirde acaba ne yapmak lazımdır? Seyrin şekli nasıl olacaktır?

Bu meselelerin hepsine bu bölümde kısaca değinmek istiyoruz. İleriki bölümlerde de şeyhlik, kâmil mürşid meselesi ile bu manalarla ilgisi olan konular tekrar ele alınacaktır. Bu konularda da birçok hataların ve yanlışlıkların bulunduğunu, hatta mutasavvıfların bütün hatalarının anası sayılacak kadar büyük hataların meydana geldiğini göreceğiz. Bu meseleyi yerine terkederek şimdilik farzedeceğimiz iki mesele üzerinde duracağız.

Birincisi, kamil mürşidin, yani Rasûlüllahın kamil varisi, daha doğrusu Kur'an ıstılahı ile velî mürşidin bulunması, ikincisi de bulunmaması halidir.

Kamil mürşide gelen kişinin marufta itaat kabiliyetine sahip olması lazımdır. «Marufta itaat» sözünü özellikle belirtiyorum. Çünkü marufun dışında itaat caiz değildir. Mürşid gelen insana hal ve durumuna uygun yolu gösterir. Normal bir şekilde ilme ve zikre başlamasını ister. Ancak ilim ve zikirde herkes haline, vaktine ve himmetine uygun düşen biçimde seyreder. İlim ve zikir neticesinde, va'z ortamında, zikir halkaları huzurunda ve müzakere esnasında samimiyet alametleri ve kabul emareleri bu insan üzerinde görülmeye başlar. Daha üstün bir seyir için kabiliyyet derecesini mürşid, bu atmosfer içinde tesbit eder.

Bu aşamada mürşidin tevbe şartlarını ona bildir-mesi, çokça istiğfarın gerekliliğini ona söylemesi ve

kulların haklarından kurtulma zarureti anlatması lazımdır. Yine bu merhalede kişinin, İslâm cemaati meselesi ile, müslümanlara tamamen meyletmenin vacipliğini kavraması gerekmektedir. Çünkü bunlar gerçekleşmeden iman zevkinin kokusunu bile alamaz.

Mürşidin dikkat edeceği hususlardan biri de, kendisine gelen kim olursa olsun, belki ıslah olur ümidiyle kimseyi geri çevirmemesidir. Seyrde ilk merhale budur. O da sülûk eden kişiye nisbetle toprağı sürmek ve tohumu atmak mesabesindedir. Bu merhaleyi bazıları şöyle ifade etmektedir: «Biri gelir de, beni kabul eder misiniz? derse yalancı olsun, samimi olsun onu kabul ederler. Çünkü onu kabul etmek kendileri üzerine borçtur.»

Sonra onu günah işlemekten sakındırır. İlim öğrenmesini, taata devam etmesini, abdesti, namazı ve cemaate devam etmesini emreder. Tevbenin şartlarını öğretir. Mürşidin sohbetine devam etmesini söyler. Sonra iç alemi istikamet kazanıncaya kadar zahir ilimle takviye eder. Mürid üzerinde bu şekilde salah alametleri belirince ikinci merhale başlar.

Bu merhalede müridin nefis mücahedesine düzenli biçimde başlaması ve devam etmesi istenir. Bu da yerinde susmak, hedefi belirli mutedil açlık (oruç), eğitici uzlet ve daha önce gördüğümüz gibi hayırla dolu uykusuzluğa nefisini alıştırmasıdır. Bütün bunlar ekim yapmak için toprağı hazırlamak mesabesindedir.

Mücahede, virdler ve ilim neticesinde nefsinin sıfatları ve hastalıkları mürid üzerinde bu merhalede

görölmeye başlar. İşte o zaman mürşid, müridi uyarır ve gerekli eğitimi verir. Bu merhale tarladaki zararlı otları ayıklama ve yararlı bitkileri koruma me-sabesindedir. Başka bir deyişle, ağacın budanması, budak ve kuru dallardan temizlenmesi durumunda-dır. İnsana nisbetle tehzib ve tezkiye dönemidir.

Bu insan yetiştirme ameliyesine vakıf ve ehil olanlar ne kadar da azdır! Hastalığı sıhhattan ayıran ve bu merhalede kalması ile budanması gereken şey-leri tefrik gücüne sahip olanlar oldukça azdır. Hatta güzeli ve iyiyi öldüren, onun yerine çirkini ihya eden-ler çoktur. Bu meseleye bir daha değineceğiz.' Seyrin bu iki merhalesi konusunda bazıları şöyle demek-te-dir :

•Çünkü müridin onlar (mürşidler) yanında hu-dudu vardır. Bu hududdan dolayı ona mürid adı veril-miştir.

Bu hududun yanında susmak, oruç tutmak ve ge-ce kalkmak gibi virdleri müride gösterirler. Muhtelif illetlerini tesbit ettikten sonra muamelatı ona göste-rirler. Ancak meyvasının çokluğu sebebiyle amellere teşvik ederler.

Çünkü yol, ilim ve ameldir. Bundan sonra umu-lan mevhibelerdir. Taki zahirine bakıp bu işe meylet-tiğini açıkça görünce daha önce hastalıkla malul nef-sine temiz sıfatlar giydirmeye çalışırlar. Bu sıfatlar da doksanbir veya ona yakın bir şeydir.»

Bu ve diğer bütün merhalelerde ilmi seyr ve mü-cahede değişik oranlarda devamlı varolmaktadır. Zi-kirler, virdler ve ameller de devam etmektedir. İbnu

Ata diyor ki : «Nefislerin meydanları olmasaydı, seyrederenlerin seyri gerçekleşmezdi. Yolculuğun bitmesi için ferdle nefis meydanı arasında mesafe belli değildir. Vuslatın yokedeceği bir ayrılık da mevcut değildir.»

Sonra dördüncü merhale gelmektedir. Bu da tohumun meyva vermesi dönemidir. Fıtratın tohumu, talim tohumu, tevhid ve Allahın marifeti tohumu gibi tohumların meyva vermesi devresidir.

Allahın marifeti ne kadar kamil olursa vereceği meyvalar da o kadar çok ve olgun olmaktadır. Onun için bu merhalede iki esas üzerinde durulur : Zevki manaların derinleştirilmesi ve insanın yaşayışında tevhidin meyvalarını vermesi. Unutulmamalıdır ki, tasavvuf baştan başa ahlakıdır ve ahlakta ileri olanın tasavvufu da ileri ve makbuldür.

Allahın marifeti alanında zât, sıfat ve fiillerle fenaya ulaşmak üzerinde ısrarla durulmaktadır. Bunun meyvaları alanında da Allaha tam ubudiyet yanında Onun isimleriyle ahlaklanmak üzerinde çokça durulmaktadır. Bu makamda birçok hatalar, inhıraflar ve şatahatlar meydana gelmektedir.

Bir anda Hak ve halk ile teamülün Şeriata göre en üst derecede gerçekleşmesi ve insanın seyrini ikmal etmesi için seyr devam eder. Bütün bunlarla beraber insan kitap ve sünnet ilmini, nefis tezkiye ve terbiyesi ilmini, müslümanın kendisine ve başkasına lazım olacak ilim ve başka şeyleri bir araya getirdiği zaman bu kişi irşad terbiyesi diplomasını almaya (mürşid olmaya) hak kazanmış olur.

Bundan sonra seyr erbabının dereceleri değişiktir. Bazısı nakib derecesine ulaşarak mürşidle müridler arasında bir bakıma aracı olur. Bazısının amacı öğrenmek ve yaşamaktır. Bazıları ise cemaatin bir ferdi olarak kalır. Onlarla beraber oturur kalkar ve devam eder. Bağlılığı az, sevgisi çoktur. Bu şekilde herkesin seyirdekiderece ve mevkii değişiktir.

Farzedelim ki kâmil mürşid bulunmadı. Nitekim asrımızda galib kanaat budur. Çünkü asrımızda merhum Hasan el-Benna dışında kamil mürşidin şartlarına haiz bir kişinin olduğunu bilmiyorum.

Bu durumda seyr ilallaha devam eden kişinin tutumu, ilim tahsiline ısrarla devam etmek, Rasûlüllaha çokça selat ve selam getirmek, kendisine öğretebilecek kişilerle müzakere yapmak, irşad görevini yüklenenlerin tümü ile güzel geçinmek, ilim ve fıkıh ışığında duyduklarını tahkik edip sağlamlaştırmak ve mutasavvıflar arasında bilinen biat şartlarını iyice kavrayıncaya kadar muayyen bir şahsa biat için bağlanmamak şeklinde olacaktır.

Allahın izni ile bu kişi her hayra ulaşacaktır. Seyhinin elinden geçmediği veya tarikatına intisab etmediği sürece Allahı bilmenin ve Ona gitmenin mümkün olmadığını iddia eden cahil sofuların cahilce sözlerine aldırış etmiyecektir. Çünkü böyle iddialar tam bir cehaletten başka bir şey değildir.

Cenabı Hakkı bilen büyük insanlardan Şeyh er-Rifai şöyle demektedir: «Alimlerle mutasavvıfların nihayeti birdir. Sofuların az ilim ve çok ibadetle ulaştıklarına alimler az amel ve çok ilimle ulaşmaktadır»

lar, İbnu Ata'nın dediği gibi, Allaha ulaşmak, onu bilmenin ilmine ulaşmaktır.»

Bütün bu meselelerde çokça hatalar, yanlışlıklar, muğalata ve sapık yollar meydana gelmektedir. Hata ve gerçekleri gözler önüne serdikten sonra Allahın izni ile seyr ilallahın sahih şeklini idrak etmiş olacağız.

1 — Mutasavvıflar mürid ismini ve fikrini Kur'an-ı Kerimin şu âyetinden almaktadırlar: «Sabah, akşam rablerine (sırf) onun cemalini dileyerek dua edenlerle beraber candan sabret. Dünya hayatının ziynetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbine bizi anmaktan gaflet verdiğimiz, heva ve hevesine uymuş, işinde haddi aşmış kimselere boyun eğme.» (1)

O halde irade Allahın iradesi, mürid de Allahın mürididir. Allahın müridinin alameti de sabah, akşam, yani her vakitte Allaha ibadet etmesidir. Rasûlullahın bizzat kendisi bunlarla oturup kalkması, onlarla bulunup sabretmesi ve dünya hayatının ziynetine rağbet ederek onlar dışında başka şeylere meyletmemesi göreviyle mükelleftir. Sonra, Allahın vahyinden gafil ve nefislerinin arzu ve heveslerine uyarak onlara tabi olanlara itaat etmemekle memurdur.

Ne varki müridleri kendilerinin kulu ve kölesi sayan şeyhlerin bulunduğu şahit oluyoruz. Bunlar şeyhin irade mefhumunu çokça büyütmeyle beraber talebelere de bu iradenin kimden olduğunu ve cevherinin ne olduğunu bile duyurmazlar. Bunun yanında talebe veya müridlere karşı büyüklük tasladığı ka-

(1) Kehf : 28

Kâfir dünyaperestlerin yanında da o kadar küçüldüğünü, bazıları arasında müminler aleyhine kafirlere itaat ettiğini ve müslümanlara harp ilan ederek kafirlere yakınlık için çalıştığını maalesef görüyoruz.

2 — Kâfir, münafık ve fâsıklardan ilgiyi keserek müminlere ve islâm cemaatine meyletmedikçe, dostluk ve yakınlığı sadece onlara hasretmedikçe seyr ilallah olmaz ve gerçekleşmez. Rasûlüllah buyuruyor : «Müslüman cemaate ve onların imamına bağlanmandır.» (2)

Öyle şeyhler görüyoruz ki müridlerinin kendilerine bağlılıkları devam ettiği sürece küfre ve kafirlere dostluk ve yakınlıkları kendilerini hiç rahatsız etmemektedir. Bütün endişe ve çabası, müridlerinin kendisine bağlılığının devam etmesidir.

Daha acıklısı, müridlerinin müslümanlara dostluğunu duyunca küplere binen ve onları koğarak terkeden şeyhlerin mevcut olmasıdır. Aksine de İslâm düşmanlarına meyil veren ve destek sağlayan müridler için ses çıkarmamaları ve bunu memnuniyetle karşılamalarıdır.

3 — İlim ve zikir olmadan seyr ilallah olmaz. Böyle olmasına rağmen bazı şeyhlerin, müridlerine ilim ve zikirden birşey vermediğini, sanki İslâmın kendisi imis gibi onları ömür boyu bazı şahısların usaklığına bıraktığını görüyoruz.

4 — Mücahede meselesinde de insan ifrat ve tefritle karşılaşmaktadır. Ya sünnete muhalif aşırı bir

mücahede veya nefsin bütün arzularına harfliyyen bağlılık gibi bir ifrat ve tefrit. Öyleki, seyr ilallahı iddia eden bazılarının işlediği fısk ve fucurdan yeryüzünün bile feryat ettiğini görüyoruz.

5 — Şeyhlerin ifrat ve tefritinden ve irşad konusunda iddia, hata ve koyu tassubtan geçmek ne mümkün! İleride ayrıntılı olarak bu konu üzerinde duracağız. Nice şeyhler vardır ki müridlerinden mutlak itaat istediği halde kendisinin takvasının olmadığı gibi asrın gerektirdiği şuur, terbiye ve ilmi de benliğinde toplamamıştır. İyi bir müslüman olmanın yanında, çağımızın gerektirdiği şuur, tecrübe ve ilmi benliğinde toplayan kimselerin ancak kamil mürşid olabildiği bu devirde, bu nevi insanlar nasıl mürşid olabilir! Kaldık ki bu asırda, adı geçen kemâl özelliklerini benliğinde toplayan hemen hemen kâmil mürşid yok gibidir.

6 — Hastalıkların tedavisi üzerinde duran kişiler ne kadar da nadirdir! Daha doğrusu hastalıkların kaynağına nüfuz edebilenler gerçekten azdır. İşin kötüsü, hastalığı sıhhat ve sıhhati hastalık sayanlar oldukça çoktur. Asrın ve müslümanların hastalıklarını da bilen ve üzerinde duranlar pek azdır.

Hastalığı sıhhat ve sıhhati hastalık sayanlara göre cihad için şevk duymak bir hastalıktır. Allahın sözünün üstün olması için çalışmak kötülüktür. Hatta bunu ağıza almak bile guslü gerektiren bir cünubluktur. Allah cehaletin kökünü kurutsun! Bunların pek çoğu ne kayıt, ne zapt tanır, ne de kamil bir islâmi hayata doğru seyri bilir.

7 — Seyr ilallah konusunda cehalet ve hakla batılın karıştırılmasından çok ne var! Esasında seyr ilallah bir cümle ile özet olarak «nefsin âdi bir halden üstün bir hale intikali ve Allaha dair sahih bilgi sahibi olmasıdır.»

İbnu Ata şöyle demektedir: «Nefislerin meydanları olmasaydı seyredenlerin seyri gerçekleşmezdi. Allaha vasil olmak, ona dair sahih ilme sahib olmaktır. Yoksa Cenabı Hakkın herhangi bir şeye ulaşması veya herhangi bir şeyin ona yetişmesinden kendisi münezzehtir. Kişinin ona yakınlığı, gerçekten yakınlık kazandığını müşahade etmesidir.»

Birçokları küfrü Allaha vuslat kabul etmekte ve vehimler içinde boğulmaktadır. Birçokları, diyoruz. Çünkü bu durumda olanlar az değildir.

8 — Bazıları seyr ilallahla beraber gurura kapılmakta ve âliminden zahidine, avamından abidine kadar halkı küçümsemeye başlamaktadır. Dahası, gurur, kibir, böbürlenme ve bilgiçlik taslama duyguları kabarmaktadır. Bu halleriyle Hz. Muazın şu sözünü hatırlatmaktadırlar: «Sizden sonra fitneler olacak. Bu fitnelerde mal çoğalacak ve kadın erkek, büyük küçük, hür ve köle, münafık ve mümin herkes Kur'an okuyacak şekilde Kur'an yayılacak. Öyleki kişinin biri çıkıp da, «İnsanlar niçin bana tabi olmuyor, halbuki Kur'anı okudum. Bunlara başka bir şey uydurmadıkça bana tabi olmazlar» diyecektir. Onun uyduracağından sakının. Çünkü dalaletin bizzat kendisidir.»

9 — Allahın marifetinden muayyen bir ahlak ve belirli bir bağlılık doğmaktadır. Bütün bunlar sün-

nette belirlenmiştir. Ama bu ahlakın ve bu bağlılığın rağbet gördüğü muhitler günümüzde oldukça azdır.

Rasûlüllahın ashabı hayatlarını cihadla geçirdiler. Her tarafta şehid düştüler ve her yere defnedildiler. Ama bu ahlaka ve bu bağlılığa riayet etmeyenlere göre cihadı düşünmek başlı başına bir suçtur. Halbuki ashabın ahlakı malumdur. Bu ahlaka karşı çıkanların üzerinde _____ ashabın üzerinde durduğu şeylerden bir eser bulunmamaktadır.

10 — Halkın en cahili olduğu halde insanları irşad etmeğe kalkışan ve bu görevi yüklenenler oldukça fazladır. Halbuki bu makamda Rasûlüllahın ilim, amel ve halini yaşamıyanların işi üzerlerine alması doğru değildir.

11 — Seyr ilallahın yanında, toplanma ve irşad gibi birtakım işler bulunmakta ve bunlar birtakım adabı gerektirmektedir. Bu işlerden her biri ile ilgilenen şahıslar için özel bir gayret görülmektedir.

SEYR ALANLARI ve YARDIMCI ÂMİLLER

Halkın Allaha ve seyr ilallah'a yönelmesi bazı hallerde açıkça müşahade edilmektedir. Aynı şekilde seyr ilallah'a sülûk eden ferdin bazı anlarda tembellik illetine maruz kaldığı bilinmektedir. Bu da her insan için olağan bir şeydir. Ferdin Allaha yönelmesini hızlandıran veya gevşeklik halinde himmetini artıran haller de çoktur. Mesela, ilim için, Kur'an tilaveti ve zikir için bir araya gelmeyi, irşad, seyr ilallahla ilgili kitapları mütalaa etmeyi, salih kimselerin hayatlarını okumayı sayabiliriz.

Unutulmamalıdır ki bu meselelerin bir kısmı bazı hallerde bir farzın yerine gelmesini sağlamakta, aynı zamanda seyr için şevki artırmakta ve farz bir ilim için toplanmak gibi himmeti tazeliyerek güçlendirmektedir. Toplanma, irşad, seyr ilallahla ilgili ve salih kimselerin hayatlarını anlatan kitapları mütalaa meselesinde gözönünde bulundurulması gereken hususlar vardır. Nitekim bütün bu meseleler seyr ilallah için teşvik rolünü oynamaktadır. Aynı şekilde gösterilmesi gereken birtakım hatalar da beraberinde meydana gelmektedir.

Bu hususlara girmeden önce iki meseleye işaret etmek istiyoruz :

Birinci mesele : Rasûlüllah buyuruyor : «Çalışan herkesin bir gayreti ve bu gayretin tembellik anı vardır. Şayet kendini doğrultur ve çabayı devam ettirirse kurtulması umulur. Yok, parmaklarla gösterilirse onu artık hesaba katmayın.» (1)

Seyr ilallaha sülûk eden bir insanın nefsine devamlı dikkat etmesi ve iyi idare etmesi lazımdır. Nefsinde bir tembellik veya gevşeme gördüğünde daha az amelle devam etmeye çalışır. Bu kadarını da yerine getiremediği zaman onu sonradan telafi etmeye gayret eder.

Gevşeklik anında, nefsini idare etme şekillerinden biri olarak az sonra üzerinde duracağımız seyri teşvik amillerinden faydalanır. Buna göre seyri teşvik amilleri, esasında seyr ilallah konusunda nefsi idare etmenin bir cüzüdür. Ancak tamamı demek değildir.

İkinci mesele : Her kalbin amellere katlanma gücü değişiktir. Kalbe gücü üstünde yüklenecek olursa bir arızaya veya aksamaya sebep olabilir. Nefis de aynı durumdadır. Gücü üstünde yüklendiği veya zaruri yahut mübah olan ihtiyaçları karşılanmadığı zaman sahibine galip gelmektedir. Bu meselede alan ve ya veren durumunda olduğumuz zaman bu duruma daima dikkat etmemiz gerekmektedir. Hadisi şerifte şöyle buyurulmaktadır : «Amellerden işliyebileceğiniz

(1) Tirmizi

kadar yüklenin. Allaha yemin ederim ki siz usanırsınız ama Allah usanmaz.» (2)

Başka bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır: «Amelleri tam işleyiniz ve mutedil olunuz. Biliniz ki hiçbir kimse ameliyle cennete girmiyecektir. Siz de ya Rasûlüllah? diye sorulunca, evet, ben de. Allah mağfiretiyle sarmadıkça ben de giremem, buyurdu.» (3)

Seyri teşvik eden âmiller konusunda, bunlardan bazılarının nefse ağırlık vermesi halinde diğer bazılarından beklenen gayenin aksine dönüşmemesine veya belirlenen haddi aşmamasına dikkat etmemiz lazımdır. Herbirinin hikmetini de esas olarak bilmek gerekmektedir. Bizzat toplanma meselesine birçok maslahatların terettüb ettiğini gözönünde bulundurarak önce ondan başlıyor ve sözü biraz geniş tutuyoruz.

1 — Toplanma :

Toplanmanın İslâm'da büyük önemi vardır. Çünkü ona çok güzel sonuçlar terettüb etmektedir. Hatta bazı farzları, vacipleri yahut sünnetleri yerine getirebilmek için toplanmak zaruridir. Yine toplanmanın sağlayacağı birçok hayırlar bulunmaktadır. Mesela, namaz ve özellikle cuma namazı için, bayram namazları için toplanmak, müslümanları yakından ilgilendiren bir mesele için toplanmak, ilim, zikir veya ders müzakeresi için toplanmak gibi. Bu toplantılar hem

(2) Şeyhan (Buhari ve Muslim), Malik, Nesai, lafız Muslim'indir.

(3) Kütübü sitte (Altı Hadis Kitabı).

zarurî hem de bunlardan bir çok faydalar meydana gelmektedir.

İlim için toplanmaya Kur'an, Sünnet yahut Kur'an ve Sünnetin diğer ilimleri, Arapça, Fıkıh, Tevhid, Ayıklanmış Tasavvuf, Usulü Fıkıh, Siyer ve İslâm Tarihi gibi ilimler yanında modern islâmi araştırma ve çalışmalar, İslâma karşı düzenlenen komploları tanıma ve davet fıkıhı gibi ilim dalları girmektedir. Müslümanların ve İslâmın ihtiyaç duyduğu bir meseleyi inceleme ve araştırma maksadiyle toplanmak da ilim için toplanmaya dahildir. İster umumi veya hususi bir halka, ister geçici veya düzenli bir toplanma şeklinde olsun sürekli veya geçici bütün toplanmalar ilim için toplanma statüsüne dahildir. Bu konuda esas, Muslim'in rivayet ettiği Rasûlüllahın şu hadisidir.

«Allahın evlerinden birinde toplanan ve aralarında Allahın kitabını tilavet ederek ders okuyan her kavim üzerine Allahın sekineti iner, rahmet kuşatır, melekler her taraftan ihata eder ve Cenabı Hak onları nezdindekiler arasında zikreder.»

Allahın kitabı için toplanmaya sekinetin inmesi, rahmetin kuşatması, meleklerin ihata etmesi ve toplananları Allahın nezdindekiler arasında zikretmesi şeklinde terettüb eden neticelere ve meydana gelen meyvalara dikkat edelim!

Mesela, rahmetin kuşatmasına kalblerin ülfet ve ittihadı terettüb etmektedir. Cenabı Hak buyuruyor: «Onlar ihtilaf edici bir halde devam edip gideceklerdir. Rabbinin rahmet(ine mazhar) ettiği kimseler

müstesna.» (4) Rahmete mazhar olanlar ihtilafa düşmiyenlerdir. Allahın kitabı için toplanmak, Onun rahmetine mazhar olmaktır.

Sekinetin inmesine de imanın ziyadeliği terettüb etmektedir. Cenabı Hak buyuruyor: «O, müminlerin yüreklerine -imanlarını katmerli bir iman yapmak için- sekineti (manevi kuvveti) indirendir.» (5)

Bu söylediklerimiz için toplanmanın direkt Kur'anla, Kur'an hizmetiyle, Kur'anın hedeflerini gerçekleştirme ile veya ferdi Kur'andan alıkoyan şeylerden koruma ile irtibatı vardır. Hepsi de ilim için toplanmanın kapsamına girmektedir. Rasûlullah buyuruyor: «Cennet bahçelerine uğrarsanız eğleniniz. Nedir cennetin bahçeleri ya Rasûlullah? diye sorulunca, zikir meclisleridir buyurdu.» (6)

Bu hadisi bazıları ilim, bazıları da zikir için tahsis etmişlerdir. Şu hadiste de ilim halkasına katılmanın Allahın himayesine girmek olduğu belirtilmektedir: «Bir ara Rasûlullah mescidde otururken üç kişilik bir grup geldi. İkiisi Rasûlüllaha giderek yanında durdular. Biri oturanlar halkasında boş bir yer buldu ve oraya oturdu. Diğer de arka tarafa oturdu. Üçüncüsü ise çekip gitti. Rasûlullah sözünü bitirince şöyle buyurdu:

Bu üç kişiyi size bildireyim mi? Biri Allaha sığındı. Allah da onu korudu. Biri de utandı, Allah da on-

(4) Hûd : 118 - 119

(5) Feth : 4

(6) Tirmizi

dan utandı. Diğer de yüz çevirdi, Allah da ondan yüz çevirdi.» (17)

İlim için toplanmaya himmetlerin tazelenmesi, yeni bir hükmün öğrenilmesi veya bilinmesi gereken bir meselenin bilinmesi gibi birçok hayırlar terettüb etmektedir. Bütün bunlar da ilmin sahih, niyetin ihlaslı ve ilim üzerinde çalışanların samimiyetine bağlıdır. Çünkü bu toplanmada sohbet, telakki ve salih kalb halinin kazanılması gerçekleşmektedir. Bütün bunlar seyr ilallahda yardımcı olmaktadır.

Nitekim şöyle demişlerdir: «Hasta, doktora mü-lazemet ettikçe şifa bulması ümid edilir.» Hakim olan mürebbi ilim için toplanmayı nasıl tertib edeceğini bilir. Hususi ve umumi halkalar şeklinde herkes kendisi için gerekli olan ilmin peşinde koşacak şekilde bu toplantılar düzenlenir. Her zaman seyredenlerin kabiliyetleri gözönünde bulundurulur. Öğüt kazandıran önemli toplantıların düzenlenmesine de dikkat edilir. Bu oturumlarda özellikle Rasûlüllahın sünnetine ve ashabın siyeri (hayat ve yaşayışları)na ağırlık verilir.

Şeyhan ve Tirmizi Şakikten şöyle rivayet etmektedirler: «Abdullah her perşembe halka vaz ediyordu. Adamın biri ona: Ya Eba Abdurrahman, hergün bize vazetseydiniz, deyince şöyle dedi: Bunu şunun için yapıyorum. Bir kere sizi usandırmak istemiyorum. Sonra Rasûlüllahın bize yaptığı gibi haftada bir size vaz ediyorum. Çünkü o da usanmamızı istemezdi.»

Buhari de İkrime bin Abbastan şöyle rivayet et-

(7) Şeyhan, Malik ve Tirmizi

mektedir : «Haftada bir cuma günü halka vazet. İster sen iki defa, en çok üç defa vazet. Halkı bu Kur'andan usandırma. Halk kendi arasında konuşurken senin, konuşmalarını keserek anlatmaya başlamayı ve halkı usandırmanı istemem. Önce dinle. Arzuları olduğunu ve senden va'z istediklerini görürsen kendilerine vazet. Secili dualardan sakın. Rasûlüllah ve ashabının bunu yapmadığını gördüm.» Her grubun himmet ve kabiliyetine göre halkalarda seyretmesine mürebbinin dikkat etmesi gerekir.

Yine zikir için toplanılır. Bunun dayandığı mesned de, Buhari ve Muslimin Ebu Hureyre'den rivayet ettikleri şu hadistir : «Allahın melekleri vardır, yolları dolaşır ve zikir ehlini ararlar. Allahı zikreden bir zümre gördüklerinde şöyle seslenirler : Aradığınız burada, ihtiyacınızı görünüz. Dünya semasına kadar onları kanatlarıyla ihata ederler. Rableri durumlarını daha iyi bildiği halde onlardan sorar : Kullarım ne istiyor? Şu cevabı verirler : Allahım, seni tesbih, tahmid ve temcid ediyorlar. Yine sorar : Beni gördüler mi? Hayır görmediler, derler. Ya beni Görselerdi? der. Seni görselerdi daha çok ibadet eder, hamdeder ve temcid ederlerdi, derler.

Ne arzu ediyorlar? diye sorunca, senden cennet istiyorlar, cevabını verirler. Onu gördüler mi? diye sorar. Hayır Rabbiniz, vallahi görmediler, derler. Ya onu görselerdi? der. Görselerdi daha çok ister, fazla ilgi gösterir ve rağbet ederlerdi, cevabını verirler.

Neden istiaze ediyorlar? diye sorar. Cehennemden, cevabını verirler. Cehennemi gördüler mi? diye

sorar. Hayır, vallahi görmediler, derler. Yâ onu gör-selerdi ondan daha fazla korkar ve kaçarlardı, derler.

Şahid olun onları bağışladım, der. Sonra bir me-lek şöyle seslenir : Aralarında falan kişi bulunmakta-dır. Onlardan olmayıp bir ihtiyaç için gelmiştir. Cena-bı Hak şöyle buyurur : Onlar bir araya gelmişlerdir. Kendileriyle beraber oturan da şekavet görmiyec-ktir.

Bu hadisten de öğreniyoruz ki Rasûlüllah zikir için toplanmayı teşvik etmiş ve zikir halkasında tes-bih, tehlil, tekbir tahmid ve dua yapılacağını belirte-rek yolu göstermiştir. Bir zümre «sübhanallah elham-du lillah lâilâhe illallah vellahu ekber» tesbihleri üze-rinde bir araya gelip oturumunu dua ve istiaze ile bi-tirirse hadisi şerifte belirtildiği gibi toplanma sünne-tini yerine getirmiş sayılır.

Bunun sünnet olduğunu, yani sünnette subutunu münakaşa edenler, az önce belirttiğimiz hadisin bedi-hi manasına aykırı davranmaktadırlar. Zikir için top-lanma sünneti böyle sahih bir hadiste varid olduğu gibi bunu gösteren başka naslar da vardır. Mesela, Muslim, Tirmizi ve Nesai'nin Ebu Said'den, o da Mu-aviye'den rivayet ettikleri şu hadis bu naslardan bir tanesidir :

«Rasûlüllah ahabın bir halkasına çıkageldi. Ne oturuyorsunuz? dedi. İslâma hidayet ettiğine ve bize ihsanlarda bulunduğuna karşılık olarak Allahı zik-retmek ve ona hamdetmek için oturuyoruz, dediler.»

Yine Taberani Kebirinde hasen isnadla Rasûlül-lahtan şöyle rivayet etmektedir : «Cenabı Hak kıya-

met günü bazı cemaatler diriltecektir. Yüzleri inci gibi parlak ve nurludur. Halk onlara gıpta eder. Ne peygamberdirler, ne de şehiddirler.

Bunu duyan bir arabi dizüstü çökerek şöyle dedi: Ya Rasûlallah, onları bize tavsif edin tanıyalım. Rasûlüllah buyurdu :

Bunlar değişik kabile ve ülkelerden Allah için sevişen ve Allahın zikri için toplanıp onu zikreden kimselerdir.»

Bu gibi nasslara dayanarak mutasavvıflar zikir halkaları üzerinde ısrar etmişlerdir. Bu nasslara kıyas ederek de birtakım zikirler ve tarikatlar meydana getirmiş ve işi gittikçe genişletmişlerdir. Bunun için türlü zikir halkaları tanzim etmişlerdir. Öyleki her şeyhin bir tarikatı ve ayrı ayrı zikir çeşitleri meydana gelmiştir.

Bir kısmı şiiri de zikre kırıştırmıştır. Ayakta, oturarak, hareket ederek birtakım hareketlerle beraber şiirle zikir şekillerini sanat haline getirmişlerdir. Bunun neticesi olarak büyük bid'atlar, tepkiler, sayısız ihtilaflar ve uzun tartışmalar meydana gelmiştir. Bütün bunlar, delilleri açık sınırlara bağlı kalmamanın neticesi olarak meydana gelmiştir.

Merhum Hasan el-Benna günlük zikir için toplanmayı müslümanın edebinden bir cüz saymıştır. Bunun için büyük vazifenin virdini derlemiştir. Küçük vazifede de ihtisar etmiştir. Vird bir sünnet olmasına rağmen bazıları onun için toplanmayı ve halkı toplamayı yadırgamışlardır. Halbuki bu yersiz bir yadırgamadır.

Bir defasında yadırgayanlardan birine şöyle dedim : Farzet ki bir sahabi Rasûlüllaha mülazemet ediyordu. Rasûlullahın sabah akşam mendub olarak okuduğu virdleri ondan dinliyordu. Sonra bu sahabi dinlediklerinin hepsine bağlı kaldı ve hepsini bir araya getirdi. Bununla günahkar olur mu?

Yine ashaptan biri, halkı bunlara davet etse veya kendileri bir araya gelmek istese, Rasûlullah prensip olarak zikri ve zikir için toplanmayı teşvik ettikten sonra bunlar günah işlemiş sayılır mı?

Her halükârda mürebinin ihtiyaç ve kabiliyetlere göre haftada bir veya daha fazla zikir toplantıları düzenlemesinde büyük yararlar vardır. Bütün bunlar için sağlam delil Rasûlullahın sözleridir. Özellikle maddenin ruha galip geldiği ve kalbin ihtiyacının büyük olduğu bu asırda bunun hayırları daha büyük olmaktadır.

Mutasavvıfların itiyat ettikleri zikir halkalarına karşı tavrımız fakihlerin tavrıdır. Öyle görülüyor ki fakihler bu halkalarda meydana gelen birtakım şeylerden pek memnun değildirler. Onlar hakkındaki ifadeleri de katıdan yumuşağa kadar değişmektedir. Fıkhi bir yönü bulunan bir fiil için hiçbir kimse ile çekişmeye girmeyeceğiz. Nerede olursa olsun hareket noktamızın daima sünnet olması en büyük dileğimizdir.

Fakihlerin tasvib edeceği zikir halkalarının kurulması için çalışıyoruz. Halkı da fakihlerin tasvib ettikleri bu zikir halkalarına davet ediyoruz. Fıkhi bir yönü bulunan herhangi bir tasarruftan dolayı da

kimse ile çatışmaya girmiyoruz. Sadece kötü bir mücadelede vardırırmıyacak şekilde ona bakış açımızı anlatmaya çalışırız.

Ülkemizin alimlerinden birçoğu «Rasûlüllaha selat meclisleri» dedikleri zikir halkalarını tasvib etmekte ve memnun kalmaktadır. Bu toplantılarda halk bir araya gelir. Her biri kendi başına Rasûlüllaha selat ve selam getirir. Sonra biraz Kur'an okurlar. Daha sonra lâilâhe illallah diyerek zikrederler. En sonunda dua ile bitirirler.

Bazıları bunu cuma sabahı, bazıları da başka zamanda yapmaktadır. Birkısmı da buna ilaveler yapmış ve yadırgamaya yolaçan değişikliklere gitmiştir.

Her halükârda fıkhnın ve ilmin tasvib ettiği, açık delillere dayanan ve seçik esaslara göre seyreden makbul zikir halkalarına ihtiyacımız vardır.

Yine iki veya üç kişinin kendilerini Allaha yaklaştıracak şeyleri müzakere için bir araya geldikleri toplanma şekli vardır. Bu toplanmaların dayanağı da İbnu Revaha'nın hadisidir. Ashabtan birine rasladığında, «Gel, bir saat Allaha iman edelim» derdi. Bu konuda Rasûlüllah şöyle buyurmaktadır: «İbnu Revaha'ya Allah rahmet eylesin. Meleklerin iftihar ettiği meclisleri sevmektedir.»

Müzakere de iki mümin kardeş arasında olduğu gibi mürebbi ile seyr ilallaha sülûk eden biri arasında da olabilir. Müzakere yerlerini de zaten saymak mümkün değildir. Bütün şekilleriyle islâmi toplantılar, namaz, hutbe, vaaz, ilim, zikir ve müzakere gibi

bid'ata sapmıyan her çeşit toplantı insanı seyr ilallah-
ha teşvik ederek takviye etmektedir.

Onun için ashabı kiram, kişinin sahra ve benzeri yerlere çekilerek insanlardan uzlet içinde yaşamasını çok ciddi haller dışında mekruh saymışlardır. Çünkü buna hayırdan mahrumiyet ve kaba bir tabiat gibi sonuçlar terettüb etmektedir. Hadisi şerifte «Kim kaba olursa...» buyurularak zemmedilmektedir. (8)

Toplantı işlerini düzenlerken mürebbinin halkın durumunu, seyredenlerin ahvalini ve bunun dini ve cibeleriyle dünyevi amellerine etkilerini gözönünde bulundurması lazımdır. Bütün muamelelerinde, yumuşaklığa dikkat etmelidir. Çünkü müslümanın edebi budur. «Cenabı Hak rıfk sahibidir. Bütün işlerde rıfkı sever.» (9) «Cenabı Hak rıfk sahibidir ve rıfkı sever. Kabalık veya başka bir şey için vermediği mükafatı rıfk (yumuşaklık) için vermektedir.» (10)

«Rıfk bulunduğu her şeyi süsler. Bulunmadığı şeylerin de kötüleşmesine sebep olur.» (11) «Rasûlullah iki şey arasında serbest olduğu zaman günah olmadıkça daima kolay olanı tercih etmiştir.» (12)

Başka bir konuya geçmeden önce iki hususa işaret edeceğiz :

Birincisi : İlim, zikir veya müzakere için yapılan toplanma yahut oturumun yararlı olduğunu gösteren

(8) Ebu Davud, Tirmizi ve Nesai

(9) Muttefekun aleyh

(10) Muslim

(11) Muslim

(12) Muttefekun aleyh

alamet, katılan kişilerin iman ve hâl bakımından daha iyi ve mükemmel ayrılmalarıdır. Ancak, bunu salim bir kalb sahibi olan kişiler hissedebilir. Zaten hasta kalbin hastalığı devam ettiği müddetçe onun his ve duyguları muteber değildir.

İkincisi : Bu bölümde, toplanmayı, seyri teşvik ve takviye eden âmillerden bir âmil olarak zikrettik. Bu da görülen ve bilinen bir şeydir. Mesela, birimiz nefsi gaflet veya fetret (gevşeklik) halinde olan yahut Kur'anî ve diğer virdleri bulunmıyan yahut nefsi bu gibi şeylerden nefret eden bir kişinin salih bir kimse ile ilim, zikir veya müzakere meclisinde bulunmasını bir denesin. Sonra nefsinin Allaha yönelişini mülahaza etsin. Tecrübe ile sabittir ki yönelişi daha fazla olacaktır. Hatta birçokları için toplanma yeni bir başlangıç noktası durumunda olacaktır. Cuma namazı ve hutbesinin farz olmasının sırlarından biri de bu olsa gerektir.

Onun için olağan durumlarda müslümanın, ilim ve zikir halkalarıyla ilgisinin bulunması, salih kişilerle müzakere etmesi kendisi için büyük önem taşımaktadır. Kamil mürşid ve mürebbilerin bunu gözönünde bulundurması lazımdır.

2 — İnşad : (13)

Rasûlüllahın hayatında, ashabı kiram iş yaparken, bazan da yol yürürken nağmeli şîr söylediği bilinmektedir. Bazan Rasûlüllahın da bu nağmeli söy-

(13) İlahî, şîr, marş ve benzeri şeyleri okumak ve terennüm etmek

leyişe katıldığı olmuştur. Aynı şekilde ashabı kiram şiir de söylemiştir. Bu şiirin bir kısmı da iş veya yürüme esnasında cariyeye veya erkekler tarafından söylenmiştir. Araplarda nağme ile şiir söylemek bir gelenektir. «Şiir söylemiyorsan bile şiir terennüm et.» sözleri meşhurdur.

Ancak ashabı kirâmın her zaman değilse de genellikle dinlediği Kur'an-ı Kerim olmuştur. Şiir söyleme veya terennüm etme de vakıa olarak meydana gelmiştir. Lakin bu terennüm veya söyleyiş bir münasebetle; bir dinlenme, bir sevinç veya bir düşün esnasında olmuştur. İbnu Kesir'in İbni Mes'ud'dan zikrettiği hadiste Rasûlüllah şöyle buyurmuştur: «Birinizin ayaklarını üstüste atarak Bakara Suresini bıraktığını ve şiir söylediğini görmiyeyim. Evlerin en değersiziz Allahın kitabından hâli kalan evdir.» (14) Bu da gösteriyor ki ashabı kiramın esas dinlediği şey Kur'an-ı Kerimdir.

Şiirin de bir yeri olmuştur. Ancak hayatlarında bu, yemekteki tuz mesabesinden öteye geçmemiştir. Şiir de okumuşlardır. Ne varki mühim işler ve olaylarla dolu onların hayatında çok nadir olmuştur.

Mutasavvıfların en fazla yadırganan taraflarından biri de budur. Çünkü şiir okuma ve güzel ses dinleme, mutasavvıfların hayatında ashabı kiramın hayatı ile mukayese kabul etmiyecek kadar fazla olmuştur.

Ashabın hayatında şiirin, küfre karşı savaş ve cihad şevklerini dile getirme gibi temalarla günlük

(14) Nesai ve İbnu Murdeveyh

hayatlarını dile getirdiğini görüyoruz. Yani onların hayatında şiir, islâmi hayatın bütün alanlarına şamil-dir. Bazan islâmi duyguları coşturuyor, bazan cihad heyecanını yükseltiyor, bazan da vatana duyulan iştî-yakı ifade ediyor, müslümanların bir kahramanlığı-nı anlattığı gibi bazan da içli bir mersiye veya Al-laha gönülden bir yöneliş ifadesi oluyordu.

Mutasavvıflardan büyük bir kesim iyi bir niyetin ifadesi olan duyguları tahrik eden şiirleri okumayı tercih etmiştir. Bununla beraber bir müslümanda uyandırılması gereken bütün duyguların tahrik edil-mesine dikkat edilmemiştir.

İslâmi hareket bu boşluğu doldurmuş ve noksan-lığı gidermiştir. Ancak İlahi sevgi ve ruhî vecd duy-gularını tahrik etmeyi ihmal etmiştir. Halbuki bunla-rın hepsinde merhum el-Benna'nın büyük gayreti ol-muş ve bazan böyle şeyleri kendisi yapmıştır. Nitekim bunun üzerinde durduğunu bizzat görenler bize nak-letmişlerdir. Bu noktayı da kayda değer görüyoruz.

Arap şiiri veya başka şiirde genel olarak mecaz, kinaye ve remz bulunmaktadır. Manevi bir manayı hissi bir uslubla ifade etmektedirler. Yani mücerred manaları da müşahhas varlıkları anlattıkları uslubla ele almaktadırlar. Herhangi bir cihete hitap etmek için söylenen bir beyiti başka cihetlere hitabederken rahathkla kullanabilmektedirler.

Arapların hitap ve tahayyül uslubları çoktur. Me-sela, ölü bir kimseye diri imiş gibi tasavvur ederek hi-tap etmekte, cansız bir varlığa akıllı bir varlık gibi seslenmektedirler. Bu ve buna benzer uslubların hep-si arap şiirinde mevcuttur.

Asrı Saadet şiirinden mesela ölüm döşeginde ve kendisinden uzakta bulunan Rasûlüllaha iştiyakını dile getiren Zeyd el-Hayr'ın şu beytini zikredebiliriz. «Beni ziyaret edenler keşke ziyaret etmeseydi. Ama bana görünmiyenler keşke ziyarete gelse!» Ka'b bin Zuheyr de kardeşi Cubeyr'e şöyle seslenmektedir: «Onunla memur olan sana kana kana bir kâse içirdi. Me'mun olan sana ondan çokça indirdi.» Burada Ka'b, Cubeyr'in aldığı hidayeti bir şaraba benzetmekte ve hidayeti sunan Rasûlüllahı da bir sakiye teşbih etmektedir. Bütün bunlar araplarda anlatım uslubunun bir parçasıdır.

Bu noktadan hareketle mutasavvıflar manevi şeyleri, hissi (maddi) şeylerle anlatmaya çalışmışlardır. Mesela, içki sözünü bazı manaları ifade etmek için kullanmışlardır. Sarhoşluk lafzını yine bazı manaların ifadesinde kullanmışlardır. Sonra işi gittikçe genişletmişler ve âliminden cahiline kadar haklı tenkid ve yadırgamalara hedef olmuşlardır. Bu kadar ifrata kaçmaları sebebiyle bazan şirk ve küfürle bile itham edilmişlerdir. Bunun neticesi olarak birçok işlerde uzun tartışmalar meydana gelmiştir.

Şüphe yok ki Arapçanın genişliği ve eda şekilleri hurufatçıların tutunacakları birçok kaypak noktalardan sızmalarına zemin hazırlamıştır. Muhakkak ki hurûfatçılık, edebiyat ve duygulanma meselelerinde ideal anlam yolu değildir.

Âlimin kabul edeceği ve hurufatçıların karşı çıkamayacağı, aynı zamanda avamın yanlış anlamalarına meydan vermiyecek bir sınır (ölçü) vardır. Bu ölçüyü

araştırıp bulmak, yaymak ve geçerli kılmak için çalışmak lazımdır.

Mutasavvıflar inşad sistemini kabul ederken bir noktayı daha gözönünde bulundurmuşlardır. O da nefse hoş gelen bir eda ve tarz ile hak arzedildiği zaman onu daha çok ve daha rahatlıkla kabullenmesidir. Onun için seyre yeni başlıyan bir insan için bu noktaya riayet ederek inşadı kabul etmişlerdir. Çünkü nefsinin güzel sese rağbet ve meyletmesi yolu ile hakkın bazı manalarını da yavaş yavaş kabullenmesi mümkün ve muhtemel olmaktadır.

Yine inşadı, kişinin Allah ve Rasûlullah sevgisi gibi sahip olduğu üstün mana ve değerlere karşı ilgi ve yatkınlık dercesini belirliyen bir ölçü kabul etmişlerdir. Seyr ilallahı şiire dökmeye gayret etmişlerdir. İnsan bu şiiri dinliyerek makamının derecesini tanır ve daha üstün bir makam için, himmeti gayrete gelir.

Şüphe yok ki müzik ve şiir dinlemenin insanda duyguların oluşmasında etkisi vardır. Mutasavvıflar da inşad yolu ile birtakım duyguların takviyesi işinde başarılı olduğu gibi muvaffak olamadıkları yerler de pek çoktur.

Mutasavvıflar fışk dolu birtakım işler yerine mübah olanın konulmasında büyük rolleri olmuştur. Onun için son zamanlarda halkın durumu iki ayrı şekil almış gibidir. Fışk ehli neşe ve sevinç günlerinde şarkı ve müzik dinler olmuş, hayır ehli ise onun yerine inşad ve terennümü kabul etmişlerdir. Rasûlullah da düğünlerde Ensar'ın gönlünü okşayacak ve bu

konuda esas kabul edilecek şekilde inşadı teşvik etmiştir.

İslâm tarihinin seyri ile beraber inşad meselesine de birçok şeyler karışmıştır. Birçokları ona sayısız manalar yüklemiştir. Her tarikatın ve her ülke halkının bir inşad uslubu ve ona bağlı âdetleri meydana gelmiştir. Hatta her tarikatın kendine delalet eden sembol bir marşı olmuştur. Bütün bunlar arasında söylenen bazı manalar ve ortaya çıkan yeni âdetler sebebiyle fakihlerle tasavvuf muhitleri arasında uzun çatışmalar meydana gelmiştir. Asrımızın insanlarına da bunlar bir miras olarak kalmıştır. Miras kalanlar arasında çok hayırlar olmakla beraber her tarafa bulanıklık yayılmıştır.

Inşad meselesine bir de Rasûlüllahın mevlidi için yapılan merasim meselesi karışmıştır. Halk bu konuda iki gruba ayrılmış, bir kısmı müteşeddit (müsamahasız) davranarak halkın ihtifal için böyle toplanmasını yadırgamıştır. Diğer kısmı da bunun için toplanmayı hoş karşılayarak müsamaha ile bakmıştır. Böylece sonu gelmiyen ve bugüne kadar süren bir çatışma meydana gelmiştir.

Mevlid meselesini tahlil edersek görürüz ki, bunda ya Rasûlüllahın siyretinden bazı bölümler bulunmakta veya Rasûlüllahla ilgili bazı beyitler okunmaktadır. İlmi ve dini açıdan tenkid edilecek şeylerden uzak kaldığı müddetçe esasında bunda bir sakınca yoktur. Nitekim merhum İbni Teymiyye, halkın mevlid için toplanmasına terettüb eden ve sevab kazanmasına sebep olan birtakım manaları sezmiş bulunmaktadır. Hatta İbnu Teymiyye gibi bid'atlara karşı

çok müsamahasız ve hassas olan İbnu'l-Hâcc «el-Medhal»de müslümanların üçüncü bir bayramı bulunduğunu ve şu hadise dayanarak onun da Rasûlüllahın doğum günü olduğunu söylemektedir: «O gün ben doğdum.» (15) Vakıa gösteriyor ki Rasûlüllahın mevlidi için yapılan ihtifallerde bereketler, ibretler ve tevbe için vesile olan sayılmıyacak kadar çok etkiler bulunmaktadır.

Hasan el-Benna İslâmi münasebetler (gün ve adetleri) canlandırmayı ve halka hatırlatmayı İslâmi hareketin amaçlarından saymaktadır. Onun için çağdaş İslâm daveti anlayışında Rasûlüllahın mevlidi için yapılan merasimin makbul ve ilmi araştırmaya dayalı bir uslub ve sistemle ele alınması ve özel ehemmiyeti kazanması lazımdır.

Bütün bunlardan sonra artık şöyle diyebiliriz:

1 — Çağdaş İslâm Daveti fıkında inşadın, dar sınırlar içinde, yemekte tuz ve ilâç mesabesinde kalması kaydıyla yeri vardır.

2 — Toplantılarda inşad edilen şeylerin iyice seçilip tetkik edilmesi lazımdır. Seçilen bu şeyler islâmi duyguları tatmin edecek ve fakihlerin tasvib ettikleri dışına çıkmıyacak ölçülerde kalması gerekir. Bu da fakihlerin inşad edilecek şeylere müdahalesini ve toplantılarda okuyacak kişilerin başboş bırakılmamasını gerektirir.

3 — Bu ölçüler içinde kalan ve varlığı bir vaktin vacibini yahut onun Âdâbını etkilemiyen inşad seyr

(15) - Muslim

ilallahı teşvik eden âmillerden olabilir. Çünkü seyrin gerektirdiği meselâ, kemale erme arzusu, cihada teşvik, küfre karşı savaşı takviye etme gibi şeylerde bir yardımcı etkisi olabilir. Bütün bunlar apaçık şeylerdir. Ufku dar olanlar dışında kimse inkâr edemez.

4 — İslâmi münasebetler için kapsamlı bir programın cüzü olarak uzak ve yakın hedefleri gerçekleştiren ve mana ile edayı gözönünde bulunduran şiir türlerinden seçme yapmak lazımdır. Bu çerçeve dahilinde inşad meselesini de idrak edebiliyoruz. Ancak bunlar ışığında inşadı, seyr ilallahı teşvik eden âmillerden sayabiliriz.

Bu ölçüler dışında kalan için de diyoruz ki; Marş da olsa çok dinlemek ve güzel sestten zevk almak insanda nefsi bir gevşeklik meydana getirir. Bu gevşeklik vaciplerin ihmaline veya haramların işlenmesine yolaçabilir.

Dinlemek bazan ruh için bazan da nefis için gıda olur. Onun için «el-Mebahisu'l'Asliyye» sahibi şöyle demektedir: «Zahidler için mübah ve şeyhler için mendubtur. İleri gelen şeyhlere göre avam için haram gibidir.»

Bazı şeyhler dinlemede bir sakınca görmemiştir. Ancak başka dinliyenlerin nefislerine etki etmesinden çekinmişlerdir. Çünkü onlarda emri bilmaruf ve nehyi anilmünkere karşı bir gevşekliğe sebep olmaktadır. Bazı şeyhler ise dinlemenin insanı saptırmasından çekinmişlerdir. Mesela, şeyhler için uygun düştüğü halde Rasûlullah için uygun düşmiyen bir şey söy-

lemeye sevketmesi yahut Cenabı Hak için münasip olmayan bir şey söylemeye sebep olması gibi.

İnşad meselesinde bütün bunların gözönünde bulundurulması lazımdır. Bu meseleye, daha çok temas edeceğiz. Şimdilik bu kadarla yetiniyoruz. Şimdi de seyr ilallahı teşvik ve takviye eden âmillerden üçüncüsü üzerinde duralım.

3 — Seyr ilallah ve salih kimselerin menkibeleriyle ilgili kitapları okumak :

Cüneydi Bağdadi ve Abdulkadir Geylani gibi kemalleri üzerinde ümmetin ittifak ettiği bazı tasavvuf imamları vardır. Mesela Abdulkadir Geylani'nin herkes tarafından kabul gördüğüne şahid oluyoruz. Nitekim merhum İbni Teymiyye, «Onun kerametleri tevatür yolu ile bize kadar gelmiştir» demektedir. Böyle imamların hayat hikayelerini ve menkibelerini insan okuduğu zaman seyr ilallaha daha iyi ısınmakta ve nüfuz etmektedir. Özel bir şekilde himmeti harekete gelmektedir.

Bazı tasavvuf imamları da vardır ki, ümmetin ekserisi benimsediği halde bazı meselelerde bir kesimin katı tenkidlerine maruz kalmışlardır. Mesela, Abbas Mahmud el-Akkad'ın «Doğusu ve Batısı ile bütün dünya böyle bir düşünür görmemiştir» dediği merhum İmam Gazzali ve İmam İbnu'l-Kayyim gibi. Her ikisinin seyr ilallah konusunda zirvede yazıları ve eserleri vardır. Allahın dinini bilen ve tanıyanlar için sahih (haklı) tenkidler yapmak makul ve makbuldur.

Rasûlüllah dışında hiçbir kimse masum değildir. Seyr ilallah konusunu işliyen bu âlimlerin eserlerini

mütalaa etmek büyük ölçüde Allaha doğru himmetleri harekete getirmekte ve coşturmaktadır. Bunu herkesin duyması ve müşahade etmesi mümkündür.

Mesela, bir kişi İmam Gazzali'nin «İhyau Ulumi'd-Din» kitabının birinci cildini alsın ve «Kur'an Tilaveti» bölümünü okusun. Sonra da Kur'an okumayı bir denesin. Şüphesiz kalbinin Kur'ana karşı ilgi ve yakınlığını daha önceki halinden farklı görecektir. Gazzali'nin işlediği bütün konular için de aynı şeyler söylenebilir. Bunlar okunduğu zaman nefsin daha mükemmel bir hâle intikal edeceği muhakkaktır.

Bu nevi kitapları okumak seyr ilallahı teşvik etmekte ve seyirde kemale ulaşmağa yardım etmektedir. Onun için seyr ilallaha sülûk eden bir insanın bundan nasibini alması lazımdır.

Şüphe yok ki seyr ilallaha dair kaynak ve temel eserlerin başında «İhya Ulumi'd-Din» ve «Risale-i Kuşeyriyye» gelmektedir. Her müslüman, ancak Allah ve Rasûlünün masum olduğunu gözönünde bulundurarak bu iki kaynak kitaptan istifade edebilir ve etmelidir. Bu nevi kitapları okumak, seyr ilallahı teşvik ve takviye ettiği gibi, seyr ilallah imamlarının hayat hikayelerini ve menkibelerini okumak da büyük ölçüde himmeti takviye etmektedir. Mesela, «Sıfatu's-Safve» ve «Hilyetu'l-Evliya» kitaplarında bir salık için büyük azık vardır.

Şunu da gözden uzak tutmamak lazımdır:

1 — Tasavvuf kitaplarında geçen çok tabirleri fakihler tasvib etmemektedir. Onun için insan, bu ki-

taplardan okuduğu veya okuttuğu zaman iyice tetkik etmesi ve güzelce seçim yapması lazımdır.

2 — Salih kişilerin menkibelerini anlatan kitaplara hiçbir aklın ve şeriatın kabul etmiyeceği hurafe ve batıl şeyler karışmıştır. Âlimleri ve kalemleri böyle şeyler zikredip yazmaktan ve bu kitapların onlara nisbetinden tenzih ederim. Böyle kitapları yazmalarının mümkün olmadığını düşünerek bu şeylere karşı uyanık olmak gerekir.

3 — Birçokları seyr ilallah ve salihlerin menkibeleriyle ilgili kitapları okumaya çokça daldılar. Öyle ki Allahın kitabını, Rasûlüllahın sünnetini ve ashabın hayatını okumayı unuttular. Onun için bu meselede uyanık davranarak layık olduğu kadar yer vermek lazımdır. Çünkü hiçbir okumanın Kur'an, Sünnet, siyer, ve ashabın hayatını okuma hesabına olması caiz değildir. Bunları ihmal ederek başka şeylere dalmak caiz değildir.

Bu üç esas içinde seyr ilallahı takviye ve teşvik eden üç âmil üzerinde durduk. Müslümanın ne alıp bırakması konusunda da ferdlerin uyanık olması için makbul veya merdud bazı şeylere temas ettik. Bu konuda Allaha davet edenlerin, mürebbi ve diğer müslümanların elinde malzeme olarak bulunması için bu meselelerle ilgili bazı ameli teklifler yaparak bu bölüme son vermek istiyoruz.

1 — Her mescidde ilim ve zikir halkalarının kurulmasını temenni ederim. Bazı halkalarda bir tamamlayıcı olarak inşadın da yer alması faydalı olabilir.

2 — Bazı halkalar vardır, gerçekleşmesinin şartları çoktur. Bazıları ise bu şartları gerektirmeden kurulabilir. İmkanlarımız nisbetinde bu halkaları çoğaltmaya gayret etmemiz lazımdır.

3 — Şu oturumları her mescidde gerçekleştirmemiz mümkündür :

a) Zikir veya Rasûlüllaha selat ve selam okuma oturumu. İkisi de birleştirilip şu şekle getirilebilir: Mesela, oturum Cuma günü beş vakit namazdan birinin ardında veya başka gün bu vakitlerin birinde başlar. Şahıslar tek tek ve sessizce amacı gerçekleştirecek kadar ve münasip bir üslubla Rasûlüllaha selat ve selam getirir. Mesela, «Allahumme salli alâ Muhammedin ve alâ âlihi ve sellim» demek gibi.

Sonra bunun için mesela belirli bir sayı ve muayyen bir zaman tesbit edilebilir. Önemli olan cemaati yormaması ve usandırmamasıdır. Bu süre içinde herkes oturduğu yerde «Sübhanallah velhamdu lillah ve lâîlahe illallah vellahu ekber» okuyarak zikir faslı başlar. Bu dua takriben yüz defa kadar okunur.

Bundan sonra okunması münasip ve yerinde olan bir inşad okunabilir. Oturum Kur'an tilaveti ile son bulur. Şartlar müsait değilse inşad okunmayabilir. Önemli olan oturumun uzamaması ve fakihlerin tasvib etmediği şeylerin meydana gelmemesidir.

b) Kur'an okuma oturumu : Her hangi bir namazdan sonra cemaat oturur. Sayıya göre bir veya birden fazla hatim olacak şekilde herkesin eline bir cüz verilir. Belirli bir süre sonunda herkes bitirince sesi ve tecvidi müsait olanlardan bazıları Kur'andan

biraz sesli okur. Bundan sonra hafif bir ders yapılır. Mesela, «Riyazu's-Salihin»-den hadis dersi yahut siyerden bir bölüm okunur. Sonra dua edilerek oturum kapatılır.

c — Zikir, ilim ve inşadın bulunduğu bazı oturumlar düzenlenebilir. oturum zikirle başlar. Yüz defa kadar az önce belirttiğimiz dua okunur. Sonra bir va'z dersi olur. Daha sonra inşad okunur ve oturum Kur'an tilavetinden sonra dua ile kapanır. Bu sırada, takdim ve tehir olabilir.

d) Umumi ve hususi ilim halkaları işlerini bir heyet idare eder. Farzı aynları tahakkuk yolunda her mescidde olacak şekilde seyr işlemi sürdürülür. Dini farzı kifayeleri yerine getirecek şekilde mütahassıs kişiler yetiştirilir. Bir mescidde ilim ve diğer halkaları idare edecek biri bulunmadığı zaman oradaki cemaat bu boşluğu dolduracak ve yardımcı olacak birini bulur ve yetiştirir. Ehil olan kişilerin de bu görevi ihmal etmemesi lazımdır.

Bugün müslümanlar mescidleri ıslah ve tamir için heyetler ve dernekler tesis etmektedir. Ancak mescidi gerçekten tamir eden ve süsleyen ve mescidin de varlığının sebebi olan cemaatin ıslahı ve eğitimi için bir çabanın bulunmadığı müşahade edilmektedir. Halbuki bu işin cami tamirâtı ile birlikte yürütülmesi ne kadar iyi olur! Mescidlerin manen ve maddeten imarı için cami cemaati arasında bir yarışın olması gerekir.

e) Fahri gönüllü veya seçimle görevlendirilen bir heyet, mevlid gibi İslâmî münasebetleri (gün ve

olayları) ihya işlerini üzerine alır. Hazırlığını vaktinde yapar. Rasûlüllahın siyretini müslümanların zihinlerinde diriltmek, İslâmı onlara hatırlatmak ve mescide bağlamak gibi hizmetleri gerçekleştirir. Mesela Hicreti, 27 Aralıkta Kudüs'ün Haçlılardan kurtarılması (o gün aynı zamanda Mir'rac Kandilidir), Ramazan, Hacc ve Zilhiccenin ilk on günü gibi münasebetleri ihya etmek ve müslümanlara tanıtmak şeklinde hizmet eder.

f) Bu gibi şeylerin çoğu mescidlerden başka evlerde de gerçekleştirilebilir. Nitekim mescidde yapılacak bu hizmetlerin hazırlığı da evlerde olabilir. Evlerde ve mescidlerde bu ortamı meydana getirebilirsek herkese seyr ilallah için imkan ve fırsatları hazırlamış, onu teşvik ve takviye eden âmilleri sağlamış oluruz. Bu da, durumu ve işi ne olursa olsun her müslümanın bu yolda emek harcamasını, çalışmalara ortak olmasını ve davet etmesini, malı, canı ve dili ile buna teşvik ederek hazır olmasını gerektirir.

KALBÎ ve NEFSÎ SİHHAT ve İKİSİNİN TEKLİF DAİRELERİNE GÖRE DURUMU

Vusul ilallah konusunda İbnu Ata şöyle demektedir: «Allah'a ulaşmak, Onun hakkında bilgi sahibi olmaktır.» Vusul budur. Yani Cenabı Hakki gerçek marifetle tanımaktır. Aklın, kalbin ve ruhun hiç bir tecsim, teşbih, temas, ittisal, hulûl ve ittihad düşüncesine sapmadan nasibini aldığı marifetle Allahı tanımaktır. İnsanın kendini Allaha ve Allahı kendine yakın hissettiği marifetle tanımaktır. Cenabı Hak buyuyor: «Kullarım sana beni sorunca (haber verki) muhakkak ben yakınımıdır. Bana dua edince, dua edenin duasına icabet ederim.» (1)

Cenabı Hakki gerçek marifetle, akli teslimiyet ve kalbi zevki kapsıyan bir marifetle tanıyınca vuslat gerçekleşmiş olmaktadır. Bu da tarikat yolunda seyretmekle meydana gelir.

Bunun gerçekleşmesi halinde vereceği meyvalar da çoktur. Çünkü her hayrın kaynağı bu marifettir.

(1) Bakara : 186

«Görmedin mi, Allah sana nasıl bir mesel irad etmiştir. Güzel bir kelime kökü sabit ve dalları semada olan bir ağaç gibidir.

Ki o (ağaç) Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir durur. Allah insanlara (böyle) misaller irad eder. Olurki onlar çok iyi düşünüp ibret alırlar.» (2)

Cenabı Hakki marifetin meyvaları, sayılmıyacak kadar çoktur. En başta geleni de Allaha kulluğu tahakkuk ettirmektir. Bu da kesinlikle makamların en üstünüdür. Ubudiyet de isminden anlaşılacağı gibi her şeyde açık ve gizli itaati gerektirmektedir.

Allaha vuslat onun marifeti demektir. Varlığı ile sıfatlarının marifeti demektir. Celal ve cemel sıfatları, ilim, irade, kudret, hayat, semi', basar ve kelim gibi zati sıfatları ile zatına layık olmayan şeyleri ondan nefyeden selbi sıfatların marifeti, isimleri ile fiillerinin marifeti demektir. Bütün bunları kalbin yaşaması, zevk olarak hissetmesi marifetinin gereğidir. Bu da mücerred akli marifetin üzerine zaid bir manadır. Akli marifet sadece bunun mukadimesidir.

Marifetullahın kapsamına giren şeylerden biri de müteşabih nassların manalarını bilmek, onları sahih manalara hamletmek ve bunun zevkine ermektir. Seyr ilallaha sülûk edenler bazan başkalarının hissetmediği manaları bu nasslarda tezevvuk ederler.

Bu makamlarda birçokları sapıtmış, birçokları azmış, birçoklarının ifadeleri dar gelmiş ve maksatlarından başka şekilde anlaşılmıştır. Bu işlerde Cenabı

Hakkın, ilmin gereğine göre anlayış ve zevk kapılarını önlerine açtığı kimseler doğruyu yanlıştan farkedebilmiş ve bu ifadelerden red edilmesi gereken ile sahih tevillerle anlaşılması icabedenler arasında temyiz yapabilmişlerdir.

İnsan çok kere bir kelimenin küfür olduğunu söyler ve cephe alır, halbuki o kelimenin sahih bir manası bulunabilir. Aynı şekilde bid'at ve küfürden başka manası olmadığı halde bazılarının o kelimeyi savunup durduğu da vaki olmaktadır. Meselelere gerçek değerini vererek eşyayı yerine oturtan ve Cenabı Hakkın marifetinde kemale eren ve bu durumda sadece hakka ve ilmi gerçeklere uygun konuşan Allahın kulları gerçekten azdır. Cenabı Hak buyuruyor: «Allah, onların isnad edegeldiklerinden münezzehtir. Allahın ihlase erdirilmiş kulları bunlar gibi değil.» (3)

Allahın ilk ismi (Allah kelimesi)ni ve zahir ile batin, samed ile karib ve diğer isimlerinin manasını salıkların tezevvuk etmeleri her türlü akli tezevvuktan daha derindir. Bu manalardan sözedenler, başkalarının nüfuz edemediği meselelere nüfuz etmektedirler. Başkaları da bu meseleleri onlar kadar ifade edemez. Bunlardan maksat da muhakkik ve müdekik olanlar ve ifadeleri nasslarla ilme dayalı bulunanlardır. Ama tahrif ve tebdil yapanlar, bu makamda isimlerini bile anmaya değmiyen kimselerdir.

Marifetin en başta gelen meyvalarından biri de üstün ve saf anlatıma imkan bulmaktır. Bu konuda İbnu Ata şöyle demektedir: «Hukemanın nurları söz-

(3) Saffât : 159 - 160

lerini aşar. Nurlar nereye kadar ulaşırsa sözler de oraya varır. İfadeye mezun bir kalbten meydana gelen ve onun elbisesini giyen sözleri, halkın kulaklarında işitilir ve işaretleri onlara görünür. İbareleri ya meydana gelen bir feyezan veya bir müridin hidayeti amacına mebnidir. Birinci durum saliklerin, ikincisi de tahkik ve metanet ehlinin halidir. İfadeler dinleyici ailesinin azığıdır.

Allaha kamil vuslatın başta gelen meyvası zatı ilahi hakkında sahih tabire ve sağlam delalete muktedir olmaktır. Bu meyvanın hakikatini açıkça görmek için şu ibarelere bakalım : «Yaratıcıyı müşahade etmedikçe yaratılanlarla beraber kalırsın. Onu müşahade edersen yaratılanlar seninle beraber olur.»

Kişinin hususiyet kazanması beşeriyet (insan olma) özelliğinin kaybolmasını gerektirmez. Hususiyyetin örneği, gündüz ufukta beliren güneş ışığı gibi olup ondan değildir. Bazan sıfatlarının güneşleri senin varlığının gecesine doğar, bazan da bu senden kaybolur ve seni tekrar hududuna irca eder.

Gündüz senden değil, sanadır ve sana varid olmaktadır. Eserlerinin varlığı ile esmasını ve esmasının varlığı ile evsafının subutunu ve evsafının subutu ile zatının vücudunu göstermektedir. Çünkü sıfatın kendi kendine hakim olması muhaldir.»

İslâmda vusul ilallah kalbi ve nefsi sıhhatin en üstün derecesi ve bu sıhhatin başta gelen alametidir. Ancak bu vusuldan birçok meseleler meydana gelmektedir. Hepsi de kalb ve nefsin sıhhatinin alametleridir. Onun için kalb ve nefsin sıhhat alametlerini özet ve açık bir şekilde ele alacağız.

Her ibadetin hikmet ve nurları olduğunu ve müslümanın emredildiği gibi amel etmesi ve emrin sebebini teşkil eden hikmeti gerçekleştirmeye çalışması gerektiğini daha önce belirtmiştik. Burada da aynı konuyu ikmal etmeye çalışacağız.

Emrin yerine getirilmesine ve hikmetinin gerçekleştirilmesine kalb ve nefiste birtakım neticeler terettüb etmektedir. Bu neticelerin görevi, zâtı ikmal etmek ve tahakkukla üstün kemalata yükseltmektir. Emrin hikmeti, sonunda zâtı ikmal etmek ve üstün makamlara tahkikle yükseltmektir.

Makamların en üstünü kamil ubudiyetle beraber Allahın isimlerinde tahakkuktur. Allahu Taala üstün sıfatlarla muttasıftır. Rububiyetle beraber esmayı hüsnâ sahibidir. Kullar olarak da ubudiyetle beraber tahakkukla emrolduğumuz Allahın isimlerinin her birinden almakla ancak kemale erebiliriz. İmam Gazali «el-Maksadu'l-Esna fi Şerhi. Esmailahi'l-Hüsnâ» kitabında kulların bu esmayı hüsnâdan ne kadar alabileceğini beyan etmektedir. Allahın mümin, kerim, tevvab, şekûr, ve sabûr isimlerinden kulun nasibini alması mümkündür. Diğer isimler için de aynı şey variddir.

Müslümanın amel etmesi gerektiği gibi amelin hikmetini de mülâhaza etmesi ve amelin bir hedefi olarak zâtını ikmal etmeye devam etmesi lazımdır. Halkın birçoğu son iki daireye intikal etmeden ve son derece ihtiyacına rağmen birinci derecede kalmaktadır. Bazısı da ikinci daireye geçmekte ve daha üstün dairelere yükselmeden orada kalmaktadır.

Bu noktadaki kapalılık daha üstün dairelere ulaşmamanın sebeplerinden biridir. Onun için bu şeyler tam izaha muhtaçtır. Bu makamın tam anlaşılması için defalarca bu manalar üzerinde duracağız. Cenabı Hak buyuruyor : «Hakikat insan hırsına düşkün (ve sabrı kıt) yaratılmıştır. Kendisine şer dokundu mu feryadı basar. Hayır dokununca da çok cimridir. (Fakat şunlar) öyle değil : Namaz kılanlar ki, onlar namazlarına devam edenlerdir. Mallarında sail ve mahrum için belli bir hak tanıyanlar, ceza (ve hesap) gününün doğruluğuna inananlar, Rablerinin azabından korkanlar, ki onlar gerçekte Rablerinin azabından garantili değildirlər.

Fakat bundan ötesini arıyan kişiler haddi aşır çiğniyenlerin tâ kendileridir. (Şunlar da müstesnadır) : Emanetlerine ahidlerine riayet edenler, Şahidliklerini (dosdoğru) yapanlar, namazları(nın hakkını) muhafaza edenler. İşte bunlar cennetlerde ikram olunanlardır.» (4)

İnsanın, musîbet anında feryat etmesi ve bollukta cimri davranması hastalığından ancak birtakım meziyetleri benliğinde toplayabildiği taktirde kurtulabileceğini gösteren ifadelerle dikkat edelim. Mesela, namaz, infak, âhirete iman, Allahın azabından sakınma, namusu koruma ve doğru şahitlik yapma gibi. Bu meziyetlere sahip olanlar hastalıktan kurtulur ve sıhatlerini gerçekleştirirler. Onun için bu manaları kendiliğinden benliğinde toplayanlar feryat ve cimrilik hastalığından kurtulmuş olurlar. Yani sabır ve cömertlik huyunu kazanırlar.

Sabır ve cömertlikte tahakkuk, bu manaların yerine getirilmesinin alametidir. Nitekim bu manaların tümü ile mükellefiz. Sabır ve cömertlikle mükellef olduğumuz gibi bu amelleri de yerine getirmekle mükellefiz. Bir müslüman olarak namaz kılmak için gayret sarfetmek gerektiği gibi nefis mücahedesini ve sabırla cömertliğin sınırlarını belliyerek kişinin nefsinin sabır ve keremde tahkik derecesine çıkarması da bir görevidir. Sabır ve cömertlikte tahkik kalb ve nefsin sıhhatına alamet ve yolunun doğruluğuna işarettir. Ancak sabır ve cömertliğin kazanılması özel bir çaba gerektirmektedir. Cenabı Hak buyuruyor : «Zaten nefislerde kıskançlık hazırlanmıştır.» (5)

Hiçbir hâl yoktur ki beraberinde cimrilik bulunmuş olmasın. Onun için hâlin sahibi nefis mücahedesini ve kurtuluşa götüren yola sülûk etmek suretiyle bu cimriliği yenmeye çalışması gerekir. Ancak, bu yola sülûk ederek bu nihayete erenler de çok azdır. Sabır ve cömertlik makamına ulaşmada başarısızlığa ne kadar kötü neticeler terettüb ettiğine bir bakalım.

Şüphesiz insan sabretmeyince sabra küfretmiş olur. O halde sabırsız iman olmaz. İman da olmayınca hiçbir şey olmaz. Cimriliğin olduğu yerde müslümanlar arasında herhangi bir iş üzerinde yardımlaşma meydana gelmez. Hatta işbirliği halinde çalışma imkanları kalmaz. Onun için Rasûlüllah şöyle buyurmaktadır : «Cimriliğin benimsendiğini, hevaya uyulduğunu, dünyanın tercih edildiğini ve herkesin kendi re'yini beğenip onunla yetindiğini gördüğünüz zaman

herkes kendi başının çaresine baksın ve avamı da bir tarafa bıraksın. Ardınızda öyle günler var ki, onlarda sabretmek elde ateş tutmak gibidir. O günlerde amel eden için şimdi amel eden elli kişinin ecri kadar ecir vardır.

Ya Rasûlullah, bizden mi yoksa onlardan mı elli kişinin ecri? diye sorulunca, sizden elli kişinin ecri buyurdu. (6)

Dikkat edilirse ilk halka sayılan cimrilik hakim olduğunda kişinin uzlete çekilmesi artık helal olmaktadır. Çünkü toplu işbirliğinden artık fayda gelmeyecektir.

Bu misalde bir emir ve hikmetin bulunduğuna, bu emir ve hikmete terettüb eden nefsi neticelerin olduğuna ve bu ikisiyle de mükellef olduğumuza dikkat edelim. Bu dairelerin üçüncüsü nefsi ve kalbi sıhhatir. Buna bir örnek daha verelim.

«Şüphesiz ki Allah Hak yolunda öldürmekte, kendileri de öldürülmekte olan müminlerin canlarını ve mallarını kendilerine cennet vermek mukabilinde satın almıştır. (Onun) Tevratta, İncilde ve Kur'anda (zikrolunan bu va'di) kendi üzerinde hak bir va'ddir. Allah kadar ahdine vefa eden kim vardır? O halde (ey müminler) yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. Bu en büyük saadettir.

Tevbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, seyahat edenler, rûku' edenler, iyiliği emredenler ve kö-

(6) Ebu Davud, Tirmizi hasen ve garip olduğunu söylemektedir.

tülükten sakındıranlar ve Allahın sınırlarını koruyanlar (Sen o müminleri müjdele!). (7)

İki ayeti kerimede iman, tevbe, ibadet, hamd, 'Alah için oruç veya yolculuk olan seyahat, rükû', sükud, emri bilma'ruf ve nehyi anilmünkerin malı ve nefsi satma olayının kaynağı olduğuna dikkat edelim. Bu manaların tümü mevcut olmadan kamil bir cihad mümkün değildir. Bir müslüman olarak herkes bu manaları tahakkuk ettirmek ve nefsinin Allaha satmakla mükeleffettir. Bir insan bunlarla amel etse de nefsinin ve malını Allaha satmazsa mükellefiyetini yerine getirmiş olmaz.

Bazı ameller vardır ki onlardan nefsi bir hâl doğmaktadır. Bu halden de ameller ve tasarruflar meydana gelmektedir. İşte kalbi sıhhattan doğan dördüncü daire budur.

Geçen iki misalden de öğrendiğimiz gibi kalbi ve nefsi haletin varlığını izliyen ameller vardır. Bu haletle mükellef olduğumuz gibi ona götüren yollarla ve ondan doğan amellerle de mükellefiz. Mükellef olduğumuz bu kalbi ve nefsi haletin kendisi kalb ve nefsin sıhhi durumudur. Varlığı da sıhhatin ve seyirde istikametinin alametidir.

Birçok müslüman kalbi ve nefsi sıhhat meselesinden tamamen habersiz olduğu gibi ona götüren veya ondan doğan amellerden de uzak bulunmaktadır. Halbuki bu çok tehlikeli bir durumdur. Şimdiye kadar ne demek istediğimizin tam açıklığa kavuştuğunu sanmıyorum. Birkaç örnek daha vererek açıklığa kavuşturmaya çalışalım.

(7) T evbe : 111 - 112

Cenabı Hak buyuruyor: «Şüphesiz namaz edeb-sizlikten, akıl ve şeriata uymayan her şeyden alıko-yar.» (8) Yine buyuruyor: «Beni hatırlamak ve an-mak için dosdoğru namaz kıl.» (8)

Namazın neticelerinden biri de kılan kimsenin fahşa ve münker sayılan ve şeriata aykırı olan şeyle-ri terketmesidir. Namaz kılmanın hedefi, Cenabı Hak-kın bizim için çizdiği yolda ve şekilde onu zikretmek-tir. Zikrin kalbde etkisi, ona itminan (huzur) verme-sidir. «Haberiniz olsun, Allahın zikri ile kalbler mut-main olur.» Kalbin mutmain olması onun sıhhat hali-dir. Bizler bu haleti gerçekleştirmekle mükellefiz. Bu-nun da yolu zikirdir.

Namaz da zikirdendir. Onun için namazla da mükellefiz. Namazın ameli neticelerinden biri de münker ve fahşadan sakınmaktır. Müslümanlar ola-rak bununla da mükellefiz.

Bu dört dairenin tamamı ile mükellefiz. İlim ve amel olarak bunları gerçekleştirmemiz ve kazanma-mız lazımdır.

Cenabı Hak buyuruyor: «Ey iman edenler, takva-ya eresiniz diye sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de oruç farz kılındı.» (10)

Oruç farzdır. Bu farzın hikmeti takvaya ulaşmak-tır. Takva da kalbde bir melekedir. Ondan muayyen bir sülûk (yaşayış) doğmaktadır. Bunların hepsini

(8) Ankebût : 45

(9) Tâhâ : 14

(10) Bakara : 184

gerçekleştirmekle mükellefiz. Bu yekûnun bir cüzü olarak bunlar kalbi, nefsi ve akli sıhhattır. Bunlardan da muayyen bir sülûk meydana gelmektedir. Bunlar da belirli bir amelin neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dairelerden birinde bazıları farkında olmadan bir nevi kusur işlemekte veya taksirde bulunmaktadır.

Bu meseleler anlaşıldıktan sonra şimdi bazı manalardan söz edelim. Teklif dairelerinde yerini bellekten sonra kalbi, ruhi ve nefsi sıhhattan maksadın ne olduğunu bu manalardan idrak ediyoruz.

Kur'an-ı Kerimde nefis için bazan «Şüphesiz nefis kötülüğü emretmektedir.» denilmektedir. Bu da nefsin bir nevi hastalık halidir. Bazan «Nefsi Levvâ-meye kasem ederim» denilmektedir. Bu da nefsin daha üstün bir halidir. Çünkü sahibi bir kötülük işlediği zaman onu kınamaktadır.

Bazan «Ey mutmain olan nefis» denilmektedir. Bu ise nefsin daha üstün bir haletidir. Çünkü nefis yakın ve itminandan nasibini almıştır. Dikkat edildiği gibi Mutmain olan nefis için «Sen ondan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön.» denilmektedir. Bu da mutmain olan nefsin, Cenabı Hakkın kendisinden hoşnut olduğu ve memnun edeceği nefis olduğunu göstermektedir. O halde mutmain nefis, nefsin en üstün sıhhat halidir.

Bu nefse ulaşmanın yolunu Cenabı Hak şöyle göstermektedir: «Gönlünü kendine çevirdiklerini ise doğru yola iletir. Bunlar iman edenlerdir. Allahın zikri ile gönülleri mutmain olur. Haberinizi olsun ki kalb-

ler Allahın zikri ile mutmain olmaktadır. İman edip de güzel amel işliyenler, ne mutlu onlara! Dönüp gidecek güzel yurt da onlarındır.» (11)

Mutmain nefse giden yol, Allaha dönüş ve iman ile beraber çok zikirdir. Bütün bunlarla da mükellefiz. İşte bu, kalbi ve nefsi sıhhat ve ona götüren yollar için bir örnektir. Şimdi biraz dolandıktan sonra tekrar meseleye döneceğiz.

Mutasavvıflar hâl ve makam denilen iki şeyden sözetmektedirler. Hâli de makamın mukaddimesi saymaktadırlar. Mesela, insan önce zikirle uğraşarak kalbi muvakkat ve bir müddet sonra zail olan bir itminane ulaşır. İşte bu bir haldir. Zikre devam edince sürekli bir itminane kavuşur. Bu da bir makamdır. Ancak biz bütün sıhhat hallerinde kalmıyarak makama ulaşmak zorundayız. Taki orada karar kılalım. Ne varki, birçokları sıhhat makamlarının mahiyetinden habersiz olduğu gibi, bu makamlara ulaşmak için çalışmaktan da uzaktır.

Allahın hükümlerinin çiğnenmesi durumunu dışında hilm (yumuşaklık)la mükellefiz. Allahın hükümlerinin çiğnenmesi durumunda ise sadece Allah için öfkelenmekle mükellefiz. Allahın emri ancak bu şekilde yerine getirilebilir. Rasûlüllahın hâli böyle idi. Şahsı için değil, Allahın hükümlerinin çiğnenmesine ancak öfkelenirdi. Allahın hükümleri çiğnendiği zaman ancak yumuşak huyunda değişiklik olurdu. Öfkesine başka bir sebep asla karışmazdı. İşte burada

yumuşaklık ve Allah için öfkelenme makamları vardır.

Yumuşaklık huyu bir anda meydana gelmez. Kişinin yumuşaklığa alışmasıyla kazanılır. İnsan öfke-
siyle mücadele etmeye başlayınca bazan başarır, ba-
zanda kaybeder. Bu durumda yumuşaklık bir haldir.
Daha sonra insan bu yumuşak huyluluk makamına
erişir. Bu durumda kalbi ve nefsi bir sıhhat haleti
içindedir.

Mükellef olduğumuz kalbi ve nefsi bütün ahlak
çeşitlerinin yekûnu bizde makam haline geldiği ve
yerleştiği zaman ancak kalbi ve nefsi sıhhate kavuş-
muş oluruz. Bu da mükellef olduğumuz dört teklif
dairesinden biridir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Allahın dininde,
İslâm, iman, ihsan, takva ve şükür makamları vardır.
Şükrün âmeli ve kalbi olmak üzere iki yönü vardır.
İman ve ihsan da böyledir. İnsanın bu makamlarda
kalbi yönü elde etmesi, aklın, kalbin ve nefsin sıhha-
tine alamettir. Bu da teklif dairelerinden biridir. Ce-
nabı Hak buyuruyor: «Hani Rabbin Âdemoğulların-
dan, onların sülblerinden zürriyetlerini çıkarıp kendi-
lerini nefislerine şahit tutmuş «Ben sizin Rabbiniz de-
ğil miyim?» demişti. Onlar da, evet, şahit olduk, de-
mişlerdi.» (12)

Ruh, Allaha kulluğunu itiraf etmektedir. İnsanın
ubudiyette zahir ve batın olarak tahakkuk durumuna
göre bir sıhhat derecesi meydana gelmektedir. Cum-

hur âlimlerin kabul ettiğine göre Allahu Taala Âdem'i kendi sıfatları üzerinde yaratmıştır. Onun için insanın ubudiyette tahakkuk ve Allaha ait olan sıfat ve fiillere burnunu sokmayarak Allahın isimlerinde tahakkuk nisbetine göre sıhhat durumu meydana gelmektedir.

Yerinde gösterilecek ra'fet, rahmet, kerem, bağış, hakk edeni zelil etmek ve layık olanı desteklemek gibi şeylerle mükellefiz. Bu da tam ubudiyetle beraber Allahın isimlerinde tahakkuktur. Ama kibir ve azamet sadece Allahın şanındandır. Çünkü Rubûbiyetinin hususiyetlerindendir. Kişinin, Allahın hususiyetlerine burnunu sokması veya çekişmeye girmesi hastalığın ifadesidir. Kudsi hadiste Cenabı Hak şöyle buyurmaktadır: «İzzet ve kibriya benim kıyafetimdir. Bu şeylere burnunu sokanı cezalandırırım.»

Tahakkuk edilmesi gereken ve terkedilmesi icabeden şeylerde tahakkuk; kalbi, ruhi ve nefsi sıhhatin alametlerindendir. Cenabı Hak, insanın kalbinde bazı manaların yerleşmesini, bazılarının da silinmesini farz kılmıştır. Kalbin bu şekilde müsbet ve menfide tahakkuk etmesi sıhhatin ifadesidir.

Kafirleri sevmemeyi, Allahı, Rasûlüllahı ve müminleri sevmeyi, Allahtan başka kimseden korkmamayı ve Onun rahmetinden ümit kesmemeyi, azabından da emin olmamayı, azıp tekebbür etmemeyi insana (müslümana) farz kılmıştır. Müslümana haram ettiği yahut farz kıldığı kalbi ameller, onun rızasına ve sevdiği şeylere kalbin mutabık olması içindir ki, bu da sıhhat alametidir.

Sabretmeyi, tevekkülü, rızayı farz kılmıştır. Bütün bunlarda tahakkuk sıhhatin alametlerindendir. Kalbin aynasını berraklaştırmayı, basiretin gözünü aydınlatmayı, kalbin âyetleri teemmül etmesini, Allah'ın fiillerini müşahade ve sıfatlarını şuur etmesini farz kılmıştır. Bütün bunlarda tahakkuk sıhhatin alametlerindendir. Bunlar da ancak zikir, ilim, mücahede ve ehli ile devamlı müzakere ederek gerçekleşir.

Tevhidin kalbde yerleşmesi her şeyin kaynağı olan en büyük esastır. Cenabı Hak buyuruyor: «O, kendi emri ile kullarından kimi dilerse ona vahyi ile melekleri indirir. Benden başka hiçbir ilah olmadığı hakikatiyle inzar edin, benden korkun, diye.» (13)

Vahyin ilahi vahdaniyeti tebliğ etmek ve devamlı ondan korkmayı sağlamak için geldiğine dikkat edelim. Tevhid kalbde ne kadar çok yerleşirse ona o kadar fazla hayırlar terettüb etmektedir. Zikir olmadan da tevhid yerleşmez. Zaten bütün zikirler tevhidi kalbde derinleştirmek içindir.

“Subhanallah»Onu tenzih etmektir,«elhamdu lillah»nimetin ondan olduğunu itiraf etmektir, «Allahu ekber» başkasının azametini kalbden nefyetmektir,«lâ havle velâ kuvvete illâ billâh»Allahdan başka hakiki failin olmadığını itiraf etmektir.

Bu açıklamalara rağmen müslüman için kalbi ve nefsi sıhhat alametleri ile bunların teklif dairelerinde yerinin yeterince anlaşıldığına henüz kani değilim. Çünkü şimdiye kadar mesele tam vuzuha kavuşmuş değildir. Onun için bu konu üzerinde biraz daha durmak istiyorum.

İslâmda birtakım emir ve nehiyeler vardır. Her emir ve nehyin ayrı bir hikmeti vardır. Hikmetini gerçekleştirecek emri tutmaya ve nehyin de hikmetini tahkik ederek ondan sakınmaya kalbi ve nefsi bir hâl terettüb etmektedir. İşte bu hâl kalbi ve nefsi sıhhatin alametidir.

Kalb ve nefis sahih olunca ondan bir netice olarak yeni bir sülûk doğmaktadır. Bu da saf su ve hoş meyva mesabesindedir. Fıtratın pınarı ve imanın meyvasıdır. Bunlar, kulların hakka karşı muamelelerinde ortaya çıkmaktadır. Bunlar da dört dairedir: Emri yerine getirme dairesi, nehyden sakınma dairesi, her ikisinde de hikmeti gerçekleştirme dairesi ve bunlara terettüb eden kalbi ve nefsi sıhhat dairesi ile bu sıhattan doğan neticeler dairesi. Bizler her merhalede teklif dairelerinin değişikliğine göre bu dairelerle mükellefiz.

Halkın çoğu bu daireleri kavramada ve tahakkuk etmede hata işlemekte yahut taksir etmektedir. Kamil sıhhatin alameti, bu dairelerin hepsinde tahakkuk etmektir. Kalbi ve nefsi sıhhat da genel sıhhatin mihveridir. Bu sıhhatin mihveri de marifetullah ve kamil ubudiyetle beraber isimlerinde tahakkuktur.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RÜYA - KEŞF - İLHAM - KERAMET VE BUNLARIN İSLÂMA GÖRE DURUMU, BUNLARDA VE BUNLAR ETRAFINDA MEYDANA GELEN HATALAR :

Seyr ilallahda ana mesele; İslâm, takva, ihsan ve şükür meselelerinde tahakkuk, şuur ve tezevvuktur. Sülûkun bununla uyum içinde olması, nefsin tezkiye olmuş, kalbin nurlanmış, ruhun Allahu bilmiş ve aklen ve şeran ona teslim olmuş olmasıdır. Kısaca, Alaha halis ubudiyet siddiklerin en büyük arzusu, makamların en âlâsı ve Rasûlüllahın en üstün lazım vasfıdır. «Eksiklikten uzaktır O (Allah) ki geceleyin kulunu Mescid-i Haramdan, çevresini bereketli kıldığımız Mescid-i Akse'ya yürüttü.» (1) «Hamdolsun O Alaha ki kitabı kuluna indirdi ve ona hiçbir eğrilik koymadı.» (2)

Salik ilallahın hedefleri veya gayesi bunlardır. Bunun dışında olan şeyler Allahın fazlına delalet ettiği taktirde saliki sevindirir. Çünkü bunlar alamet ve kabul olunduğuna delalettir. «Deki, Allahın lufu

(1) İsra : 1

(2) Kehf : 1

ve rahmeti ile ancak sevinirler. Bu onların toplayıp yığıldıklarından hayırlıdır'» (3)

Salık ilallah, salih bir rüya veya keşif görebilir. İlham hissedip elinde keramet meydana gelebilir. Bütün bunlar haddizatında salık için hedef değildir. Sadece sevineceği şeylerdir. Çünkü kabulun alameti veya bir işin müjdesidir. Böylece bir salikin hedefinin ne olduğunu veya ne olması gerektiğini öğrenmiş bulunuyoruz.

Bu konuda mutasavvıflar en başta şu hataya düşmektedirler : Bazıları keşfe, keramete ve buna benzer diğer manalara ulaşmayı hedef olarak kabul etmektedir. Halbuki bunlara ulaşmak hedef değildir. Bunlar sadece seyrin sıhhatine bir alamettir. Çünkü seyirden murad Allahın rızasıdır. Cenabı Hak şöyle buyuruyor : «Sabah, akşam Rablerine (sırf) Onun cemalini diliyerek dua edenlerle beraber candan sabr(u sebat)et.» (4)

Mutasavvıflardan bazıları hedef olmıyanı hedef saymak suretiyle yanılmaktadır. Zaten tarihi seyre baktığımız zaman nasslarda ve ashabın hayatında varid olan keşf, keramet, ilham ve salih rüya gibi manaların genellikle tasavvuf kitaplarında geçtiğini, onun dışında çok nadir zikredildiğini, hatta nasslarda ancak adı geçecek kadar ele alındığını görüyoruz. Bu da gösteriyor ki sahih tasavvuf, güzel örnek için salih rehberlik yolunda seyirdir. Ona sülûk etmenin ve salih bir şekilde bağlanmanın bütün alarnetlerinin ortaya çıkması bunun içindir.

(3) Yunus : 58

(4) Kehf : 28

Mesela, İbnu Teymiyye, Abdulkadir el-Geylani'nin kerametlerinin tevatüren menkul olduğunu zikretmektedir. Sonra pek az kişiye nasip olduğu halde İbnu Teymiyye onu övgü ve takdir ile yadettmektedir. Bütün bunlar gösteriyor ki muhakkik mutasavvıfların yolunda seyr ilallahın güzel meyvaları ve faziletleri meydana gelmektedir. Ne varki göreceğimiz gibi bazı mutasavvıflar bu konularda aşırı gitmekte veya hatadan hataya düşmektedir. Bu da başlı başına üzerinde durulması gereken bir konudur. Şimdi meseleyi tekrar baştan alıyoruz.

1 — Keşf :

Cenabı Hak Hz. Meryem'i sıddika olarak tavsif etmektedir. «Ve annesi sıddikadır» Akaid ilminde bildirildiği gibi Cenabı Hak sadece erkeklerden peygamber göndermiştir. Şöyle buyuruyor : «Senden önce gönderdiklerimiz sadece kendilerine vahyettiğimiz erkeklerdir.» (5) Buna göre Meryem peygamber değil, sıddikadır. Bununla beraber Kur'an-ı Kerim meleklerin kendisi ile konuştuğunu belirtmektedir «Hani melekler, ey Meryem, şüphesiz ki Allah sana seçkin bir hususiyet verdi. Seni tertemiz (büyüttü). Seni âlemlerin kadınları üzerine mümtaz kıldı, demişti.» (6)

«Derken biz ona ruhumuzu göndermiştik de o, kendisine hilkati tam bir beşer şeklinde görünmüştü. (Meryem ona) dedi ki, doğrusu ben senden esirgeyici (Allaha) sığınırım. Eğer sen fenalıktan gerçekten

(5) Yusuf : 109

(6) Ali İmran : 43

sakınan (bir insan) isen (çekil yanımdan). (Ruh da) : Ben ancak sana (günahlardan) pâk bir oğlan vermek için Rabbinin elçisiyim, dedi.» (7)

O halde Cenabı Hakkın melekler dışında da kişilere melekleri keşfetmesi (göstermesi) mümkündür. Öyle ki peygamber olmayan bir insan melekleri görebilir veya işitebilir.

Bu olayın bir müslüman için meydana gelmesine mutasavvıflar keşf adını vermektedirler. Bunun mümkün olduğunu gösteren sünnette de nasslar vardır. Ashabın hayatında da bunun örneklerini görüyoruz. Sahih tasavvuf tarihinin de bunun örnekleriyle dolu olduğunu müşahade ediyoruz. Mevsuk bir alim olan İmam Gazzali'nin siyretini ve kitaplarını okuyanlar bu türden çok şeyler göreceklerdir. Gazzali için meydana gelen ve benzerlerinden nakledilen bu şeyler başkaları için de olabilir ve insaf sahipleri için birer hüccettir. Çünkü Gazzali ümmet arasında mevsuk bir şahsiyettir. Keşfin meydana gelebileceğine ve ona götüren yollara dair ashabın hayatından bazı örnekler görelim :

a) «et-Tergib ve't-Terhib» kitabında 262 numaralı hadis şöyledir : «Ebu Ümame (R.A.) şöyle rivayet etmektedir : Rasûlüllah sıcak bir günde Baki' (mezarlık) tarafına gitti. Halk da peşinden gidiyordu. Ayaklarının sesini duyup geldiklerinden emin olunca onları öne aldı. «Baki'l-Ferkad»e varınca iki adamın kabrine uğradı. Durdu ve şöyle buyurdu : Bugün buraya ki-

mi gömdünüz? Falan ve filan, dediler. Niçin ya Rasûlallah? diyesorulunca şöyle buyurdu :

Bunlardan biri idrarını yaparken kendine dikkat etmezdi. Diğerleri de koğuculuk yapardı. Sonra yaş bir dal alarak ikiye yarı ve her birinin kabrine bir parça dikti. Bunu niçin yaptıklarını sorduklarında da şöyle buyurdu : Azaplarını hafifletmesi içindir.

Ne zamana kadar azap görecekler? diye sorduklarında da, «Gaybtır, onu ancak Allah bilir. Kalblerinizin bulanıklığı ve konuşmanızın çokluğu olmasaydı siz de benim duyduğumu duyardınız, buyurdu.» (8)

b) «Cemu'l-Fevaid» kitabının 9662 numaralı hadisi de şöyledir : «Rasûlullahın kâtiplerinden Hanzala bin er-Rabi'el-Üseydi şöyle demektedir : Ebu Bekir bana rasladı ve halimi sordu. Münafık oldum, dedim. Sühanallah, ne diyorsun? dedi.

Rasûlullahın yanında olduğumuzda bize cennet ve cehennemden söz ediyor ve onları gözle görür gibi oluyoruz. Yanından ayrılınca çoluk çocuğa ve mala dalyoruz. Birçok şeyi unutuyoruz, dedim.

Ebu Bekir, «Allaha yemin ederim ki aynı şeyle biz de karşılaşyoruz» dedi.

Sonra ikimiz Rasûlüllaha gittik. Ya Rasûlallah, Hanzala münafık oldu, dedim. Bu ne? dedi. Yanınızda iken cennet ve cehennemden bize söz ediyorsunuz, biz de onları gözle görür gibi oluyoruz. Sizden ayrılınca mala ve çoluk çocuğa dalyoruz, dedim. Şöyle buyurdu : Nefsimi elinde tutan (Allaha) yemin ederim ki,

yanımda bulunduğunuz ve zikir anındaki haliniz üzerinde devam edebilseydiniz yollarda ve yataklarınızda melekler sizinle tokalaşırđı. Lakin ey Hanzala, bir saat şöyle, bir saat böyle, buyurdu ve üç defa tekrar etti.» (9)

Rasûlüllahın «Nefsimi elinde tutan (Allaha) yemin ederim ki, yanımda bulunduğunuz ve zikir anındaki haliniz üzerinde devam edebilseydiniz yollarda ve yataklarınızda melekler sizinle tokalaşırđı» sözlerine dikkat edelim. Bu hadıs, Rasûlüllahla beraber bulunmanın meydana getirdiğı hali koruyabilen ve zikre devam eden her sahabinin «meleklerin kendisi ile tokalaşacağı bir hâle kadar yükselmesinin mümkün olduğunu göstermektedir. Bu iki hadisten de öğreniyoruz ki, konuşmanın gerekli olduğu yerler dışında susmak ve zikrin devamı, insanı keşfe ulaştıran sebeplerdendir.

c) Cemu'l-Fevaid'de 6731 numaralı hadis de şöyledir : «Buhari, Üseyyid bin Hudayr'dan şöyle rivayet etmektedir : Gece Kur'an okurken bağılı duran at harekete geldi. Durduğum zaman durdu. Okuyunca at dolaştı, durunca durdu. Tekrar okudum, at yine harekete başladı. Bunun üzerine okumayı kestim. Yanında bulunan oğlum Yahya'yı çiğnemesinden korktum.

Oğlumu biraz öteye aldıktan sonra başımı göğse kaldırdım. Ne göreyim! Havada kandile benzer şeyler taşıyan şemsiye gibi bir şey var. Sabah olunca olayı Rasûlüllaha anlattım. «Oku ey Hudayr oğlu, oku ey Hudayr oğlu» buyurdu.

(9) Muslim ve Tirmizi, lafız Muslim'indir.

Ya Rasûlallah, yakında bulunan Yahya'yı çiğnemesinden korktum. Onun için kestim ve başımı havaya kaldırdım. Bir de ne göreyim, havada kandile benzer şeyler taşıyan şemsiye gibi bir şey var. Onu görmiyeyim, diye gittim..

Rasûlüllah sordu : Onun ne olduğunu biliyor musun? Vallahi, hayır dedim. «Onlar meleklerdi. Sesine gelmişlerdi. Okumaya devam etseydin, insanlara apaçık görüneceklerdi.» buyurdu.

Üseyyid'in görmesine ve Rasûlüllahın «Onlar meleklerdi. Sesine gelmişlerdi. Okumaya devam etseydin insanlara apaçık görünürlerdi» sözlerine dikkat edelim.

Bu nasslar keşfin mümkün olduğunu ve ashab için meydana gelebileceğini göstermektedir. Kur'an okumanın keşfin yollarından olduğunu da belirtmektedir.

Ashabın hayatında, birden fazla sahabinin cinleri gördüğünü okuyoruz. Halbuki cinler gayb alemindendir. «el-Esas fi'l-Menhac» serisinde buna dair çok deliller, hakkında çok nasslar ve ashabın hayatında vukuunu gösteren çok örnekler göreceğiz. Keşfin mümkün olduğunu ve ashab için meydana geldiğini bu nasslardan öğreniyoruz.

Nezih ve temiz tasavvufun nihayetine doğru seyreten ve âdil olan kişiler görür de onlardan böyle şeyler duyarsak, olabileceğini yadırgamamak lazımdır. Aynı zamanda böyle şeyler, yolun sıhhatine de birer delildir. Bununla beraber mutasavvıflar bu meselede sayısız hata ve ifratlara düşmüşlerdir. Şöyle ki :

1 — Mutasavvıflardan bazıları, keşfi kitap ve sünnetten ayrı ve her ikisinin belirttikleri dışında gaybi hakikatların varlığı kendisi ile sabit olabilen ayrı bir kaynak ve esas saymışlardır. Bazıları da mutasavvıf bir insanın bu konuda söylediği her şeyi yeni bir peygamberlik gibi tasdik etmenin vacip olduğuna inanmışlardır. Sanki Rasûlüllahdan başkaları da masum olabiliyormuş gibi onlara bağlanmışlardır. Bunun da ne kadar sapıklık ve dalalet olduğu ortadadır.

2 — Bazı sofular keşf meselesinde birtakım kişilerin sözlerini tasdik etmeyi, aynı kişilerin her şeyini şer'î ahkam ölçüsüne vurmaksızın teslim ve tasdik etme ile karıştırmışlardır. Öyle ki, şeyhlerin bir kısım tabileri, şeyhlere bu masumiyet gözü ile baktıkları için bağlanmışlardır. Bir kişinin keşf haberini duyup tasdik etme ile o kişinin her haberini şer'î ölçülere de vürmadan peşinen kabullenme arasında ayırım yapmamışlardır.

Halbuki keşif olayı meydana gelmekle beraber, Allah korusun, keşf görenin akibeti kötü olabilir. Bu keşf, onun için istidrac kabilinden olur, ancak akibeti iyi olmayabilir. A'raf âyetlerinin işaret ettiği, müfessirlerin de değindiği ve israiliyyat rivayetlerinde geçen Bel'am hikayesinde buna dair bir işaret vardır.

3 — Bazı mutasavvıflar keşf ile teklifin düşmesini birbirine karıştırmışlardır. Gayb işlerinden insana birşeyler keşfolduğunu görünce -bu konuda başıboş hayal kuranlar da çoktur- ondan teklifin de düşüğünü sanmışlardır. Artık namaz ve oruç gibi mükelleyetlerinin kalmadığına inanmışlardır. Buna de-

lil olarak Cenabı Hakkın şu âyetini göstermektedirler : «Yakın sana gelinceye kadar Rabbine ibadet et.»

Bu şekilde düşünenler ümmetin icmaı ile kafir olmaktadırlar. Çünkü âyetteki yakın onların düşündüğü gibi değil, ölümdür. Zira Rasûlüllah vefatına kadar Allaha ibadet etmiştir. Âyetteki yakının ölüm olduğuna bu en büyük delildir. Yani Rasûlüllah vefatına kadar ibadet edecek de bunlar ibadet etmiyecek öyle mi? Yoksa Rasûlüllahtan daha mı çok yakine ulaştılar. Allahın laneti böylelerin üzerine olsun! Cüneyd böyleleri için şöyle demektedir : «Onlar ulaştılar, ama cehenneme ulaştılar.»

Netice olarak diyoruz ki, keşf mümkündür. Salık ilallah onunla karşılaşabilir. Allahın fazilet ve imtihanının alametlerindendir. Bunu böyle kabul etmekle beraber unutulmamalıdır ki, hepimiz keşfle değil, nasslarla kayıtlı ve sadece onlardan sorumluyuz. Keşf ile yeni bir akide sabit olmaz. Nasslardan farklı bir ziyadelik getirilmez. Ümmet için ibadet vesilesi olmaz. Sahiplerini tasdik etmekle, ümmet mükellef tutulmaz.

Kitap ve Sünnetin nasslarına muvafık ve onları destekler mahiyette adalet sahibi kişiler tarafından ileri sürüldüğünde onları tasdik etmede bir sakınca yoktur. Bununla beraber belirttiğimiz gibi keşf sahipleri adaletli'de olsa ümmet, onları tasdik etmekle mükellef değildir. Çünkü gayb işlerinde kalbleri masum olmayıp her zaman vehme düşmeleri mümkündür. Yine keşf, sahibi ve başkaları için bir imtihan olabilir ve sahibi yahut halk onunla imtihanı kaybedebilir.

Bütün bu şartlar içinde keşfin şeriattaki yerini idrak ediyoruz. Tasavvuf kitaplarında ancak bu şartlar içinde okuyup kabul edebiliyoruz. Keşfle ilgili bir söz rasladığımız zaman bu ölçüler içinde kabul veya reddedebiliriz

Başta da söylediğimiz gibi salik ilallahın amacı, keşf veya uzun seyri esnasında rashiyaabileceği başka bir şey değildir. Onun amacı, Allahın dünya ve âhирette rızasıdır.

Tirmizi Enes'ten şöyle rivayet etmektedir: «Rasûlullah buyurdu: Kimin amacı âhирet ise Allah zenginliğini kalbinde kılar, işlerini rastgetirir. Dünya istemi-yerek de olsa ona gelir.

Kimin de amacı dünya ise Allah fakirlikten gözünü açtırmaz, işlerini rastgetirmez. Dünyada kendisine takdir edilenin dışında bir şey kazanmaz.» Başka bir rivayette de: «Sadece fakir olarak sabahlar ve akşamlar. Allaha yönelen bir kul yoktur ki Cenabı Hak sevgi ve rahmetle kulların kalbini ona meylettirmiş olmasın. Allah, her hayrı, ona daha çabuk verir» buyurulmaktadır.

Keşften söz ederken diyoruz ki, salik ilallahın edebi, keşfe göz dikmemektir. Bu konuda İbnu Ata şöyle demektedir: «Sende gizlenen ayıplara şevk göstermen, senden gizli olan gayba meyletmenden hayırlıdır.»

Salik ilallahın olsun, şeyhlerin ve bütün insanların olsun, edebın gereğı olarak halkın kusurları kendisine keşfedildiğinde örtmesi, onu anlatmaması, sa-

kındırma ile beraber bu makamda rahmetle tedaviye çalışması lazımdır. Şeri açıdan, keşf görenin keşfi, başkaları hakkında bir hüccet değildir. Hatta kendi nefsi hakkında da keşfi töhmet mahalli kalma-ya devam eder. Çünkü kendisi için Cenabı Haktan bir fitne olmasından endişe edilir.

İbnu Ata bu konuda da şöyle demektedir: «Sana melekûtunun gaybını gösterip, kulların sırlarına muttali olmanı engellemiş olabilir. Kulların sırlarına muttali olup ilahi rahmetle ahlaklanmıyanlar için bu ıtıla' bir fitne ve vebale düşmenin sebebidir.»

2 — İlham :

Müslüman bir fertte ilham denilen haletin bulunabileceğini görmek için Rasûlüllah'ın Hz. Ömer için buyurduğuna ve halkın onun hakkında rivayet ettiklerine bir göz atalım. Buhari ve Muslim'in rivayet ettikleri bir hadiste Rasûlüllah şöyle buyurmaktadır: «Sizden öncekiler arasında peygamber olmadıkları halde kendileriyle konuşulan kişiler vardı. Ümmetim içinde de böyle biri olursa, o da Ömer olur.» Suyuti, kendileriyle konuşulan anlamındaki «muhaddasûn» sözünden maksadın ilham olduğunu söylemektedir.

Ahmed ve Bezzar Ebu Hureyre'den naklederek Rasûlüllahın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedirler: «Şüphesiz Allah, hakkı Ömerin dilinde ve kalbinde kılmıştır.» İbnu Asakir, Tarık bin Şihab'dan şöyle nakletmektedir: «Adam Ömer'e hadis naklediyordu. Onu yalanlıyor ve «Bunu sakla» diyordu. Tekrar naklediyor ve Ömer yalanlıyarak «Bunu sakla» diyordu. Sonunda adam: «Sakla dediklerin dışında bütün söylediklerim doğrudur» diyordu.»

Bu nakillerden de öğreniyoruz ki müslümanın kalbine birşeyler gelebilir. Bu şeyin kaynağı gaybidir. Ancak öğretici, yöneltici ve hatırlatıcıdır. Bir an için hakikat hükmündedir. Bu şeyde ümmetin bazı fertleri tahakkuk edebilir ve Allahın bir lutfu olarak bazı kişiler ona malik olabilir.

İslâm toplumunda ve mümin kalbde ilham olayının vukuu şer'an mümkündür. Tarih boyunca meydana geldiğinde de şüphe yoktur. Öyle ki, kalbi seyr ilallaha sülûk eden her insanın nefsinde veya etrafındakiilerde buna raslaması mümkündür.

Prensip olarak bunu böylece anladıktan sonra diyoruz ki, mümin kalb bir bakıma değişik dalgaları almaya müsait bir araç gibidir. Şeytani duyguları alabileceği gibi Rabbanî varidatı veya nefsanî hisleri de algılayabilir. Bunu da nasslar ve üstün beşerî ihlaslar desteklemektedir. Bununla beraber birçokları içinden çıkamamakta ve sırlarına vakıf olanlar az olmaktadır.

Kafirlerin bile nefis meseleleri üzerinde durduklarını görüyoruz. Şuur ve şuursuzluk halini, şuursuzluktan meselelerin şuura nasıl intikal ettiğini, fikirlerin tedai şekillerini, sezmeyi, zannetmeyi ve ilham konusunu ele alıp incelediklerine şahit oluyoruz. Bütün bunları derunî teemmülün bir eseri ve nefis alemini istikşaf çabaları şeklinde incelediklerini biliyoruz. Yine vicdan ile vicdansızlık manalarından da söz ettiklerini müşahade ediyoruz. Ancak bütün bu meselelerde kendilerinin veya başkalarının his ve infiallerini incelemekte ve tescil etmekten öteye geçememektedirler.

Halbuki müslümanlar genel bir prensip olarak mülahazayı kabul ediyor ve onun tescilinde başkalarıyla ortak olabiliyoruz. Ancak bizimle başkalarının tahlilleri arasında dağlar kadar fark vardır. Bizim tahlillerimiz saf ilimdir. Başkalarının tahlilleri ise halis zandır.

Sonra kafirler her zaman aşamıyacakları sınırların yanında durmak zorundadırlar. Meselâ, kâfir, mümin kalbtaki olaylar ve bu olayların varlığı anında ortaya çıkan ihsasat hakkında bir şey tescil etme imkânına sahip değildir. Halbuki mümin bunu hissetmekte ve tescil edebilmektedir. Onun için müminin kalbi ve ruhi ihsas ufukları geniş ve başkaları ona ulaşmaktan acizdir.

Mümin gaybî olan kalbi ihsasını tescil ederken bu ihsasının sahih veya yanlış olduğunu gösterecek katî nasslara, yani ölçülere sahiptir. Çünkü Rabbanî nasslar kalb, nefis ve akıl hakikatlerini ve bunlarda meydana gelebilecek şeylerin gerçeğini mümine göstermektedir. Bir mana hissedip nassın da ondan sözü ettiğini görünce şu iki hakikat arasındaki mutabakatı idrak eder: Nassdaki doğruluk hakikati ve içinde bulunduğu halin doğruluğunun hakikati.

Genel olarak kalbe dört çeşit ilham gelmektedir:

a) Şeytanî Telkin: Cenabı Hak buyuruyor: «İnsan ve cin şeytanlarını böylece düşman yaptık. Onlardan kimi kimine, aldatmak için yaldızlı birtakım sözler telkin eder.» (10) Yine buyuruyor: «Görmedin

(10) Enam : 112

mi biz kafirlerin başına kendilerini alabildiğine kırşkırtan şeytanları gönderdik.» (11) ve «Şeytan size fakirliği vadetmektedir.» (12) buyurmaktadır.

b) Nefsi Telkin : Cenabı Hak buyuruyor : «Şüphesiz nefis kötülüğü emretmektedir.» ve «Nefsi levvameye yemin ederim.»

c) Meleki Telkin : Rasûlüllah buyuruyor : «Kalbde iki telkin meydana gelmektedir. Biri melektendir. İyiliği va'deder ve hakkı tasdik eder. Buna nail olan bilsin ki Allahtandır ve Allaha hamdetsin. Diğeri de düşmandandır. Kötülüğü va'deder. Hakkı yalanlar ve hayrı nehyeder. Bunu gören de şeytandan Allaha sığınsın (esteizu okusun).»

d) Rabbani İlham : Cenabı Hak buyuruyor : «Bizim için mücadele edenlere elbette yollarımızı gösteririz.» (13) ve «Hidayeti kabul edenlerin hidayetini artırmış ve takvalarını ilham etmiştir.» (14)

Âlimler şeytanın telkinine vesvese, nefsi telkine hevâcis (fısıltı), meleklerin kalbe getirmesine havâtır (hatıra gelen şey) ve Rabbani telkine de varid yahut ilham adını vermektedirler. Bütün bunlar, kalbi uyanık olanlar tarafından hissedilen ve yaşanan şeylerdir. İnsanın hisseden ve hissetmiyen kalbinin olması Kur'an-ı Kerim tarafından belirtilen bir vakıadır. «Bunda kalbi olan için bir hatırlatma vardır.» *

(11) Meryem : 84

(12) Bakara : 289

(13) Ankebût : 69

(14) Muhammed : 17

Kur'an-ı Kerim bu kalbin göğüste olduğunu belirterek fikrin sapmasını (başka yerlerde aramasını) önlemiştir. «Lakin göğüslerdeki kalbler kör olmaktadır»

Dedik ki, kalbi olan değişik dalgaları hisseder, tanır ve aralarında temyiz yapar. Bazıları her çeşit ilham türleri için alametler tesbit ederek insanda ilim ve zevkin birleşmesini ve bu ilhamlar arasında temyiz yapabilmesini öngörmüştür. Bu konuyu Şeyh Ahmed ez-Zerrûk, «Kavaidu't-Tasavvuf» kitabında belirli ölçülere bağliyerek şeytanî telkinin alametlerinden acelecilik ve asabilîği zikretmiş, izalesinin de zikirle yapılacağını, nefsi hacisin alametinin de çok ısrar etmek olduğunu, meleki hâtırın zikirle gerçekleşip yanında kalbi bir hoşnutluk bulunduğunu ve Rabbanî ilhamın da tevhid konusunda meydana geldiğini zikrederek bu makamda önemli bazı meselelere de temas etmiştir.

Böylece insanlar arasından sadece kalbi diri olan müslümanın kalb denilen şeyi nasıl hissettiğini ve bu kalbe gelen akımlar mecmuasını ne şekilde duyduğunu kavramış bulunuyoruz. Nefis ve onun fısıltıları meselesini kafir sadece hissederken, müslüman bunları hissetmesinden ayrı olarak aralarında temyiz ve tasfiye yapmakta, tekamül ederek birçok şeyleri de ayrıca duymaya başlamaktadır.

Müslümanın sürekli çalışan bir alma aracı vardır. Bu aracın hayatı ve hususiyetleri vardır. Müslümanın bu alandaki terkibi dünyanın diğer insanların-daki terkibten farklıdır.

Bundan da öğreniyoruz ki gaybi bir çok şey müs-

lūman için hissedilen ve farkına varılan şeylerdir. Ancak bu farkına varma işi, açıktaki duygulardan başka bir aletle ihsas edilmekte ve görünen aletlerden ayrı bir araçla duyulmaktadır. Aynı şekilde müslūmanın, ilham ve meleki havadır yolu ile gayb aleminde sürekli direkt tevcihler aldığını, yine vahiy ve peygamberlik yolu ile vahyedilen ve Kur'an ile sūnnetin temsil ettiği vahye de mazhar olduğunu idrak ediyoruz.

Kitap ve sūnneti bilen müslūman, her meselede, onların ışığında hareket eder ve kalbine doğan gaybî ilhamlar, bu hareketlerini tanzim eder. Ancak bu böyle olmakla beraber, daha önce de zikrettiğimiz gibi müslūmanın kalbine damlıyan sadece Rabbanî ilham veya meleki telkin değildir. Bunun yanında nefis ve şeytani telkinler de bulunmaktadır.

Peygamberin kalbi dışında, hiçbir kalb masum değildir. Her zaman gerçekte sahte telkinleri ayırdetme gücüne de sahip değildir. Onun içindir ki müslūman sadece masum olan nassa mükelleftir. Bu sebepten Ebu Süleyman ed-Dârânî şöyle demektedir: «Halkın sözünden kalbime gelen şeyleri ancak kitap ve sūnnetten iki adaletli şahitle kabul ederim. Çünkü Cenabı Hak garantiyi sadece kitap ve sūnnette vermiş olup onun dışında garanti verdiği bir şey yoktur.»

Farzedelim ki müslūman, telkinler arasında temyiz yapabilecek bir halete yükseldi. Buna rağmen kalbe gelen telkinlerde yanlışlık ve imtihan ihtimali bulunduğunu, müslūmanın nassa bağlılığını sağlamak ve onun ışığında hareket etmesini temin etmek için

kalbin Rabbani imtihana tabi tutulduğunu da unutmamak lazımdır.

Bunun için kitap ve sünnetin kalbin imtihanından söz ettiğini görüyoruz. Vücut imtihan olduğu gibi kalb de imtihan olmaktadır. Cenabı Hak buyuruyor : «Allahın kalblerini takva için imtihan ettiği kimseler...» • Rasûlullah da şöyle buyuruyor : «Fitneler kalblere tekrar tekrar arz edilir. Onu kabul etmiyen kalb...»

Bütün bunlardan öğreniyoruz ki muayyen bir nevden kalb insan için gereklidir. Mümin için fitneleri red eden ve ölçü olan bir kalb gereklidir. Ölçü kitap ve sünnettir. Muayyen kalb de fitneleri kabul etmiyen, vusuldan sonra fitnelerden korunacağı va'dini alan salim kalbdır.

Ancak bu demek değildir ki fitne ile karşılaşmayacaktır. Fitnelerle sürekli karşılaşacaktır. Lakin fitne ona zarar vermiyecektir. Bunları bildikten sonra mutasavvıfların içine düştükleri hatalar üzerinde biraz durmak istiyoruz.

1 — Bazı mutasavvıflar hâtır, keşf ve ilham ile yetinip Kitap, Sünnet, akaid, fıkıh ve basiret üzere yapılan seyr ilallahdan müstağni kalabileceklerini sanmaktadır. Bu anlayışlarıyla ölçüyü kaybettikleri anlaşılmaktadır. Halbuki ölçü olmıyan yerde insan, daima hata içindedir. Cenabı Hak buyuruyor : «Andolsun ki biz elçilerimizi açık açık bürhanlarla gönderdik ve insanların adaleti ayakta tutmaları için beraberlerinde de kitabı ve nizamı indirdik.» (15)

Ölçüyü kaybettiğimiz an dalalet başlar. Rasûlül-lah buyuruyor: «Size iki şey bırakıyorum. Onlara bağlandığınız sürece dalalete düşmezsınız. Allahın Kitabı ve benim sünnetim.»

2 — Bazı mutasavvıflar bir kısım kalblerin, masumluk derecesine ulaşabileceğini tasavvur etmektedir. O kalblere gelen her şeyi vahiy imiş gibi telakki etmektedir. Böylece evliyanın kalblerini peygamberlerin kalbleri gibi masum saymaktadırlar. Bu ise, açık küfür ve dalalettir. Cenabı Hak Hz. Muhammed'in risaletiyle dinini kullara tebliğ etmiştir. Bazılarının kalbine gelen şeyleri Hz. Muhammed'in kalbine gelen vahiy ile nasıl bir tutabiliriz!

Cenabı Hak buyuruyor: «O (Kur'an) muhakkak âlemlerin rabbinden indirilmedir. Onu Ruh'u'l-Emin, imân edicilerden olası diye senin kalbine manası açık arapça bir dil ile indirmiştir.» (16)

Bu kalb ve bu vahiy nerede, başka kalbler ve o kalblere gelenler nerede! Kendisinde meydana gelenleri idrak edebilecek seviyeye kalblerin terakki edebileceğini iddia edenler hiçbir şekilde bu kalblerin masum olduğunu söyleyemezler. Çünkü böyle bir şey apaçık küfürdür.

3 — Mutasavvıfların birçoğu ölçüsüz (misansız) hareket etmekte ve şeyhlerin kalbinin masum olduğunu tasavvur ederek sapmakta, başkalarını da saptırmaktadır. İleri gelen bir mutasavvıftan hikaye ederek biri bana şöyle dedi: «Kur'anım ve âyetlerimle ye-

min ederim ki, şeyh bana Lât (putun)a secde etmeyi emrederse secde ederim.» Veyl ona ve onun şeyhine böyle şeylerden!

Bir müslüman için küfür de olsa şeyhinin emrettiği böyle şeyleri yerine getirmek ve inanmak caiz olur mu? Böyle bir şey hristiyanların yaptığından ayrılmıdır değil midir? «Allahtan başka rahip ve papazlarını rabler edindiler.» Bu da Rasûlüllahın tefsir ettiği gibi, kendilerine helal haram ve haramı helal eden rahip ve papazlarına itaat etmeleri sebebiyledir.

Bazıları da böylelerini savunarak sözlerini şöyle böyle tevil etmeye çalışmakta, şeyhin onlara hayır dışında böyle şeyleri emretmesinin müstahil olduğunu söylemektedir. Böylelerine diyoruz ki :

Lât ve Uzza'ya secde etmenin küfür olduğunda şüphe var mıdır? Böyle bir emir halinde bile bir kişi itaat edebileceğini nasıl söyleyebilir? Böyle bir şeye itaati mücerred ilan etmek bile küfrün kendisidir. Cahiller seni hak yoldan saptırmasın aziz kardeşim. Üstadımız Muhammed el-Hâmid'in, «Ey Amr'ın annesi, bu evhamı bırak ve mahut serseriliğinden vazgeç» dediği gibi bu cahillerin evhamına aldanmıyalım.

Böylece özet olarak salık ilallahın karşılaşacağı ilham, havatır ve diğer şeyleri, bunların sınırlarını ve bazı mutasavvıfların içine düştüğü hataları görmüş olduk. İlham ve havatırdan söz ederken diyoruz ki, ilham, vesvese ve şeytanın telkinleri arasında ayırım yapabilmek için helal lokma ile vera' kadar iyi bir şey yoktur. Onun için önceden şöyle demişlerdir : «Boğazından ne geçtiğini bilen nefsinin telkinlerini de tanır.»

Kesb meselesinde helal lokma ile vera', velayet-i uzma yolunda seyreden bir insan için gerekli olduğu gibi her müslüman için de zaruri olduğu islâmın bedihiyatındandır. Onun için bu kitapta üzerinde fazla durmayacağız. Çünkü tafsil ve tetkik edilerek anlatıldığı yer fıkıh kitaplarıdır. Bununla beraber Gazzali «İhya» kitabının ikinci cildinde buna bir bölüm ayırmış ve söyleneceklerin en güzel ve tatlısını söylemiştir. İstiyenler oraya müracaat edebilirler.

III — Rûya :

Rüyanın beşer hayatında büyük rolü vardır. Bu rol, bütün asırlarda olduğu gibi bugün de devam etmekte ve rüyanın tevilleri konusunda gelişmeler devam etmektedir. Bu tevil sahiplerinin yönelişleri de değişik olmaktadır.

Materyalistler rüyayı genel olarak nefsin telkinleri ve fikirlerin çağrışımı şeklinde mütalaa etmektedir. Ancak bu anlayış, insanlardan değişik sınıfların gördüğü rüyaları tefsir etmekten çok uzaktır. Onun için bu sözleri, sadece rüyanın bir çeşidi için belki söz-konusu olabilir.

Rüyanın tasnifinde müslümanların sebkât payı vardır. Üç kısma ayırmaktadırlar: Fikirlerin çağrışımı ve nefsin hevâcisi (telkinleri) neticesi olan rüya. Buna nefsi rüya denilmektedir.

Diğeri de şeytanın müdahale ettiği rüya; İnsan uyurken fikirlerin çağrışımı merkezine musallat olarak yapacağı telkinleri yapar. Rüya da bu telkinler istikametinde bir şekil kazanır. Buna şeytanî rüya denir.

Üçüncüsü de Rabbani olan ruhi rüyadır. Rüyanın bu çeşidi çok önemlidir. Çünkü müjdeci, korkutucu, uyarıcı ve haber verici olarak insanın tevcihinde ve yaşayışının yönlendirilmesinde çok büyük rolü olmaktadır.

Kur'an-ı Kerimin bize anlattığı Hz. Yusuf, el-Aziz, Hz. İbrahim, Hz. Muhammed ve Ashabının gördükleri rüyalara ve Rasûlüllahın onları tevillerine, sonra bunlarla ilgili çıkarılan genel kurallara ve geniş aklı istidlallere bakarak İslâm alimleri rüya konusunda en değerli ilmi kitapları yazabilmiş ve rüyanın nefsanî, şeytani veya Rabbani olduğunu gösteren ve Rabbani rüyanın rumuzundan ne anlaşıldığını ifade eden kaideler koymuşlardır. Yusuf Suresinde gördüğümüz gibi rüya genellikle rumuz halinde olur. Bu surede Hz. Yusuf'un da el-Aziz'in de rüyaları rumuz şeklindedir.

Allah yoluna sülûk eden ve bu yolda seyredenlerin müjdeleyici rüyadan nasipleri büyüktür. Buhari, Malik ve Ebu Davud'un rivayet ettikleri bir hadiste Rasûlüllah şöyle buyurmaktadır: «Benden sonra nübüvvetten sadece mübeşşirat (müjdeleyiciler) kalacaktır. Nedir Mübeşşirat? dediklerinde: er-Rü'ya es-Sâliha (salih rüya)dır, buyurdu.»

Ruhun şeffaflığı arttıkça, uyku esnasında gayb aleminden onda bazı manalar yer etmektedir. Bu manaların rolü ve amacı büyüktür. İnsanın yönlendirilmesinde fonksiyonu önemlidir. Şu sahih hadise bakıyoruz: «Müslümanın rüyası Peygamberliğin kırk altı cüzünden bir tanedir.» Müslümanın kalbine nisbetle rüyanın önemini bu sahih hadisten de idrak ediyoruz.

Rasûlüllahın hergün ashabından rüya gören olup olmadığını sorduğunu bildiğimiz zaman rüyaya önem vermeyenlerin ne kadar yanlış davrandıklarını idrak ederiz.

Rüya bu derece önemli olunca, onun çeşitleri arasında temyiz yapmak da mühim bir mesele olmaktadır. Rüyanın ve rüyalar arasında temyiz yapmanın önemi yanında bu temyizi yapamayanların rüya tabirlerinde bulunmaları da o kadar önemli bir tehlikeydir. Çünkü bu yanlış tabirlere önemli birçok zararlar tertib etmektedir, Zira daha önce de belirttiğimiz gibi rüyaların çoğu rumuz şeklindedir. Zahir şekli ile tevili birbirinden farklı şeyler olmaktadır. Bazan zahiri korkunç, ama tevili müjdeleyici olmaktadır. Yanlış tevil bunun için sakıncalı ve ciddi bir tehlikeydir.

Bütün bunlar rüya tabiri ve tevili konusunda yeterli ilmi gerektirir. Çünkü rüya tabiri bir bakıma fetva vermeye benzemektedir. Çünkü meselenin birçok yönü bulunabilir. Her yönün de anahtarları, değişik olabilir. Bu anahtar bir isimde veya gizli bir işaretle bulunabilir.

Temel kaide olarak rüya, Peygamberler için vahiydir. Onun için rüya üzerine hükümler kurmaktadır. Mesela, Hz. İbrahim gördüğü rüyaya göre oğlu Hz. İsmail'i kurban etmeyi kararlaştırmıştır. Ama peygamberler dışındaki insanlar için vahiy değildir.

Peygamberler dışındaki insanların gördüğü rüyalar nefsanî, şeytani veya Rabbanî olabilir. Bunlar karışık olup Rabbanî rüya bile bazan rumuz halindedir. Rüya tabir edenler de her zaman yanılabilirler. Bu-

nun için Kur'an-ı Kerim «zan» ifadesini kullanmıştır. Hz. Yusuf'un dilinden şöyle büyurmaktadır: «Onlardan kurtulduğunu zanneden kişi dedi ki...». Halbuki Hz. Yusuf rüyayı Rabbani bir ilhamla tabir ediyordu. Ancak âyetten sezildiğine göre tabirde bir nevi zan bulunmaktadır.

Arap dilinde zan bazan yakın ifade eden bir manada kullanılmaktadır. Âyetin manası da buna hamledilir. Buna göre Peygamberler dışında insanların gördüğü rüyalar müslümanların icma ile teşri kaynağı (şerî bir hükme mesned) olamaz. Hatta, suretin ne şeytanın girmesi mümkün olmayan Rasûlüllahı rüyada gördüm diyen insan için, vehm içinde olup rüyasından hükümler çıkarılamayacağını söylemişlerken, bunun dışındaki rüyalara ve mutasavvıfların rüya ile ilgili bazı durumlarına şer'î bir değer verip itibar etmek nasıl mümkün olsun! Şöyle ki:

1 — Mutasavvıflar bazan rüyaya Allahın şeriatına ve onun hükümlerine aykırı hükümler bina etmektedirler. Sofuların bir rüyaya dayanarak hükümler çıkardığı ve buna göre bir tavır aldığı çoktur. Mesele, rüyaya dayanarak bazıları bir kâfire bağlılığını belirtmektedir. (Bu nevi kafirlerin islâm ülkelerinde ve onların başında bulunduğu çoktur). Halbuki nasslar bunu kesinlikle yasak etmektedir.

2 — Müridin rüyasını şeyh, dünya ve ahiret maslahatına hizmet etmiyecek ve rüya tabiri esaslariyle uygun düşmiyecek şekilde tabir etmektedir. Bunun da mürid için ne kadar tehlikeli olduğu açıktır.

3 — Mutasavvıflar çok defa rüyaya dayanarak fıkhnın bid'at saydığı ameller işlemektedirler.

4 — Rüya çok defa şariin bir şeye vermediği değeri veya sıfatı vermede esas kabul edilmiştir. Mesela, şeyhin falan ameli Allah indinde filan amelden daha üstün sayması gibi. Halbuki nasslar onun aksini ifade etmektedir.

Bu şekilde salik ilallahla beraber başkalarının da gördüğü rüyanın çok zaman şeri hataların işlenmesine sebep olduğunu ve nimetin değişmesine yol açtığını görüyoruz. Cehalet sebebiyle ya küfrün veya şer'i bir hatanın yahut dalaletin yolu olduğunu müşahade ediyoruz.

Salik ilallahın karşılaşacağı şeylerden üç örnek verdik. Cehalet, hata ve benzeri sebeplerle dalalete nasıl yolaştığını da gördük.

Bu işlerin de bir sınırını belirtmeye çalıştık. Şimdi halkı çok yakından ilgilendiren ve birçok hataların işlenmesine sebep olan keramet konusuna geçelim.

IV — Evliyanın Kerametleri ve Onların Faziletleri :

Cenabı Hak şöyle buyuruyor: «Haberiniz olsun ki hakikaten Allahın velileri için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır. Onlar ki iman edip fenalıktan sakınmışlardır. Dünya ve ahiret hayatında onlar için müjde vardır. Allahın sözlerinde değişme yoktur. En büyük feyz ve saadet de budur.» (17)

Yine buyuruyor: «Hurma ağacını kendine doğru salla, üstüne taze hurma dökülsün. Ye, iç gözün aydın olsun. Eğer beşerden birini görürsen, ona: Ben

esirgeyen Allaha oruç adadım, bugün hiçbir kimseye söz söylemeyeceğim, del» (18)

Yine buyuruyor : «Zekeriyya Meryem'in bulunduğu mihraba her girdikçe onun yanında bir yiyecek bulur. Ey Meryem, bu sana nereden geliyor? diye sorar. O da, Allah tarafından, derdi. Şüphe yokki Allah dilediğine sayısız rızık verir.» (19)

Yine buyuruyor : «Madem ki onlardan ve Allah-dan başka taptıklarından ayrıldınız, o halde mağaraya çekiliniz ki Allah size rahmetini genişletsin, işlerinizi de size yarıyacak bir surette kolaylaştırsın. Bakarsın ki güneş doğduğu vakit mağaranın sağ tarafına meyillenir, battığı zaman da sol tarafına giderdi. Onlar mağaranın geniş bir yerinde idiler. Bu, ilahi alametlerden biridir, bir keramettir.» (20)

Ebu Muhammed Abdurrahmen bin Ebi Bekr (R. A.)'den rivayete göre şöyle demiştir : «Ashabı Suffe fakir kimselerdi. Bir kere Rasûlüllah (S.A.V.), iki kişilik yiyeceği olan (kimse onlardan) bir üçüncüsünü, dört kişilik yiyeceği olan da bir beşincisini veya altıncısını birlikte götürsün» buyurdu. Yahut buna benzer bir söz söyledi.

Ebu Bekr bunlardan üçünü evine getirdi. Rasûlüllah da on kişiyi alıp hane-i risalete getirdi.

Hız. Ebu Bekr akşam yemeğini Rasûlüllahın yanında yedi. Yatsı namazını kılincaya kadar (orada) kaldı. Gece hayli ilerledikten sonra evine döndü.

(18) Meryem : 25 - 26

(19) Âli İmran : 37

(20) Kehf : 16 - 17

Ailesi ona :

— Seni misafirlerin yanında bulunmaktan alıko-
yan nedir? diye sordu. O da :

— Vay! Onlara hâlâ yemek vermedin mi? diye çı-
kıştı. O da : Sen gelmedikçe yemek yiyemiyeceklerini
söylediler. Yemek çıkardık kabul etmediler, dedi. Ab-
durrahman diyor ki :

— Ben savuşup saklandım. O bana hiddet ve şid-
detle :

— Behey idraksiz herif, diye söylendi.

— İçinize sinmesin, yiyiniz. Vallahi ben bu ye-
mekten yemiyeceğim, dedi. Abdurrahman der ki :

— Allaha yemin ederim ki biz (yemek yerken) hiç-
bir lokmaya el uzatmadık ki altından yemek daha zi-
yade çoğalmış olmasın. Nihayet doydular. Yemek de
yenmezden evvelki mikdarından daha fazla idi. Hz.
Ebu Bekr çanağa baktı (yemek olduğu gibi duruyor-
du) zevcesine hitaben :

— Ey Beni Firas'ın kardeşi, Bu ne hal, dedi. O da :

— Gözümün nuruna kasem ederim ki şimdi (ye-
mek) evvelkiden üç kat ziyadedir, dedi. Bunun üzeri-
ne Ebu Bekr o yemekten yedi ve ettiği yemini kaste-
derek : O (olan şey) şeytandandı, dedi. Yemekten bir
lokma yedikten sonra Rasûlüllaha gönderdi. Orada
sabaha kadar durdu. Bizimle bir kavim arasında bir
ahid vardı. Müddeti son bulduğu için (Medineye) gel-
mişlerdi. İçlerinden söz sahibi olan on iki kişi ayırdık.
Her biri ile beraber kaç kişi olduğunu ancak Allah
bilir. İşte onların hepsi de o yemekten yediler.

Buharinin diğer rivayetinde de şöyle denilmiştir :

(Misafirlerin yemekten çekindiklerini haber alan) Ebu Bekr de :

— Vallahi ben de bu yemekten yemiyeceğim işte, dedi. Bunun üzerine misafir -veya misafirler- de sofraya oturmayacaklarına veya Ebu Bekr yemedikçe yemeğe oturmayacaklarına yemin etmişlerdi. Bunun üzerine Ebu Bekr :

— Başta ettiğim yemin şeytandandır. Haydi buyurun yemeye, dedi. Kendisi de misafirler de yediler. Hiçbir lokmaya el uzatmadılar ki, altından yemek daha ziyade çoğalmamış olsun. Bunun üzerine Ebu Bekr (zavcesi Ümmü Ruman'a) :

— Ey Beni Firas'ın kardeşi! Bu ne? dedi.

— Gözümün nuruna kasem olsun ki, şimdi (artakalan) yemezden öncekinden daha ziyadedir, dedi. Bunlar yemeklerini yediler. Rasûlüllaha da gönderdiler.

Hadisi rivayet eden Abdurrahman, Rasûlüllahın bu yemekten yediğini zikretmiştir.

Diğer bir rivayette : Ebu Bekr (R.A.) oğlu Abdurrahmana : Ben Peygamberin yanına gideceğim. Gelineye kadar misafirlerin hizmetlerinde bulunup yemeklerini vermiş bulunmalısın, diye tenbih etti. Abdurrahman gidip misafirlere yemek getirdi. Buyurunuz, dedi. Onlar :

— Şu oturduğumuz evin sahibi nerede? dediler. Abdurrahman :

— Siz buyurunuz, dedi. Misafirler :

— Evin sahibi gelinceye kadar biz de yemeyiz, dediler.

— Hazırladığımız yemeği kabul ediniz. Eğer babam gelir de yemek yememiş bulunursanız, onun ağır azarlamasına uğrarım, diye ısrar ettiyse de onlar yemekten çekindiler. Babam geldiğinde, bana fena halde çıkışacağını biliyordum. O gelince savuşup bir yere gizlendim.

— Misafirlere ne yaptınız? diye sordu. Durumu haber verdiler. Bunun üzerine :

— Ey Abdurrahman, diye beni çağırды. Ses çıkarmadım. Sonra yine :

— Behey idraksiz herif! Sesimi işitiyorsan Allah aşkına gel, dedi. Bunun üzerine yanına gidip :

(Kusurum varsa) misafirlere sor (yemeklerini önlerine koydum, sen gelinceye kadar yemek istemediler) dedim. Misafirler :

— Abdurrahman doğru söylüyor, bize yemek getirmişti, dediler. Bunun üzerine :

— Demek beni beklediniz ha! Ben de bu gece bu yemeği yemeyeceğim işte, dedi. Onlar da :

— Vallahi sen yemedikçe biz de yemeyiz, dediler. Ebu Bekr (R.A.) :

— Allah iyiliğinizi versin! Size ne oluyor ki hazırladığımız yemeği kabul etmiyorsunuz? Haydi buyurun yemeye, dedi. Yemek geldi. Babam elini koydu.

Besmele çekti. (Hiddetimden dolayı) başta ettiğim yemin şeytanın vesvesesindendi, deyip yemeği yedi. Misafirler de yediler. (21)

Ebu Hureyre (R.A.)'dan Rasûlüllahın şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir : «Sizden önce gelip geçen milletler içinde Allah tarafından kendilerine haber ilham olunan insanlar vardı. Eğer ümmetim içinde de bunlardan bir kimse varsa o da muhakkak Ömerdir.» (22)

Cabir bin Semûra (R.A.) anlatıyor : «Küfe halkı Hz. Ömer nezdinde Sa'd bin Ebi Vakkas'ı şikayet ettiler de, Ömer (R.A.) onu azledip yerine Ammar (bin Yâsir)'i tayin etti. Küfeliler Sa'd hakkındaki şikayeti o kadar ileri götürmüşler ki; Sa'd namaz kılmasını bile bilmiyor, demişlerdi. Hz. Ömer ona adam gönderip celbetti ve :

— Ya Eba İshak, bu adamlar senin namaz kılmanı iyice bilmediğini zannediyorlar, dedi. Sa'd :

— Vallahi ben onlara Rasûlüllahın namazı gibi namaz kıldırır, onlardan hiçbir şey noksan yapmadım. Akşam ve yatsı namazını kıldırırken ilk iki rekatta çok durur, son iki rekata da hafif tutarım, dedi. Hz. Ömer :

— Zaten senin hakkında zannımız bu idi, dedikten sonra meseleyi tetkik için bir veya birkaç kişiyi Sa'd ile birlikte Küfeye gönderdi. Tahkik memuru Küfe halkından Sa'dın halini sordu. Hiçbir mescid bırak-

(21) Buhari ve Muslim

(22) Buhari ve Muslim

madı ki oradan Sa'dın halini sormasın. Onlar da Sa'dın hakkında hep hayırlı senalarda bulundular. Nihayet Beni Abs'e ait bir mescide girdi (Herkesi Sa'd hakkında bildiğini Allah için söylemeye davet etti.) Cemaattan Ebu Said künyesi ile anılan Üsame bin Katade isminde biri ayağa kalktı ve :

— Madem ki bize and verdin, (söyleyelim). Sa'd askerın başına geçip harp etmez. Mal taksim ederken eşitlik yapmaz: Hükümünde adalet etmez, dedi. Bunun üzerine Sa'd dedi ki :

— (Madem ki böyle söyledin) ben de vallahi (senin aleyhine üç duâ edeceğim, dinle : İlahi! senin bu kulun yalancı ise, gösteriş için söylediyse ömrünü uzat. Fakirliğini çoğalt, fitnelere uğrat, dedi. Sonraları o adama halinden sorulduğu zaman : «Kocamış, fitneye uğramış zavallı bir pir-i faniyim. Sa'dın bedduasına uğradım,» derdi.

Cabir (R.A.)'dan bu hadisi rivayet eden Abdulmelik bin Umeyr de der ki : Sonraları onu ben de gördüm. İhtiyarlıktan kaşları gözlerinin üstüne sarkmış olduğu halde yollarda rastgeldiği kızlara sataşır, onları çimdiklerdi. (23)

Urve bin ez-Zubeyr'den rivayete göre, Said bin Zeyd Amr bin Nufeyl (R.A.)'i Evs'in kızı Erva (Medine valisi olan) Mervan bin el-Hakem'e dava etti. Arzisinden bir parça alıp kendi tarlasına eklediğini iddia etti. Bunun üzerine Said :

(23) Muttefekun aleyh

— Ben bu hususta Rasûlüllahı dinledikten sonra, hiç onun hakkını üzerime geçirir miyim, dedi. Mervan :

— Rasûlüllahdan işittiğiniz ne idi? diye sordu. O da :

— Ben Rasûlüllahdan : «Her kim haksız olarak başkasının bir karış yerine tecavüz ederse, o yerin yedi katı, o mütecavizin boynuna halka gibi geçirilir» buyurduğunu işittim, dedim. Bunun üzerine Mervan :

— Artık bundan sonra, senden delil istemiyeceğim, dedi. (Bu ağır itham karşısında) Said :

— İlahi, eğer bu kadın yalancı ise gözünü kör et ve onu kendi arsasında öldür, diye beddua etti.

Hadisi rivayet eden Urve şöyle diyor : «O kadın ölmeden gözü kör oldu. Nihayet birgün tarlasında yürürken bir çukura düşüp öldü.» (24)

Muslim'in Muhammed bin Zeyd bin Abdillâh bin Ömer'den rivayeti de bu anlamdadır : «O, kadının kör olduğunu ve Said'in bedduasına uğradım, diyerek yürürken duvarlara tutunduğunu görmüştü. Erva, birgün muhasama ettiği evde bir kuyuya raslayarak içine düştü ve kabri orası oldu.»

Cabir bin Abdillâh anlatıyor : «Uhud vakası hazırlığında geceleyin babam beni çağırdı ve Peygamberin ashabından şehid düşeceklerin ilki ben olacağımı zann ediyorum. Rasûlüllahın şahsı müstesna olmak üzere, arkamda senden daha aziz bir kimse bırakmı-

(24) Buhari ve Muslim

yorum, birçok borçlarım var, onları öde, kardeşlerin hakkında hayır ile muamele etmeni tavsiye ederim, dedi. Sabah olunca ilk şehid düşen o oldu. (Şehidler çok olduğu için) kabrine onunla birlikte diğer bir şehidi de defnetmiştim. Sonra onu başkasiyle bir kabirde bıraktığım için içim rahat etmedi. Altı ay sonra onu kabirden çıkardım. Bir de ne göreyim! Bir kulağından başka yeri, kabre koyduğum gündeki durumunu muhafaza ediyordu. (Zaten kabre konulduğunda da kulağı kalmamıştı) Babamı yalnız başına bir kabre koydum. (25)

(Hz.) Enes (R.A.) naklediyor: «Rasûlullahın ashabından iki zat karanlık bir gecede Peygamberin yanından çıkmışlardı. (Rasûlullahın mucizesi ve o zatların kerameti olmak üzere) o kapkaranlık gecede önlerinde meşale gibi iki ışık peyda oldu. Bunlar (kendi yollarına ayrılınca) her biri ile beraber evlerine gelineye kadar bir meşale yollarını aydınlatıyordu.» (26)

Rivayetlerin bazısında bu iki zatın Üseyyid bin Hudaýr ile Abbað bin Bişr oldukları mezkurdur.

Ebu Hureyre (R.A.)'dan şöyle dediği rivayet edilmektedir: Uhud muharebesinden sonra Adal ve Kâre kabileleri Rasûlüllaha adamlar göndererek İslâmı kabul ettiklerini ve İslâm mürşitlerine muhtac olduklarını bildirmeleri üzerine Rasûlullah onlara on zatı gönderip bunların başına (Medineli) Âsum bin Sabit'i memur tayin etti.

(25) Buhari

(26) Buhari

Bunlar Mekke ile Usfan arasındaki Hüdat mahal-line vardıkları zaman, müşrikler tarafından Beni Lih-yan denilen Huzeyl Kabilesine haber verilmişti. Lih-yan kabilesi de yüz kadar okçu asker gönderdiler. Bunlar müslümanları takibe koyuldular. Âsım ve beraberindekiler bunları görünce yüksek bir yere sığın-dılsa da okçular onların etrafını çevirdiler ve : Bi-ze itaat edip teslim olun, hiçbirinizi öldürmiyeceğimi-ze söz veriyoruz, dediler. Bunun üzerine Âsım :

— Ey kavm! Ben müşriklerin zimmetine iltica edemem, dedi ve :

— İlahi, halimizden Rasûlün Muhammedi haberdar et, diye dua etti. Müşrikler müslümanlar üzerine ok yağdırdılar. Asım'ı (ve maiyetindekilerden altı ki-şiyi) şehid ettiler. Bunlardan Hubeyb, Zeyd bin Desi-ne, Abdullah bin Târik müşriklerin sözlerine inana-rak teslim oldular. Bu suretle bunları ele geçirdikten sonra yay telleriyle ellerini sımsıkı bağlamaya kalkı-şınca üçüncü zât (Abdullah bin Târik) : İşte bize bi-rinci hiyanet budur. Vallahi size teslim olmam, bu şe-hidler benim için bir numunedir, dedi. Bunun üzeri-ne onu sürükleyip tazyik ettilerse de onlarla gitmek-ten imtina ettiği için onu da şehid ettiler.

Hubeyb ile Zeyd bin Desine'yi Mekke'ye götürüp Bedir harbinden sonra onları Mekke'de sattılar. Be-dir Gazvesinde Hubeyb tarafından babası öldürülmüş bulunan Haris bin Âmir bin Nevfel bin Abdimenaf oğulları Hubeyb'i satın aldılar.

O vakit Hubeyb, Harisin oğulları yanında esir kal-mıştı. (Dört haram ay çıkınca) Hubeybi öldürmeye

karar verdiler. O vakit Hubeyb kasık kıllarını kazımak için Haris'in kızlarından birinden emanet bir ustura aldı. Zeynebin gafil bulunduğu bir zamanda, çocuğu Hubeybin yanına yaklaştı. Zeyneb Hubeybi, çocuğunu dizinin üstüne oturtmuş, ustura da elinde olduğu halde görünce (intikam almak için çocuğu boğazlar diye) telaş etmiş, çok korkmuştu. Kadının telaşını sezen Hubeyb, ona : «Çocuğu öldürürüm diye mi korkuyorsun? Korkma, ben bunu yapmam,» dedi.

Kadın şöyle anlatıyor : Vallahi ömrümde Hubeyb'den daha hayırlı esir görmedim. Hatta zincirle bağlı olduğu halde bir salkım üzüm yediğini gördüm. O esnada ise Mekke'de zaten üzüm yoktu. Bu da Hubeyb'e Allah tarafından verilmiş bir rızık idi.

Öldürmek için onu Harem-i Şerifin dışındaki Hill (Ten'im)e çıkardıklarında Hubeyb : İki rekat namaz kılmak için bana müsaade ediniz, dedi. Bıraktılar. İki rekat namaz kıldı ve sonra : Vallahi eğer hakkımda, «Ölümden korktu da onun için namazını uzatıyor» diye zannetmiyecek olsaydınız namazımı daha ziyade uzatırdım, dedi. Ve : «İlahi, bunların hepsini mahvet, birer birer bunların canını al da hiç birini sağ bırakma» diye dua ettikten sonra şu iki beyti okudu :

«Müslüman olarak öldükten sonra ne suretle ölürsem öleyim, ehemmiyet vermem. Bunların hepsi Zatı Kibriya uğrındadır. O isterse bu tarumar olmuş vücudumu feyze ulaştırır.»

O zamandan beri idam olunacak her müslümanın iki rekat namaz kılması müstahsen bir âdet olmuştur.

Rasûlüllah ilahî vahiyle Hubeyb'in uğradığı musibeti günü gününe ashabına haber vermişti.

Âsım bin Sabit'in şehid edildiğini duyan Kureyş'ten bazıları cesedinden onu tanıtacak bir parça getirmek üzere şehidin yanına adam gönderdiler. Çünkü Âsım bin Sabit hazretleri Bedir'de Kureyş'in ileri gelenlerinden birini (Ukbe bin Ebi Muayt'ı) öldürmüştü. Cenabı Hakkın Âsım'ı hıfz ve himaye için arı cinsinden kara bir bulut halinde gönderdiği mahlukların müdafaaları karşısında yanına bile sokulmadıklarından onun naşından bir şey kesip götürmeye kadir olamadılar. (27)

İbnu Ömer (R.A.)'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: «Ömer (R.A.) her hangi bir şey hakkında «Ben böyle zannediyorum» dedimi, behemehal o şey hakikaten onun zannettiği gibi olurdu.» (28)

Nevevi merhum «Riyazu's-Salihin» kitabında, evliyanın kerametleri ve faziletleri konusunda bunları zikretmektedir. Kerametın varlığı ve ona şer'an inanmanın vücubiyeti bu rivayetlerden de anlaşılmaktadır.

Tevhid (akaid) kitaplarında, kerametler ve olağanüstü haller meselesi genel bir şekilde işlenmektedir. Bu neviden mucize, irhas, keramet, ihanet ve istidrac türleri zikredilmektedir. Bilindiği gibi sihir, harika (olağanüstü)ler sınıfına dahil olmaz. Çünkü sebeplere dayanan olaylardan bir cüzdür.

(27) Buhari

(28) Buhari

Keramet iki çeşittir: Biri harikuladedir. Diğeri de sebepler âlemine dayalı olarak meydana gelmektedir. Bununla beraber yine de ilahî tevfiğin neticesidir. Âlimler buna «Maûnet» adını vermektedir.

Harika olaylar arasında temyiz yapmak ve her birini ayrı ayrı tanımak, tevhid ilminin konuları arasındadır. İsteyenler bu meseleler için oraya başvurabilirler. Burada üzerinde durmak istediğimiz şey, kerametın şer'an sabit olması ve neredeyse dinde zaruri olarak bilinen şeylerden sayılacak kadar önemi haliz bulunmasıdır.

Ancak kerametle diğer harikalar arasında temyiz yapmak gerçekten güç bir iştir. Yine harikalarla sihir arasında ayırım yapmak da büyük bir dikkat ister. Bunların tümü üzerinde durmıyacağız.

Şu iki nokta üzerinde durmak istiyoruz: Birincisi, Kerametın bir vakıa olarak bulunması ve tasavvuf muhitlerinde her zaman meydana gelmiş olmasıdır. Ama tasavvuftan nefret edenler, kerametın mutasavvıflar elinde meydana gelmesine her zaman temelden karşı çıkmışlardır. Hattta bu kerametlere başka isimler vemeğe gayret etmişlerdir. Bu ise bir hata ve aşırılıktan başka bir şey değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi merhum İbnu Teymiyye Abdulkadir el-Geylanî'yi zikredince daima «Kaddasellahu sirrahu» diyerek takdir etmiştir.

Mutasavvıflar arasında kerametın varlığını inkar etmek yersizlik ve ilimden uzaklıktır. İnkara yol açan şeylerin başında da Rifai Tarikatı mensuplarının başvurduğu şeyler gelmektedir. Mesela, ateşin tesir et-

memesi, kendilerine sıkılan kurşunun veya vurulan kılıcın zarar vermemesi gibi harika olaylardır. Bu gibi şeyler çok yaygın, meşhur ve herkes tarafından bilinmektedir. Karşı çıkan birçok kişi izlemiş, gördükten sonra inkar etmekten vazgeçmiştir.

Görülen o ki, bu şahısların gösterdikleri harikaların sihir olması mümkün değildir. Çünkü sihir sebepler aleminin bir olayıdır. Halbuki bu olaylarda sebepler tamamen ortadan kalkmaktadır.

Bu olayların ruhi riyazat kabilinden olması da mümkün değildir. Çünkü bu tarikatın mensupları herhangi bir ruhi riyazata başvurmada bunları yapabilmektedir. Hatta mücerred şeyhten biat almasıyla, hatta biat almadan da her birinin elinde bu olaylar meydana gelmektedir.

Bir defasında hristiyanın biri karşılaştığı bir olayı bana anlattı. Esasında bu olay malum ve meşhurdur. Bir müddet sonra aynı olayı başkasından da dinledikten sonra olay kahramanı ile bir yerde karşılaştım. Bir mecliste adamın sırtına harbeyi (şişi) nasıl batırıp çıkardığını ve adama hiçbir şeyin olmadığını uzun uzadiye anlattı.

Rıfai Tarikatı mensuplarının elinde meydana gelen bu olaylar Cenabı Hakkın bu ümmete büyük ih-sanı cümlesindendir. Çünkü onları müşahade edenler için bu olaylar Peygamberlerin mucizelerini ve evliyanın kerametlerini ispat etmede bir delil olmaktadır.

Müslümanlardan birinin tuttuğu ateşin kendisine tesir etmediğini görenler, Hz. İbrahim'e ateşin na-

sıl tesir etmediğini yadırgayabilirler mi? Yine bir müslümanın kılıcı karnından batırıp sırtından çıkarıldığını ve çektiği zaman bir izin veya zararın meydana gelmediğini müşahade edenler, Rasûlüllahın «Şakı Sadr» (göğsünün açılması) olayını inkar edebilir mi?

Bu mesele cidden önemli olup ona karşı zalimane bir tavır takınmamız doğru değildir. Çünkü bu olaylar münkirlere karşı birer hüccet olmaktadır. Bu olayları inkar edenlerin ileri sürdükleri ve dayandıkları en büyük hüccet, bu gibi şeylerin salih kişiler elinde meydana geldiği gibi fâsık ve ahlaksız kimselerin elinde de meydana gelmiş olmasıdır. Bu noktada itiraz edenler haklıdır. Ancak bununda izahı vardır. Şöyle ki :

Keramet, esasında o fâsık ve ahlaksızların değil, Cenabı Hakkın, bu kerameti ihsan ettiği ve Rasûlüllahın mucizesi babından tabilerinde devam ettirdiği şeyhin kerametidir. Ashında bunlar Şeyh Ahmed er-Rifai'nin kerametleridir. Bazı fâsık tabileri hakkında da istidrac kabilinden olabilir. Bu işlerin gerçeğine vakıf olabilmek için meseleyi gayretli ilim erbabının takib ve tetkik etmesini, kuruluşundan günümüze kadar tarikatı, şeyhini, müridlerini ve diğer mensuplarını ilim gözü ile incelemesini, bu şahısların elinde meydana gelen olayları izlemesini ve değişik sınıflardan şahid olan halkın şahadetlerini dinlemesini temenni ederim. Çünkü bu işlerin gerçek veya gerçekdışı olanlarını ancak bu şekilde tesbit etmek mümkündür.

Bu meseleyi biraz uzattık. Sebebi de inkâra ve tepkiye mahal olan olayların başında gelmesidir. Sözü uzattık sayılabilir ama bu açıklamalarımız aslında konuyu bütün yönleriyle işlemekten çok, dikkat çekmekten öteye geçmemektedir. Özellikle insanın ne zaman ateşi tutması, eziyet veren bir şeyle kendine ne zaman vurmasının caiz olabileceği konusuna girmemeye dikkat ettim.

Bu gibi meselelerin fıkhi cevapları vardır. Fakihler bu konuda müsbet veya menfi ne diyorsa benim de onlar hakkında görüşüm odur. Üzerinde durduğum ve bu noktaya onun için değindiğim mesele, kerametlere karşı esas olarak menfi bir tavır takınmamak, ehli hakkında duygusal davranmamak ve her meselede tahkike dayanmaktır. Metod olarak bu esas göstermeye çalıştım.

Kerametleri sahih nakille bize gelen ve şeriata aykırı bir tarafı bulunmayan kişilerin kerametlerini Cenabı Hakkın bir lutfu kabul etmemizde ne sakınca vardır? Şahsen müşahade ettiğim kadariyle şeyhlerimizden bazıları açıkça keramet gösteriyordu.

Tekrar söylüyorum; Keramet konusunun diğer konular gibi tetkik edilmesini diliyorum. Bu işi de asrımızda Allahın dinine yapılan en büyük hizmetlerden kabul ediyorum. Çünkü kerametler mucizelerin bir uzantısı ve Hz. Muhammed'in (S. A.V.) Allahın Rasûlü olduğunu gösteren bir nevi ilahi hüccet mesabesindedir.

İkinci nokta; İbnu Ata şöyle demektedir : «Tahsisî (olağanüstü bazı haller göstermesi) sabit olan herkes

kurtuluşa ermiş demek değildir. İstikameti tam olmayanların da keramet gösterdiği çoktur.» Bu gerçeği bizzat mutasavvıfların ifadelerinden göstermek için İbnu Ata'nın sözleriyle başladık.

Bazı mutasavvıflar kerameti velayetin delili, velayeti de masum olmayı zannetmenin sebebi kabul etmektedir. Şeyhin elinde bir keramet zahir olduğu zaman onu masumiyetin alameti saymaktadır. Bu masumiyete «Hıfz» adını vermelerine rağmen ifadelerinden çıkan mana budur. Yine bu kerametlere bakarak şeyhe bağlanmanın gerekliliği, her şeyde ona danışmanın vacipliği ve her dediğini almanın zaruriliği sonucuna varmaktadır. Her iş ve davranış için ondan fetva almayı zorunlu kabul etmektedir. Halbuki bu nevi tavır ve tutum ümmet için çok sakıncalı olup ona birçok zararlar terettüb etmektedir.

İmam Malik şöyle buyurmaktadır: «Şeyhlerim arasında bazı kişiler var ki kendisi ile istiska yaptığım (yağmur duası için kendisine başvurduğum) halde onların hadislerini kabul etmiyorum.» Ne demek istediğimizi anlamak için bu büyük söze bakmak kâfidir.

Bu ümmetin evliyası çoktur. Allahın izni ve lutfu ile hergün daha da çoğalmaktadır. Şimdi düşünelim, her zümre şeyhine keramet hâleleriyle kuşatılmış mutlak imamet sıfatını giydirirse, buna nice bölünmeler, dağılma ve hatalar terettüb etmez mi? İstikameti olan bir kimsenin elinde meydana gelen keramet onun veli olduğunu düşünmemize bir sebeptir. Bu kişi aynı zamanda tebrik edilmeye de layıktır. Du-

ası da istenecek bir insandır. Ama fakih değilse kendisinden fetva alınmaz. İlimlerin istilahlarına vakıf değilse, bu ilimler ondan alınmaz. Çevremizde olup bitenlerden haberi yoksa siyasi ve sosyal işlerde liderlik ona verilmez. İnsanın keramet göstermesi ile imamet görevini yürütmesi ayrı ayrı şeylerdir.

İşte Hz. Musa ve Hz. Hızır; Hz. Hızır'a bazı özellikler verilmiştir. Ama üstün olan Hz. Hızır mı yoksa Hz. Musa mıdır? Şüphesiz üstün olan Hz. Musadır. Yine, Cenabı Hak hangisine imamet ve rehberlik makamını vermiştir? denilirse, şüphesiz Hz. Musa bu makamda olmuştur denilir. Meseleleri derinden kavramak, her şeyi yerli yerine oturtmak ve her insandan neyin alınıp alınmayacağını bilmek ve İslâm ümmetindeki yerini tesbit etmek hikmetle hareket eden âlim bir müslüman için en büyük özelliktir.

Keşf, ilham, rüya ve kerametle ilgili meseleleri bu şekilde anladıktan sonra, şimdi de merhum Hasan el-Benna'nın şu sözlerine bir bakalım;

1 — Sâdık imanın, sahih ibadetin ve mücehede-nin nuru ve halaveti vardır. Allah onu kullarından dilediğinin kalbine verir. Ancak rüya, keşf, ilham ve havatır gibi şeyler şer'i ahkâmın delillerinden değildir. Dinin nas ve hükümleriyle çatışmadığı sürece ancak kabul edilir.

2 — Muska, okuyup üfleme, nazar boncuğu, remil, falcılık, kâhinlik ve gaybı bilme iddiası ile bu kâbilden olan şeyler münkerdir. Kur'andan bir âyet veya mesûr bir dua (okuma) dışında bunların tümü ile savaşılmaması lazımdır.

3 — Rasûlüllah dışında herkesin sözü alınır veya terkedilir. Kitap ve Sünnetemuvafık olarak seleften gelen bir şeyi kabul ederiz. Muvafık değilse Allahın kitabı ve Rasûlüllahın süneti alınmaya ve uyulmaya daha layıktır.

İhtilaflı meselelerde şahısları kötülemek veya eleştirmek âdetimiz değildir. Onları niyyetleriyle başbaşa bırakırız. Zaten şimdiye kadar işlediklerinin karşılığını almışlardır.

4 — Salih kişileri sevmek, hürmet etmek ve güzel amellerinden dolayı övmek Allaha bir yakınlık vesilesidir. Veliler Allahın şu âyetinde zikrettiği kişilerdir: «İman edip muttaki olanlar» (29) Şeri şartlarıyla beraber velâyet onlar için sabittir. Ancak hayatta veya ölümden sonra hem kendileri hem de başkaları için ne bir yarar sağlama ne de bir zarar önleme imkanları yoktur. Kendisi için böyle bir şey sağlayamayan bir insanın başkaları için evleviyetle sağlayamayacağına inanmak lazımdır. el-Benna'nın bu son cümlesine bir daha temas edeceğiz.

Ş E Y H V E B İ A T

Cenabı Hak buyuruyor: «Allah kimi saptırırsa ona veli bir mürşid bulamazsın.» (1) Bu âyeti kerime hidayete erdirmede Allah (ve Rasûlünden) sonra en büyük gücün veli mürşid olduğunu göstermekte ve onun da gücünün sınırlı bulunduğunu ifade etmektedir. Çünkü âyet, mürşidin kendisinin de, bir insanın dalalette olmasını dilediği vakit Allahın bu iradesini aşamayacağını göstermektedir.

Bu âyetten anlıyoruz ki mürşid veli bulunduğu zaman Allaha davet en mükemmel şekilde yapılabilir. Yine insan, elini mürşidin eline verdiğinde Allaha hidayet ve onun yoluna girmek için en güzel imkan ve en müsait ortam meydana gelmektedir. Esas olarak Peygamberler gerçek hidayetçiler olduğu gibi, mürşid veliler de Allaha davet babında Peygamberlerin kamil varisleridir.

Belirttiğimiz gibi Allaha davetin salahı için mürşid velinin varlığı çok önemli ve zaruridir. Bu alanda çokça hata, yanlışlık, yalan iddialar ve dalalete götü-

(1) Kehf : 17

ren vehimler meydana gelmektedir. Onun için bu mesele üzerinde tekrar tekrar duracağız. Konu ile değişik yönlerden ilgisi bulunan meseleleri de ele alacağız.

1 — Cenabı Hak buyuruyor: «Ey iman edenler, Allahtan korkunuz ve sâdıklarla beraber olunuz.» Mutasavvıfların çoğu bu ayetle istişhad ederek Cenabı Hakkın sâdıklarla beraber olmayı emrettiğini ve esas itibariyle sâdıkların kendileri olduğunu söylemektedirler.

Kur'an-ı Kerimde Cenabı Hak sâdıkların vasıflarını inceden inceye belirlemiştir. Bu vasıfları taşıyanlar sâdıklardandır. Taşımayanlar ise onlardan değildir. Şimdi bunların sıfatlarını görelim.

Cenabı Hak buyuruyor: «Müminler ancak o kimselerdir ki Allaha ve Rasûlüne iman ettikten sonra şüpheyi sapmayıp Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşsınlar. İşte onlar (imanlarında) sâdik olanların tâ kendileridir.» (2) «Yüzlerinizi doğu veya batı yönüne döndürmeniz birr(taat) değildir. Fakat taat Allaha, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden, malı(nı Allah) sevgisiyle (yahut mala olan sevgisine rağmen) akrabaya, yetimlere, yoksullara, yol oğluna (yolda kalmış misafirlere), dilenenlere, köle ve esirleri (kurtarmayı) veren, namazı(nı) dosdoğru kılan, zekatı(nı) veren (kimselerin), ahidleştikleri zaman sözlerini yerine getirenler(in), sıkıntıda ve hastalıkta ve muharebenin kızıştığı zamanlarda sabır ve metanet gösterenler(in taatidir).

(2) Hucurat : 15

Sâdık olanlar onlardır ve onlar takvaya erenlerin de tâ kendileridir.» (3)

«Müminler içinde Allaha verdikleri sözde sadakat gösteren nice erler var. İşte onlardan kimi adadığını ödedi, kimi de (bunu) bekliyor. Onlar hiçbir suretle (ahidlerini) değiştirmediler.» (4)

«(Bilhassa o fey') hicret eden fakirlere aittir ki onlar Allahdan fazl ve hoşnutluk ararlar ve Allaha ve Peygamberine yardım ederlerken yurtlarından ve mallarından çıkarılmışlardır. İşte bunlar sâdıkların ta kendileridir.» (5)

O halde sâdıklar muminün, (Müminler), mükünun (yakine erenler), namaz kılanlar, zekat verenler, muttaki olanlar, sabredenler, ahidlerini tutanlar, Allah yolunda öldürülmeyi bekliyenlerdir. Mürebbi olan şeyhin bütün bu sıfatlara sahip olması ve onlara göre terbiye etmesi lazımdır. Aksi halde irşad makamına geçmeye ve sohbet edilmeye layık değildir.

2 — Cenâbı Hak buyuruyor: «Haberiniz, olsun, Allahın veli (kul)ları için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değildir. Onlar iman edip takvaya ermiş olanlardır. Dünya hayatında da, âhirette de onlar için müjde(ler) vardır. Allahın sözlerinde asla değişme yoktur. Bu, en büyük saadetin tâ kendisidir.» (6)

(3) Bakara : 177

(4) Ahzab : 23

(5) Haşr : 8

(6) Yunus : 62 - 64

Velinin mücerred tarifi budur. Yani iman ve takva sıfatlarına sahip olan kimsedir. Şeyhin de veli bir mürşid, yani velayet sıfatından ayrı irşad sıfatının da bulunması lazımdır. Mümin ve muttaki olmayan bir insana veli denilmiyeceği gibi mürşid veli olması da mümkün değildir.

Bundan anlaşılıyor ki velâyet, şeyhliğin bir cüzü ve iman ile takva esaslarına dayanmaktadır. Allahın kitabına ve Rasûlüllahın sünnetine bağlanmadan ne iman olur ne de takva meydana gelir.

Şeyhin sahip olması gereken sıfatları geçen iki maddenin muhteviyatından öğreniyoruz. Şeyh mürşid olduğuna göre, irşadı da şu âyeti kerimenin tevcihatı dahilinde olması lazımdır: «Müminlerin hepsinin savaşa çıkmaları uygun değildir. O halde (onların her sınıfından birer zümre savaşa gitmeli), kimi de din ve şariat ilimlerini iyice öğrenmeleri ve kavimlerini (savaştan dönüp) kendilerine geldikleri zaman onları Allah azabıyla korkutmaları için. Olur ki kaçınırlar.» (7)

Bu âyetten de anlıyoruz ki irşad, Allahın dinini bilmeyi ve inzar etmeyi gerektirir. Fakih olmayanlar irşad makamına layık olamazlar. İnzar görevini yerine getirmiyenler de Allahın dinini bilmenin kendilerine yüklediği Allaha karşı sorumluluğu yerine getirmiş sayılmazlar. Bu iki sıfatı bir arada bulundurmamak, peygamberlere tam varis olmanın bir ifadesidir. «(Biz)peygamberler(i rahmet) müjdecileri ve azap haberciler(i) olarak (gönderdik). Taki peygamberler-

(7) Tevbe : 122

den sonra insanların Allaha karşı bir bahaneleri olmasın.» (8)

Allahın dininde fakih olmak, kitap ve sünnette, islâm, iman, ihsan, takva ve şükür makamlarında fakih olmak demektir. Mücmel ve mufassal olarak bütün bunlarda ve bunların gerektirdiği şeylerde fakih olmıyanlar Allahın dininde fakih sayılmazlar. Bunların hepsinde iyi bir mürebbi olmıyanlar irşad makamında oturmaya layık olamazlar. Bu alanların hepsinde iyi bir muallim olmıyanlar, kamil irşad makamına, seyr ilallah konusunda kamil hizmet veren şeyhlik makamına oturmaya ehil değildirler.

3 — Cenabı Hak buyuruyor: «Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et. Onlarla mücadeleni en güzel (yol) hangisi ise onunla yap.» (9) Bu âyet peygamberliğin bazı vaciplerini, dolayısıyla onun varisleri olan ve tasavvuf ıstılahında şeyhin, Kur'an ıstılahında da veli mürşidin bazı sıfatlarını belirtmektedir. Şeyhin hakim olması ve Allahın yoluna hikmetle davet etmesi lazımdır. Hikmet ise ilmin manasına ek bir manadır. Cenabı Hak buyuruyor: «Kime hikmet verilirse ona çok hayır verilmiş demektir.» (10)

Hikmet Allahın bir vergisidir. İnsan kitap ve sünnetin alimi olabilir ama sözü münasip yerinde söyleyemezvemünasip olan tasarruflarda bulunamaz. Şeriatin ölçüleri dahilinde sözü münasip yerinde söyleyen

(8) Nisa : 165

(9) Nahl : 125

(10) Bakara : 270

ve münasip tasarruflarda bulunan kimseler ancak hakim olan kimselerdir. Bu söz ve tasarruf alanlarından biri de davet konusudur.

Hikmet Rabbani bir bağıştır. Nefis ve hareketlerde Rabbin tevfikine ihtiyaç göstermektedir. Şeyhin hakim olması gerektiği gibi, güzel öğüt vermeğe de ehil olması lazımdır. Başkalarına va'z edip de yüzüne gözüne bulaştıranlar çoktur. Hatta hiç va'zetmiyenlerden çok ne var!

Yine şeyhin sadece güzel yolla değil, belki en güzel yolla tartışma yapabilmesi ve delil getirmeye kadirdir olması lazımdır. Bütün bunlar şeyhliğin âdabındandır. Bu da şeyhin ancak ilim, terbiye, mücalese ve devamlı zikirle gerçekleştireceği bir şeydir. Cenabı Hak buyuruyor :

«Andolsun ki Rasûlüllahda sizin için, Allahı ve âhiret gününü umar olanlar ve Allahı çok zikredener için güzel bir örnek vardır.» (11) Allahı ve ahiret gününü ummak, çok zikir yapmak Rasûlüllahın yolundan tam gitmeğe, onu tam örnek almaya götürür. Bütün kemaller bundan sonra gerçekleşmektedir.

4 — Cenabı Hak buyuruyor : «Nitekim içinizde kendinizden bir peygamber gönderdik ki o, size âyetlerimizi okuyor, sizi tertemiz yapıyor, size kitap ve hikmeti öğretiyor, bilmediğiniz şeyleri size bildiriyor.» (12) Rasûlüllahın varisi olacak bir şeyhin bunları ondan miras alması lazımdır. Kainatta ve tarihte Allahın âyetlerini insanlara göstermeli, beşer nefsini ter-

(11) Ahzab : 22

(12) Bakara : 151

biye ve tezkiye ederek ayıp ve hastalıklarından temizlemeli, Allahın kitabını ve sünnetini halka öğretmelidir. Çünkü bu ikisi hikmetin kendisidir. Fıkıh ve benzeri ilimlerden halka gerekli olan ilimleri vermedir.

Bütün bunları, kitap ve sünneti bilmiyen, insanların terbiyesine muktedir olmayan, İslâm ilim ve kültürünü tanımayan, asrını ve tarihi bilmiyen bir şeyhin yapabilmesi mümkün değildir.

Bazıları, bunları şeyhte aramanın gereksiz olduğunu, çünkü bir çokâlimin, velilerin önüne diz çöküp öğrencilik yaptığını söyleyerek itiraz etmektedir.

Böylelerine diyoruz ki, Kitap, sünnet, fıkıh ve benzeri ilimleri bilmediği halde bir velinin terbiye ve hidayete kadir olmasını inkâr etmiyoruz. Büyük alimlere yararı dokunabileceğini de nefyetmiyoruz. Ancak rasgele gösterilecek bir kişi başkadır, kâmil varis olacak bir kişi de başkadır. Bunlar birbirinden tamamen ayrı şeylerdir.

Kamil şeyh veya kamil mürşid az önce sözünü ettiğimiz ve sıfatlarını saymaya çalıştığımız kişidir. İşin kötüsü, birçokları kendi şeyhlerini kamil varis kabul etmektedir. Halbuki şeyhleri, belki meselenin sadece bir şikkını veya bir yönünü Rasûlüllahdan almışlardır. «Mürid şeyhine olan güveni nisbetinde ondan faydalanır» gerekçesiyle de şeyhlerin kendileri, müridlerin bu aşırılıklarına göz yummaktadır. Halbuki bu durum islâm toplumunda birçok kötülüklerin doğmasının en büyük sebeplerindendir. Çünkü bu nevi şeyh-

ler, müslümanları gerçekten kimlerin yönettiğini veya yönetmesi gerektiğini bilmezler. İlimleri yetersiz olduğundan da çevrelerine ve özellikle müridlerine umumi veya hususi işlerinde kısır ve geçersiz fetvalar vermektedirler. İslâm alemi üzerinde bunun da ne kadar kötü tesir yaptığını bilmiyen yoktur.

5 — Muslim, Rasûlüllahın katiplerinden Hanzala bin er-Rabli el-Üseydi'den şöyle rivayet etmektedir: «Ebu Bekir bana rasgeldi ve nasıl olduğumu sordu. Hanzala münafık oldu, dedim. Sübhanallah, ne diyor-sun? dedi. Rasûlüllahın yanında iken bize cennet ve cehennemden sözediyor ve onları gözle görür gibi oluyoruz. Yanından ayrıldıktan sonra çoluk çocuğa ve mala dalıyoruz, birçok şeyleri unutuyoruz, dedim. Ebu Bekir, Vallahi bizde de aynı şey oluyor, dedi.

İkimiz Rasûlüllahın yanına vardık. Ya Rasûlallah, Hanzala münafık oldu, dedim. Bu ne? buyurdu. Yanınızda iken cennet ve cehenemden bize sözediyor-sunuz. Onları gözle görür gibi oluyoruz. Sizden ayrıldıktan sonra mala ve çoluk çocuğa dalıyoruz. Söylediklerinizin çoğunu unutuyoruz, dedim. Şöyle buyurdu: «Nefsimi elinde tutan (Allaha) yemin ederim ki zikir esnasında ve yanımdaki halinizle devam edebilseydiniz melekler yollarda ve yataklarınızda sizinle tokalaşır-şır. Lakin ey Hanzala, bir saat şöyle, bir saat böyle (bir sat sohbet ve zikir, bir saat da dünya işleri) buyurdu ve üç defa tekrar etti.»

Bu hadisten de öğreniyoruz ki Rasûlüllahın, ashabı terakki ettiren bir hâli vardı. Hatta bu hâl, devam-lı zikredenin haline müvazı olup iki halde de ferd, me-

leklerin kendisi ile tokalaşacağı bir dereceye yükselir. Nitekim ashabı kiram, Rasûlullahın vefatından sonra kalblerini yadırgadıklarını ifade etmişlerdir.

Bütün bunlar gösteriyor ki kalbi haller, Rasûlullahın sohbetinde bulunmanın ve aralarında Rasûlullahın bulunmasının neticesi olarak açıkça farkedilir bir halde idi. Bu halin alametlerinden olarak ashab cennet ve cehennemi gözleriyle görür gibi hissediyordu.

Yine bunlardan öğreniyoruz ki varis olacak şeyhin bu hallerden asgari bir miktara sahip olması lazımdır. Aksi halde hiçbir şekilde Rasûlullahın kâmil varisi olamaz. Hayatta da görüyoruz ki tasavvufi bir eğitimden geçmemiş olanlar bu duyguları başkalarına aktarmaya muktedir olamazlar. Hatta kendileri nefislerinde bu duyguları hissetmezler. Onun için bütün ilim taliblerinin yetişecekleri bir yolda seyretmelerinde ve bu manalarda tahakkuka ermesinde büyük yararların olduğuna inanıyoruz. Bu sülûkun anahatlarını ve belirgin özelliklerini bu kitapta gösterdiğimizizi tahmin ediyoruz.

Mürşid velinin veya kamil varisin yahut kamil mürşid ile kamil şeyhin bazı vasıflarını, zikrettiğimiz bu nasslardan öğrenmiş bulunuyoruz. Şöyle ki; velidir, mürşidir, hakimdir, Allaha davetçidir, Allahın âyetlerini, kitap ve sünneti öğreticidir. Nefis tezkiyesine ehildir. Beşer kalbini gaybi birçok şeyleri hissedecek ufuklara yükseltmeye muktedirdir. İslâmi makamlara kalbleri ulaştırmaya yetkilidir.

Bütün bunlar mürşidde muayyen bir ilmin, mu-

ayyen bir amelin ve muayyen bir halin birlikte bulunmasını gerektirir. Ta ki bir anda hem muallim, hem mürebbi ve örnek olsun. Mal ve can ile cihadın temel özelliklerinden olan sadıkların sıfatlarında da tahakkuk etmesi lazımdır. Bu sıfatları daha önce görmüş-tük.

Belirtilen bu meseleler nasslarda açıkça mevcut olup herhangi bir insana kamil varis sıfatını vermek için ölçüyü gösteren bedihi şeyler hükmündedir. Şimdi şeyh ve şeyhlik konusunda mutasavvıfların bazı sözlerini zikrederek bazı açıklamalarla beraber nakledeceğiz.

«İlimlere hakim olmamak, kişi için ayıptır.» Yani ilimleri tahsil eden insanın bu ilimlerde marifet derecesine ulaşmaması ve Rabbinden bir beyyine üzerinde olmak için, onları gerektiği gibi kullanmaması onun için bir kusurdur. «Mevcudu ve malumu bilme-mesi de ayıptır.» Vacibulvücud, ârizulvücud ve ademi-âriz gibi şeyleri de bilmesi icabeder.

«Bu kişinin başta fakih olması gerekir.» Yani fıkıh bilgisi, herşeyden önce elde edilmeli ve önce olmalıdır. Çünkü bir insanın herhangi bir konuda Allahın hükmünü bilmemesi, Ona gerektiği gibi yönelmesine mani olmaktadır. Zaten Allahın hükmünü bilmeden ona yönelmek söz konusu değildir. «Yoksa diğer hükümleri de bilemez.» Karşılaşacağı veya müptela olacağı meselelerde Allahın ahkâmını bilemez.

«Haddi, usûlu ve lisanı bilmelidir.» Hadden maksat mantık, usul de fıkıh usuludur. Lisandan maksat, Arapçanın sarf, nahiv, belâğat kısımlarıdır. «Zikri,

hadisi ve bürhanı bilmelidir. • Kur'an-ı Kerimi, Hadisi şerifleri, akaid ve tevhid ilmini bilmelidir. •Hâl ilmini de elde etmelidir. •Hâl ilminden maksat tasavvuttur. Yani şeyhin hâl ve makâmât ilmini bilmesi, ahvâl yoluna sülûk edip makamlarda karar kılmuş olması icabeder.

•Kişilerin maksatlarını bilmelidir. • Âlimlerin tasrih, tavzih, işaret, rumuz ve bilmecelerini tanımalı ve bunlardan maksatlarını öğrenmelidir. •Cenabı Hakkı tenzih etmelidir. •Allahu Taalayı hudûs, hulul, itihad, müşabehe, müşakeet ve benzeri zatına layık olmayan şeylerden tenzih ederek tam marifetle bilmesi lazımdır. •Vücudun mertebelerini de bilmelidir. •Yani ârız, vücud, vacib vücud, müşahid vücud ve gaybi vücud gibi.

•Nefsi, akı ve ruhu tanımalıdır. • Nefis, akıl ve ruh kelimelerinin neye itlak olunduğunu, ne zaman aynı veya ayrı manalarda olduğunu, birbiri yerine ne zaman kullanılıp kullanılmıyacağını bilmesi gerekir. Bilmekten maksat, bunların mahiyetini ve künhünü bilmek değildir. •Ve meşrûh olan sadrı da bilmelidir. •İslâma açılmış (ısındırılmış) olan göğsün (kalbin) manasını, aldanma dünyasından nefret ve ebediyet yurduna avdet gibi şeylerle açılmış olmanın alametlerini bilmesi lazımdır.

•Nasih ve mensûhun sırlarını bilmelidir. •Kitap ve sünnette nasih ve mensuh meselesinin sırlarını bilmesi lazımdır. Çünkü bu ilim olmadan hem kendisi saptır, hem de başkalarını saptırır. •Şeyhlik mertebesine erişmesi lazımdır. •Yani bu geçen şeyleri benli-

ğinde toplamıyan bir insanın şeyhlik makamına geçmesi çok ayıptır. Bundan maksat da kamil mürşidliktir.

Bunun dışında kalan nasihat, müzakere, talim, hâl veya kâl (tavır veya söz) ile olan şeyler için kapı bütün ümmetin fertleri önünde açıktır. Hadisi şerifte, «Bir âyet de olsa benden tebliğ ediniz» buyurulmaktadır.

«el-Mebahis»-in sahibi kasidesinin başka bir yerinde de şeyhlik konusunda şöyle demektedir: «İnsanlar ancak misafirdirler.» Buradaki sefer İslâmdan imana, ondan ihsana, ondan takvaya ve ondan da şükür makamına intikal manasında bir makamdan ötekine geçiştir. Yine Cenabı Hakkın fiillerini görmekten maksat, sıfat ve isimlerini şuurlatma, his âleminden mana âlemine geçme ve nefis hastalıklarından sıhhat haline ulaşmadır. Daha önce bu manalara değinmiştik.

«Hepsi de Hakkın huzuruna yol almaktadırlar. «Allaha doğru yolcu olup seyirlerinde makamdan makama intikal etmektedirler. Gaflet makamından yakaza makamına, yakazadan huzur makamına ve diğer makamlara intikal halindedirler. «Bu sefer esnasında yol gösterecek birine muhtaçtırlar.» Bu rehber de sıfatlarını bundan sonra göstereceğimiz şeyhin kendisidir.

«Şeyh seyri ve söylenecek şeyleri bilmelidir.» Seyr ahvalini ve menzillerini bilmesi, her müridi gâcû ve çabası nisbetinde seyrettirmesi ve rahata meyleden salikin ihtiyaclarını gözönünde bulundurması

gerekir. «O yoldan daha önce gitmiş gelmiş olması lazımdır.» Başkalarına rehberlik yapabilmesi için o yoldan önce geçmiş ve geri gelmiş, yolu iyice tanımış olması lazımdır. «Taki gördüğü yararları başkasına haber versin. Yani ezvak ilimlerinden ve şühüd nurlarından yararlandığı şeyleri, müridlerine göstermek için bu yola daha önce sülûk etmiş ve seyrini bitirmiş olması gerekir. Bunun içindir ki şeyhin sahih ilme ve sarîh zevke, üstün himmete ve hoşnutluk veren hâlete sahip olması icabeder, demişlerdir.

«Bu yolun yokuş ve inişinden, çukur ve tümsekliklerinden geçmiş olması lazımdır.» Şeyhin müslümanlara karşı şefkat ve başkalarına karşı izzet gibi Allah yolunda çukur ve tümseklikler mesabesinde olan şeyleri tadmış olması, emri bilmaruf, nehyi anil-münker, cihad, mücahede gibi yolun meşakkatlerini çekmiş olması lazımdır.

«Toprak ve kumsalını tanınması lazımdır.» Yolun kumsal ve yumuşak toprak olan yerlerini bilmesi, dolayısıyla her müridi himmetine göre, uzun veya kısa, zor yahut kolay hangisi münasip düşüyorsa o yolda gidip gelmesi ve bellemesi lazımdır.» Bu da bidayet ve nihayet ilmine işarettir. «Her vadi ve tepeden geçmesi lazımdır.» Müridin karşılaşacağı imtihanları, kolaylıkları, başarı ve tevfikatı bilmesi gerekir.

«Korunacak ve zarar getirmeyecek ilimleri bilmesi lazımdır.» Müride zarar verecek tembellik, büyüklük, böbürlenme, başkalarına kölelik ve boyun eğme, dünyaya bağlanma gibi şeylerden uzaklaştırması, Allahın rızasına götüren şeyleri de müride öğretmesi gerekir. Taki farzları yerine getirmek, nafileleri çok iş-

lemek, salihlerle oturup kalkmak ve Hak ehline dost olmak gibi farz ve nafileleri yerine getirerek korkusu olmayan ve mahzunluk duymayan kimselerden olsun.

«Nehir ve pınarları tanımalıdır.» Nehir ve pınarlardan maksat şeriat ilimleri ve fitratın kaynaklarıdır. Şer'i ilimlerin ve fitrat pınarlarının nasıl kaynaya-
cağını bilir. «Sahra ve çöllerden geçmelidir.» Nefsin şehvet ve rağbet hallerini bilmesi ve Allah rızasından uzaklaştıracak şeyleri tahıması lazımdır. «Her engeli aşmalıdır. «Tembellik ve dünyaya meyil gibi Allaha vuslattan alıkoyan şeyleri aşması ve kainatın ibret dolu alametlerinden faydalanmasını bilmesi lazımdır.

«Su olan yerlerde konaklaması lazımdır.» Şeyh'in yakın, vera', tevekkül, sabır, rıza, teslimiyet, müşahede, mücahede, tezkiye, Allahtan başka şeylerden fena bulmak ve Allahda fena olmak gibi seyredenlerin menzillerinde konaklaması icabeder. «Bu suların hepsinden içmiş olması lazımdır.» Bu makamlara ermek ve tahakkuk etmek suretiyle makamların suyundan içmiş olması gerekir.

«Bu büyük işlerin tümünü yerine getirdiği gün onu kafilenin başı yaparlar.» Baştan beri saydığımız özelliklere sahip olan kimseye çevre ve yakınları şeyhlik ünvanını ve seyr ilallahda rehberlik görevini verirler.

«Bu uzun sefer kalblerle olur.» Yani bu sefer, kalbleri bilen Cenabı Hakkın huzuruna seyrettirmektir. Bu seyrin, dört merhalesi vardır: Günah ve gaflet makamından tevbe ve yakaza (uyanıklık) makamına, dünya hırsı makamından ona meyletmeme ve

âhirete yönelme makamına, kalblerin kötülükleri ve nefislerin ayıpları makamından günahları terketme ve yerine iyileri koyma makamına ve kâinatı müşahade makamından kâinatın Rabbini müşahade makamına intikal merhaleleridir.

«Görürcesine Allaha ibadet et.» Seyr bundan sonra olmaktadır. «Şeyh tabib makamındadır.» Yolun bilinmesinde kafilenin rehberi durumunda olduğu gibi kalblerin ıslahında da tabib mesabesindedir. «Kalblerden zayıf ve semiz olanları bilir.» İlim, amel ve hâl bakımından yakini zayıf ve nuru cılız olanlarla ilim, amel, hâl, nur ve marifetle dolu sağlam kalbleri tanıır. Her ikisini de şeyhin bilmesi lazımdır. İkisini de durumlarına uygun olan şekilde seyrettirmesi gerekir.

«Katı ile yumuşağı da idrak etmelidir.» Günah ve gafletten katılaştırmış kalblerle Allahın kullarına karşı merhamet dolu kalbleri tanıması gerekir. Her ikisinin de tabiatını idrak etmesi lazımdır. Hepsini de terakkiye götürecektir ve haline münasip düşecek şekilde seyrettirecektir. Kalbleri değişik yaratan Cenabı Hakkın bu yaratışındaki hikmeti gerçekleştirecek şekilde idare edecektir.

«Dahili ve harici hastalıkları tanıır.» Kalbi, nefsi ve ruhi hastalıklarla vücuda arız olan diğer hastalıkları tanıır ve tedavi yollarını bilir. Kalb ile vücudun vacip ve inhıraflarını idrak ederek bunların tedavisini becerir. «Tedavi ilmini de bilmesi lazımdır.» Dini konularda, tedavi gücüne sahip ve insanın kalbi ile vücuduna arız olan hastalıkları giderici güçte olması

gerekir. Tâki, şeriatın öngördüğü yapıya sahip olsun. Bu kişinin müslümanlara karşı tavrını ve müslümanların da fetva, nasihat, irşad, cihad ve diğer şeylerle başkalarına karşı durumunu şeriata uydurmaya muvaffak olsun.

«İlaç mütehassısı ve eczacı olması lazımdır.» Hastalığı ve onun ilacını ve ilaç çeşitlerini bilmesi ve tedavi etmesi lazımdır. Kalbin hastalıklarında tabib olduğu gibi aynı zamanda eczacı da olması gerekir. «Göz mütehassısı ve baştabib olmalıdır.» Basiretin gözündeyken meydana gelen hastalıkları ve onların tedavisini bilmelidir. «Vücuda arız olan ve dahilde meydana gelen ahvali bilmelidir.» Vücutların tedavisinde Calinos ve Bukrat (13) tan daha mahir olmalıdır. «Müridin makam, şöhrat ve kemale ermeden rehberlik etme sevdası gibi hastalıklarını bilmesi, onun halini bozabilecek âdî ve kötü maksatları izale etmesini becermesi lazımdır.

«Mürekkab ve basiti bilmelidir.» Yani muakkad olan ve olmayan kalbleri tanımaktır. Basit kalb, fıtrata yakın olan, mürekkeb de fıtratı bulanmış kalb demektir. Şeyhin ikisini de tanınması, ıslah ve seyrettirme yolunu bilmesi lazımdır. «Bunların açık ve gizli taraflarını bilmesi lazımdır.» Kalblerin bazı huy-ları insan davranışında açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla insan, ona rahatlıkla vakıf olabilmektedir. Bazıları ise kapalıdır. Onu açığa çıkarmak ve idrak etmek için hassas ve güçlü bir feraset lazımdır. Şeyhin, müridlerin bu açık ve gizli ahvalini

(13) Eski Yunanlı iki hekim

idrak ve keşfeden basiret ve feraset sahibi olması gerekir.

«Tabiatını, mizac ve terhibini bilmelidir. Tabiat; insanın korkaklık, cesaret, mertlik ve cimrilik gibi yapısını oluşturan şeyler demektir. Mizac ise insanın psikolojik yapısıdır. Mesela soğukkanlı yahut hararetili olmak, keskin veya sakin mizacı olmak gibi. Terhib de yerli ile yabancıнын, sağlam ile hastanın karışımıdır.

Seyhin tabiat (huy)ları, seciyye ve mizaçları, nefsi (psikolojik) ve kalbi terhibleri bilmesi ve bu bilmenin ışığında sahiplerini seyrittirmesi gerekir. Bu marifetle onları Cenabı Hakka yaklaştırıp yaratılış hikmetini gerçekleştirecek ve durumlarını ıslah edecek şekilde terbiye etmesini bilmelidir.

«Yapıyı, tahlili ve yumuşatmayı bilmelidir.» Kalblerin yapısını, tahlilini ve katılaştıranları yumuşatmayı bilmelidir. Kalblerin ahvalinde mahir ve hastalıklarında ârif ve tedavi yoluna ehil olmalıdır. Kalbi hastalıklar onun irşadı ile erir, katılaştıran kalbler de sohbet ve müzakereleriyle yumuşar.

«Bu makamların hepsini elde edince hasta ve müptela olanlar kendisine gelir. Allahın izni ile onları kalbi ve nefsi hastalıklardan kurtarır. Kalbi kötürüm olanlar yanından memnun olarak döner.» Şifanın alametlerinden olarak her durumda Allahın takdirine razı olmak gerekir. Onun için müslüman «her hâl için Allaha hamdederiz ve Cehennem ehlinin halinden ona sığınırız» diye dua eder.

•Bu, Calinosun tıbbı değil, nefislerin tıbbıdır. Şimdiye kadar sözü edilen tıbb, bedenlerle ilgili olan değil, Allahın emirlerine göre istikamet kazanması için nefis ve kablerin tıbbıdır. Hastalık ve ayıplardan kurtulması ve Allaha salim kalble gelenlerin arasına katılması için gönüllerin tıbbıdır.

•Daha önce şeyhler böyle idi. Ama ne yazık ki bunlar tükenip yok oldu. Bu nevi şeyhler, gerçekten tükenir gibi oldular. Yazar, bunu kaybedilenlere bir hasret kabilinden söylemektedir. Yoksa Allaha şükür ümmet her zaman kamil varis ve mürşidlerden hali kalmamıştır. Merhum Muhammed el-Hâmid şeyhimizi tanıyanlar ne demek istediğimizi rahatlıkla anlayacaklardır. Ümmetin görevi, bu kamil ve ehil varisleri her zaman yetiştirmektir.

İktibas ettiğimiz bu son cümlelerde «el-Mebahis» yazarı şu üç noktaya temas etmektedir :

1 — Başından sonuna kadar şeyhin yolu katetmiş olması, bütün gizliliklerini bilerek halkın tümüne bu yolu göstermeye kadir hâle gelmesi.

2 — Kalb çeşitleriyle bunların hastalıklarını bilmesi ve tedaviye ehil olması.

3 — Bu hastalıkları tedavi etmek için, bunların ilaçlarını ve hangisine bu ilaçların yararlı olacağını bilmesi.

Şimdi de İbnu Ata'nın şeyh konusundaki diğer sözlerine dikkat edelim.

•Hâli ile seni terakkiye teşvik etmiyen ve sözü ile Allaha götürmiyen kişi ile oturup kalkma. Aksi hal-

de kötü davranmış olursun. Hali senden daha aşağı olanla sohbet etmen ona ihsan etmeye sebep olabilir. Nefsinden razı olmayan bir cahille arkadaşlık yapmak, nefsinden memnun bir alimle oturup kalkmaktan iyidir. Nefsinden memnun olan âlimin ilmi nerede ve nefsinden razı olmayan cahilin cehaleti nerededir?

Her soruya cevap veren, her gördüğünü anlatan, her bildiğini söyleyen birini görünce bil ki, o adamda cehalet vardır. Hakimin nuru sözünü aşar. Nurlar nereye varırsa tabirler de oraya kadar uzanır. İçinden çıktığı kalbin keyfiyetini taşıyan ve meydana çıkmasına izin verilen her söze başkaları kulak verir ve işaretlerini kavrar.

Hakikatleri ifade etmek için izin verilmemişse bu hakikatler bazan sönük olarak ortaya çıkar. İbareleri ya hikmetli sözlerdir veya bir müridin hidayeti için söylenmektedir. Birincisi salıkların hâli ikincisi de muhakkıkların hâlidir. İbareler de dinliyenler için azaktır.

Ancak yiyeceğin şeyler senindir. Makamı, bazan yeni görenler, bazan ona ulaşanlar dile getirebilir. Bu da ancak basiret sahipleri tarafından farkedilir.

Şeyhlik meselesini dile getiren mutasavvıfların birtakım sözlerini ve bazı nassları gördükten sonra şimdi şöyle bir soru akla gelebilir: İlmi ve ruhi yönden şeyhin görevi, müridi terbiye etmek olduğuna göre, küfür ve ilhadın kolgezdiği asrımızda acaba şeyhin görevi ne olmalıdır ve müridlerin terbiyeleri üzerinde etkileri nelerdir? Yine müslümanların bir devlete sahip olmadıkları günümüzde şeyhin rolü nedir?

Müslümanların bir vücut, bir saf ve bir cemaat olması için şeyhle halk arasında ilgi nasıl olacaktır?

Önce bu konudaki fikirlerimi belirteceğim, sonra bazı meselelere değineceğim. Hasta ümmetin sıhhata doğru yolculuğu, insanı üç alanda sıhhata ulaştıran müceddid veya naiblerin varlığı ile başlar. Bu alanlar da iltizam, hasais ve kültür olup «Min Ecli Hutvatin ile'l-Emam alâ Tarik'l- Cihadi'l-Mübarek (14) kitabında belirtilmiştir. Adı geçen kitapta İslâm ümmetinin bazı hastalıklarına temas edilmiştir.

Orada özetle dedik ki, her asırda sıhhate giden yol, İslâm ümmetine nisbetle ayakta duran ilk sıhhat örneğinin bulunmasıyla başlar. Her devirde ve nesilde bütün güçleriyle kamil müslümanı yetiştirerek işe başlıyan ve i'layı kelimetullahda karar kılan, tecdid ameliyesine girişen kamil varislerle müceddidin varlığı, sıhhate doğru hareketin başlangıcıdır.

Bu seriden olan diğer bazı kitaplarda da sıhhatın başlangıç noktasının müceddid (kâmil alim) olduğunu ve Hasan el-Benna'nın da bunu böylece kabul ettiğini belirttik ve müceddidin başlangıç noktası olmasının gerekçeleri üzerinde durduk. İslâmın ve müslümanların hayatını tecdid ameliyesinde müceddidin gayretleri ve üstün fikirleri ışığında sağlam müslüman ferdi yetiştirmek ve her müslümanın himmet, kabiliyet ve gücünün azamisini kullanmasına imkan tanıyacak şekilde hareket etmek zaruridir. Bu konuda irşad ve rehberlik görevi öncelikle kamil varislerin üzerine düşmektedir. Bu da ümmetin ihtiyaçlarını karşılaya-

cak kadar kamil varislerden bir tabakanın bulunmasını gerektirir.

Bu serinin birden fazla yerinde «naib» sözünün, Hasan el-Benna tarafından halkın alim, amil ve mürebbibleri için sembol kabul edildiğini ve şeyh yahut kamil varis istilahının karşılığı olduğunu belirttik. Şimdi de şu nokta üzerinde durmak istiyoruz: Asrımızda müslümanın yetişmesinde varisin ilk görevi nedir?

Şüphe yok ki muasır müslümanın muhtaç olduğu üç tane daire vardır. Bu daireler mutasavvıf veya fakih yahut mücahit olsun, müslümanın yetiştirilmesi alanında herkesin tasavvur edebileceği her şeyi ihtiva etmektedir. Bunlar da ilim, temel ahlak ve onun teferruatı ile müslüman cemaate ve onun imamına bağlılık ve bunun gerektirdiği terbiye, şuur, sulûk ve iltizamdır. Hastalığın en büyük kaynağı, müslümanın bu dairelerden birine veya iki yahut üçüne bağlanmaması veya noksan almasıdır.

İlmi olduğu halde temel ahlaki veya bunlardan biri bulunmayan bir müslüman tasavvur edelim. Bu müslümanın şu vaziyeti ile işler düzelebilir mi? Müslüman cemaate bağlanmanın gerektirdiği terbiye (eğitim) ve şuur gibi şeylerin bu müslümanda bulunmadığını tasavvur edelim. Bununla istenilen neticeye ulaşılabilir mi? En büyük hastalık, hatta hastalıkların kaynağı bu dairelerden birinin bulunmaması yahut noksan olarak alınmasıdır.

Bize göre ilim «Cundullah...» kitabında saydığımız usul ve furuu ile İslâm kültürünün tamamını kap-

samaktadır. İnsanın, yaşadığı asırdan ve onun ahvalinden habersiz kalmaması için muasır kültürü almak da ilim kapsamına dahildir. Yine hayati bir alanda yahut muasır islâmi bir çalışmada kullanmak için ehliyeti sağlayan kültürü tahsil etmek de ilim kapsamına girmektedir.

Temel ahlak da Maide sûresinde irtidat olayından bahseden âyetlerin sözünü ettiği ve «Cundullah...» kitabında belirttiğimiz ahlaktır. O da Allah sevgisi, müminlere karşı şefkat, kafirlere karşı izzet, Allah yolunda cihad, bağlılığın Allaha, Rasûlüllaha ve müminlere olması gibi şeylerdir.

İslâm cemaatine bağlılık ise, bu cemaatin mahiyetini ve müslüman cemaat olmaya ehil kılan ve taşıması gereken şartları bilmeyi gerektirir. Yine İslâmi çalışmanın dayanacağı ve islâm cemaatinin üzerinde seyredeceği kaide ve esasları da bilmeyi zorunlu kılmaktadır. Şûrayı kabul eden ve islâmî şûranın kaide-leri ışığında hareket eden şûri bir zihniyetin marifetini de zaruri kılmaktadır.

Zaruri olan bu şeyler anlaşıldıktan sonra acaba bundan sonra hangi neticeler meydana gelmektedir?

Bir şeyh görüyoruz, müridleri cennetin yolunda seyrettirdiğini söylüyor. Halbuki müminlere karşı şefkat, kafirlere karşı izzet, cihad ve bağlılığın Allaha, Rasûlüllaha ve müminlere olmasının gereğinden haberi ve nasibi yoktur. Yine bazı fıkıh ve tevhid meselelerinden dem vurduğu halde kitabı, sünneti, siyeri, ashabın hayatını, islâm tarihini ve mütekamil bir islâm kültürü için gerekli başka şeyleri de öğret-

meyi aklından geçirmiyen şeyhlerin varlığına şahid oluyoruz. Aynı şekilde bizzat Hasan el-Benna'nın hareket ve davetine davet ettiği halde kültürde, ahlakta ve islâm cemaatinin toplu eğitiminde birçok ihmal ve eksiklikleri bulunan kişiler görüyoruz. Bozukluk bu dairelerden birinde gizlenmekte ve bu durumlar devam ettiği sürece bir adım ileri gitmek mümkün olmamaktadır.

Şeyh olacak kişinin, bütün bunları gözönünde bulundurması ve gereğini yerine getirmesi lazımdır. Şüphesiz insanların kabiliyetleri değişiktir. Ancak herkes için gerekli olan asgari haddin bulunması ve gerçekleştirilmesi zaruridir. Gayemiz insanların, her dilediğine sarılıp alçalması değil, halkın seviyesinin yükselmesidir.

Bu temel esasları anladıktan sonra artık çağımızda şeyhlik rütbesinde bulunan eksik ve sakat tarafları idrak edebilir ve bu rütbeyi ikmal etmek için nelerin gerekli olduğunu anlayabiliriz. Belirttiğimiz bu zirvenin altında olan her müslümanın kendisini bu dereceye ulaştıracak bir kişinin nezaretinde seyretmesini veya noksanlığını tamamlayacak bir program takibetmesini temenni ve tavsiye ederim.

Daha önceleri tahsilini ikmal ve eksiklerini tamamlama kudretini gösterenlere şeyhlerin verdikleri bir icazet sistemi vardı. Bugün de bu sistem özellikle kamil veraset veya mürebbi şeyhlik yahut el-Benna'nın istilâhındaki naib rütbesi için bulunsa çok iyi olacaktır.

Bence Müslüman Kardeşler Cemaatinin başta ge-

len görevi, müslümanların talimi, terbiyesi ve sülûki ihtiyaçlarını karşılayacak kadar kâmil mürebbi veya naib kadrosu yetiştirmektir. İcazet meselesinden söz açılmışken şunu belirtmekte yarar vardır :

İcazet, herhangi bir insanın muayyen bir ilimde ehil olduğuna dair şahadet (diploma)dır. Bir ilim dalında kişiye verilen icazet, o insanın, mezkur ilimde olgunlaştığına veya asgari haddi kavradığına dair bir şahitliktir. Terbiyede de kişiye verilen icazet, onun terbiye işine ehil olduğunu veya gerekli asgari haddi elde ettiğini ifade etmektedir. Şüphesiz ehli olan kişiler tarafından verilen şahadet, itminan ve güvenin kaynağıdır.

Bu bakımdan ilim ve terbiyede bağımsızlık için icazet şarttır. Ama terbiye ve ilimde yardımlaşmak için olduğunda ve salih esas bulunduğu anda mesele biraz daha müsamaha götürür. Şimdiye kadar belirtilenleri kavradıysak, asrımızın gerektirdiği şekilde şeyhlik rütbesini ve muasır haliyle şeyhliğin halini de idrak edebiliriz.

Asrını bilmiyen ve zamanı, mekanı ve şahısları kapsıyan fetvalar vermeye gücü yetmiyen bir insanın şeyhlik makamına geçtiğini düşünelim. Buna hususi veya umumi işlerinde yahut İslâmın ve müslümanların meselelerinde fetva istiyen bir müridin geldiğini de tasavvur edelim. Bu adamın ne biçim fetvalar vereceğini önceden tasavvur etmek, herhalde zor bir iş olmasa gerektir. Bunun için kitapta insanları herhangi bir şeyhe mutlak bağlanmaktan sakındırdığımız gibi şu nasihatları yapmakta da fayda mülâhaza ediyoruz:

1 — Mutlak bağılılık nerede olursa olsun İslâm cemaatine ve islâm cemaatinin imamına olmalıdır. Bu cemaat mevcut değilse, müslümanın görevi onu meydana getirmek ve bunun için çalışmaktır.

2 — Hayrı, nerede olursa almak ve duyulan her şeyi sahih ilim ışığında süzgeçten geçirerek kabullenmek.

Müslüman ferd, bu iki meseleyi kavradıktan ve sahih ölçü olan ilim, elinde olduktan sonra herkesle oturmasında ve herkesten faydalanmasında bir sakınca yoktur. Şüphe yok ki kâmil ve daha kâmil ile âlim ve daha âlim insanlarla karşılaşacaktır. Her ikisinin de hali güzeldir. Daha kâmil ve âlim olanlardan haliyle daha çok faydalanacaktır. Hepsi de iyidir. Ancak hiçbir zaman unutmıyacağı nokta, islâm cemaati ve imamı dışında herhangi bir kimseye mutlak bağlanmaktan sakınmaktır. Çünkü herbirimiz bir şeyhe mutlak bağlanacak olursak müslümanların bir tek cemaati nasıl meydana gelecektir? Herkes şeyhine mutlak bağlanmayı caiz görürse İslâm cemaatinin hali ne olacaktır? Onun için Suyutî;

«Bir şeyhe daha önce bağlanmışken sonradan başka birine bağlanan insan bunlardan hangisine bağlılığını sürdürmesi lazımdır? Sorusuna cevap olarak, ne buna ne ona bağlanmak mecburiyetinde değildir. Çünkü bu (bağlanma mecburiyeti)nin hiçbir aslı yoktur. Zira tek asıl ve esas islâm cemaatine ve onun imama bağlanmaktır.» demektedir.

Şeyh, müslümanların şûra ile seçtiği imamı veya islâm cemaatinden biri ise ve ikimizin de islâm cemaatine bağlanması gerekli olduğuna göre, sonra ce-

maatin kurallarına göre ona bağlanmam isteniyorsa bu isteği yerine getirmem lazımdır. Çünkü ona bağlanmak, islâm cemaatine bağlanmak demektir ve bunda hiçbir çelişki yoktur.

Daha önce de belirttiğimiz gibi mutasavvıflar, insanın kamil bir mürşid bulması mümkün olmayan bir haleti düşünerek ilimle beraber kişinin Rasûlüllaha Selât ve Selâm getirmesini yeterli görmüşlerdir. Çünkü Cenabı Hak Rasûlüllaha selat ve selam getiren kimseye kendisinin de selât ve selâm getireceğini va'detmiştir. Hadisi şerîfte şöyle buyurulmaktadır: «Bir selât getirene Allah on selat getirir.» Allahın bir insana selat getirmesi onu her karanlıktan tam nûra çıkarması demektir. «Sizi karanlıklardan nura çıkarmak için O (Allah), melekleriyle beraber size selat getirendir.»

Kamil mürşidden başkasına teslimiyet ve islâm cemaati ile imamından başkasına bağlılık iki büyük hatadır. Bu iki önemli meseleden bugün mutasavvıfların çoğu habersizdir. Bu konuda her müslümanın, kendini nefis muhasebesinden geçirmesi, kör taassubu, layık olduğu makamdan başkasını kendisine veren şeyhine bırakması ve islâm cemaatini bu lakaydlıktan uzak tutması lazımdır.

İslâm cemaatine bağlılık şer'an vaciptir. «el-Medhal» kitabında bir cemaatin islâm cemaati olabilmesi için gerekli şartları belirtmiştik. İstiyenler oraya başvurabilirler. Bu cemaat mevcut ise ona bağlanmak, mevcut değilse meydana getirmek vaciptir.

Mutasavvıflar «Şeyhi olmiyanın şeyhi şeytandır»

tekerlemesini önlerine gelen herkese söyleyip durmaktadır. Bu cümle gûya ileri gelen bir mutasavvıftan nakledilmektedir. Bu meseleleri açıklarken her şeyi gözler önüne sermek istiyoruz.

Usul âlimleri bizzat sahabinin sözünü bağlayıcı kabul etmemişlerdir. Sahabinin sözü bağlayıcı değilken başkaların sözü nasıl bağlayıcı olabilir? Herkesin sözü nasllara muvafık düştüğü ölçüde kuvvet kazanır. Şu esası daima gözönünde bulundurmamız lazımdır :

Bu cümlelerin anlamı sadece bir tek ihtimal halinde sahih olabilir. Şöyle ki; kendi kendine şeri ilimleri öğrenmeye gücü olmayan cahil bir insan, bid'at ve hurafeler içinde yüzmektedir. İbadet ve muamelelerinde ve diğer tasarruflarında bilmeden hareket etmektedir. Böyle bir kişinin şeyhi, şüphesiz şeytandır.

Ama kendi kendine öğrenme kudreti olan ve sahih ilmin ışığında seyreden bir insanın şeyhi kitap ve sahih ilmdir. İlmi, ehlinden alan kimsenin şeyhi de kendilerinden ilim aldığı kimselerdir.

Bunu böylece anladıktan sonra bu ibarenin de yerini ve kasıtlı işlenen hataları, dolayısıyla bazıların sofusu bir şeyhi bulunmıyan kimselere yüklemeye çalışmalarının da maksadını öğrenmiş bulunuyoruz. Çünkü bu tekerlemeye sarılanlar, şeyhlerinin propogandasını, hatta cahil olup kendisinin şeyhlerin önünde diz çökmesi gereken sahte şeyhlerinin meddahlığını yapmaktadırlar.

Mutasavvıflar arasında yaygın sözlerden biri de, sofusu bir şeyhin aracılığı olmadan Allaha ulaşmanın imkansızlığı iddiasıdır. Bu ise büyük bir vehimdir.

Daha önce İbnu Ata'nın bu konu ile ilgili sözlerini görmüştük. Şöyle diyordu: «Allaha ulaşmak, Ona dair bilgiye sahip olmak demektir.»

Marifetullahın kapısı bu yola sülûk edenler için her zaman açıktır. İster zevki, ister ilmi marifet olsun bu durum aynıdır. Marifetullahı özel bir sınıf şeyhin varlığına bağlamak ve böyle şeyhlerin eli altında sülûk etmiyenleri günahkâr saymak, şimdiye kadar geçen ve aralarında sayısız müfessirlerle muhaddisler bulunan milyonlarca müslümanı Allahı bilmeden ve tanımadan ölmüş, kabul etmek demektir.

Esasında, tasavvufi şeyhlik ıstılahı (terimi) islâm tarihinde nisbeten geç otaya çıkmıştır. Bu ıstılah doğmadan önce insanlar Allahı bilmiyor muydu? Halbuki onlar şüphesiz en üstün nesillerdi.

Bu konudaki boş tartışmalar hakkın yerini tutmaz ve hakkı ifade etmez. Müslüman olarak evlere kapılarından gelmemiz (muğalata yapmadan meselelere doğru bakmamız) edebimizin esaslarındandır. Her şeyin bir giriş kapısı vardır. Evlere bu kapılardan girilir. Her insanın ahval ve durumları değişiktir.

Fetva; zaman, mekan ve şahıs bakımından değerlendirilir. Biri vardır, meseleleri bilen fakih bir şeyhe gitmesi lazımdır. Biri vardır, tevhid meselelerini bilen bir âlime gitmesi farzdır. Biri de vardır, mutasavvıf bir şeyhe gitmesi lazımdır. Dedğimiz gibi fetva zaman, mekan ve şahsa göre değişmektedir.

Şeyhler konusunda şeyh Ahmed ez-Zerrûk şöyle demektedir: «Muteahhirin Endülûs fakihleri şeyhler

yerine kitaplarla yetinme meselesini tartıştılar. Vilayetlere yazılar yazdılar. Herkes mizaç ve kabiliyetine göre cevap verdi. Bütün cevaplarda üç nokta üzerinde duruluyordu :

Birincisi; Şeyhin durumuna göre değişmektedir. Zeki, kabiliyetli ve ilmin yollarını bilen bir insan talim işinde şeyh yerine kitaplarla yetinebilir. Akıllı ve nasihatı yerinde dindar bir kişi ile sohbet de terbiye işinde şeyhin yerine kaim olabilir. Bu sohbet terbiye işinde yeterli olabilir. «Bidayetu's-Sulûk» kitabının sahibi hevanın tahakkümü karşısında bu nevi kişilerin çok az bulunduğunu söylemektedir.

Tekamül ettirme şeyliş yerine de onunla görüşme ve kendisi ile teberruk etme kâfi gelmektedir. Bütün bunları bir tek şeyhten almak, başarının tamamlanması ve amacın gerçekleşmesi bakımından daha iyidir.

İkincisi; Öğrencinin durumuna göre değişmektedir. Geri zekalı kişileri terbiye etmek için şeyh gereklidir. Zeki olanlar için de yükselmek için kitaplar yeterlidir. Ancak hedefe yaklaşıp bile nefsinin hevasından kurtulamayanlar çoktur. Çünkü insan nefesine meyletmeye müpteladır.

Üçüncüsü; Yapılan mücahadelere bakılır. Takva mücahadesi şeyhe ihtiyaç göstermez. Çünkü umumi ve açıktır. İstikamet ise, daha iyisini göstermek bakımından şeyhe ihtiyaç gösterir. Zeki kişiler bu ikisinde de kitaplarla yetinebilirler.

Keşf ve tekamül mücahadesinde ise şeyh gereklidir. Keşf veya tekamülde meydana gelen futuhat es-

nasında şeyhe müracaat edilir. Nitekim Rasûlüllah kendisine ilk vahiy geldiğinde Peygamberlerin ahvalinden haberdar olan Varaka bin Nevfel'e müracaat etmişti. Bu yol tercihe daha yakındır. Sünnet de onu teyid etmektedir. Doğrusunu Allah bilir.»

«Takva şeyh gerektirmez» sözüne dikkat edelim. «Cundullah...» kitabında da açıkladığımız gibi takva, Allahın kullarından istediği bir şeydir. Çünkü daha önceki şeyleri ihtiva etmekte ve insanı daha ileri makam olan şükür makamına iletmektedir. Allahın marifeti olmadan da takva olmaz.

İlim ve terbiyede şeyhin bulunması zarureti artık ortaya çıkmıştır sanırım. Açıklama ve hataların müzakeresini şeyhle ilgili bir bölümde ele aldığımız için bazıları bundan şeyhe hiç mahal olmadığı düşüncesine kapılabilirler. Onun için bu noktayı ayrıca ele almayı zaruri gördük. Şöyleki:

1 — Meseleleri bilen bir şeyh, insanın yolunu kısaltır. Hangisi olursa olsun ilim tahsili, kalbi salaha götüren yol veya bir hastalıktan kurtulma yolu gibi bütün yolları şeyh kısaltır.

2 — Kamil şeyh, insanın kendi kendine seyri halinde karşılaşabileceği anlayış, sülûk veya tasavvur hatalarından kurtarır ve korur.

3 — Şeyhle sohbet esnasında bir hâl ve âlimlerin edeb ve tavrı kendisinden öğrenilir.

4 — İlim veya terbiye ehlinden almayı kabul etme düşüncesi bile insanı kibir, gurur ve taassubtan kurtarır.

5 — Vacibin ancak kendisi ile tamamlandığı şey vaciptir, kuralına göre insanın ancak belirli bir yerden bir şeyi elde etmesi mümkün olduğu zaman oraya başvurmak onun için vacip olmaktadır.

6 — Şeyh, salih ve hidayete davet eden bir kişi olduğunda, ondan faydalanmanın dünya ve ahirette faydalar sağlayacağını, nasslar ifade etmektedir.

7 — Bir şeyhin etrafında toplanmak, ilim ve zikir halkalarına katılmak ve bu atmosfer içinde hususi kardeşliği tesis etmek, dünya ve ahirette yararlı olan birçok maslahatlar için bir sebeptir. Bunlar da şeyhin makamında feyzden bir rahmettir.

Şeyhlik meselesinde, tasavvur ve davranışlardan hataların izale edilmesi üzerinde ısrar ettiğimiz kadar, sahih hareket noktasının da mürşid velinin varlığı olduğunu özellikle belirtmek isteriz. Bütün mesele ehil kişilerin bulunmasıdır.

Biat :

Rasûlüllah, (S.A.V.) hayatında İslâma giriş ve bazı işler için biat almıştır. Bu biat bir bakıma, Rasûlüllahın şahsına dinlemek ve itaat etmek üzere yapılıyordu. Rasûlüllahın vefatından sonra ise biat için bir tek şekil ortaya çıktı. O da, siyasi biattır. Yani müminlerin devlet başkanına yaptıkları biat dışında bir biatın bulunmamasıdır.

Ancak İslâm ümmeti içinde cihetler değişince biat da siyasi bir çerçeve içinde yönetim ve idareye bağlılık ifadesi olarak bir cihete yapılan şahsi bağlılık ifadesi şeklinde kaldı. Hicri beşinci asra kadar bu

durum böyle devam etti. Bazı ameller veya başka bir şey için belirli çevrelerde şeyhe bağlılık anlamında biat ortaya çıkıncaya kadar bu vaziyet süregeldi. Şeyhlere yapılan bu nevi biatlar, siyasi biatlardan ayrıldı. Böylece bazı kişilerin iki tane biatı meydana geliyordu. Biri, umumi işlerde devlet başkanına itaatin ifadesi olan otoriteye itaat. Diğeri de takvaya bağlılık anlamında şeyhe yapılan biat. Bu çerçevede içinde her şeyh, müridlerinden biat almaya başladı. İslâm devleti yıkılıncaya ve birçok alanda islâm ahkâmı yürürlükten kaldırılıncaya kadar durum bu şekilde devam etti.

Halk arasında cehalet çoğaldı. Hilafet meselesini ve onu gerçekleştirmek için çalışmayı halk unuttu. Ülkelerinde islâm idaresini kurmak için çalışmanın zarureti, birçokları akıllarına bile getirmeydi. Bu ortam ve anlayışlar arasında siyasi biat fikri de kayboldu. Sadece tasavvufi muhitlerde tasavvufi biat fikri kaldı.

Mutasavvıflar devlet başkanına biat ile şeyhe biatı birbirine karıştırdılar. Şeyhe biatın da devlet başkanına biatın bütün özelliklerine sahip olduğunu ve aynı hükümleri taşıdığını ve onun yerine geçtiğini sandılar. Bunu gören fakihler durumu tashih ederek «Tenkihu'l-Fetava el-Hamidiyye» de belirtildiği gibi şöyle dediler: «Bir şeyhe biat ettikten sonra başka birine biat eden bunlardan hangisine bağlı kalacaktır? sorusuna cevap olarak, ne buna ne ona, çünkü ikisinin de aslı yoktur» demişlerdir.

Tasavvufi biatın bağlayıcı hiçbir tarafı yoktur. Bunu Müslim'in rivayet ettiği ve bugün siyasi biat

şeklinde kullandığımız şu hadisten öğreniyoruz: «İki halifeye biat edilince ikincisini öldürün.»

Şeyhlere yapılan biatın bildiğimiz siyasi biat hükümü olsaydı, biat almaya devam ettikleri sürece bir tek şeyh dışında bütün şeyhleri öldürmemiz icabedecekti. Halbuki bunu hiçbir kimse söylememektedir.

Sonra birçok müslüman zümreler bağlılarından biat almaktadır. Bütün bu biatlar muayyen bir amel için yapıyorsa, ancak bir adak (nezir), bir yemin ve ya bir cihet adına belirli kişilere bağlılığı ifade etme gayretinden öteye geçmemektedir. Bunlar bağlayıcı biat olamazlar. Hatta islâm cemaati ve imamına yapılan biat dışında bazı hallerde, hepsinin feshedilmesi vaciptir. Herhangi bir cihette şartları haiz bir islâm cemaati ile imamın şartlarını taşıyan bir müslümanın bulunması, bu hallerin başında gelmektedir. Bugün islâm için çalışanlar islâm cemaati olmaya namzet olmayan bir zümre veya namzet olduğu halde bunun şartlarını hazırlamakla meşgul, yahut cemaatinde ve şahsında islâm cemaati ve imamının şartları bulunan bir kitle halinde bulunmaktadır. Bütün bu durumlarda biatın hükümleri ve bağlayıcılık dereceleri vardır. Genel olarak diyoruz ki :

1 — Şeyhlerimiz, mutasavvıflar arasında yapılan biatın takva için yapıldığı kanaatindedirler. Bunun için elleri şeyhin eline koyarak şu ayeti okumakla iktifa ederler: «Gerçek, sana biat edenler ancak Allaha biat etmiş olurlar. Allahın eli onların elleri üstündedir. Şu halde kim (bu bağı) çözerse kendî aleyhine çözmüş olur. Kim de Allah ile sözleştiği şeye vefa

ederse O da ona büyük bir ecir verecektir.» (15) Bunun dışında bir şey ilave etmezlerdi.

Bu çerçeve içinde, yani siyasi biatın şartlarını haiz olmadığı gözönünde bulundurularak ve islâm cemaati ile imamına engel olmayacak şekilde biatın yapılmasında bir sakınca yoktur.

2 — Bağlayıcı biat, sadece islâm cemaatine ve onların imamına yapılan biattır. Bununla beraber insan bu biatı yapmadan önce bu cemaatin ve imamının istenen şartlara haiz olduğundan emin olması lazımdır. Faraza, biat yaptıktan sonra bu şartları haiz olmadığı ortaya çıkarsa bu biattan vazgeçmek caizdir ve bir sakıncası yoktur. Sadece yapılan yemin için keffaret gerekip gerekmediği araştırılır. Bu da biatın yapıldığı sıygaya göre değişir.

3 — Herhangi bir cihet bizzat islâmi bir amel veya ameller için biat alabilir. Bu durumda bağlılığın ifadesi amelin kendisidir. İnsan bu ameli yaptıktan sonra usandığında bırakır ve kendisine yemin kefareti gerekip gerekmediğini araştırır.

Genel olarak şerî bir vacibin gerektirdiği şey dışında yemin, ahid, biat ve adak (nezir) işlerinde temkinli davranılmasını ve acele edilmemesini tavsiye ederim.

İslâmi hareketin de, kendisini islâm cemaati ve liderini bu cemaatin imamı (başkanı) olmaya ehil kılacak şartları ve kuralları haiz olduğu taktirde, bu kurallar çerçevesinde yönetimi için biat almasını tavsiye edebilirim.

Şu noktayı da belirtmeden geçemiyeceğim; Birçok müslüman, yıkılınca kadar Hilafet yönetiminde meydana gelen nahoş olayları görünce ümitsizliğe düşmektedir. Aynı şekilde İslâm tarihinde İslâmî yönetimden sapmanın erken başladığını öğrenince ümitlerini kaybetmektedir. Dünyadaki müslümanların bugünkü durumunu ve muhalif güçlerin vaziyetini müşahade edince hayrete düşerek hareket için sahih esaslardan sözettigimize şaşmakta ve bunları hayal kurmak kabilinden sayarak muhal kabul etmektedir. Bu durumda olan kardeşlerimize diyoruz ki :

Her şeyden önce biz mükellef miyiz, değil miyiz? Allah bize bir işi yapmayı teklif etmişse, onu yapmak şüphesiz görevimizdir. Başkaları teklifi savaşlar veya yerine getirmezse, onun sorumlusu biz değiliz. Biz, genişliği yer ve gökler kadar olan bir cennet istiyoruz. Bu cenneti bizler kazanırken başkaları kaybediyorsa, bunun bize ne zararı var?

Müslümanlar her asırda İslâmı hakim kılmakla mükelleftir. Her devirdeki müslümanlar İslâmı hayatlarında hakim kılmaya çalıştıktan sonra, evvelkilerin taksiratından veya sonrakilerin ihmalinin sorumlusu değildir.

Gerçekten müslüman isek, bu meselede sağlam düşünmenin esası budur. Bunun yanında diyoruz ki, meydana gelen inhıraflar bize ders olmuş ve olmalıdır. Ortaya çıkan nahoş şeylerin de bir daha tekrar olmaması için çalışmamız gerekir. Sahih yolda yürüdüğümüz taktirde, müslümanların bugünkü durumunu da değiştirmek sanıldığı kadar zor değildir. Dünyanın diğer güçleri de Cenabı Hakkın bize olan şu

va'di karşısında hiçbir şey değildir: «Allah, içinizden iman edip de güzel güzel amel (ve hareket) de bulunanlara yemin ile vadetti ki kendilerinden evvel gelenleri nasıl (kafirlerin) yerine getirdi (hakim kıldı) ise onları da yer (yüzün) de muhakkak (müşriklerin) yerine geçirecek, onlara kendileri için beğendiği dini (İslâmı) temelli paydâr kılacak, onların korkularından sonra (hallerini) kesin bir emniyete çevirecektir.» (16)

Bu âyetten sonra birçok hikmetlere binaen Cenabı Hak şöyle buyurmaktadır: «Sakin o küfredenlerin yer (yüzün) de (bizi) âciz bırakacağını sanma. Onların vardıkları yer ateştir. Şüphesiz o ne kötü bir dônüştür.» (17)

Allahın lutfu ile sahih ve sağlam başlangıç noktasına sahip bulunmaktayız. Bu da, tanıyanların Allahın evliyasından olduğunda şüphe etmediği müceddid bir insan olan Hasan el-Benna'nın ifade ettiği gibi müceddid ve müçtehidin kendisidir. Bize neye mal olursa olsun islâm ümmetinde tecdid hareketini mutlaka başarmamız lazımdır. Bunun, dünya ve âhirette çok meyvalarını ümid ediyoruz. «Rabbimiz, bize dünyada hasene, ahirette de hasene ver ve bizi cehennem azabından koru.»

(16) Nûr : 5

(17) Nûr : 57

AHLÂK ve ÂDÂB

Edeb, Allah'a seyrin tüm alanlarında etkileri derin ileri seviyede olan bir konudur. Kötü edeb, sulûkün tamamını etkilediği gibi amel ve kalbi de ifsat eder. Zikrin, samî ve halvetle uzletin müsbet etkilerini bozar. Kötü edeb ile birlikte şeyhlerden istifade etmek imkânsızdır. Onun için Hak ve halka karşı edeb olmadan seyr gerçekleşemez. Bu sebeple dediler ki : «Allah'a yemin ederim, başarıya ulaşan hiç kimse yoktur ki, iyi edeb ile ulaşmamış olsun. Kaybeden hiç kimse de yoktur ki kötü edebinden dolayı kaybetmemiş olsun.»

İyi edeb, temel olarak nefsin erdemliği, zaptu rapt altına alınması ve eğilimlerinde sağlıklı olmasının bir ifadesidir. İşte bu, hayrın alâmetidir.

Su-i edeb ise, nefsin, saçmalıklarla bulaşmış halini devam ettirmesi ve sağlıklı yolda kendini zaptetmekten âciz olmasıdır.

Şüphesiz edeb in iki görüntüsü vardır : İlmî görüntü ile iltizamî ve sulûkî görüntü. Her hususta olduğu gibi de ilmîlik, sulûk ve iltizamdan önce gelir. Onun

için âdab konusunu sağlıklı bir şekilde tanımlamak gerekir. Lakin âdâb konusu, bir başlık altında toparlanmaktan çok daha geniştir. Çünkü genellikle fıkıh veya tasavvuf konularından her birine mutlaka âdâb konusundan bazı meseleler dahil olmaktadır. Onun için bu konunun sadece ana meselelerini zikretmekle yetineceğiz. Tâli durumdaki meseleler ise, diğer başlıklar altında işlenmiştir.

Ayrıca burada zikredilen âdâbın mecmuu kişiyi Kur'an ve Sünnetle edeblenmekten müstağni kılmaz. Ahlâk ve sulûk ile imamların ictihadları Kur'an ve Süneti bir tarafa atmak elbette mümkün değildir. Bu sebeple «el-Âsâs fi'l-Minhac» serisinin, müslümanın, sağlıklı ve şumullü bir hareket noktasının olması için gerekli olan tüm hususları ihtiva eden bir çalışma olmasını diliyoruz. Bunun için de bu bölümde söyleyeceklerimiz gerçekten çok sınırlı olacaktır.

Şeyhlerimizden biri, Allah ,insan, hayvan ve diğer cansız eşya ile olan ilişkilerimizde edeb dairesinin dışına çıkmamamızın gerektiği üzerinde durur ve onlara karşı iyi davrandığımız takdirde onların bize faydalı olacaklarını, değilse bize hizmetlerinin olmayacağını tavsiye ederdi. Buna misal olarak da abdest aldığımız ibriği verirdi. Şayet ibriği yerinden alıp yerine koyduğun zaman yavaş alıp koyarsan sana uzun müddet hizmet eder. Değilse, uzun müddet hizmeti olmaz. Cansız eşyaya karşı böyle hüsn-i edeble hareket etmek gerekiyorsa, ya canlılara karşı nasıl davranılmalıdır. Herşeyden önce, ne olursa olsun birşeye karşı davranışımızda Allah'ın şeriatının ışığı altında sahîh kaidelere riayet etmeliyiz. Allah Azze ve Celle

ye karşı üstün edebimiz olmalı: Onun nimetlerine şükrederek, kulluk görevimizi yerine getirerek, O'nu severek ve O'ndan korkarak...

O halde âdabın alanları gerçekten çok geniştir. Onlardan payımızı almaliyiz. Ama ne yazık ki böyle değiliz. Bakıyoruz, bazı cemiyetler genel olarak şu ana kadar günlük muamelelerde âdabın «A»sını aşmamışken bazı cemiyetler ise hayatın her alanında, aralarında geçerli olan âdabın birçoğuna ulaşabilmiştir: Konuşma âdabına riayet etmektedirler. Kendisine uygun olarak seçtiği giyim - kuşama riayet etmektedir. Başkalarıyla olan davranışlarında âdâb kaidelelerini ihmal etmemektedir. Velhasıl, davranışlarla ilgili tüm âdâb kaidelerine riayet etmektedir.

Biz müslümanlar ise, âdâb ilminde diğer milletlerin hepsinden kesinlikle daha zengin bir mühtevaya sahip olduğumuz, hatta bununla da kalmayarak âdâbımız tüm milletlerden üstün olduğu halde bu âdâb kaideleri davranışlarımızda değil, fıkıh kitaplarında, hadis şerhlerinde, çeşitli tasavvuf kitaplarıyla tefsirlerde şurada - burada serpiştirilmiş olarak görüyoruz. Ne yazık ki bu kitaplardan bir türlü davranışlarımıza yansımıyor.

Herşeyden önce Kur'an ve Sünnet, açıklanmadık iyi âdâb ve ahlâk kaidesi bırakmamışlardır. Ama Sünnetin pratikle ilgili yönlerinin hepsini ihtiva eden bir hadis kitabını her müslümanın evinde bulamıyoruz. Her müslümanın sağlıklı bir şekilde Kur'an'ı anladığına, fıkıh ve tasavvuf kitaplarını etraflıca okuduğuna şahit olamıyoruz. Aksine, bunları mükemmel bir

şekilde okuyup anlayan müslümanlar pek nadirdir. Bu durum, âdâbın, mahdud çevrelerde ve cüz'i bir şekilde inhisarına sebep oldu. Ayrıca âdâb damgasını almış birtakım yanlış anlayışlar ve zararlı davranışlar da vardır. Bütün bu meseleler çözüme muhtaçtır. Çözümün ilk adımı ise uygun bir tefsir, belli şartlara haiz şumullu bir hadis kitabı ve fıkıhla tasavvuf hakkında münasip eserlerin bulunmasıdır. Onun için daha önce belirttiğimiz gibi bu bölümde konuyla ilgili birşeyler zikredeceğiz. Birşeyler diyoruz, çünkü bu konu küçük bir kitabın bir bölümünde etraflıca anlatılabilecek bir konu değildir. Şunu da göz önünde bulundurmalıyız ki, mutasavvıfların İstilâhındaki «âdâb», fakihlerin bu kelime hakkındaki istilahlarından çok daha geniştir.

Fakih âdâbtan bahsederken onu, farzları, vacibleri ve sünnetleri tamamlayıcı bir husus olarak değerlendirebilir. Şûfi ise, farz şeyleri de âdâb bölümünde zikreder. Çünkü ona göre edeb, sulûktur. Allah ile kullara karşı takınılacak davranışlardır. Kişinin bu noktaya dikkat etmesi gerekir.

Biz bu bölümde âdâbtan bahsederken, mutasavvıfların takip ettikleri yolu takip edeceğiz. Buna göre bu bölümde bahsedeceklerimiz farz, vacib, sünnet ya da mubah şeylerden olabilir. Bu husus gözden ırak tutulmamalıdır.

Burada zikredeceklerimizin hepsi müteferrik fasıllar olup âdâb ve ahlâk oluşları yönüyle bir araya getirilmişlerdir. Bunlar, ya Allah'la ilgili davranışlar, ya da husûsiyetler babından âdâb ve ahlâkı ilgilendirirler.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Kur'an ve Sünneti şumullu bir araştırmaya tabi tutmadan İslâmi ahlâk ve âdâbın ne olduklarını ortaya koyamayız. Ralüllah (S.A.V.)'in ahlâkı Kur'an idi.

Bizim burada zikredeceklerimiz, ve başkalarının zikrettikleri bazı meseleler hakkında bir uyarıdır. Hiç kimse hepsini ihata edeceğine tamah etmesin.

Allah'a halis kulluk olan nefsin erdemliğine ulaşmak için, seyrin şartlarını gerçekleştirmemiz gerekiyor. Bu şartlarda ne kadar tefrite düşülürse ulaşmak da o kadar güç, eksik yahut imkânsız olur. O halde mesele, şartların neler olduğunu bilmeyi gerektiriyor. Her şart ise, birtakım âdâba ihtiyaç gösterir. Edebten ayrı düşen bir ahlâk kemâle ulaştıramaz. Ahlâkla birlikte mutlaka edebe ihtiyaç vardır. Meselâ nefsin bir sıfatı olarak tavazu, edeb olan bir görünüşe muhtaçtır. Nefsin bir sıfatı olarak hilim, edeb olan bir görünüşe muhtaçtır. Nefsin bir sıfatı olarak müslümana saygı ve ona değer verme, edeb olan bir görünüşe muhtaçtır.

Seyr ne kadar sağlıklı olur, şartları ne kadar gerçekleşir ve âdâb ne kadar mükemmel olursa kemâle ulaşmak o kadar garanti olur. Ayrıca, kemâl ne kadar gerçekleşirse Allah'ın kendisini bu makama yükselttiği kimse, daha üst kemâle ulaşma gücüne sahip olur.

O halde âdâb ve ahlâk meselesi çok geniş bir meseledir. Süfinin ilk vasfı ise, ahlâkın yücesine ve âdâbın iyisine uyması ve onları şahsında gerçekleştirmesidir. Bunun için dediler ki : Tasavvuf ahlâktır, ahlâkı sende üstün olan, tasavvufta da sende üstündür.

Buraya kadar anlattıklarımız anlaşıldıysa bu bölümün konusuna giren bazı meseleleri yan başlıklar altında arzitmeye çalışalım :

Ahlâk ve Âdâb :

«el-Mebahisu'l-Asliyye» isimli eserin müellifi, eserinde, tarikatta ahlâk ve âdâbla ilgili bir bölüm ayırmıştır. Kısa ilaveler yaparak söylediklerini buraya aktarmak istiyoruz :

«Yolun bir zahiri bir de bätını vardır.»

Yani Allah'a giden yolun zahiri ve bätını vardır. Müellif bunu iki beyitle ileride açıklayacaktır. Özet olarak zahiri yön, dış organların islahıyla ilgilidir. Bätını ise, iç âlemi islahla ilgilidir.

«Ondan, iç âlemin sıhhatı anlaşılır.»

Yani yolun zahirinden sâliklerin iç âlemlerinin sıhhatı olup olmadığı anlaşılır. Yazar burada haber veriyor ki; dış organların doğru yolda oluşları, iç âlemin de doğru yolda olduğuna delildir. Ayrıca doğru yolda oluşunu «sıhhat»le ifade etmiştir. Zahirin sıhhatı bätının sıhhatının âmetidir. Yazar, daha sonra yolun zahirini şu sözlerle açıklar :

«Onun zahiri âdâb ve ahlâktır.

Her yaratığa karşı bir davranış ahlâkı vardır.»

Yolun zahiri, Allah'ın yaratıkları olan insanlara karşı edebli olmaktır. Hatta edebten payını almamış olanlara karşı bile...

Edeb, karşılaştığımız her durumda Allah'ın şeriatı gereğince en üstün tavidir. Öyle durumlar vardır

ki onlarda edeb, öfkedir. Ama bu hususlarda edebin üst seviyesi, iyilik etmek ve öfkeyi yenmektir. Ancak bu öyle hassas bir tavidir ki, sadece ona muvaffak olan kişi onun farkına varabilir. Herşeyi yerli yerine koymak ancak ilim ve hikmet sahibi kişinin becerebileceği bir husustur.

Allah Rasûlünün ahlâkı öyleydi ki, kendi şahsına karşı işlenenlere öfkelenmez ama Allah'ın yasakları çiğnenince öfkesini birşey tutamazdı. Bir münkerle karşılaştığı zaman, o münker son buluncaya kadar kızgınlığı dinmezdi.

Müellif, daha sonra yolun bătınını şu sözlerle açıklar :

«Bătını ise, ahvâlin menzilleridir.»

İlâhî vârid kalbe nuzûl ettiği zaman bir iz bırakır. Bu iz, hal olarak isimlendirilir. Ahvâlin ortaya çıktığı yer de, kalbtir. Lakin beyitte, sahîh kalblerin ahvalinin kendileri kastedilmektedir. Bu hususta delilimiz, bundan hemen sonra hallerle birlikte makamların zikredilmesidir. Müellif daha sonra şöyle demektedir :

«Zülcelâl için makamlarla birlikte»

Hal ile makam arasındaki fark, halin değişmesi ve sabit olmayıp gidip gelmesidir. Makam ise böyle değildir. O, köklü ve sabittir.

O halde yolun bătını, Rabbülâlemin'e doğru seyrde hallerle makamlardır. Yazar sanki şöyle diyor: «Allah'a seyr içinde bulunan kimsenin bătını hâl ile makam arasındadır. O, devamlı bir intikal halinde»

dir; hâlden makama ve makamdan başka bir makama intikal eder. Bütün bunlar, yolun bătınıdır. İnşaallah tekrar bu konuya döneceğiz.

Müellif daha sonra edebten bahsetmeye başlar ve der ki :

«Görünen zâhir edeb,

İnsandaki bătının delilidir.»

Bu, daha önce söylediğimiz, «zâhirin sıhhatı, bătının sıhhatına delâlet eder» sözünün şumûlüne girer.

«O, yine fakir için senedir.»

Yani fakir hâl olarak ona dayanır ve hem din, hem de dünya olarak yüce makamlara yükselir. Çünkü kalbler, edeb ehlini sevmek üzere yaratılmışlardır.

«Zengin için zînet ve şereftir.»

Edeb, zengini süsler, onu şereflendirir. Değerini yüceltir. Bu beyitten maksat, zengin-fakir hiç kimse-nin edebten müstağni kalamıyacağıdır.

«Denildi ki : Edeb sultanından mahrum olan,

Ne kadar yakın olursa olsun uzaktır.»

Yani edebî olmayan kişi, kendi zan ve vehmince kendisini ne kadar Allah'a yakın görürse, görsün, o, Alalh'tan da, O'nun kullarından da uzaktır. Ebu Hafs dedi ki : Tasavvufun hepsi edebdir. Her vaktin edebî, her hâlin edebî ve her makamın edebî vardır. Her kim vakitlerin âdâbına bağlı kalırsa, erler makamına ulaşır. Her kim de âdâbı yitirirse, her ne kadar ken-

disini yakın sanırsa sansın, o, uzaktır. Kabul göreciğini sandığı yerden merduttur.

«Denildi ki : Neseblerin hapsettiği kimseyi âdâb salıverir.»

Yani mertebelere yükselme hususunda nesebin alıkoyduğu kimseyi makbul âdâb, üstün mertebelere yükselmesi için onu serbest bırakır.

Müellif, hayatta edebın yerini genel manada izah ettikten sonra tasavvufa dönüp şöyle der :

«Kavim, âdâb ile haklı olarak yükseldiler.

Ne istifade ettilerse edebten istifade ettiler.»

Burada kavimden maksat, tasavvuf ehlidir. Yani mutasavvıflar âdâb sayesinde yükselip şereflendiler. İlimden, marifetten, nurdan, sırdan ve hissi ile manevi kerametlerden ancak âdâb sayesinde istifade ettiler.

Daha sonra mutasavvıfların âdâbından bazısını zikrederek şöyle der :

«Yeni yetişen toy gençlerle çocuklara öğüt verdiler.»

Müellif burada şu hususa dikkat çekiyor : Küçük yaştaki çocuklarla toy gençlere öğüt vermek, mutasavvıfların en önemli ahlâkındandır. Bu hususta derim ki : Şu nokta unutulmamalı ki, mutasavvıflar toy gençlerle sohbet ederken ihtiyatlıdırlar. Bu sohbetten dolayı kalblerinin ve hallerinin bozulmasından korkarlar. Öğüt verirken ihtiyatlı davranırlar; onlara

bakmaz, onlarla yalnız başlarına kapalı bir yerde kalmaz ve musafahadan çekinirler.

«Sâdât ile ekâbiri korudular.»

Burada sâdâtın maksat; âbidler, zâhidler, salih kimseler, ilimleriyle âmil âlimler ve henüz meşyahat makamına ulaşmamış sâlik müridlerdir. Ekâbirden murat ise, şeyhlerdir. Sâdât ve ekâbiri korumak; onlara değer vermektir. Haklarını yememektir.

Yazar daha sonra konuşma âdâbından bahsederek şöyle der :

«Kalblere eziyet veren sözlerden sakınırlar.»

Her müslümana karşı edebleri budur. Nasihat olsa bile, bir müslümanın kalbini incitecek sözleri sarfetmezler. Nasihat, yumuşak yollu ve kişinin durumu önceden inceye hesaplanarak yapılmışsa faydalı olur. Hanımına, çocuk - çocuğuna ve ihvana karşı davranışlarında da kalblerini incitecek şeylerden sakınırlar.

Amellerle ilgili âdâblarından bahsederken de şöyle der :

«Vâcib ve menduba dört elle sarılırlar.»

Bununla ubûdiyetlerindeki kemâle işaret etmekte ve vacib olsun, mendub olsun Mevlâlarının hakkını edâ etmek için azami gayret sarfettiklerini ifade etmektedir.

Daha sonra şeyhlerle ihvana karşı edeblerinden bahsederek şöyle der :

•Şeyhlerle ihvana hizmet ederler.•

Müslümanlara hizmet, seyr ilallahta büyük ve önemli bir iştir. Çünkü hizmet, kalbe alçak gönüllü-
lûğü aşılır. Müminlere karşı şefkati arttırır. Bu ise,
ahlâkın temellerinden biridir. Ama ihvana hizmet et-
meye alışmayan kimse ile müminlere karşı alçakgö-
nüllü olma arasında, kesif bir perde vardır.

Şeyhlere hizmete gelince, hiç şüphesiz bunun fa-
zileti daha çoktur. Çünkü bunda ekâbire değer ver-
mek vardır. İnsanlar bazen hizmetten kaçır yahut
onu, kendilerine yediremezler. Ancak bu kaçış yersiz-
dir. İbnu Mesud (R.A.), Rasûlullah (S.A.V.)'e hizmet
ederdi. Enes b. Malik (R.A.) hep Rasûlullah (S.A.V.)'e
hizmet etmekle vaktini geçirirdi. İhvan ve şeyhlere
hizmet etmeyi kendine yedirememek, bundan tekeb-
bür göstermek kalb hastalığıyla ilgili bir meseledir.
Kişi bu konuda nefsiyle cihad ederek onu bu durum-
dan kurtarmalıdır.

•Bu uğurda can ve bedenlerini bağışladılar.•

Yani şeyhlerle ihvanın hizmetinde can ve beden-
lerini harcarlar.

Daha sonra ise, ilim ve başka hususlarda âdâbla-
rından bahsederek şöyle der :

•Müzakereler yapılırken susun.•

Yani ilmi müzakereler esnasında onlardan her bi-
ri arkadaşının sözünü bitirmesine fırsat versin ve onu
dinlesin. Konuşan sözünü bitirdikten sonra diğeri ses
tonunu yükseltmeden, çekişmeye girmeden ve edeb
dairesinin dışına çıkmadan konuşsun.

«Hem geçmişe, hem geleceğe saygı duyarlar.»

Geçmişten maksat, gelip geçmiş olan sahabe, tabiin, evliyâ, salihin ve ilimleriyle âmil âlimlerdir. Hiç şüphesiz müctehid imamlar ilk sıralarda yer alırlar. Söyledikleri sözlerin neye hamledilmesi gerektiğini bilirler. Gelecekte maksat ise, onların çağdaşları olan, yaşları henüz küçük olanlardır. Tasavvuf ehli, kendileri yaşlı olsalar bile yeni nesle saygı duyarlar. Onlara hakaret gözüyle bakmazlar. Bilirler ki Allah'ın fazlının sınırı yoktur.

«Bilmedikleri şeyleri sorarlar.»

Çünkü ilim talebetmek her müslüman üzerine farzdır. Bu farz olan ilim, dinde bilinmesi zarûri olan ilimdir. Amel, hal veya makam hususlarında ihtiyaç duydukları meseleleri sorarlar.

«Ulaşamadıkları sınırdaki dururlar.»

Yani tahmin ve zanna dayanarak ulaşamadıkları makamlardan bahsetmezler. Başka bir ifadeyle, ancak kendilerini ilgilendiren hususları sorarlar. Kendilerine lazım olan şeylerle ilgilenir ve durup dururken kendilerini sorumluluğa muhatap tutmamaya çalışırlar. Bunu, ancak bildikleri şeyleri söylerler şeklinde de ifade edebiliriz. İlimlerinin ulaşmadığı meselelerde konuşmazlar.

«Bildikleriyle amel ederler.»

İlimleri çok ve amelleri de buna denktir. Çünkü amel, ilmin neticesidir. Amelsiz ilm; gayesiz vasıta gibidir. Tasavvuf ehlinin sözlerinden biri şöyledir : «İlim

ameli arar; onu bulursa ne âlâ. Ama bulamazsa ölürgider. Kim bildiğiyle amel ederse, Allah ona bilmediğinin ilmini verir.»

«Başkalarını kendilerine tercih ederler.

Affederler. Ve hayaya sarılırlar.»

Bu üç ahlâki kaide ilim ve diğer hususlarda tasavvuf ehlinin ahlâkındandır. Onlar, konuşmada başkalarını kendilerine tercih ederler. Kısacası, tazime vesile olan her hususta başkalarını kendilerine tercih ederler. Elbetteki yeme, mal ve makam ve buna benzer meselelerde de davranışları budur.

Müzakere esnasında ve diğer zamanlarda, iffete muğayir yahut terbiyeye aykırı söz sarfetmekten haya ederler. Başkaları onlara sağırsa yahut edebi terketse de onlar hayayı elden bırakmaz, iffetsizliğe düşmezler.

Affetmekten maksat ise, henüz eğitim safhasında olan ihvanın yanlış hareketlerini affetmek ve müsamaha göstermektir. Müzakere esnasında ve diğer zamanlarda kaba davranışlara karşı sabırlı olmaktır.

«Adl ve insafı hakim kılarlar.»

Adalet ve insafa başvururlar. Kendileri hükmettikleri zaman da adalet ve insafla hükmederler. Birbirlerine karşı âdil davranırlar. Kendi şahıslarına karşı da adaletten ayrılmazlar. Şayet onlardan birine başka birisinin bir hakkı geçerse, söz dinler ve hakka uyarlar. Cahiliyet damarları kabarmaz, taassub ve inatçılığa düşmezler. İnsaf : Ortaya çıktığı anda tered-

düt göstermeden hakkı itiraftır. Onlar şöyle derler :
«İnsaf büyüklerin şanındandır.»

«Her temiz pınardan su içerler.»

Buradan kasıt, mutasavvıflar adaletle hükmedip insaf ile muttasıf olduklarına göre, ilimlerden en tatlısını ve temizini içtikleridir.

«Onlar, biribirlerine yardımcıdır.»

Nitekim Yüce Allah : «İyilik ve takva üzere yardımlaşın.» buyurmaktadır. Müslüman, müslüman kardeşine canıyla, malıyla, şanıyla, himmetiyle, ilmiyle, öğüt ve sevgisiyle yardım eder.

«Arkadaşının yanında huzur ve emniyet bulur.»

Yani onlardan her biri, arkadaşının yanında canı, namusu, emaneti, sırrı ve gâyeleri hususunda, kalbinde huzur ve emniyet bulur.

Nerede olursa olsun hak hususunda ona yardımcı olur.»

Nitekim Rasûlullah (S.A.V.) şöyle buyurmaktadır : «Zalim olsun, mazlum olsun kardeşine yardım et. Dediler ki : Ya Rasûlallah, mazlum iken ona yardım edeceğiz. Bunu anladık ama zalim olduğu halde ona nasıl yardım edebiliriz? Rasûlullah (S.A.V.) buyurdu ki : «Ellerinden tutar ve zulmetmekten onu alıktırır.» (1)

«Kötülük ederse karşılığında iyilik et.»

Yani bir sûfi kardeşine söz yahut fiiliyle kötülük

(1) Buhari

ederse, ona musamaha gösterir. Kötülüğüne karşı ona iyilikte bulunur. Nitekim Yüce Allah : Sen, kötülüğü en güzel hasletle bertaraf et.» (2) buyurmaktadır.

Müellif birkaç beyit sonra halkın edeb olarak bellediği fakat haddizatında edeb olmayan şeylerden bahsederek şöyle der :

«Bu yoldan maksat, edebtir...

Onun her durumunda bu yol vardır.»

Bu beyitte tarikatın edeb üzere kurulu bulunduguna hatta hedefin edeb olduğuna işaret vardır. Edebî olmayanın tarikatı da yoktur.

Son beyitle «el-Mebanisu'l-Asliyye fi'l-Ahlâk ve'l-Edeb» müellifinin anlattıklarına son veriyoruz.

Bu beyitlerin bazılarını açıklarken âdetimiz olduğu üzere İbnu Acibe'nin bu kasideyi şerhinden istifade ettiki İbnu Acibe bu bölümü şerh ederken şöyle diyor : «Yani yolun bâtını, hâl ve makamâtın nuzûl yeridir bu da, kalb ve sırlardır. Çünkü onlar gizlidir ve onları ancak Allah bilir.»

Hal ile makam arasındaki fark, hâlin değişerek gidip geldiği ve makamın ise değişken olmamasıdır. Makam, sabittir. el-Avârif'de denildi ki : Hâl ile makamı birbirine karıştırma çoğaldı. Şeyhlerin bu konuda işaretleri de birbirinden farklıdır. Onları birbirine karıştırma, birbirlerine benzemeleri ve iç içe olmalarından dolayıdır. Bir şey bazılarına hal bazılarına da makam olarak görüldü, İç içe olmaları sebebiyle

de, bu görüşlerin her ikisi de doğrudur. Onun için ikisini biribirinden ayıran bir kaideye ihtiyaç vardır. Aslında lafızları arasındaki fark, aralarında bir mana farkının da var olduğunu göstermektedir. Halin hal olarak isimlendirilmesi, tahavvülünden (yer değiştirilmesinden) dolayıdır. Makamın makam olarak isimlendirilmesi ise, sabit ve karar kılması sebebiyledir.

Bazen olabilir ki birşey, bizatihi hal iken daha sonra makam olur. Meselâ kulun içinden, kendini muhasebe çağrısı gelir. Sonra nefsin sıfatlarının galip gelmesiyle bu çağrı kaybolur. Sonra tekrar gelir ve yine kaybolur. Nihayet gidip gelen bu muhasebe halinden sonra, Allah'ın yardımı kulun imdadına koşar. Nefs, mağlup duruma düşer ve hal durumunda olan muhasebe yerleşerek karar kılar. Nefs, ona boyun eğerek vatanı ve mekânı haline gelir ki daha önce hal olan muhasebe şimdi makam durumuna geçer. Sonra murakabe hali devreye girer. Kendisi için muhasebe makam haline gelmiş olan kişi, murakabe onun için haldir. Sonra, kişinin bâtınına sehv ve gafletin gidip gelişiyile murakabe hall gider gelir. Nihayet sehv ve gaflet bulutu çekilip Allah, kulunun yardımına koştuğu zaman, hal olan murakabe makam olur. Ayrıca muhasebe makamının karar bulması ancak murakabe halinin gelişi ve murakabe makamının karar bulması da müşahede halinin gelmesiyle olur. Şayet kula müşahede halinin gelişi bağışlanırsa murakabesi karar kılar ve makam olur. İstitar ile kaybolur ve tecelli ile ortaya çıkar. Sonra o da makam olur. Ayrıca müşahede makamında bir halden daha üst bir hale yükselme ve ziyadeliikler vardır. Fenâ bulmayı gerçekleştirmek, bekaya ulaşma ve aynelyakinden hakkıyla-

kine yükselme gibi. O hakkalyakin ki, onun gelişi kalbin zarını yırtacaktır. Bu, müşahede bölümlerinin en üstünüdür. (İbnu Acibe'nin şerhi burada son buldu.)

Tevbe, vara', zühd, tevekkül, rıza, teslimiyet de öyledir. Önce hal, sonra da makam olurlar. Bunlar, insana yorgunluk verdikleri müddetçe haldirler. Ama zevk verir duruma geçerlerse makam olurlar.

Derler ki : Ahvâl, bağışlanmış şeylerdir. Ameller karşılığında mükâfat olarak Allah tarafından bağışlanmışlardır. Makamlar ise, kazanılan şeylerdir. Çünkü onları elde etmek, amellerin devamıyla gerçekleşir. Ama hakikatte hepsi de Allah'ın bağışındır.

2 — Sülemî diyor ki : Her organın ona has âdâbı vardır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır : «... Çünkü kulak, göz ve kalb, bunların hepsi ondan sorumludur.» (3) Şeyhlerden bazısı der ki : Allah Teâlâ'ya karşı iyi etleb, Allah Azze ve Celle'nin rızası olmadan hiçbir organını kıpırdatmamandır. Dilin edebi, Allah Teâlâ'yı anmak, ihvanı hayırla zikretmek, onlara dua etmek, nasihat ve öğüt vermek, hoşlarına gitmeyen sözlerle konuşmamak ve dedikodu yapmamaktır. Ayrıca sövmemek ve kendisini ilgilendirmeyen hususlarda konuşmamaktır. Sûfiler şayet bir cemaatte konuşuyorlarsa, kendilerini ilgilendiren meseleleri konuştukları müddetçe onlarla konuşur, kendilerini ilgilendirmeyen konulara dalarlarsa, konuşmayı keser ve onları terkederler. Her yerde duruma göre konuşurlar. «Her makamın bir makalı vardır» diye bir söz söylenir.

(3) İsrâ : 36

Ayrıca denildi ki : Allah dili, kalbin tercümanı ve ve hayırla şerrin anahtarı olarak yaratmıştır.

Yine denildi ki : Kalbinin salahını dilersen, dilini korumak ve susmaya sarılmakla ona yardımcı ol. Susmak, cahilin cehaleti için örtü ve akıllı kişi için de süstür. Rasûlullah (S.A.V.) : «İnsanları cehenneme yüzüstü düşüren, dillerinin bıçtikleri değil de nedir?» buyurmaktadır.

Kulağın âdâbı ise, kötü ve çirkin sözü, gıybet, dedikodu ve münker sözleri dinlememektir.

«Kişilerin en iyisi, kulağı münker şeyleri dinlemeyendir;

Sanki her kötü söze sağırdır o.» diye bir beyit vardır.

Lakin zikir, va'z, hikmet ve dini yahut dünyası için kendisine fayda verecek şeyleri dinler. Kendisine söylenen faydalı sözlere kulak verir.

Gözün âdâbı da, haramlara, kardeşlerin eksiklerine ve münker şeylere bakmamaktır. Allah Teâlâ gözlerin gizli bakışını ve kalblerin sakladıklarını bilir. Denilir ki : Kim bakışının kaydığı tarafa uyarda bakmaya devam ederse ölümünü takip etmiş olur.

Sülemî daha sonra şöyle der : Denildi ki : Gözünü harama bakmaktan alıkoyan, güzelliğini tamamlamıştır. Yine şöyle denildi : Bakışları çoğalan kişinin hasretleri devam eder ve bakışı, kötülükle emreden nefsin paylarından uzak olarak Allah'ın kudret, azamet ve sanatının güzelliğini ibretle seyretme olur...

Kalbin âdâbı, övülmüş ve iyi halleri gözetmek ve Allah'ın nimetleriyle yarattığı garip mahlukatı düşünmektir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: «Hakikat, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde (ve uzayıp kısalmasında) temiz akıl sahipleri için elbet ibret verici deliller vardır.» (4)

Yine Allah ve tüm müslümanlar hakkında hüsn-i zan beslemek, kalbi kötü zan, hased, ihanet ve kötü inançlardan temizlemek de kalbin âdâbındandır. Yüce Allah şöyle buyurur: «Çünkü kulak, göz ve kalb, bunların hepsi ondan sorumludur.» (5)

Peygamber (S.A.V.) de şöyle buyurmaktadır: «Vücutta bir et parçası vardır ki o düzeldiği zaman vücudun tamamı düzelir ve o bozulduğu zaman da vücudun tamamı bozulur. Bilesiniz ki o, kalbtir.» (6)

Sırrı es-Sakati şöyle der: «Kalbler üç çeşittir: Biri dağ gibidir; hiçbir şey onu yerinden oynatamaz. Biri hurma ağacı gibidir; kökü sabittir ama rüzgâr onu sağa-sola sallar. Diğeri ise, tüy gibidir; her rüzgâr onu önünde o yana bu yana sürükler götürür.»

Ellerin âdâbı, hayırda eli açık olmak, ihvana hizmet etmek ve onları Allah'ın ma'siyetinde kullanmaktır.

Ayakların âdâbı, kişinin kendisi ve ihvanı yararına onlarla yürümesi, çalım atarak ve böbürlenerek

(4) Âli İmrân : 190

(5) İsrâ : 36

(6) Buhari

yürümemesidir. Çünkü Allah çalım atarak ve böbürlenerek yürüyenlerden hoşlanmaz. Ayrıca kişinin ma'siyetlere gitmemesi de ayakların âdabındandır.

Ahlâktan maksat ise, her yaratığa karşı ahlâklı davranmaktır. Ahlâkın mercii hilim, affetme ve sabırdır. Başka bir ifadeyle, başkalarının sana nasıl davranmalarını istiyorsan, başkalarına senin de öyle davranmandır. Yahut şöyle de diyebilirsin: Ahlâkın mercii, eziyeti bertaraf etmek, fedekârlıkta bulunmak, karşılaşılan meselelere insafla yanaşmak, eziyeti yoketmek, temizliğe yapışmak ve dünyayı arkaya atmaktır.

İmam-ı Gazali şöyle der: «Ahlâk, şehvet ve öfke anında nefse hakim olmak ve daha önceki duruma dönmektir.»

3 — İbnu Acibe, müellifin «Kavim, âdâb sayesinde hakkıyla yükseldiler» sözü münasebetiyle şöyle der: Derim ki: Beyitte geçen «sâdû (yükseldiler)» kelimesiyle aynı kökten olan «es-su'dudu» kelimesi şeref anlamındadır. Yani tasavvuf ehli ancak Allah'a, Rasûlullah'a, şeyhlerine ve sair müslümanlara karşı edebli olmakla yücelip şereflendiler. Allah'a karşı edebli olmak, emirlerini yerine getirmek, yasaklarından kaçınmak ve hakimiyetine teslim olmakla gerçekleşir. Şeyh Zerrûk (R.A.) «Şerhu'l-Hikem» isimli kitabında şöyle der: «Edeb, Allah'ın emrettiği sınırları korumak, ahidlere vefalı olmak, Vedûd olan Allah'a bağlanmak, mevcuda rıza göstermek ve yetenekle gayreti harcamaktır.»

Rasûlullah (S.A.V.)'e karşı edebli olmak, onun

sünnetine tabi olmak, sevgisini herşeye tercih etmek, gösterdiği yoldan gitmek ve ahlâkıyla ahlâklanmaktır.

Şeyhlere karşı edebli olmak, onlara saygı duymak, iyi hizmette bulunmak ve samimiyetle onları sevmektir.

Müslümanlara karşı edebli olmak ise, insanın kendisi için istediğini veya daha fazlasını onlar için de istemektir.

Organlarla ilgili âdâbı daha önce anlatmıştık. Onların da yerine getirilmeleri gerekir.

Ayrıca vakitlerin âdâbına riayet etmek de gerekir ki bu da vakitleri ibadetlerle mamur kılmaktır. Şeyh Ebu'l-Abbâs (R.A.)'ın dediği gibi, Kulun vakitleri dörttür; Tâat vakti, ma'siyet vakti, nimet vakti ve belâ vakti. Tâat vakti, hakkın bir gereği ve Allah'ın üzerimizdeki minnetinin şuhûdudur. Ma'siyet vaktinde hakkın gereği, tevbe etmektir. Nimet vaktinde hakkın gereği, şükretmektir. Belâ vaktinde hakkın gereği ise, sabretmektir.»

Kul bu âdâbın hepsini yerine getirdiği zaman tam şerefe ve hem havas, hem de avâm arasında büyük makama nail olur.

4 — İbnu Acîbe, müellifin «Çünkü yeni yetişen toy gençlerle çocuklara öğüt verirler» sözü münasebetiyle şöyle der: «Kalblerine iyiliği ekmekle onlara öğüt verirler. İbnu Ebi Zeyd,, Risale'sinde şöyle der: Hayır için müsait oluşları en çok umulan kalbler, daha önce şerrin girmediği kalblerdir. Süleî (R.A.) da

şöyle der : Şefkat, irşad ve te'dib ile küçüklerle sohbet etmek, mezheb hükmünün gerektirdiği hususlara onları sevk etmek ve mezhebin gerekli kıldığı hususlar için onlara rehberlik etmek, bir de arzuları üzere değil, faydaları bulunan hususlarda onlara yol göstermek, onlara yararı bulunan şeyleri anlatmak ve onları, kendilerini ilgilendirmeyen şeylerden alıkoymak üzere onlara öğüt vermek.

5 — İbnu Acıbe, müellifin «Kalblere elem veren şeylerden sakınırlar» sözü münasebetiyle de şöyle demektedir : «Söyleyene Allah rahmet esin :

Diniñ sağlam olduğu halde yaşamak
Şanın bol ve namusun korunmuş olarak.

Dininle kimsenin aybını anlatma.
Senin de ayıpların var, halkın da dili.

Gözün şayet sana ayıplar gösterirse,
Onu koru ve de ki : Ey göz, halkın da gözleri var.

İyilikle muamele et ve aşırı gidenden uzak dur.
Ayrı ol, lakin en güzel şekliyle. (7)

Şeyh Zerrûk dedi ki : Bu beyitler, sakınma yoluyla kalblere elem veren şeylerin hepsini bir araya toplamıştır. Kim bunlarla amel ederse, hepsi de insanlar hakkında tecessüs ve haklarında sui zandan kaynaklanan bu âfetlerden kurtulur. (İbnu Acıbe'nin izahi burada son buldu.)

Bu fasla İbnu Ata' ile Cüneyd-i Bağdadî'nin edebîle ilgili sözleriyle son verelim : «Onun sana iyiliğinin

(7) Beyitler İmam-ı Şafî'i'nindir (Allah rahmet etsin).

varlığından ve senin ona kötülüğünün devamından kork. Olabilir ki bu, senin için istidrâçtır. «... biz bil-medikleri noktalardan derece derece (yavaş yavaş) helâke yaklaştırırız.» (8) Mürîdin su-i edebte bulunarak cezanın ertelenmesinden dolayı : Şayet bu su-i edeb olsaydı imdad kesilir ve uzaklaştırma vacib olurdu demesi, cehlindendir¹. Hiç farkına varmadığı bir yerden meded kesilir. En azından daha fazla meded gelmez.»

Cüneyd de şöyle der : «Tasavvufu kıl u kâl'den, ri-yâ ve cıdaldan almadık. Onu, ancak açlıktan, uykusuzluktan ve çokça amel etmekten aldık.»

Şeyhlerin Bazı Adâbı :

Şeyh, eğitici ve davetçilerin, başkalarının kalblerine ulaşmak, yeteneklerini ortaya çıkarmak ve kendileriyle onlar arasındaki perdeleri kaldırmak için herşeyden önce hoşluk, yakınlık ve yumuşaklıkla onlara yanaşmaları edebın bir gereğidir. Çoğu zaman eğitici, şeyh veya davetçilere başkalarına çeşitli teklif ve isteklerle adeta saldırırlar ve onların nefretini kazanıp kaçmalarına vesile olurlar. İşte burada metod yanlışlığı vardır. Böyle bir davranış hikmete ters-tir.

Bir şeyhe gelip ondan bir kitap okumak isteyen bir müride direkt olarak ilimle başlamak iyi bir hareket olur. Böyle bir mürid ile başkası arasında fark vardır. Lakin bazen biri gelir kendisine doğru yolun gösterilmesini ister yahut biri, bir eğiticiyle yeni bir

(8) A'raf : 182

ilişki başlatmaktadır. Bu gibi durumlarda meselenin tanışma, soru-cevap ve hoş yorumlarla başlaması ve daha sonra yorucu olmayan tekliflerle devam etmesi bazı durumlarda daha iyi olur.

Bu konuda Cüneyd-i Bağdadi şöyle der : «Fakirle karşılaştığın zaman ilimle işe başlama. Hoş ve yumuşak davranışlarla ona yaklaşmaya çalış. Çünkü ilim onu sıkar. Yumuşaklık ise, sempatisini celbeder.» İmam-ı Gazali bu sözü izah ederek şöyle demektedir : «Mutasavvıfların, kendilerini onlara benzetenlere yumuşak davranmakla mübtedi talebe faydalanır. Mutasavvıflardan durumu en kâmil ve ilmi en bol olanlar mübtedi talebeye daha çok yumuşak davranırlar.»

Şeyh, eğitici ve davetçilerin, kişiyi basit de olsa hayra doğru sürüklemeleri âdâblarının bir gereğidir. Onu, ne kadar az da olsa hayra doğru sürüklemeleri, o kişiyi Allah'a yaklaştıracı bir harekettir. Kim Allah'a bir karış yanaşırsa, Allah da ona bir kulaç yaklaşır. Buna göre salih niyyetle insanı bir halden daha yüksek bir hale doğru bir tepretiş, o kişiyi Allah kapısına doğru o tepretişten daha hızlı bir itişle yaklaştırmak demektir. Onun için davet ve eğitimle ilgilenenlerin, ne kadar basit de olsa kişiyi biraz daha hayra doğru sürükleme meselesini daima gözönünde bulundurmaları gerekir. Kişiyi hayra doğru bu yaklaştırma, bir sonraki yaklaştırma için bir mukaddime olabilir.

Her konuşanı dikkatlice dinlemek ve doğru söyleyenle doğru söylemeyi bilip aralarını ayırmak, sonra da başkalarına muvafakatın sınırını çizmek

şeyhlerin âdâbındandır. Bunları yüce Allah'ın şu âyetlerinden çıkarıyoruz :

«İkilyüzlülerin içinde «o herşeye kulak kesiliyor diyerek» peygamberi incitenler vardır. De ki : «O kulak, Allah'a inanan ve müminlere inanan, sizin için hayırlı olan, içinizden inanan kimselere rahmet olan bir kulaktır.» (9)

«Bilin ki, içinizde Allah'ın peygamberi bulunmaktadır. Eğer o, birçok işlerde size uymuş olsaydı şüphesiz kötü duruma düşerdiniz.» (10)

İçinde meşakkat ve taciz edici bir durum bulunan herşeyde, Rasûlüllah (S.A.V.) kimsenin sözünü dinlemezdi. İki şey arasında muhayyer bırakıldığı zaman günah olmadıkça o şeylerin en kolayını seçmek onun edebindendi.

Ayrıca, öğretimden sonra şeyhin temel edebinden biri tezkiyedir. Tezkiye ise, terketme ve yapma arasında oluşan bir husustur. Şeyhin görevi, ihvanını sürekli bir yükselme haleti içine sokmasıdır.

Terketme ve yapma babında iki durum arasında-sın : Ya bir ahlâkla ahlâklanacak ve birini terkedeceksin. Sonra da başka bir ahlâka el atacak ve nihayet zirveye ve kemale ulaşacaksın. Bu, bir yoldur. Ya da bir defada kötü ahlâkı tamamen atacak ve her türlü iyi ahlâkın kendisinden kaynaklandığı temeli alacaksın ve sonra da herşey bunun ardından gelecek ve kemal gerçekleşecektir. Bu da başka bir yoldur.

(9) Tevbe : 61

(10) Hucurat : 7

Derler ki : Makedonyalı İskender dünyanın fethine başlamadan önce bir mabede uğradı. Mabed kâhinleri ona dediler ki : Şu biribirine bağlanmış ip düğümlerini çözemeyen, yeryüzünü fethedemez. O da kılıcını çektiği gibi bir vuruşla düğümlerini çözüverdi. Kâmil şeyh de öyledir; samimi bir mürid kendisine geldiğinde tek bir vuruşla o müridin bütün düğümlerini çözebilir. Onu, yeniden âzâd edebilir. Nefsi bir türlü kemale erişirme ve her eksiklikten uzaklaştırmanın en kısa yolu, onun öyle bir zarfa konması ki onda tek bir hamlede rubûbiyetinden kurtulmalı ve temel sıfatlarıyla sıfatlanarak kulluğuyla ahlâklanmasıdır. Eğiticilerin en büyüğü, müridi böyle bir hareket noktasına nasıl sokacağını bilendir. Talebelerin en samimisi de, buna ulaşma yolunda kendisine emredilen herşeyi yerine getirmekten çekinmeyendir.

Meseleyi biraz daha açıklayalım : Sefil ahlâkın en âdisi, tekebbür, kendini beğenme ve nefsinden razı olmadır. Çünkü her kötülük bu ahlâktan kaynaklanır. Kalbde böyle bir vasıf bulununca haktan alıkonmuş olur. Onu kabullenemez. Böyle bir kalb, herhangi faydalı bir şeyden de istifade edemez. Allah'tan ve O'nun âyetlerinden alıkonmuştur. Bu hastalıklardan kurtulmadan, o kalbten hiçbir fayda umulmaz. Hayır patlaması ondan beklenemez. Aksine, gitlikçe her kötü ahlâkın biriktiği bir yer olabilir. Hased, kin, düşmanlık, aldatma, azgınlık, Allah'ın yolundan alıkoyma vs... Buna delil olarak şu âyet-i kerime yeterlidir : «Yeryüzünde haksız yere büyükle-nenleri âyetlerimden uzaklaştıracam.» (11)

(11) A'raf : 146

O halde yolun en kısası, insanın bir defada tekebbür ve kendini beğenme hastalığından kurtulmasıdır. Bunun başlangıcı ise, kişinin, verilen şeyleri alma istidadının bulunmasıdır. Talebe olmayı kabullenen ve kendini eğitim ortamına sokabilen kişi, büyük ölçüde kendisini bu zararlı duygulardan kurtarmış olur. Şayet eğitici Allah'ı tanıyan, şeriatı bilen ve nefsin hastalıklarından haberdar biri ise müridi bu hastalıklardan kısa bir zamanda kurtarabilir. Meselâ kendisine, ihvanına hizmet etmesini, Allah'ın kullarına karşı mutavazi olmasını, bir mecliste otururken meclisin en aşağısına oturmasını veya kendisinden daha aşağıdaki birine talebelik etmesini emreder. Allah'ı arayan kişi, buna benzer bir davranışta bulunursa direkt olarak her kayıttan kurtulur. Artık onun için önemli olan Yaratıcıdır, yaratılanlar değil. Yepyeni bir kalble, sırf Allah'ı gözönünde bulundurarak yola koyulur.

Bu, şeyhin ilk görevidir. Diğer görevleri ondan sonra gelir. Lakin bu yoldan başarıya ulaşması, ancak müridin samimi olmasıyla mümkündür. İnsanların çoğunda ilim, şuur ve amel yahut ilim ve hal bir arada bulunmaz. Bunların hepsini elde etmek için takip edilmesi gereken yolu bilmezler.

Bu, cehlin büyük bir kapısıdır. Şüphesiz burada dünya ilmini kasetmiyoruz. Bir de Allah'ı tanıma ilmi vardır; onun şeriatını bilme ilmi vardır. Ancak Allah'ı tanıma ile şeriatını bilme ilmi mevcut olduğu halde bazen kişide takva bulunmayabilir. Yahut takva varsa, ahlâkta kemal bulunmayabilir. Acaba bunun sırrı nedir?

Bunun sırrı şudur ki, 'Allah'ı tanıma ilmi fikri ve ilmi çerçeveden zevk ve duygu çerçevesine henüz intikal etmemiştir. Henüz zevk ve duygu çerçevesine aktarılmadığı için de kişi, tam anlamıyla yönlendirilmemiş sayılır. Bazen eğiticilerin aczi insanı, Allah'ın varlığını delillerle kabul etme ilminden, O'nu, içinde duyma ilmine aktarma yolunu bilmemeleridir. Onun için ilim ile şuur arasında büyük bir fark kalıyor. «Bilesiniz ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer.» Ayrıca ilim, şuur ve onlara uygun amel ile amelsizlik arasında fark vardır.

Yahut eğiticinin aczinden kaynaklanmıyor da eşyanın hakikatını bilmemekten dolayı insanlarla ilişkiyi koparmaktan kaynaklanabilir.

Kendisince en büyük değer; Allah'ı tanımak olan ve Allah'ı tanımasını kolaylaştıran şeyin Allah'ı tanıyan ruhları kazanmak olduğunu bilen kişi, rahatlıkla Allah'ın yoluna koyulabilir. Ama, bu manalara az değer veren bir kimse, bunun için nasıl gayret edecek ve bu uğurda bir faaliyet gösterecek ki...

Bu genellemelerden cevherlere geçelim: Allah'ı Semî', Basîr ve Kadir olarak bileceksin. Onu böylece bilmek farzdır. Lakin Allah'ın seni duyup gördüğünün ve kâinatta olup biten her şeyin Allah tarafından yapıldığının ve Allah'ın senin kalbine vakıf olduğunu şuurunda olman, bütün bunlar marifetullahın sağlıklı etkileridir.

İnsanlardan birçoğunun problemi, kalbi duyguların bir sınırdan durması ve onu aşamamalarıdır. Eğiticinin görevi, duygu âleminde insanı bir merha-

leden diğerine yükseltmektir. Bu yükseltme sürekli olmalı ve en üst merhaleye kadar devam etmelidir. Sağlıklı eğitimin ve sahih amelin şartının tamamlanmasının yolu işte budur. Allah'ı tanıma şuuru ve herşeyin failinin kendisi olduğunu ne kadar idrak edersen O'nun emirlerine bağlanma da o kadar artar. O'na tevekkülün o kadar gerçekleşir. O'nun dışındaki herşeyin faniliğini ne kadar içinden duyarsan, ihlâsın o kadar artar. O'nun büyüklüğünü ne kadar çok hissedersen, o kadar O'na isyan etmekten çekinirsin. O'nun cemalini ne kadar hissedersen, o kadar O'na itaat edersin.

Seyhin görevleri öncelikle bu daireler çerçevesindedir. Bunlarda iflas ederse başkalarını gerçekleştirmekten de âciz demektir.

Seyhin ilk görevi, talim ve tezkiyedir. Bu ise, birçok işlerde tertip ve düzene riayet etmeyi gerektirir. Seyr, devamlı müzakere ve eğiticide ilhama dayalı hikmetin varlığını gerekli kılar. Talebe pasiflik ve aksiyon devreleri geçirir. Bazen ruhi verimsizliğe ve bazen şehvetine mağlup olur. Onun için, genel toplantılar ve bu toplantılarda bulunma zarûridir. Böylece talebenin ruhu ihvanının ruhundan istifade etsin ve kalbi hallerinden etkilensin. Kalbinde Rabbâni coşkunun kabarmasına vesile olsun. Toplanmanın kendine has bereketi, kendine has huzuru ve yine kendine has tecellileri vardır...

Bütün bu söylediklerimiz anlaşıldı ise, acaba bu manalara ulaşmanın özel bir yolu ve özel bir zikri var mıdır?

Rasûlüllah (S.A.V.)'in sünneti ve sahabenin yolu ve ümmetin davranışlarından anlaşılan o ki, bunun için tayin edilmiş bir zikir yoktur. Bu konuda delilimiz, Rasûlüllah (S.A.V.)'in her sahabiye bîzâtihî aynı olan bir virdi telkin etmemiş olmasıdır. Ayrıca her tasavvuf tarikatının ayrı bir virdi vardır. Halbuki hepsi de sonuç birdir diyor. O halde, mesele eğiticinin hikmet gücüne ve talebenin yetenek ve durumuna bağlıdır. Her zikrin kalbe bir etkisi vardır. Kalbler işe, birbirinden farklıdır. Önemli olan, eğiticinin, her zikrin insan üzerindeki etkisini bilmesi ve kişiye, durumuna uygun düşeni vermesidir. Ayrıca kişilere birşeyler verirken onların manalarına da dikkati çekecektir. Meselâ birinden «lâ ilâhe illallah» virdini çekmesini istiyorsa bir defasında lâ ilâhe illallah'ın bir manasına başka bir defa da başka bir manasına dikkatini çeker. Yahut bir oturumda teker teker ve ard arda bu manaları sıralar. Şayet ondan Allah'ın ismiyle zikretmesini istiyorsa, önce zahir varlığı bu isimle okumasını, sonra gaybî varlığı okumasını ister.

Bunların hepsi şeyhin ilk görevlerindendir. Lakin bunların yanında, onlarla birlikte ve onların üstünde daha başka görevleri de vardır: Müslüman ferdi ümmetin bir parçası olarak ve tek bir İslâmî safta yer alabilecek şekilde eğitecektir. Daha sonra şeyhin kendisi talebesiyle birlikte, her seviyede islâmî hedefleri gerçekleştirmek ve bu yolda gereken tüm fedakârlık ve sıkıntılara katlanarak, bu safta yola devam edecektir.

Bütün bunlar şeyhin edebî, hatta görevidir. Bunların karşılığında da mürid, talebinde samimi olmalı

ve hüsn-ı edeble muamele etmelidir. Bunun ilk adımı ise, şeyhin takdim edeceği hak söz ve samimi nasihatı tam olarak saygı duymaktır. Biz öyle bir ümmetiz ki, samimi nasihat çerçevesi içerisinde küçük büyüğe saygı, büyük de küçüğe şefkat duyar. Arada samimi nasihat etme vardır. Ayrıca her mesele için bir şûrâ çerçevesinin varlığı göz önünde bulundurularak geniş çerçeveli şûra, hepsinin riayet ettiği edebittir.

Genel Olarak Sûfinin Ahlâkı :

«el-Mebahisu'l-Asliyye» isimli kitabın yazarı der ki :

«Sûfiyi kemale nisbet ettiler.»

Çünkü o ilim, amel ve halin varisi olup kemalini islâm, iman, ihsan, takva ve şükür makamlarından, amelin en üst derecelerini, iman makamından, yakın ve itmi'nanın en üst derecelerini, ihsan makamından, mürakabe ve müşahade mertebelerini, takva makamından, Allah'ın emirlerine uyma erdemliğini, şükür makamından zahir ve bâtın ibadetin en saf olanını almıştır.

«Sûfi için birtakım darbı meseller söylerler.»

Sûfi için birtakım tabirler söylenerek sûfinin bu kemali elde etmesini bazı şeylere benzetme yoluyla ifade etmişlerdir. Verilen misaller şunlardır :

«Yücelikte hava gibidir.»

Yani lâtif olma ve insanların, onun varlığının şurunda olmakla birlikte ona muhtaç olmaları açısından sûfi hava gibidir. Onun tasarrufları gayet lâ-

tif ve gayet sade; insanlar da ona son derece muhtaçtırlar. Lakin hemen hemen bu ihtiyaçlarının farkında değildirler. Ancak onu kaybettikleri zaman varlığının farkına varırlar. Çünkü gayet lâtif, tekellüfsüzdür ve fiilen akıl ve fıtratla yaratılışı yakın davranışa sahiptir. Ayrıca yerden yüksek olmakla birlikte onunla devamlı ilişki halinde bulunmak yönüyle de havaya benzer. O, insanlarla beraberdir. Ama üstün gayreti ve Allah'a yönelmesi sebebiyle onlardan farklıdır; onlardan daha üstündür. Bu üstünlük, üstünlük taslama değil, gerçek bir üstünlüktür ve onun böyle bir iddiası da yoktur. Hiç şüphesiz üstün kişi ile üstünlük taslayan kişi arasında büyük fark vardır.

«Tevazuda toprak gibidir.»

O, müslümanlar için toprak mesabesinde. Üzerinde yürürler, o da, onları taşır ve faydalı meyvelerinden onlara meyve verir. Hatta her türlü çirkin şey, üzerine atıldığı halde o, güzel şeyler verir. Süfi gayet mütevazı, gayet halim, gayet mütehammil ve gayet cömerttir.

«O, ziyada ateş gibidir.»

Yani süfi, bir yandan ışık verme ve bir yandan da içine atılanı yakma yönüyle ateş gibidir. O, başkaları için yolu aydınlatır. Kendi şahsında bulunan her türlü kötü ahlâkı yaktığı gibi gerek sözleri ve gerek örnek hareketleri sebebiyle çevresinde bulunanların ahlâklarından çirkin olan tarafları da yakar.

«Susuzluğu gidermede su gibidir.»

Süfi, hayra susamış, iman ve yakınle sulanmaya muhtaç kalbleri sular. Allah marifeti ve O'na kullu-

ğa susamış ruhları doyurur. Gerçek hakikatlere susamış akılların susuzluğunu giderir.

O halde yumuşaklığı, tavazuu, Allah'ın kullarına yolu aydınlatması ve Allah'ın rızasını dileyenlerin susuzluğunu gidermede müridin durumu işte budur.

ALLAH YOLUNA DAVET HUSUSUNDA HİKMETE UYGUN BİR METOD :

Şeyhlerimizden biri, müslümanı İslâma döndürmek için Allah'a davet hususunda çok önemli olan bir hususu gözönünde bulundurmamız gerektiği inancındaydı. Birçok durumlarda öyle müslümanlarla karşılaşsın ki, birçok mesele onları çıkmazlara sürüklemiş, neredeyse küfrün pençesine düşecek yahut düşmüş ve islâmlıkla ilgileri sadece isimlerinin müslüman oluşundan ibaret kalmıştır. Çoğu zaman bunlardan birine birşeyler söylemek için fırsat bulamazsınız.

Ayrıca şu anda bizler zayıf durumdayız. Şeyh, ihsanda bulunma silahını kullanmamızı öğütlerdi. Şayet kişinin kalbinde iyilik namına birşey kalmışsa onda hayrın gelişmesine sebep, ona ihsanda bulunmaktır. Tahammül ve sabır da ihsandandır. Rasûlullah (S.A.V.) ne kadar katı bir cehaletle karşılaşırsa o kadar yumuşak davranırdı.

İhsanda bulunmak yoluyla bazı kalblere ulaşabiliriz. Konuşma imkânı bulabilir yahut kinini azaltabiliriz. Bütün bunlar hidayete vesile olabilir.

Gerek bu hususta gerek diğer hususlarda mutlaka samimiyet şarttır. Vaktin edebi, hakkı ve görevi

göz önünde bulundurmalı ve her durumda takınacağımız tavrın Allah'ın hükmüne muvafık olması gerektiğini unutmamalıyız. Alimlerimiz şöyle derler: Allah'a davetin başlangıcı açıklamak, sonra öğüt vermek, sonra azarlamak, sonra... sonra... Yapılan ih-san bazı durumlarda kendisine iyilik yapılan kişiye birşeyler anlatma imkânını sağlar. Tabi şeriat böyle davranmamızı uygun görüyorsa. Ama bazı durumlarda şeriatın gerektirdiği, o kişiden uzaklaşmak, onu azarlamak yahut başka bir davranış olabilir.

Bütün bunlara riayet edilmelidir. Ancak hikmet sahibi kişi, işleri yerli yerine yerleştirir. Hikmet sahibi ise, ancak Allah Azze ve Celle'nin de muvaffak kılmasıyla gerçekleşebilir.

MUTASAVVIFLARIN ÇOK ÖNEM VERDİKLERİ BÜYÜK BİR AHLÂK :

Sûfiler arasında meşhur sözlerden biri: «Sûfiler birbirlerini münkerden alıkoydukları için hayır içerisindedirler.» şeklindedir. Bu söz, tasavvuf halkalarında dolaşan en meşhur sözlerdendir. Yani sûfiler birbirlerine iyiliği emrettikleri ve birbirlerini münkerden sakındırdıkları için iyilik içerisindedirler. Onlar, başka müslümanları da kötülüklerden sakındırırlar. Aslında müslümanlar topluca bu ahlâkla ahlâklanmadıkça hayır içerisinde olamazlar. Yüce Allah şöyle buyurur :

«Asra (ikinci vaktine) and olsun ki, insan hiç şüphesiz hüsrân içindedir. Ancak iman edip ameli sa

lih işleyenler, birbirlerine gerçeği tavsiye edenler ve sabırlı olmayı tavsiye edenler bunun dışındadır.» (12)

İman ve onunla birlikte amel-i salih, hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye bir kişide bir arada bulunmadıkça, onun için kurtuluş yoktur. Hakkı tavsiye ve sabrı tavsiye Allah indinde kurtuluşa ermenin rükünlerindendir. Yahudiler, kendi aralarında iyiliği emretmeyi ve kötülükten sakındırmayı terketmekle Allah'ın lanetini hakketmişlerdir. Rasûlüllah (S.A.V.), biribirimize iyiliği emretmek ve biribirimizi kötülükten sakındırmaktan vazgeçtiğimiz takdirde yahudiler gibi Allah'ın lanetine uğramak ve biribirimize düşman olmakla bizleri tehdit ediyor. Allah Azze ve Celle, birbirlerine iyiliği emredip biribirlerini kötülükten sakındırmadıkça kullarının kalblerini biribirine ısındırmaz. Bu, O'nun sünnetidir. O şöyle buyuruyor :

«Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velileridir; iyiyi emreder kötülükten alıkorlar; namaz kılarlar, zekât verirler, Allah'a ve Peygamber'e itaat ederler. İşte Allah bunlara rahmet edecektir.» (13)

Bu sıfatları kendilerinde bulunduranlar, Allah tarafından rahmetle va'dolunmuşlardır. Ki bu rahmetin eserlerinden biri de, kalblerin birliğidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır : «Rabbinin rahmet ettikleri bir yana hâlâ ayrılıktadırlar.» (14)

Allah'ın rahmetine nail olanlar ihtilafa düşmez

(12) Asr Sûresi

(13) Tevbe : 71

(14) Hûd : 119

ler. Bu özel rahmete nail olmak ise, ancak birtakım ahlâkî durumları kendinde bulundurmakla olur ki, iyiliği emir ve kötülükten sakındırma bu cümleden-
dir. Bu açıdan insanlar bugün ne durumdadırlar. İslâm için çalışanlar bile iyiliği emir ve kötülükten sakındırma işine gereken önemi veriyorlar mı? İşte bozukluğun sebeplerinden biri!..

Tasavvuf çevrelerinde de çoğu zaman durum bunun aksinedir. Kişi, iyiliği emir ve kötülükten sakındırma ile öğüt verme üzere eğitileceği yerde, şeyhin her yaptığına teslim olma; mürid şeyhin kötülük işlediğini görse bile, susma ve itaat etme üzere eğitilmektedir. Mürid, sahîh ilim açısından iyiliklerin ve kötülüklerin neler olduklarını öğreneneceği yerde, bazı çevrelerde tamamen cahildir. Maruf nedir, münker nedir, bu konularda hiçbir bilgisi yoktur. Hatta bazı yerlerde maruf münker, münker de maruf olarak bilinmektedir. Allah'ın dininden ve hidayetinden ne uzak bir durum!

Bütün bu sebeplerden dolayı, bu ahlâka tam bir dönüş olmalıdır. Öyle ki, düşünce ve davranışlarda bedîhi bir âdet halini almalı ve bizden herhangi birimiz müslüman kardeşine çok rahat bir şekilde : «Kardeşim bu yaptığın doğru değildir» diyebilmeli ve diğeri de ona cevaben : «İkazın için Allah senden razı olsun kardeşim» demelidir. Küçük, âdâbına riayet ederek büyüğü ikaz edebilmeli ve büyük de, kendisinden daha küçük birinden gelse bile hak sözü kabul etmelidir. Şeyhe gelince, o da bu noktaya akıl erdirmeli ve müridlerini bu ahlâk üzere eğitmelidir. Herkes, kim olursa münkere karşı kesin tavır almalı ve

hikmete uygun olarak daha büyük münkere sebep olmadan münkerler cemiyetten temizlenmelidir. Ancak münkerle savaş ediyoruz diye şer'i sınırlar aşılmamalıdır.

Huccetu'l-İslâm İmam-ı Gazalî'nin «İhyau'l-Ulûm»'-unda münkerle ilgili önemli bir bölüm vardır. Onun benzerine başka yerde rastlanılacağını sanmıyorum. Oraya müracaat edilsin.

YEMEKLE İLGİLİ ADÂBTAN BAZISI :

«el-Mebahisu'l-Asliyye» müellifi bu konuda şöyle der :

«Yemekle ilgili edebleri :

Yemeği önemsemek, bu edebtendir.»

Yani mutasavvıflar yemekten önce ve yedikten sonra riayet ettikleri birçok âdâb vardır. Bunlardan biri, ona ihtiyaç duymadığı müddetçe onunla ilgilenmemektir. Ancak kişi başkasından dolayı bir mesûliyet taşıyorsa o başka.

«Ortada yemek yokken ondan çok bahsetmemek.»

Yani yemek hazır olmadan ondan çok az bahsediler. Çünkü yemekten bahsedilmesi, nefsin ona karşı bağılılık ve iştahını gösterir.

«Çünkü o, onların yanında birçok şey için perdedir.»

Yani yemekten bahsetmek, nefsin onunla meşgul olmasına ve ona meyletmesine sebep olacağından birçok şeyle meşgul olmaktan insanı alıkor. İnsanın

yemekle ilgili konuşmalarla meşgul olması, önemli olmayan işlerde vaktin harcanmasına sebep olduğu gibi, bu durum, gayretin sönmesine ve kişinin kendisine yakışmayan şeylerle meşgul olmasına bir alâmettir.

«Aksine onlar, onu ilâç seviyesine indirmişlerdir.

Hasta için şifa bulacak kadar alınır.»

Yani tasavvuf ehli yeme-içmeyi ilâç derecesine düşürmüşlerdir. Vücudun devamı ve şifa bulması için gerekli miktarda yer-içerler. Bu hususta şu sahih hadise uymaktadırlar: «Ademoğluna belini doğrultacak birkaç lokma yeterlidir.» Ancak vücudlarına yetecek kadar yer-içerler. Daha önemli olan zikir, tefekkür, şuhûd ya da başka bir işten meşgul eder endişesiyle yeme-içmeden bahsetmez ve ona değer vermezler. Yiyip içtikleri vakit de Allah'a itaat görevlerini yerine getirmek için yer-içerler.

«Onların gayreti yiyecek toplamak,

Onu kazanıp biriktirmek değildir.»

Çünkü Allah yolunda giden kimsenin gayreti, Allah'a ulaşmak ve O'nun rızasına kavuşmaktır. Ayrıca tüm amellerinin Allah'a ibadet ve O'nun emirlerini yerine getirmek olmasına dikkat eder. Şayet kendileri, yahut bakımıyla mükellef bulundukları çocukları için yemek elde etmek farz, vacib, yahut sünnet durumuna geçince, o zaman bunu gözönünde bulundurarak nafaka temini için çalışırlar.

İbnu Acibe şöyle der: «Onlardan birşeyler kazanmak üzere çalışan olursa, ibadet olsun diye çalışır.

Şayet çalışması sonucu eline birşeyler geçerse, kendisini bekçi durumunda sayar. O eline geçen, kendisine bırakılmış bir emanet durumundadır. Ne kadar harcanması gerekirse o kadarını harcar ve gerisini bir emanet gibi muhafaza eder.»

Yiyecekleri hususunda yetekten fazlasını biriktirme gayretleri yoktur. Allah'ın kullarını da mal ve yiyecekten alıkoymazlar.

«Onu azımsamaz ve ayıplamazlar.»

Yani tasavvuf ehli eline yiyecek geçtiğinde azdır demez ve onu küçümsemez. Hiçbir yemeği ayıplamak ve beğenmezlik etmemek tasavvuf ehlinin âdâbındandır. Nitekim Rasûlüllah (S.A.V.)'le ilgili olarak rivayet edilen bir hadiste o, hiçbir yemeği kınamamıştır. İştahı alırsa yer, değilse yemezdi.

Tasavvuf ehli yiyeceği küçümsemezler. Az yahut hoş olmasa da. Kendilerine takdim edilen yemek az da olsa neşe ve sevinçle karşılarlar. Bol ve bereketli olduğunu söyler, sahibinin gönlünü almak için önce kendileri yemeye başlarlar. Hoş olmayan ve kaba yemeklerde de öyle davranırlar.

«Onlar için yemek, bizatihi aranan birşey değildir.»

Yani tasavvuf ehlince yemek, haris ve midesine düşkün olanlarda olduğu gibi, bizatihi aranan ve hedef seçilen birşey değildir.

«Onlar, evde yiyecek yığmazlar.»

Gerek yemek ve gerek diğer şeylerde bu, edebin

zirvesidir. Yüce Allah şöyle buyurur: «Ne infak edeceklerini sana sorarlar, de ki, Artanı.» (15)

Daha önceki mutasavvıflar yemek ve diğer hususlarda o vakit ihtiyaç duydukları miktarı alır, artanı da tasadduk ederlerdi. Ama haramın ve cimriliğin yaygınlaşmasından ve İslâm toplumunda İslâmi emirlerin tatbikinin kaldırılışından sonra gelen mutasavvıfların bu konudaki ictihadları farklı oldu.

Sonradan gelenler, evde yiyecek yığmanın haram olmadığını söylediler. Rasûlüllah (S.A.V. hayatının son yıllarında bir senelik yiyeceğini yığardı. O halde mesele duruma göre değişebilmektedir. Fetva ise zaman, mekân ve şahıs göz önünde bulundurularak verilir.

«Aksine, helalı da, haramı da terkettiler.»

Takva icabı haramı terkettiler. Vara'dan dolayı da helalda bolluğun peşine düşmediler. İbnu Acibe şöyle demektedir: «Zühd olarak helâli, takva olarak haramı ve vara' olarak da şüpheli olanı terkettiler.»

«Helâldan, ancak müyesser olan aza rıza gösterdiler.»

Yani helâldan ancak kendilerine müyesser olan az bir miktar ile yetindiler. Helâldan bile az ile yetinmelerinin sebebi, muamelelerin bozulması, birçok kimsenin helâl ve haram fikhını bilmemesi ve vara'ın azalması sebebiyle yüzdeyüz helâlin artık mümkün olmamasıdır. Bunun için der ki:

«Yüzdeyüz helâl artık elde edilemez oldu.»

Yüzdeyüz helâl, içine hiçbir şüphe ve bulanıklık girmemiş olan helâldir. Yahut Allah'ın ilmine nisbetle helâl olandır ki Allah bizi onunla mükellef tutmaz. Fesat çoğaldıktan ve bu nevi tam helal azaldıktan sonra, tasavvuf ehli, haram olduğunu kesinlikle bilmedikleri şeylerden ihtiyaçları çerçevesinde yemekle kendilerini mecbur tuttular.

İbnu Acibe der ki : Çoğu zaman dindarlar helâlin kaybaldığını yahut yok olduğunu söylerler. Aslında bunu, serbest davranmak ve ellerine geçirdiklerini almak için bir dayanak olarak zikrediyorlar. Aksine, helâl mevcuttur. Eğer her zaman için mevcut olmasaydı, onu araştırmakla sorumlu tutulmazdık. Allah velilerinin yiyeceği kesilirdi. Çünkü onların rızkı helâldandır. Helâlin tamamen yok olduğunu söylemek batıldır. Şayet hepsi haram olursa, o zaman hepsi helâl olur. Herkes de elinde mevcut olan mala yeniden Allah'ın emirlerini uygulamaya başlardı.

İbnu Acibe yine şöyle der : Şayet helâl direkt olarak yitirilirse, on şeyden yeniden meydana getirilir : Doğrulukla yapılan ticaretten, yerinde verilen mükâfattan, kimsenin mülkü olmayan arazilerin otundan, salih bir kardeşin verdiği hediyeden, mubahından kara avı ile deniz avından, gönül hoşluğuyla kadının mehrinden ve şer'i bir şekilde ganimet sahibine verilen ganimetten, mirasçısı bulunmayan bir kimsenin mirasından ve ihtiyaç zamanlarında dilenmekten.»

Burada derim ki : Gazâlî'nin İhya'sında kazanç elde etmekle ilgili nefis bir bölüm vardır. Oraya mü-

racaat edilsin. Ayrıca şeyhin zikrettiği yollardan başka yollardan da helâl mala ulaşılabilir. Âlimlerden bazıları dedi ki: Haram mal iki zimmeti aşmaz, Şayet biri haram bir mal elde eder ve benim, haram olduğunu bilmediğim bu malın mülkiyeti meşru yoldan elime geçerse, hatta hediye olarak bile olsa, bu mal, o âlimlere göre bana helâldir. Onun için âlimlerin çoğunun mezhebi, eşyanın ahlını araştırmak için soru sormamaktır. Ve yine onun için ahlının ne olduğunu bilmedikleri şeyin helâl olduğunu söylemişlerdir.

«Zalimlerin yemeğinden uzak dururlar.

Azgın ve fesatçıların yemeğinden de. Günaha düşmemek korkusuyla.»

İbnu Acîbe der ki: «Beyitte geçen zalimlerden maksat, zalim krallarla zalim idarecilerdir. Ayrıca hırsızlarla hak devlete başkaldıranlar, fasid muamelelerde bulunanlar ve haramdan sakınmayanlardır.»

Şeyh Zerrûk da şöyle demektedir: Zalimlerle benzerlerinin yemeklerinden sakınmalarının birtakım sebepleri vardır :

1 — Helâl olmayan bir yakınlıkla zalimlerin gönüllerinin alınmasıdır. Yani bu zalimler, zulûmlerine rağmen salih kimselerin yemeklerini yemelerinden hoşlanırlar.

2 — Kendilerine bağlı olanlara daha çok zülmetme imkânını bulmuş olurlar. Onlardaki malların haram olduğuna inananlara hakaret ederler. Falan kişi

senden daha büyük olduğu halde malımdan yedi. Sana ne oluyor da yemiyorsun diyerek çıkışlarda bulunurlar.

3 — Yemeklerinden yedikleri takdirde içinde bulundukları zulmün devamı için yardımcı olmuş olurlar. Çünkü o zaman bu zalimler, kendilerinin hayır ehlinden olduklarını sanırlar.

4 — Yemeklerini yemek, kalbin onlara meyletmesine ve sevimlerine vesile olur. Ebu Nuaym, Hilye'sinde zikreder ki : İbnu'l-Mübarek, Halifenin yanına girip ona vaazetti. Bunun üzerine Halife ona mal verdi ve kendisi de bu mal ile köleler satınalıp onları azâd etti. Muhammed b. Vasi' bu hususu İbnu'l-Mübarek'ten sorduğunda dedi ki : Onlara Allah'ı hatırlattım ve öğüt verdim. Sonra onlardan Allah'ın malını aldım ve o malı Allah yolunda harcadım.

5 — Zalimlerin yemeğini yemede zarûret bulunmadığı halde şüpheli bir işe düşme vardır. Şeyh Ebu'l-Abbas el-Müresi (R.A.) dedi ki : Bu zamanın fakirlerindeyiye kişide yahudi hassası vardır. Yüce Allah yahudiler için şöyle buyurmaktadır : «Onlar, yalana kulak verirler, haram yerler.» (16)

6 — Zalimin yemeğini yemek, mutasavvıfa zillet getirir, halleri değişir. Nitekim çok kimsede bu durum müşahede edilmiştir. Mağrib şeyhlerinden biri şöyle der : Fakir, korktuğu birşey gördüğünde, gece yürümez ve gündüz kaçmaz. Ayrıca zalimlerin yemeğini de yemez.

Derim ki : Çünkü bütün bunlar, zillet doğurur.

7 — Ayrıca bunda halkı şüpheye düşürme vardır. Mutasavvıf bir kişi bir zalimin yemeğini yediği zaman halkın önünde de kapı açılmış olur. Halk, artık o zalimden yardım dilenmeye başlar. Halbuki o zalime yaklaşan, dininden birşeyler kaybeder.

•Helâlligi ortaya çıkanı yer ve aslını bilmediklerine yanaşmazlar. •

İbnu Acibe der ki : Yani mutasavvıflar ancak helâl olduğu ortaya çıkanı yerler. Aslını bilmedikleri; helâl mı yoksa haram mı olduğu hakkında malumatları bulunmayan yiyeceği yemezler. Herhalde şüpheli olduğu için böyle yiyeceklere yanaşmamışlardır. Daha önce bu meseleyi anlatmıştık. Dileyen oraya müracaat etsin.

•Yemek üzerinde konuşmayı yadırgamazlar.

Lakin ısrardan da hoşlanmazlar. •

İbnu Acibe der ki : Yemek üzerinde konuşmak iyi bir şeydir. Çünkü konuşmamak, açgözlülük ve oburluğa delalettir. Konuşmanın ilmi bir mesele üzerinde olması yahut salih kimselerin menkibelerinin anlatılması hoş karşılanmıştır. Ancak sözün telaffuzu lokma yutulduktan sonra olmalıdır. Lokma ağızda çiğnenirken konuşulmamalıdır. Çünkü ağızdan yemek sıçrayıp tabağın içine düşebilir ve sofradakilerin midelerini bulandırabilir. Onun için lokma ağızdayken konuşulmamalıdır. Zikredilir ki şeyhlerden bazılarına göre her lokma alındığında besmele çekmek ve lokmayı yuttuktan sonra da "elhamdu lillah" demek müstahabtır.

İbnu'l-Haccac der ki : Böyle davranmak güzel bir şeydir. Lakin bu konuda bir sünnet varid olmamıştır. Sünnete uymak ise, başka birşeye uymaktan daha iyidir.

Tasavvuf ehli yemek yerken konuşmayı yadırgamazlar. Lakin yemeleri için ihvana fazla ısrarda bulunmayı da hoş karşılamamışlardır. Çünkü bunda yasaklanan bir zorlama vardır. Aksine bu hususta edeb, yemek yiyenleri serbest bırakmaktır. Dilerse yer dilerlerse vazgeçerler. Hatta yemek üzerinde bir kişiye yemesi için ısrar etmek utanıp çekilmesine bile sebep olabilir. Şayet, ev sahibi misafirlerin utanıp çekine çekine yemek yediklerini görürse, bir işi veya başka birşeyi bahane ederek dışarı çıkar ve serbestçe yemeklerini yemelerine fırsat verir.

Günde iki öğün yemek yenmesini

İki günde de bir defa yenmesini hoş görmezler.

Burada günden maksat, gündüzdür. İbnu Acibe der ki : Günden kasıt, fecirden güneşin batışına kadar ki gündüz vaktidir. Yine şöyle der : Şairin sözünden anlaşılan günde bir defa yemek demek, gündüz bir defa ve gece de bir defa yemek demektir. Orta yol da budur. İki günde bir defa yemek tefrit olduğu gibi bir günde üç defa yemek de ifrattır.

Şeyh Rezzûk şöyle dedi : Bu mizacı mütedil olan içindir. Ama ifrat yahut tefrite sapmış olan kendi âdetini ve yararına uygun düşeni devam ettirebilir. Mideyi bozan ve yemeğin boşuna harcanmasına vesile olan aşırı şekilde mideyi tıkabasa doldurmak haramdır. Beden organlarına ağır gelen fakat birşeyi

İfsat etmeyen çok yeme mekruhtur. Ancak bu hususta ihtilaf vardır. Kişi için en uygunu, ortalama olarak acıkıncaya kadar yememek ve acıkmada da ifrata gitmemektir. Çünkü ifrat derecede acıkmak, insanın düşünce ve gücüne zarar verir. Yemek yendiği zaman da fazla yememek ve iştah henüz varken yemekten kalkmak gerekir.

Derim ki : Oruçta sahur ve iftara kıyasla yirmidört saatte iki öğün yeme âdetini edinmek mümkündür. Yüce Allah cennet ehlinin durumunu tanıtırken : «Orada rızıklarını sabah akşam hazır bulurlar.» (17) buyurmaktadır.

Burada şunu göz önünde bulundurmalıyız ki, alıncak ibret, yemeğin gündüz yahut gece yenmesi değildir. Çünkü öyle bölgeler vardır ki gündüzü yirmiüç saattir. O halde mesele yirmidört saatte iki defa yemektir. Bu, edebin bir gereğidir. Arabların İslâmdan önceki hayatına genel olarak bir göz attığımızda görürüz ki, onların günde iki içki içişleri vardı : Sabah içkisi ki buna «sabûh», bir de gece yahut akşam içkileri vardı ki buna da «ğabûk» derlerdi. Ğabûk içkileri süt idi. Hadis-i şeriflerde ğabûkun muhtevası zikredilmiştir.

Sahih sünnette Rasûlüllah (S.A.V.)'in uyumadan önce süt içtiği rivayet edilir.

Günümüzde ise halk arasında çay ve sütlü ya da sade kahve içme âdeti yaygınlaşmıştır. Çoğu zaman böyle şeyler içmektedirler. Şayet kişi yirmidört saat içerisinde iki temel yemek ve müsaîit iki vakit de iti-

dale riayet edilerek çay yahut sade veya sütlü kahve ve benzeri helâl meşrubattan içilirse bunda bir sakıncanın olmayacağını ümit ederim.

Hiç şüphesiz çağımız insanları yeme-içmede aşırı gitmişlerdir. Nihayet şişmanlama ve çok yemek yemekten hastalanma yaygınlaşmıştır. Şüphesiz yemek öğünlerinin çoğalması sünnetten değildir. Ama kişi hasta ise ve hastalığı birkaç öğün yemek yemesini gerektiriyorsa o başka. Bu husus göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca hem bu konuda, hem de diğer konularda müslümana yakışan tüm âdâba riayet edilmesidir. Normal durumların kendilerine göre âdâbı, istisnai durumların da kendilerine göre âdâbı vardır. Ancak israf, derecesine göre daima ya haram ya câmekruhtur.

«Toplu olarak yemek yemeyi tek olarak yemeye tercih ederler.

Çünkü toplu yemede yemeğe çok el karışır.»

O halde tasavvuf ehli cemaat halinde yemeyi yalnız başına yemeye tercih ediyorlar. Çünkü cemaat halinde yemek yemede, yemeğin üzerinde elleri çoğaltma sünneti gerçekleşmektedir. Ayrıca bunda hem hissi ve hem de manevi bereket umulduğu gibi, iffet üzere eğitilme ve açgözlülükle hırsı yoketme vardır. Çünkü insanın yalnız başına yemesi cimrilik, hırs yahut oburluğa delâlettir. Tabi şer'i yahut başka herhangi bir zarûret varsa, o başka. Ayrıca kendisiyle yemek yiyeceklerin kim olacaklarını da göz önünde bulundurmalıdır. Cüneyd-i Bağdadî dedi ki: «Bera-ber yemek yemek, süt kardeşliği gibidir. Onun için kiminle yemek yediğinize dikkat ediniz.

«Biri diğetine yedirmez.»

Tasavvuf ehli, insanın vakarına yakışmayan birinin diğetine yemek yedirmesi gibi şakalaşmalara meyiletmezler. Ama teberrük yahut ülfet için yapılırsa bunda bir sakınca yoktur.

«Gözlerini şuna-buna bakmaktan sakınırlar.»

Kendileriyle beraber yemek yiyenin lokmasına bakmamak, tasavvuf ehlinin âdâbındandır. Çünkü yiyenin lokmasına bakmak onu utandırabilir. İnsanın yemek yeme anı bir nevi avrettir. Hele yemek yiyen yaşlı biri ise...

«Yemek hazır olunca beklemezler

Ki vakit boşuna harcanmamış olsun.»

Bu beyitte tasavvuf ehlinin, yemek hazır olduğunda orada bulunmayı beklemeyip yemeğe başladıklarına işaret ediyor. O anda hazır olmayana payını ayırır ve yemeğe başlarlar ki vakit boşuna harcanmamış olsun.

Derim ki : Şayet hazır olmayana payını ayırmakta bir külfet yoksa ona payı ayrılır ve yemeğe başlanır.

«İhvanın çok yemek yemesini hoş karşılamazlar.»

Müellif mideyi doyurmayı yahut doyduktan sonra vücuda zarar vermeyecek şekilde fazladan yemeyi mekruh addetmişlerdir. Şayet zarar verecek kadar çok yenirse, o zaman haram olur. Mekruh olmasının sebebine işaretle de şöyle diyor :

«Çünkü mide şeytan için kap mesabesindedir.»

Bu beyitte şu hadise işaret vardır : «Şeytan âdemoğlunun damarlarında kanın dolaşması gibi dolaşır.»
(18)

Müellifin burada gayesi, mide dolduğunda, şeytanın birçok emellerini insan üzerinde uygulama fırsatını bulduğunu ifade etmektir.

«Yemek yenen evin kapısının açılmasını emrederler.»

Tâki yemek ihtiyacını duyan gelip yesin. Bu ise, onların cömertliğini ve gönül zenginliklerini gösterir. Onlar, geleni geri çevirmez, aksine neşeyle karşılarlar. Hatta gelişini ve yemek yeyişini, onun, kendileri üzerinde bir minneti olarak görürler. Onun, Allah'ın bir hediyesi olduğuna inanırlar. Hele gelen ihvanlarından yahut muhtaçlardan biri ise...

Meşale, her halükârda âdâb babındandır. Olabilir ki âdâbtan daha güçlü bir durumla karşılaşılır. O zaman da âdâb terkedilir. Fetva; zaman, mekân ve şahsa göre takdir edilir. Meselâ yemek belli birkaç kişi için hazırlanmışsa ve daha fazla kişiyi davet eder deyemeğin, onlara yetmeyeceğinden korkuyorsa, onların hakları başkalarının haklarından ağır basacaktır.

«Normal ve âdâbına uyarak yerler.»

Normal yemelerinden maksat, yemekte ifrat ve tefrite düşmemeleridir. Mutad olan, doymadan daha fazlasını yemezler. Hatta azı ile yetinirler. Ancak

bünyelerini zayıflatacak kadar da az yemezler. Lokmaları da ne büyük ve ne de çok küçüktür. Âdâbına uygun yemek yemelerinden maksat ise, başlarken aleni besmele çekmek, Allah'a itaat üzere takva, elleri yıkama -özellikle eller kirli ise-, mümkün ise yüksek bir sofrada değil de yerde yemek, yine mümkün ise sol ayak üzere ve sağ ayağı dikip karna doğru çekeerek oturmak, önünden yemek, lokmayı küçük almak, iyi çiğnemek ve sofradakilerin lokmalarına bakmak gibi âdâba riayet etmektir. Yeme bitmeden parmakları yalayıp eli tekrar yemek kabına batırmak, ağızdan sofraya yemek akıtacak şekilde sofranın üzerine eğilmek âdâba uygun değildir. Eli tabağın içine silkelemek de âdâba aykırıdır. Ama yemeği bitirdikten sonra sessiz olarak «elhamdu lillah» demek ve eliyle yemişse parmakları yalayıp eli tamamen yıkamak, yıkadıktan sonra da el ve ağzı silmek, yere düşen yemek kırıntılarını toplamak âdâbtandır.

«Her geçene kapıyı açarlar.»

Bu mısra, yukarıda anlatılanları pekiştirir mahiyettedir.

«Rıfk ve isâr ile yerler.»

Rıfkıtan maksat, lokmayı küçülterek ve bir lokmayı yutmadan diğerini kaldırmamak, ağızdaki lokmayı iyice çiğnemek ve oburlukla hırs göstermeyecek yavaş yavaş yemektir. İsâr ile yemek ise, yemek az yahut iştah çekici olduğu takdirde kişinin başkasını kendisine tercih etmesidir.

Bu faslı, misafiri avlu kapısına kadar uğurlamanın âdâbtan olduğunu belirtip Ebu Abdurrahman es-

Sülemi'nin şu sözünü hatırlatarak son verelim : «Tasavvuf şeyhlerinden biri şöyle dedi : Ev sahibinin üç, misafirin de üç görevi vardır : Ev sahibi misafirine helâl yemek takdim edecek, namaz vakitlerine dikkat edecek ve gücü yettiği yemeği ondan esirgemeyecektir. Misafir ise, ev sahibinin gösterdiği yerde oturacak, kendisine ikram edilene rıza gösterecek ve izin almadan ayrılmayacaktır.

Sema' Âdabı :

İlâhî söylemenin seyr üzerinde coşturucu bir etkisi bulunduğunu, ona yardımcı olduğunu ve birtakım hizmetlerde yararı bulunduğunu ve bu sebeple de tasavvuf ehlinin buna değer verdiklerini daha önce anlatmış, leyh ve aleyhteki durumları açıklamıştık. Orada gördük ki, Rasûlüllah (S.A.V.)'in sahabesinin semasında temel, Kur'an dinlemektir. Diğer şeyleri dinlemek ise bazı sınırlar çerçevesinde ve geçici idi. Öyle ki, diğer şeyler yemeğin tuzu mesabesindeydi. Ama ne olursa olsun, aslı ve temeli mevcut olduğuna göre âdâbına dikkat çekmemiz gerekiyor. Bu sebeple de tasavvuf ehli kitaplarında sema' ve âdâbından bahsetmişlerdir.

«el-Mebahisu'l-Asliyye» kitabının müellifi bu konuya bir fasıl tahsis etmiştir. Ibnu Acibe'nin şerhinden faydalananarak yapacağımız açıklamalarla birlikte bu fasılın bir kısmını buraya aktarmak istiyoruz.

«Onunla birlikte konuşmak caiz değildir.»

el-Mebahisu'l-Asliyye'nin yazarı şöyle der :

Yani sema' anında konuşmak caiz değildir. Çünkü konuşmak kişiyi sema'daki farzdan uzaklaştırır.

Şayet sema' celsesi bir hikmet için ise, konuşmanın varlığıyla bu hikmet son bulur.

Daha sonra şöyle der :

«Başka şeylerle oyalanmak ve tebessüm etmek de caiz değildir.»

Çünkü başka şeylerle oyalanmak, dinlenilene karşı edebli olmamayı iş'ar etmektedir. Bu ise, kişinin orada hazır bulunmamasını gerektirir.

Sema' anında tebessüm ise, söylenenden tiksime yahut onu küçümsemeyi ifade eder. Onun için tasavvuf ehli bunu edeb dışı olarak görür.

Kısaca deriz ki : Sema' celseleri ilâc ve bazı mânaları anlamak için yardımcı mesabesindedir. Onun için kişi iki durumla karşı karşıyadır : Ya sema'a katılacak ve ona hakkını verecektir, ya da hiç katılmayacaktır.

«Onda çığlık atmak, üstünü-başını yolmak

Baş sallamak ve alkışlamak za'ftır.»

Yani bağırıp çağırmak, elbiseleri yırtmak, baş sallamak ve alkışlamak bütün bunlar za'fiyet alâmetleridir.

İbnu Acibe, yukarıda anlatılanları zikrettikten sonra şöyle demektedir : Bütün bunlar, ortaya çıkan hallere mağlup olanvedurumu zayıf kimselerden sadır olur. Ama güçlü olan ve ortaya çıkan hallere hakim olabilen kişiden ise bu tür davranışlar sadır olmaz.

Derim ki : Bu gibi şeyler za'fiyet kabul edildiğine

göre bunlardan daha ötesini yapanlara ne demeliyiz? Artık Allah yolunda seyr içerisinde olanların davranışlarını bir düzene sokmalarının zamanı gelmiştir. Avam ve havasın reddettiği hatta alaylı bir şekilde karşıladıkları davranışlardan vazgeçsinler. Sahabe-nin üzerinde bulundukları sınırlar çerçevesinde düzenli manevi bir hayatın zamanı gelmiştir artık. Bu sınırlar çerçevesinde hareket edilsin. O zaman kim ne derse desin aldırmayacağız. Ama bu sınırları taşan davranışları da hemen terkedelim. Böylece hem kendimize, hem de müslümanlara iyilik yapmış olacağız.

«Sema' için toplanma yoktur.

Sema' yapılmadığında da bir zarar yoktur.»

Çünkü sema', tarikatın ne bir rüknü ve ne de bir şartıdır. Şayet mevcut olursa yapılır. değilse birşey kaybedilmiş olunmaz. Toplanmanın ana hedefi, sema' değildir. Ama ne yazık ki tasavvuf ehlinin birçoğunun yanında onları bir araya getiren sema' olmuştur. Toplantının merkezi ne şeyh ve ne de seyr ilallahtır. Merkez, ilâhî söyleyen kişidir. Bu, işleri yerli yerine koymamak, aksine bozmaktır. Şeyh, tasavvuf ehlinin sema'ı yapıldığında onunla birlikte eğlen-ce âletlerinin bulunmayacağını zikrederek şöyle diyor :

«Orada ne tanburlar vardır ve ne de dinleticiler.»

Tanbur, şekil itibarıyla üda benzer bir çalgı âletidir. Bazıları da üdun kendisi olduğunu söylerler. Buradaki dinleticilerden maksat, ziyafetlerde halkı dinletmek için şarkı söyleme fırsatını kollayanlardır. O

halde bunların söyledikleri şarkılar şatafatlı olmayıp, söyledikleri zaman onlara eşlik eden saz âletleri yoktur.

«Onda târ âleti de yoktur.»

Târ, zilleri bulunan bir çalgı âletidir.

«Ne ûd ve ne de nefesli âletler vardır.»

Sema' meclisinde ûd olmadığı gibi darbuka ve nefesli âletler de yoktur.

«Orada mumlar, döşekler ve benzeri şatafat da yoktur.»

Yani sema' için yanan mumlar hazırlamak, yumuşak döşekler sermek ve yaldızlı yastıklar dizmek gibi şatafatlı işlere girişilmez. Zamana ve duruma göre basit şeyler üzerinde oturur ve basit şeyler hazırlardı. Müellif bunların haram olduklarını söylemek istemiyor, tasavvuf ehlinin şatafata önem vermediklerini belirtmek istiyor.

el-Mebahisu'l-Asliyye'nin müellifi tasavvuf ehlinde sema'ın doğuşunun aslını, varlığının sebebini zikrettikten sonra sema' celselerini müzakere ve söylenenleri şerhetmekle sona erdirmenin âdâblarından olduğunu belirterek şöyle der :

«İlâhî söyleyen uzatıp şiirini tamamlarsa

Kitaptan onu şerhetmeye başlarlar.»

Yani ilâhî söylenip bittikten sonra söylenenleri kendi aralarında müzakere eder ve şerhini yaparlar. Böylece dinleyiciler de idrakin üst derecelerine ulaşırlar.

İbnu Ata'nın Öğütlerinden Seçmeler :

«Hata anlarında recanın eksikliği, amele itimat etmenin alâmetlerindendir.»

«Eline geçmesi kesin olan şey hususunda fazlaca çalışman ve yapman istenen şey hususunda da gevşeklik göstermen, basiretinin köreldiğine delildir.»

«Ameller, ayakta duran sûretlerdir. Ruhları ise, onlarda bulunan ihlas sırrıdır.»

«Kendinde bulunan gizli eksiklerini araştırman, senin için kapalı olan gaybları araştırmadan daha hayırlıdır.»

«Nimetlere şükretmeyen, yok olmalarıyla karşı karşıyadır. Onlara şükreden ise, onları halatlarla sağlamaya bağlamıştır.»

«Her soruya cevap veren, her gördüğünü anlatan ve her bildiğini zikredeni gördün mü, bilki bu onun cehaletindendir.»

«İbadet etme gayreti içinde olmadan onun yitilmesine üzölmek, gaflette olmanın alâmetlerindendir.»

«Doğru yolu yanlışına karıştırıp onu yitirenden korkulmaz ama hevânın kişiye galip gelmesinden korkulur.»

«Allah'ın rubûbiyetinin vasıflarına bağlı ve kendi kulluğunun vasıflarını gerçekleştirenlerden ol. Sen ki kullara ait olan birşeye benimdir diyemiyorsun, o halde âlemlerin Rabbi Allah'a has olan sıfatlara nasıl sahip çıkabilirsin?»

«İnsanlar, sende var olduğunu sandıkları hasletlerle seni methediyorlar. O halde sen de, kendinde var olduğunu bildiğin eksikliklerden dolayı kendini kına. Mü'min, kendinde bulunmayan şeylerle övüldüğü zaman Allah'tan haya eder. İnsanların en cahili, kendisinin kesin olarak bildiğini bırakıp insanların zanlarına kanandır. Şayet ehil olmadığın bir şeyle övülüyorsan, bari sen de ona ehil olanı öv.»

«Senden bir kötülük sadır olduğunda Allah'la doğru olma hususunda ümitsizliğe düşme. Olabilir ki bu, Allah'ın sana takdir ettiği son kötülüktür.»

«Başkalarının sende bulunan bir husûsiyeti öğrenmelerini istememen, ubûdiyetinde samimi olmadığının delilidir.»

«En hayırlı ilim, onunla birlikte Allah korkusu bulunandır. Şayet ilminle birlikte Allah korkusunu taşıyorsan, o zaman ilmin senin lehinedir. Değilse, aleyhinedir.»

Şumullü Ahlâk :

«Allah Erinin Ahlâk ve Kültürü» isimli kitabımızda her türlü ahlâkın kaynağı nesabesinde bulunan müslümanın temel ahlâk esaslarını, Yüce Allah'ın şu âyetlerinde zikrettiği esaslar olduğunu belirtmiştik. Söz konusu âyetlerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır :

«Ey inananlar! Aranızda dininden kim dönerse bilsin ki, Allah, sevdiği ve onların O'nu sevdiği, insanlara karşı alçak gönüllü, inkârcılara karşı güçlü, Allah yolunda cihad eden, yerenin yermesinden kork-

mayan bir kavim getirir. Bu, Allah'ın dilediğine verdiği bol nimettir. Allah herşeyi kaplar ve bilir. Sizin dostunuz ancak Allah, O'nun peygamberi ve namaz kılan, zekât veren ve rükû eden müminlerdir. Kim Allah'ı, Peygamberini ve inananları dost edinirse bilsin ki, şüphesiz Allah'tan yana olanlar (hizbullah) üstün gelirler.» (19)

Bu âyetler, hizbullahın (Allah taraftarlarının) ahlâkının temeli durumunda olan beş ahlâki esası zikretmektedir. Bu esaslardan birinden herhangi bir sapma bağışlanamaz. Ama ne yazık ki sapanlar ne de çoktur! Bu konuda daha fazla malumat için okuyucuyu «Cihad Yolunda Bir Adım İleri» isimli kitabımıza havale ediyoruz. Adı geçen kitap bu serinin bir cüz'üdür. Orada ayrıca Şûrâ sûresindeki şu âyetlerin, İslâm cemaatinin özelliklerini nasıl sınırladıklarını anlattık :

«Size verilmiş bulunan şeyler hep dünya hayatının geçici malıdır. Allah katında olan (âhiret sevabı) ise, daha hayırlı ve daha devamlıdır. (Fakat âhiret sevabı) o kimseler için hayırlıdır ki, iman etmişlerdir ve Rablerine de tevekkül ederler; o kimselerdir ki, büyük günahlardan ve açık rezaletlerden kaçınırlar, öfkelenindikleri zaman da, onlar kusur bağışlarlar. O kimselerdir ki, Rablerine itaata icabet etmişler ve namazı gereği üzere kılmışlardır. İşleri de aralarında hep şûrâ iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan harcarlar. O kimselerdir ki, kendi haklarına tecavüz vakı olduğu zaman, onlar yardımlaşurlar ve intikam alırlar. (Haklarını yerine getirirler). Kötülüğün ceza-

şı da ona denk bir kötülüktür. Fakat kim bağışlar ve (kendisiyle düşmanı arasını) düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. Elbette O zalimleri sevmez. Kim, kendisine edilen zulümden sonra hakkını alırsa, artık böyleleri üzerine (ceza için) bir yol yoktur. (Günaha dair yol) ancak haksızlıkla yeryüzünde azgınlık ederek insanlara zulüm yapanlar üzerinedir. İşte onlara acıklı bir azap vardır.» (20)

Burada şuna dikkat etmeliyiz ki, İslâm cemaatinin husûsiyetlerinden biri olarak şûrâ, namaz ile Allah yolunda infak arasında zikredilmiştir. Bu, şûrânın önemini gösterir. Ama müslümanlar şûradan ne kadar da çok kaçmaktalar! Yine İslâm cemaatinin husûsiyetlerinden birinin zulüm ve zalimden öc almak olduğuna dikkat etmeliyiz. Neseî, bu âyetlerin tefsirinde diyor ki: «Nefislerini zelil kılıp fasıkların onlara karşı cür'etkârca davranmalarına karşı geliyorlardı.» Ayrıca öc almanın adalet sınırları içerisinde olması gerektiğine de dikkat etmeliyiz. Şuna da dikkat edelim ki, insanlar mazlumun öcünü almasını kınıyorlar ama zalimin azgınlığını kınamıyorlar. Yüce Allah şöyle buyuruyor: «Kim zulme uğradıktan sonra kendini savunursa böyle hareket edenlerin aleyhine bir yol yoktur (bunlar kınanmaz ve cezalandırılmazlar). Ancak şunlar aleyhine yol vardır ki, insanlara zulmederler ve yeryüzünde haksız yere saldırırlar. (İşte bunlar kınanırlar ve) böylelerine acı bir azap vardır.» (21)

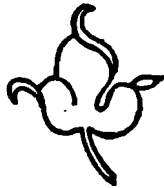
(20) Şûrâ : 36 - 42

(21) (21) Şûrâ : 41 - 42

Bütün bunlardan sonra şu hususu da göz önünde bulunduralım ki, çağımız sûfilerinin eğitimi ve bu ahlâk kaidelerine göre durumları nasıldır? Göreceksin ki, onların çoğunda bu ahlâki kaidelerden sapma vardır. Bunu açıkça müşahade ediyoruz. Ve o zaman göreceksin ki, Çağdaş İslâmcı Hareketin tasavvufu, Allah'ın izin ve muvaffakiyetiyle en sahih tasavvuttur.

Buraya kadar önemli bazı noktalar üzerinde durarak âdâb, ahlâk ve sulûkla ilgili hükümlere dikkatleri çekmeye çalıştık. Burada, meseleleri bütün yönleriyle anlatmayı hedef edinmedik. Özel olarak tasavvuf ve genel olarak İslâmda âdâb ve ahlâk üzerinde durarak bunların önemini ve durumlarını izah etmek istedik.

Bu kitap her ne kadar yolda bir trafik işareti ise de, bazı meselelere dokunulmaması apaçık bir eksiklik olacaktır. Bu sebeple bir tasavvuf kitabında bulunması gereken hususları müteferrik başlıklar altında kısa da olsa izah etmeye çalıştık ve gelecek bölümü bu meselelere ayırdık.

MÜTEFERRİK MESELELER

Bu bölüm çeşitli meseleleri ihtiva etmektedir. Lakin onları bir araya getiren husus, tasavvuftan bahseden bir kitapta kendilerine de yer verilmesi gereğidir.

Seyr ilallah :

Değil diğerleri, çoğu zaman salıklar bile büyük bir hataya düşüyorlar. Bu hata sulûkü, insan nefsinin ihtiyaçlarını terketme; asıllarını ve yetenekleri kullanmama şeklinde tezahür eder. Oysa gerçekte sulûk, işlerin yerli yerine konduğu ve sağlıklı bir şekilde yerine getirildiği duruma ulaşmaktır. Meselâ evlilik ilişkileri, bazı durumlarda sadece şehvani bir istekten kaynaklanmaktadır. Lakin sulûk durumuna ulaştıktan sonra bedeni ilişkilerin kendisi nefiste mevcut birtakım manalardan kaynaklanır ki bu manalar nurani asıllı olup mütekâmil şefkat ışınlarını taşır. Onun için, beşer nefsi, kalbindeki umumi terkipte meydana gelen köklü inkılâbtan sonra lezzetlerle faydalanma da artar. Bu alanda söylenebilen, başka alanlarda da söylenebilir.

Allah'a doğru kâmil seyreden sonra yani ihsanın terkiibinin tamamı sağlıklı bir duruma kavuştuktan sonra herşey ilmin ışığında ortaya çıkar. Tüm tasarruflar gayet sağlıklı, doğru ve hikmete uygun bir şekle girer.

Seyr ilallahın varacağı netice, insanın hikmet sahibi olması ve işleri yerli yerinde yapmasıdır. Yerinde kesin karar, yerinde cesaret, yerinde teenni, yerinde hesap, yerinde canı feda ve yerinde malı feda etmek.

Seyr ilallah, beşeri yeteneklerin sağlıklı bir çerçeve içerisinde tüm güçleriyle harekete geçmelerini sağlar : İctimai hayatta, siyasi hayatta ve iktisadi hayatta, aile, mahalle, bölge, ümmet ve insanlık çerçevesinde akıl yeteneğini, ruhi yeteneği, beden yeteneğini, kalb yeteneğini olanca güçleriyle kullanmak.

Seyr ilallahı bu şekilde anlamayan, hata içerisinde dir. Her şeyde örnek olan Rasûlüllah (S.A.V.) ile sahabesinin hayatını bilen, söylediklerimizi açıklıkla idrak eder.

İrade ve Niyyet :

Seyr ilallahın başlangıç noktasının, gayretin dirilişi yahut iradenin seyr ilallaha doğru yönlendirilmesi olduğunu gördük. Onun için de bir yandan ifadenin doğru yola sokulması ve niyyetin iyileştirilerek islahı mutlaka gereklidir. İrade sırf Allah rızası için olmalı ve dünya işlerinin hepsinden bağımsız bulunmalıdır. Yüce Allah : «Sabah akşam Rablerinin rıza-

sını dileyerek O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret.» (1) buyurmaktadır.

Allah'a ibadetle birlikte O'nun rızasını dilemek, şiddetle arzu etmemiz gereken bir makamdır. Yüzümüzü başka taraflara çeken şeyler çok ve engeller büyüktür. Dünya senin yüzünü, Allah'ın rızasını dilemekten başka tarafa çevirmeye çalışır. Şeytan, bunun için seferberdir. Nefsin öyle arzuları vardır ki, Allah'ın rızasını dilemeyi kişiye unutturur. Onun için irademizi daima tashih etmek ve yönünü bir tarafa çevirmekle mükellefiz.

De ki : Namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi olan Allah içindir.» (2)

«Ahiret kazancını isteyenin kazancını artırırız; dünya kazancını isteyeneye de ondan veririz; ama ahirette bir payı bulunmaz.» (3)

Allah (C.C.), kendisine samimiyetle yönelen ve O'ndan kendisini O'na yaklaştıracak şeyler talep edeni, isteğine kavuşturur. Allah'ın sünneti böyledir. Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurur : «Şayet iman Sürey-ya yıldızında olsa, Farsogullarından biri onu elde edecektir.» (4)

Şeyhin eli üzere sulûk edenler çeşitlidir. Kiminin gayreti, halkı Hakka davet eden bir mürşid olmaktır. Kimi, kendisi Allah'ın rızasına kavuşmak peşin-

(1) Kehf : 28

(2) En'am : 162

(3) Şûrâ : 20

(4) Hadis, muttâfakun aleyhtir.

dedir ve bununla yetinecektir. Bu kişinin başka umut ve arzuları yoktur. Kimini de, seyr halkaları cezbetmiştir. Hedefi ve çalışması konusunda net bir düşüncesi yoktur. Bunlardan her biri için, seçtiği yol vardır. Ama şeyhlerin görevi, bu saliklerin himmet ve gayretlerini devamlı olarak aşağı dereceden daha yükseğine yükseltmek olmalıdır. Ayrıca hem şeyh ve hem de salikler, başlangıç ve sonuçta Allah'a karşı ihlaslı olma meselesini daima gözden kaçırmamalıdır.

İbnu Ata'nın irade ve iradenin tashihiyle ilgili pek çok sözleri vardır. Bunlardan iki tanesi şöyledir: «Salikin himmeti kendisine keşfolunan noktada durmayıp daha ileri gitmeyi dilerse mutlaka hakikat çağrıları ona şöyle der: Dilediğin, önündedir, devam et. Mükevvenatın dış görüntüleri onu seyr ilallahtan alıkoymak üzere önüne dikildiklerinde de mutlaka bunların hakikatleri ona şöyle seslenirler: «Bizler, ancak fitneyiz, sakın küfre gitme.»

Hizmet ve Seyr ilallahta Hizmetin Değeri:

Rasûlullah (S.A.V.) ile sahabesinin hayatında Allah için hizmetle ilgili birçok olay vardır: Küçüklerin büyüklere hizmeti, büyüklerin küçüklere hizmeti, arkadaşların birbirbirlerine hizmetleri vs. «Hatta Rasûlullah bile evine geldiği zaman ev işlerinde hanımlarına yardım ederdi.» Yine Rasûlullah (S.A.V.), bazı özel durumlarda misafirlerinden bazılarına hizmet etmiştir. Sahabesiyle birlikte bir iş yaptıklarında da çalışmalara ortak olur ve bizzat kendisi de çalışırdı.

Bu, İslâmi hayatta önemli bir temeldir. Müslü-

manların birbirlerine karşı alçakgönüllü olmalarını, birbirlerine şefkat duymalarını sağlayan önemli bir temel. Böylece birbirlerinin hizmetini yapmaktan sıkıntı duymazlar. Aksine, büyüğün şefkati, küçüğün büyüğü saymasına sebep olur. İhvanın birbirlerine karşı alçakgönüllü olmaları ve Allah için birbirlerini sevmeleri, aralarında katılık ve tekebbürü giderir. İşte saf İslâmi ortam budur. Seyr ilallah ehli, nefis terbiyesinde hizmetin öneminin farkına varmışlar ve büyüklerle küçüklere hizmet etmekten sıkıntı duymayan kişinin kendini beğenme, böbürlenme, tekebbür ve daha başka hastalıklardan kurtulacağına dikkati çekmişlerdir. Bunu gerçekleştiren kişi, müslümanlara karşı alçakgönüllü, şefkatli ve saygılı olur. Onun için, ihvan ve şeyhlere hizmet etmeyi, Allah'a yaklaştıran en kestirme yollardan biri olarak kabul etmişlerdir. Çünkü hizmet eden kişi, sırf Allah rızası için bu hizmeti yaptığını içinde hisseder. Bu sebeple tasavvuf ehlince hizmet, genel bir âdâbtır. Büyük, hizmet etmekten sıkıntı duymadığı gibi küçük de bundan kaçmaz. Böylece teneffüs ettikleri hava daima nefsi emirlerle tekebbürden ve yalancı gösterişlerden uzak bir hava olur. «Şeyhlerimizden biri, seksen yaşında olduğu ve bizler de henüz yeni ilme başladığımız halde ayakkabılarımızı bize o düzeltirdi. Onun bu davranışının, hizmete alışmamız ve insanların hepsine karşı alçakgönüllü olmamız üzerinde müsbet yönde büyük etkisi olmuştur. Allah için hizmet, tabiatı itibariyle ancak Allah'a ve âhirete iman ile birlikte, aziz kılan ile zelil kılanın kesinlikle Allah olduğuna, Allah için tavazu göstereni Allah'ın yükselttiğine ve

ihvana hizmetten dolayı Allah'ın kişiye sevab verdiğine inanan kişi yapabilir.

Böylece Allah için hizmet, nefis için ilâc ve birçok yönden de kalb için gıdadır.

Halvet :

Mürid, kalbini aydınlatmak için büyük bir adım atma arzusunda olabilir. Şeyh de herhangi bir müridi, kalbi için bir gıda yahut vesveseye veya şüpheye ya da nefis galebesine karşı bir ilâc olarak büyük bir ruhi göreve muhtaç görebilir. İşte bu ve buna benzer hususlar bazı tasavvuf şeyhlerinin belli bir hedef için itikâf olarak halvet prensibini almışlardır. Müridin bundan, büyük istifadesi olur. Şeyhler, halvette hangi amellerin daha üstün olduğu ve ne kadar müddetin daha yararlı olacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir. Lakin genel olarak vakit farzlarını edâ ettikten sonra zikir ve müzakere, halvetin mihveri durumundadır.

Halvet müddetine gelince, burada müridin durumu, boş vakti ve kalbinin ihtiyaçları yahut halvetin onun için yapıldığı hedef, temel olarak kabul edilirler. İnsanın kendi başına karar vererek yaptığı halvet ile basiret sahibi ve fakih bir şeyhin gözetiminde yapılacak halveti birbirinden farklı telakki ederiz. Bir şeyhin gözetiminde yapılan halvette hangi zikir ve müzakerelerin yapılacağı ve nerede halvete girileceği şeyh tarafından belirtilmelidir. Ama kişi kendi kendine halveti seçmişse, programının şöyle olmasını tercih ederiz: Onbin defa istiğfar, onbin defa Rasûlullah (S.A.V.)'e selât ve onbin defa lâ ilahe illallah

dedikten sonra istiğraka girilir. Bu istiğrak anı ya Kelime-i Tevhid getirildikten sonra ya da Rasûlullah (S.A.V.)'e selat getirildikten sonra olur. Halvet bitinceye kadar bu ameliyeye devam edilir.

Birçok kimse, halvet meselesini tartışma konusu yapar. Aslında insafı ele alınca bu hususta ihtilafa gerek yoktur. Şayet bir insan mubah amelleri farzlarla tercih etmemek şartıyla mubah amellerde bulunmak üzere bir odaya kapanmak isetese bu durumu reddedilmez. Kalbine bir ilâc bulmak yahut gıdalanmak için çekildiğinde bunu nasıl reddedebiliriz. Mesele, caiz olması yönüyle apaçıktır. Cihad, çalışma ve hakları yerine getirmenin dışında sahabenin hayatı, Kur'an kıraeti yahut aşırılıktan uzak kalarak yani Ramazan ayında zikir üzere halvetler halinde idi. Rasûlullah (S.A.V.)'in peygamberlikten önce ve sonrasında halveti de bu konuya yaklaşmamıza yardımcıdır.

Dünyanın birçok mütefekkeri uzun halvetin, düşünce ve ruh berraklığı ile iyi kararlar alma üzerindeki büyük etkisinin farkına varmışlardır.

Bizler, İslâmcı hareketin hedefi olan ruhi ibadeti içine alan halvet prensibini bir prensib olarak almayı temenni ediyor ve özellikle tenfiz göreviyle görevlendirilecek elemanlara tavsiye ediyoruz. Böylece bu elemanlar kalbleri aydın, halleri salih ve Allah yolunda fedakârlık için yetenekleri üstün ve ileri olarak tenfiz görevlerini yerine getirirler. Hatta şahsen öyle inanıyorum ki, ruhi devreler ve sık sık yapılan halvetler İslâmi bir cihad için sağlıklı eğitimin başlangıcıdır.

Belli Durumlar için Münasip Devâlâr :

et-Terğib ve't-Terhib'de zikredildiği gibi İmam Ahmed'in, sahîh bir senedle rivayetine göre biri Rasûlullah (S.A.V.)'e gelerek kalbinin katılığından şikâyet etti. Bunun üzerine Rasûlullah (S.A.V.), yetimin başını okşamasını ve miskini yedirmesini tavsiye etti.

Bu hadiste Rasûlullah (S.A.V.)'den haline münasib ilâcı nasıl tavsiye ettiğini görüyoruz.

Müslim'in rivayet ettiği sahîh bir hadiste ise, «Hz. Ömer: Ya Rasûlallah, nefsim hariç seni herşeyden daha çok seviyorum,» dedi. Rasûlullah (S.A.V.): «Hayır, nefsimi elinde tutana yemin ederim ki, beni canından da daha çok sevmelisin» buyurdu. O zaman Hz. Ömer (R.A.): Allah'a yemin ederim ki şu anda bana canımdan da daha sevimlisin, dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (S.A.V.) «İşte şimdi oldu ya Ömer» buyurdu.

Burada bir durum vardır ve Rasûlullah (S.A.V.) bu durumu Hz. Ömer'e zikretmiştir. Bu durum, aşağıdaki hadisi şerifin kapsamına giren hussulara ters-tir. Bu hadiste Rasûlullah (S.A.V.) şöyle buyurmaktadır: «Ben kula kendisinden, yakın akrabalarından, malından ve tüm insanlardan daha sevimli olmadığım müddetçe o kul (tam) olarak iman etmemiştir.» Onun için Rasûlullah (S.A.V.), Hz. Ömer'e içinde bulunduğu durumun kemal olmadığını anlatmış ve O'nun sırf bu hatırlatması ile Hz. Ömer kemal derecesine intikal etmiştir. Burada basit bir halet vardır ki, süratli bir tedaviyi gerektirmiştir. O da, açıklayıcı bir cümledir... Tedavi, Hz. Ömer'deki üstün istidada uygun düşmüş ve olgunlaşma hemen gerçekleşmiştir.

Hiç şüphesiz açıklama yapıldıktan sonra Rasûlullah (S.A.V.)'in hali ile Hz. Ömer'in istidadının büyük etkisi olduğunu unutmamalıyız. Çünkü Rasûlullah (S.A.V.)'in yanında olup münafık olan ve bu nifak üzere ölenler de vardır. Tabii, bir de münafık olup da daha sonra tevbe eden ve ümmetin hayırlılarından olanlar da olmuştur.

Bu misallerden anlıyoruz ki, kalb ve nefislerin hastalıkları bazen karmaşık ve bazen de basit olurlar. Bazen ilâc bir cümle ve basit bir açıklamadır. Bazen de açıklama yalnız başına yetmez, hastanın da gayret sarfetmesi gerekir. Öyle insan vardır ki, tekebbür, kendini beğenme, başkasına karşı böbürlenme, israf, insanların haklarına tecavüz ve diğer menfi hasletleri kendisine âdet edinen belli bir çevrede yaşamıştır. Böyle bir durumda bu insan, samimi bir niyetle şeyhe gelse, şeyh, bütün bu durumlara birden ilâc qılabilecek birşeyi ona emredebilir. Bunun için de şeyhin, nefsin hastalıklarından ve onları tedavi yollarından haberdar olması ve bu hastalıkları şer'i yollardan tedavi edebilmesi mutlaka gereklidir.

Bu kitapta bazı durumlar için yolculuk, uzlet, soru sormak ya da başka hususların ilâc olduklarına dair örnekler gördük. Ayrıca gördük ki, kalblerin kendileri ve istidatları birbirlerinden farklıdır. Bu sebeple de şeyhin, kalblerin ve istidatlarının çeşitliliğini göz-önünde bulundurması ve her kişiye durumuna uygun tavsiyelerde bulunması gerekiyor. Meselâ bir meselede başarıya ermeye aday biri vardır. O kişi, o meseleye doğru yönlendirilmelidir. Onun için farz-ı kifayeler, bazı insanlar için farz-ı ayndır. Çünkü bu farz-

ları edâ etmek için sadece kendileri adaydır. Yüce Allah, müslümanların, biribirlerinin tamamlayıcıları olmalarını emretmektedir. Müslümanların hepsini belli bazı konulara hasredip diğer konuları muattal bırakmak isteyenler ne cahildir!

İbnu Kesir, «Daha önceden Allah'tan verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldıklarınızdan ötürü size büyük bir azab erişirdi.» (5) Âyetini tefsir ederken İmam Ahmed ve başkalarının tahric ettiği ve Rasûlüllah (S.A.V.)'in şu sözlerini ihtiva eden hadisi zikreder: «Allah, bazı kimselerin kalblerini öyle yumuşatır ki, kalbleri sütten daha yumuşak olur. Ve bazılarının da kalblerini öyle katılaştırır ki, kalbleri taştan daha katı olur.» Bu nasstan kalblerin kendilerinin, her ne kadar kemalde zirvede iseler de, biribirlerinden farklı olduklarını anlıyoruz. Onun için şeyhin, kalblerin istidat ve çeşitlerini göz önünde bulundurması gerekir ki, her kalbi, kendisine münasib düşen şekilde yönlendirebilsin. Kendisinde merhamet duygusu ağır basan kalbin sahibi, insanları Allah'ın yoluna davet göreviyle görevlendirilir. Kâfirleri te'dib sevgisi taşıyan kalbin sahibi, cihada yönlendirilir.

Söz, kalblerin tedavisinden açılmışken derim ki: Birçoklarının -hatta bunlar arasında müslüman âlimlerle İslâm için çalışanlar da vardır.- Genelmevilleri çoğunlukla bazı hastalıkları tedavi hususunda şeyhlerin tedavi yollarını kabul etmez. Öyle ki, bir kısmı, kendi nefsinin alışageldiği tedavi şekline uymayan tasarrufları görünce bundan tiksinti duymaktadır. Şu aşağıdaki iki rivayeti bunlar için naklediyorum:

(5) Enfal : 68

Tirmizi, «hasen-ğarib» diye vasıflandırdığı bir rivayette Cübeyr b. Mut'im'den şöyle dediğini rivayet ediyor : Tekebbür ve kendini beğenme hususunda derler ki : Eşeğe binmiş, kaba elbise giymiş ve koyun sağlamış biriyim. Peygamber (S.A.V.) de buyurmuşlardır ki : «Bunları yapan bir kimsede tekebbür diye birşey yoktur.»

Buhari, Müslim ve Malik'in tahrirlerine göre : «Medine'de vekil olarak bırakılan Ebu Hüreyre, sırtında bir yük odun bulunduğu halde çarşıda kalabalıkları yararak geçerken halk ona baksın diye.» «Emire yol verin» diyordu.

Derim ki : Ebu Hüreyre nefsinin tedavi etmek için bunu yapıyordu. Sahabe hayatında, buna benzer birçok olay vardır. Hatta Hz. Ömer (R.A.) öyle davranışlarda bulunurdu ki, oğlu bu davranışlarından dolayı onu kınıyordu. Hz. Ömer de oğluna cevaben, tedavi olarak bu davranışlarda bulunduğunu söylerdi.

Her hususta sahabe nesli ahlâkının mükemmel bir şekilde ortaya çıktığı İslâmi hayatın geri dönmesi, mutlaka gereklidir.

Giyim - Kuşam :

Tasavvuf ehlinden bazıları, tasavvuf ile giyimi ilgilendiren bazı meseleler arasında bir bağ kurmaya çalışmıştır. Bu makamda söylenebilecek söz, mesele hakkında sünnette bir izahın bulunup bulunmamasıdır. Sünnette var olana itibar edilir. VeleVKi mesele, meşru bir tedavi yolu olup, kişi aksini yaptığı takdirde mekruh yahut harama düşmezse bile. O halde bu noktada da söz, sünnetindir. Bizler burada giyimle

İlgili olmayan hükümlere geçmeden belirtilmesi gereken bazı noktalar üzerinde durmak istiyoruz :

1 — Erkekler için giyilmesi haram olan bazı giysiler vardır ki bunlar, ipekten yapılmış olanlarla kadınlara has olan elbiselerdir. Yine kadın için haram olanları da vardır ki bunlar, erkeklere has olan giysilerdir. Ancak savaş gibi bir maslahat için giyilmişse o başka. Bu hususlar için fıkıh kitaplarında geniş malumat vardır.

2 — Müslüman kadının giyimi, genel olarak te-
settüre uygun; geniş, uzun, vücut organlarının hatlarını göstermeyen ve şeffaf olmayan giyimdir. Erkeğin giyimi de, avret yerini dışa göstermeyecek şekilde olmalıdır. Bu konuda da daha geniş bilgi için fıkıh kitaplarına müracaat edilebilir.

3 — İsrâf, hem erkek ve hem de kadın giyiminde caiz değildir. İsrâf ise, nisbî bir mesele olup insanların durumlarının değişmesiyle değişen bir husustur.

4 — Çeşitli şekillerde ve başka tamamlayıcılarla ortaya çıkan Arab giyiminin özel bir üstünlüğü vardır. Çünkü bu giyimde gerçekleşen birtakım hususlar, başka giyimde hepsi birden gerçekleşmemektedir. Arab giyimi, avret yerlerini göstermez. Oturarak yemek yeme, oturarak küçük abdesti bozma ve buna benzer daha birçok sünneti rahatlıkla yerine getirme imkânını verir.

5 — İnsanın, işine uygun bir iş elbisesinin bulunması mümkündür. Pilot ve asker üniforması gibi, Bizim üzerinde durduğumuz, iş zamanları dışında giyi-

lecek elbiselerin özel bir durumunun bulunmasıdır. Entarî, giysiler içerisinde Rasûlüllah (S.A.V.)'in en çok sevdiği bir giysidir. Onun için iş zamanlarının dışında entarî giysek, başımıza da takke yahut sarık veya sarık üzerinde mendil örtsek daha iyi olur.

6 — Kişi giyime köle olmamalıdır. Giyime kul olmamak müslümanın ahlâkındandır. Onun için Rasûlüllah (S.A.V.) : «Elbiseye köle olan kahrolsun» buyurmaktadır. Yine şöyle buyurur : «Basit elbiseler giymek imandandır.» (6) Basit elbise giymenin alâmetleri; elbise eski de olsa onu kullanmak ve sadece ufak tefek zedelenmelerden dolayı onu atmamaktır. Onun için bazı sahabeden rivayet edilir ki, onlar elbiselerini yamalıyorlardı. Bu, önem verilmesi gereken bir husustur. Çünkü kişinin eskimiş elbiseleri atarak daima yeni elbiseler giymesi hem iktisadi ve hem de ictimai hayatı ifsad eder. Böyle davranmak sefihliktir. Ama eski elbiseler sadaka olarak verilir ve herhangi bir şekilde değerlendirilirse mesele kayıtlanmış olur.

7 — Giyim konusu, karmaşık bir konudur. Birçok meseleyle içiçedir. Her milletin kültür ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir giyimi vardır. Bir insanın milletine ait olmayan başka bir milletin giyimini giymesi, çoğu zaman o millete ve o milletin medeniyetine hayranlıktan doğar ve kendi milletine de bir nevi hakarettir.

Ancak bu konu çağımızda son derece hikmete uygun bir şekilde çözüme bağlanmalıdır. Bu konuda katı davranarak mekruhu büyüte büyüte haram se-

(6) Ahmed ve Ibnu Mace

viyesine çıkarmamız gerekmediği gibi kendimize has bir giyimimizin bulunduğunu ve en üstün giyim kendi giyimimiz olduğunu unutacak şekilde gevşek davranmamalıyız. Kişileri bu konuda eğitmeliyiz.

Rasûlüllah (S.A.V.)'den miras aldığımız giyimi-miz (Arab giyimi) kadar insanın bedeni rahatlığını sağlayabilen başka bir giyim yoktur. Onun için «Hz. Ömer (R.A.) müslüman ordulara haber göndererek kâfir acemlerin giyimini giymemelerini ve Arab gi-yimini canlandırmalarını tavsiye ederdi?»

Öneminden dolayı bu seride birkaç yerde giyim - kuşam meselesini ele aldık.

8 — Rasûlüllah (S.A.V.) : «Kim kendisini bir kavme benzetirse, o kavimdendir» buyurmaktadır. (7)

Âlimler bu hadisi, o kavmin yanında dini husûsi-yetlerden biri olan bir meselede kendini benzetmeye hamletmişlerdir. İnsanogulları arasında ortak olan meselelerde ise yahut islâmî bir şiarı yıkmayan ve bir sünnetle çatışmayan bayağı bir meselede bir ben-zeme ise, bu konuda çerçeve geniştir.

9 — İleride sözkonusu edeceğimiz diğer bir du-rum vardır ki, bu bir makam veya tedavi maksadiyle şeyhin bir kişi hakkında bir çeşit giyimi mecbur kıl-masıdır. Yine bir durum vardır ki, bu da devlet baş-kanı, emir ya da İslâm Cemaatinin bir maslahatını gerçekleştirmek için bir kimseden belli bir giyimi giy-mesini istemeleridir. Bu iki meselenin özel durumları vardır ve bu, zaman, mekân ve şahsa göre değerklen-

(7) İmam Ahmed

dirilir. Burada kişi hakkında hükmü belirleyecek olan, fetvadır.

Dilenmeye Kalkışmamak ,

Rasûlüllah (S.A.V.) ashabını kimseden birşey dilenmemek üzere eğitti. Müslim, Ebu Davud ve Nesai'nin Avn b. Malik el-Eşcaî'den rivayet ettikleri bir hadiste el-Eşcaî diyor ki : Rasûlüllah (S.A.V.)'in yanında dokuz, sekiz veya yedi kişi bulunuyorduk. Bize : «Allah'ın elçisine biat etmeyecek misiniz?» buyurdu. O zaman henüz yeni biat etmiştik. Ona (S.A.V.), «Sana biat etmiştik» dedikten sonra ellerimizi uzattık ve tekrar : «Sana biat etmiştik ya Rasûlallah. Ne üzere biat edelim?» Buyurdu ki : «Allah'a kulluk edip O'na birşeyi ortak koşmayacaksınız. Beş vakit namazınızı kılacaksınız. Dinleyip itaat edecek ve gizli sırrı başkalarına aktarmayacaksınız.» Rasûlüllah (S.A.V.) tavsiyelerine devam ederek buyurdu ki : «İnsanlardan birşey dilenmeyeceksiniz.» Orada hazır bulunanlardan bazılarını daha sonra gördüm; elinden bastonu düştüğü zaman kendisi eğilir bastonunu alır ve başka birinden istemezdi.»

İslâmi terbiyede üstün seviye işte budur.

Bazı durumlarda ya özel bir durum ya da ihtiyaç nisbetince zarûrî hallerde insanın başkalarından talepte bulunmasına musamaha edilmiştir. İmam Müslim, Rasûlüllah (S.A.V.)'in şöyle buyurduğunu rivayet eder : «Mahnı çoğaltmak için dilenen, ateş koru dileniyordur. İster az dilensin, isterse çok dilensin.»

Her durumda insan için en mükemmeli, çalışmak-

tır. Ancak istisnai bir durumu çözümlemek için dilenmeye müsamaha gösterilmiştir. Bu konuda temel kaideler: «Veren el alan elden üstündür» kaidesidir.

Meselenin tafsilatı tefsir, hadis ve fıkıh kitaplarında mevcuttur.

Meseleyi buraya almamız, bazı şeyhlerin tasarruflarının yanlış anlaşılmasıdır. Meselâ bazı kalb hastalıkları karmaşık bir hal almıştır. Şeyhlerden biri, bu durumda olan birine, çarşıya gidip para dilenmesini istemiş ve bu yolla kalbini tedavi etmek istemiştir.

Burada dikkat edilecek husus, dilenecek olan bu zatın dilendiği sadakaları onları hakkedenlere ulaştırmaya niyyet etmesi ve bu işi, sırf kalbini tedavi kabiliyetinden yapmasıdır. Bazıları bu konuda ileri gitmiştir. Çağımızda mesele zikrettiğimiz şekliyle yerli yerine oturtulmalıdır.

Yolculuk :

Geçmişte yolculuğun özel bir durumu vardır. Çünkü ilmin tahsili için âlimin edebi ve her ilim, hem de terbiyeyi ehlinden almak için mutasavvufun edebi idi? İnsan önce çevresinde bulunan ilim ve hal ashabından ders almaya başlar ve daha sonra bunları tamamlamak için başka yerlere yolculuğa çıkar. Bazen de yolculuk nefsin ve kalbin bazı halleri için ilâc durumundadır. Meselâ kişi bir çevrede bir aşka tutulur yahut günaha düşebilir. Bu durumda şeyh, müride başka bir çevreye gitmesini emredebilir. Nitekim Rasûlullah (S.A.V.)'in bize naklettiği bir kıssa-

da biri yüz kişiyi öldürmüş ve âlim kişi, memleketini bırakıp başka bir memlekete gitmesini tavsiye etmiştir. (8)

Bu konuda, yukarıda zikri geçen hadisten faydalanabiliriz. Zikrettiğimiz meselelerle başka meselelerin yolculukla ilişkilerinden dolayı eğitimcilerin kitaplarında yolculuktan bahsetmeleri bir âdet halini almıştır. Kısa açıklamalarla birlikte bu konudaki sözlerinden bir kısmını buraya aktarmak istiyoruz :

el-Mebanisu'l-Asliyye'nin müellifi şöyle diyor :

«Memleketleri dolaşmakta mezhepleri :

Şeyh ve ihvanı ziyaret etmektir.»

Yani, yolculukta maksatlarından biri budur. Allah için ihvanı ve ârifbillah şeyhleri ziyaret etmektir. Bu ziyaret aşağıdaki sahih hadis-i şerifte zikredilen makama ulaşmak için yapılır.

«Benim için birbirlerini seven, benim için birbirlerini ziyaret eden ve birbirlerine karşı fedakârlıkta bulunanlara sevgim vacib oldu.»

«Ayrıca ilim ve hadis elde etmektir.»

Yani yolculuğa çıkmalarının gayelerinden biri de, ilim ve özellikle hadis tahsilidir.

«Yahut bir zulme engel olmak veya ibret almak içindir.»

Tasavvuf ehlinin yolculuğa çıkmalarında gayelerinden biri de, zulmü bertaraf etmektir. Şayet onlar-

dan biri zulme uğramışsa, buna engel olmaları farzdır. Nitekim, biri borçlu olur yahut başkasının onda bir hakkı bulunursa, alacaklının bulunduğu yere gitmesi; gidip ona hakkını vermesi ya da helâlleşmesi gerekir.

Şeyh Zerrûk, zulmü engellemenin kapsamı arasında kulların birbirlerine zulümlerini de zikreder ve bunu, münkerden vazgeçirmeye dahil kılarak şöyle der: «Dininden fedakârlıkta bulunmadan, imkânı nisbetince bunu yapar.» Bu, şeyh Zerrûk'tan yerinde bir dikkat çekıştır. Müslümanların zulümleri bertaraf etmek için yolculuğa çıkmayı kendilerine âdet edinmeleri ne güzel olur. Çağımızda bu hususta Cemaa-tu'd-Da've ve't-Tebliğ mensublarının büyük hizmetleri vardır. Allah mükâfatlarını versin.

Şeyh Zerrûk ayrıca insana ulaşacak bir zulümden kaçmasını, yahut içinde zulüm bulunan bir memleketten çıkışını da bu kabilden saymıştır. Bu konu, hicret meselesiyle ilgili bir konudur.

Tasavvuf ehlinin yolculuktan diğer bir gâyeleri, düşünmek ve ibret almaktır. İbnu Acibe bu konuda şöyle der: «Yolculuğu esnasında karşılaşacağı dağ, pınar, deniz, ağaç, meyve ve çeşitli mahlukata bakarak ibret alır.»

«Ya da unutulmak veya şöhrete engel olmak için.»

Yani yolculukta maksatlarından diğer biri, şöhetten ve büyütülmekten kaçmalarıdır. Başlangıçta müridin şöhrete kavuşması ve çevresi tarafından övülmesi, ilim ve sulûkte kemale ermesine engeldir.

Bu sebeple yolculuğa çıkması kendisi için bir tedavi, kemâle ulaşma vasıtasıdır. Böylece Allah'ın kullarına da yararı daha çok dokunur ve ihlâs, kalbine daha derin bir şekilde yerleşir.

İbnu Acıbe der ki : «Burada kastedilen, zarar veren, kişiyi meşgul eden yahut nefsin kendisine meyl ettiği şöhrettir.»

«Yahut Rasûlü ya da Kâbe'yi ziyaret için.»

Yani tasavvuf ehlinin yolculuğa çıkmalarında hedeflerinden bir diğeri, Rasûlulah (S.A.V.)'in mescidini, daha sonra da kabrini ziyaret etmektir.

Hacc, Umre ve Allah'ın Beytu'l-Haram'ını ziyaret etmek de, bu hedefler arasındadır.

Salik ilallah olan bir kimsenin, yolculuğunda kasdettiği hedefler bunlardır. O, ya hedeflerden birkaçı ya da biri için yolculuk eder.

Şeyh Zerrûk der ki : «Bütün bu hedefler, niyyetin tashihini ve ihlası gerektirir. Nefs aldatıcıdır ve işlerin âfetleri vardır.» İbnu Acıbe de şöyle demektedir : «Yolculuğun beden ve kalb sağlığı gibi başka faydaları da vardır.» Nitekim Rasûlullah (S.A.V.) şöyle buyurmaktadır : «Sefere çıkın, sıhhat bulur ve ganimet elde edersiniz.» (9)

Şimdi de el-Mebahisu'l-Asliyye kitabının müellifinin sözlerine dönelim :

(9) Beyhaki

•Onların yolculukları bir gezinti değildir.

Aksine, onlarda Allah'a yönelme vardır.»

Sûfî, mubah bir davranışta bulunurken bile sa-
hih bir niyyet ile o davranışta bulunur. Çünkü niy-
yetler, âdetleri ibadet kılar.

•Ayrıca bu yolculuklar izinsiz olmaz.

Şeyhten, ebeveynden ve ihvandan izin almak ge-
rekir.»

Tâki dualarına nail olsun ve tavsiyelerini alıp on-
lardan istifade etsin. Belki onların bir ihtiyaçları var-
dır; onu yerine getirme imkânını bulur. Ya da yolcu-
luğunda kendisi için bir zarar vardır ve böylece onu
bu yolculuktan alıkoymuş olurlar.

•Fetihler için de değildir.»

Tasavvuf ehlinin istilahınca fetihlerden maksat,
halkın kişiye verdikleri hediye ve sadakalardır. Sûfî
asla bu gibi şeyleri düşünmemelidir.

İbnu Acibe der ki: «Yolculukları dünya kasdıyla
olmamalıdır. Çünkü bu, bayagi birşeydir.»

•Ya da medih karşılığında para dağıtan

Biri için de değildir.»

Yani sûfî, geçmişte şairlerin yaptığı gib başkala-
rını methetmek için de yolculuğa çıkmaz. Bu, Allah
yolunda olan bir kimsenin aklının köşesinden bile
geçmemelidir.

el-Mebahisu'l-Asliyye'nin müellifi, daha sonra

Allah yolunda olan bir kimse, bir beldeye vardığı zaman takip edeceği âdâbtan bazısını zikreder :

«Bir yere vardıkları zaman öncelikle

Önce şeyhi sonra fakirleri ziyaret ederler.»

Yani bir memlekete vardıklarında oranın şeyhleriyle salih ve fakirlerini ziyaret etmek, onların âdâbındandır. Burada fakirlerden maksat, Allah yolunda olanlardır.

İbnu Acibe der ki : Önce şeyhleri ve sonra fakirleri ziyaret ederler. Ancak şu zikredilen tertib mecburi değildir. Şayet şeyhleri görme imkânı hasıl olmazsa önce fakirler ziyaret edilir.» Fakirlerden maksat, Allah yolunda olan ehl-i tasavvufun kendileridir. Onlar kendilerine bu ismi verirler ve bu isimlendirmede şu âyete dayanırlar : «Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaç (fakir) olanlarsınız.» (10)

el-Mebahisu'l-Asliyye'nin müellifi daha sonra şeyhlerle karşılaşma ve onlarla beraber oturmanın âdâbı üzerinde durur :

«Burada da tasavvuf ehlinin âdâbı vardır.

Onların burada konuşmaları sadece cevap vermektir.»

Yani onlarda aslolan, susmaktır. Ancak kendilerinden birşey sorulduğu zaman cevap verirler.

«Şeyh onlardan birşey sorarsa,

Konuşurlar. Değilse, susmak evlâdır.»

Şeyh konuşmalarını isterse konuşurlar. Değilse, edebleri sukûtu gerektirir. Şeyhe seslenmeden ve gelmesi için haber göndermeden onu beklemek âdâblarındandır. Otururken de âdâba riayet etmek gerekir.

Yine iyi muamele ile ilmi müzakerelere karışmak onların âdâbındandır. Konuşurken güzel bir ifade ile konuşmaya çalışırlar. Muhalefet ederken yine âdâba ve güzel konuşmaya riayet ederek konuşurlar.

el-Mebahisu'l-Asliyye'nin yazarı daha sonra belde halkının, gelen misafirlere karşı âdâblarından bahsederek şöyle der :

«Orada ikamet edenlerin görevi.»

Yani kendilerine misafir gelmiş olanların görevi :

«Geleni hoş karşılamaktır.»

İbnu Acibe bu beytin şerhinde der ki : Misafir güleriyüz ve neşeyle karşılanır. Gerekli hizmetler yerine getirilerek istirahat etmesi için bir yere yerleştirirler.

«Haram'da o diğerlerini ziyaret eder.»

Belde-i Haram'da yani Mekke'de, ziyarete gelen kişi Allah'ın evine hürmeten kendisi çevrede bulunanları ziyaret eder.

«Bu Beytullaha hürmetendir.»

Ziyarete gelen kişi, orada bulunanları ziyaret eder. Çünkü onlar, Beytullah'ın sakinleridir. Mesele, birkaç yönlüdür. Aslolan, ilim sahibinin ziyaret edilmesidir.

Şeyh, bilahare kendisine misafir gelinen kişinin âdâbından bazısını zikreder :

«Önce selâm, sonra yemek ve ikram gelir.

Hız. İbrahim (A.S.)'e uyularak daha sonra sıra kelâma gelir.»

Yani Hız. İbrahim (A.S.)'in misafirlerine yaptığı gibi önce selâm ile başlarlar. Daha sonra yemek, ikram ve sonra da konuşma faslı başlar. Yemekte külfete gidilmemelidir. Ne ifrat ve ne de tefrit iyi değildir. Şayet misafir külfetli bir şekilde ağırlanacak olursa, cömertlik sonbulur. Hane halkı ve ağırlayanlar yorulurlar. Öyle ki, misafir kendilerine ağır gelmeye başlar. Bu ise, hayrın bir çoğunun yok olmasına sebep olur. Onun için tasavvuf ehlinin bu makamda âdâbı, zorlanmamaktır. İslâmi cömertlik, aynıyle budur. Çünkü insanların yapabilecekleri ve devamla yapılabilecek olan budur. Ama külfetli bir şekilde ağırlama oldu mu, hem mala zarardır ve hem de hane halkını yorar. Külfetli olma, kişiden kişiye değişir. Zengin olan bir kimse, bol bol ve pahalı şeyler ikram ederse onun için külfetli olmaz ama fakir için durum böyle değildir.

«Gelen kimseden şeyh yahut talebelerin durumlarından başka şeyler sorulmasını hoş karşılamamışlardır.»

Gelen kişiden dünyevi meseleleri ve dünya ahvalini sormazlar. Bu gibi şeyler onları ilgilendirmez ve kalbleri katılaştırır. Onun için onların soracakları şeyler şeyh, talebeler, Allah yolunda olanlar ve halkın İslâma bağlılık durumlarıdır. Onların soruların-

da şer'i bir mana bulunur. Bu ise, geniş bir kapıdır. Şayet salih bir niyyet mevcut ise, dünyevi meseleler bile sorulabilir. İnsan o zaman bundan dolayı da sevab kazanır.

•Virdlerini terketmesini hoş karşılamamışlardır.

Nasıl hoş karşılasınlar ki, o, arttırmak için yola koyulmuştur. •

Kişinin virdleri, şeyhinin ona yüklediği yahut kendisinin kendisine yüklediği bir görevdir. Burada sözkonusu edilen, mukim iken yerine getirdiği virdlerdir. Yolculuğa çıktığı zaman bu virdleri eksiltmez. Ama onları yerine getirmek zorlaşırsa o başka. Allah Azze ve Celle'nin merhametinin bir sonucu olarak, bir kişinin bir ameli mevcut olur da hastalık yahut yolculuk buna engel olursa, Allah ona amelinin karşılığını verir. Şayet virdleri yerine getirmek ağır değilse, hepsine yahut bir kısmına devam eder. Bunun için beyitte şöyle denilmektedir :

•Virdlerinin hepsini nasıl terketsin ki,

O, kalbi ve diğer hususlarda halini arttırmak için yola çıkmıştır.

Kim nefsi hevâsı için yolculuk ederse,

O kişi yolculuğa çıkmayıp oturmakla emrolunur. •

Yolculuğunu sahih bir niyyet ve şer'i bir gayeyi gerçekleştirmek için yapmayan kişinin bu yolculuğunu tasavvuf ehli uygun görmez. Çünkü yukarıda da söylediğimiz gibi, mubah bir iş bile olsa o işin salih bir niyyetile yapılmasını isterler. Tâki amellerinin hepsi ibadet olsun.

el-Mebahisu'l-Asliyye müellifinin yolculukla ilgili söyledikleri bu naklettiklerimizden ibarettir. Başkaları bu konuyla ilgili başka şeyler de zikretmişlerdir. Biz bunlardan bir kısmını burada zikretmek isteriz :

1 — Misafir, kendi meşrebinden olan birinin yanına inmeli ve uzun müddet kalarak onu yormamalıdır. Ancak kendisi için hazırlanmış bir yere konaklar ve kalması için ısrar ederlerse o başka. Ama hedef orada ikamet etmek ise, yerleşeceği yeri bir an önce tesbit ederek oraya taşınmalıdır.

2 — Yolculuğa çıkmak isteyen, namazı kasr, teyemmüm ve kıble gibi yolcuyu ilgilendiren fıkhi hükümleri öğrenmelidir.

3 — Şayet yolculuğa çıkacaklar bir cemaat iseler, aralarından birini kendilerine başkan seçmelidirler ve o da onlarla meşveret halinde olmalıdır.

4 — İbnu Acibe nakledici olarak diyor ki "Bu benim, o senin... böyle olsaydı şöyle olmazdı... belki... umulur ki... niye yaptın? niye yapmadın? ve buna benzer sözlerin aralarında söylenmesi âdâblarından değildir. Bu, avamın ahlâkındandır. Aralarında çekişmek, mücadele, alay, tiksindirici sözler, yarışma, üstün gelme mücadelesi gibi şeylere yer yoktur. Onlardan her biri kendisinden büyük için oğul, daha küçük için baba ve akranları için de kardeş mesabesinde-
dir." Bu anlattıklarımız sadece yolculuk zamanlarında değil, her zaman geçerlidir. Ancak yolculuk zamanlarında buna daha çok ihtimam gösterirler. Çünkü yolculukta kişinin tüm eksiklikleri ortaya çıkar,

Ancak samimi olan kişinin yolculuk anında tutum ve davranışları değişmez.

5 — Giderken gidişle, gelirken gelişle ve binerken de binişle ilgili duaları okumak, yolda tekbir, tehlil, tesbih ve diğer zikirleri yapmak âdâblarındandır?

6 — Şayet kendisi için mümkün olursa aile efradına, akraba ve komşularına hediye getirmesi âdâbtandır.

7 — Gücü dahilinde ise, kendi memleketine gündüz girmesi sünnettir. Gece, evinin kapısını çalmaması âdâbtandır. Ancak geleceği zamanı onlara bildirmişse o başka.

İhsan Makamı :

Seyr ilallahın zirvesi, seyr içerisinde olan kimse-
nin, hadis-i şerifte zikredilen ihsan makamına ulaş-
masıdır. Hadis-i şerifte ihsan için şöyle denilmekte
dir: «Allah'ı görüyormuşsun gibi O'na ibadet etmen-
dir. Şayet sen O'nu görmiyorsan, O, seni görüyor.»
(11) Bunlar iki makam olup her biri ihsan olarak
isimlendirilir. Ehli tasavvuf, bu makamlardan hangisi-
nin daha üstün olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir.
Hadisin zahirine göre «Allah'ı görüyormuşsun gibi
O'na ibadet» makamı daha üstündür.

Tarikatlerden her biri, sâliki, şeyhin eli üzere bu
makama ulaştırmak için bazı manalara dayanır. İlim
ve zikir rûkûnlerin ikisidir. Lakin bu makamla yakı-
ndan ilgili ilim çeşitli olduğu gibi sâlikin bu makama

(11) Müslim

ulaşması için zikir anında gözönünde bulundurmas gereken birtakım hususlar vardır.

Genel olarak Allah'a seyr içerisinde olan bir kimse, ihsan makamına ulaşmak için tasavvuf ehlinin fenâlar olarak isimlendirdikleri şeylerle fiillerde fenâ olmaya uğrar. Bunlara uğrayan kişi, her şeyi Allah'ın yaptığını hisseder. Yine sıfatlarda fenâ olmaya uğrar ki bu durumda kişi Allah Azze ve Celle'nin sıfatlarını duyar. Zâtta fenâ bulduğunda da Allah'ın zatının evveliyetini ve hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı hald herşeyin O'na muhtaç olduğunu hisseder. Kişi bu makamda karar kılınca, ihsan makamını hissetmeye başlar. Tasavvuf ehli kişiyi bu durumdan, halkı görmekle birlikte müşahede makamına yükseltmeye çalışırlar. Beka olarak isimlendirdikleri işte budur.

Sıfatlarda fenâ bulmaya intikal süratli ve direkt olabilir. Ya da Zatta fenâ bulma süratli ve direkt olur. Seyr içerisinde olan kişi, daha sonra diğer şeyleri hissetmeye başlar. Daha önce belirttiğimiz gibi müridi bu neticeye ulaştırmak için zikir yahut sâna esnasında, her tarikatın göz önünde bulundurduğu birtakım hususlar vardır. Göz önünde bulundurulacak bu hususlar ya tecrübe ile kazanılmıştır, ya da Kur'andan olan bazı âyetlerin tatbikatıdır. Tasavvuf ehlinin icmasıyla sabittir ki, Allah'ın «Allah» ismini zikretmek, ihsan makamına ulaştırmada, zikirlerin etkili-sidir.

İbnu Âbidin şöyle der: «Âlimlere göre makam sahibi için İsm-i Müfreden daha üstün zikir yoktur

Ben de derim ki: Yine âlimlerin icmasıyla sabittir

ki, Allah'a ulaşmak için İsm-i Müfred şart değildir. Kim İsm-i Müfredin şart olduğunu ileri sürerse hata etmektedir ve icmaa muhalefet içerisinde. Aynı bir başlık altında İsm-i Müfredi tekrar ele alacağız. Ancak burada ihsan makamına ulaşmak için şeyhlerce benimsenmiş yollardan iki örnek vermek istiyoruz :

a — İmamı Gazâli, murakabe makamına ulaştırıcı şeyler arasında şunları zikreder : Kişinin devamlı olarak kendisini muhasebe ile birlikte istiğfar getirmesi. Bu, ihsana ulaştırıcı mükemmel bir yoldur. Kişinin tek bir zikre devam etmesi **-sübhane'llah-** yahut **-Allah-** gibi- ve isim önce kalbte, sonra da kalbteki manasıyla şuurda karar kılıncaya kadar zikri kesmemesi İmam-ı Gazâlinin zikrettikleri arasındadır.

b — Tasavvuf ehlinden bazıları müridi halvet merhalesine sokar ve ondan İsm-i Müfred (Allah) zikrine devam etmesini isteyerek henüz ilk merhalede onun nazarını zahir kâinatın hepsini Allahın ismiyle okumaya yöneltirler. Bunların görüşüne göre bu, Yüce Allah'ın : **-Yaratan Rabbinin adıyla oku-** emrini gerçekleştirmektir. Bir sonraki merhalede Allah'ın ismini zikretmekle birlikte bazı manalar açısından Allah'ın evveliyet ve yüceliğini düşünmesini isterler. Böylece ihsan makamının çekirdeklerini kendisine vermiş olurlar. Bilahare bu çekirdeklerin kalbi doldurup meyve vermeleri için zikir ve virdlere devam etmesini isterler.

Her ne ise, Allah'a ulaşmak belli bir şekil ile mukayyet değildir. Mahluklar adedince Allah'ın yolları vardır. Farzlar edâ edildikten ve Allah'a yönelme

mevcut olduktan sonra şu veya bu yolla kişi ihsan makamına ulaşır. Bu yolculukta ilim önderdir. Şeyh de yolu kısaltır.

İsm-i Müfred Zikri :

İlâhî zatın özel ismi Lafza-i Celâl (Allah)dır. Onun için Lafza-i Celâl'e İsm-i Müfred ismini vermişlerdir. Çünkü zat olarak, sıfatlar olarak, isimler olarak ve fiiller olarak Allah'a delâlet eden biricik isim odur. Başkaları, zat ve bir sıfata delâlet eder. Ayrıca Allah'tan başkasına bu isim verilmez. Tüm isimler arasında onun kendine has özelliği vardır. Kim «Allah» derse, hiç şüphesiz Allah Azze ve Celle'yi zikretmiştir ve Kur'an'ın : «Rabbinin ismini an» emrini gerçekleştirmiştir. Rabbimizin ismi «Allah»tır. Kim «Allah» derse, şeksiz ve şüphesiz Allah'ı anmış olur. Bunun aksini iddia eden kim olursa olsun, yanlış yoldadır. «Subhanellah» dediğimiz zaman Allah'ı tesbih ve her türlü eksiklikten tenzih etmiş olduğumuz gibi ayrıca O'nu anmış oluruz. «el-Hamdu lillah» dediğimiz zaman Allah'a hamd ve şükretmiş oluruz. Ayrıca O'nu anmış da oluruz. Lakin «Allah» dediğimiz zaman sadece Allah'ı anmış olmaktayız. Haddi zatında Allah'ı tenzih, O'na şükür istendiği gibi O'nu anmak da matluptur. Her kim Allah'ın hangi ismini anarsa, Allah'ı anmış olur. Kim bu meselede mugalata eder ve der ki : Şayet bir insanın ismini «filan, filan filan...» yahut «ya falan, ya falan, ya falan...» anarsan ne demek istediğin anlaşılmaz. Bunun bir anlamı yoktur. Bu kıyas yanlıştır. Allah'ın sadece ismini anmamız da istenmiştir. Bunun bize faydası büyük ve çoktur. Çünkü Allah'ı anmak, kalbleri uyarır ve diriltir. «Allah

Allah, Allah... dememiz Allah'ı anmaktır ve kalblerimizin daima Allah'ı hatırlaması için onlara yararı dokunur. Allah'ı anmak hangi isimle olursa olsun Allah'ı zikirdir. Kişi bundan dolayı ecir alır. Yüce Allah şöyle buyurur: «En güzel isimler Allah'ındır. O halde onlarla dua edin ve O'nun isimleri hakkında eğriliğe sapanları bırakın; onlar yaptıklarının cezasını çekeceklerdir.» (12)

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın kendi isimlerini defalarca bize nasıl hatırlattığını görmüşüzdür. Bütün bunlar isimlerini analım diyedir. Allah'ın isimle birlikte bir dua cümlesini yahut istiğfar, tesbih, tevhid, hamd, tekbir ve tazim gibi mefhumları söylemek hem zikirdir ve hem de zikre ilâvedir. Allah'ın isminin yalnız veyahut dua cümleleriyle ve yukarıdaki mefhumlarla birlikte anılmasını reddeden, buna ve ona kapıyı tıkayan hatalı yoldadır. Zikirler, me'sûr dualar ve Allah'ın isimlerinin anılmasıyla marifetullah kalblerimizde kök salar. Meselâ kişi «Allah Rahîmdir» der ve bunu tekrar ederse, Allah'ın merhametli olduğu şuuru kalbinde yerleşir. Kişi «Allah basîrdır» der ve bunu tekrar ederse, Allah'ın daima kendisini gördüğü şuuru kalbinde kökleşir. Böylece Allah'ın her ismi, kalbde o isimle ilgili şuuru derinleştirir. O halde, Allah'ın isimlerini anan sevab kazanır mı kazanmaz mı demek ve bu konuya itiraz etmek doğru değildir ve bunu münakaşa konusu yapan kişiyle tartışmaya girmek bile zaidir.

Şayet buraya kadar anlattıklarımız anlaşıldıysa, İsm-i Müfred, tüm isimleri içine alan bir isimdir. Kişi

bunu tekrar ederse, kalbinde İlahî Zat ile O'nun sıfat ve isimleri şuuru yerleşir. Bunun neresinde günah vardır? Allah'ın izniyle hiç şüphesiz sevab vardır. Kalbe etkisi de Allah'ın izniyle büyük olacaktır. Kişi, sünnette Allah'ın ismini zikretmeye dair tavsiyelere rastlamıyoruz diye itiraz edilirse cevap olarak deriz ki : Kitap ve Sünnette zikre dair genel bir teşvik vardır. Rasûlullah (S.A.V.) henüz hayatta iken sahabenin Rasûlullah'tan duymadıkları birçok zikirleri vardı. Rasûlullah (S.A.V.) onları duyunca hoş karşılamıştır. Allah'ın ismini zikir olsun, O'nu tesbih olsun, dua yahut Rasûlullah (S.A.V.)'e selat ve selam olsun bütün bunlar genel tavsiyelerin çerçevesi dahilindedir. Onları yapan, bu genel emirleri yerine getirmiş olur ve bu yaptığından dolayı da ecir alır. Yüce Allah şöyle buyururur :

«Hem Rabbinin ismini an ve herşeyden kesilerek O'na ihlas ile ibadet et.» (13)

Seyr ilallahın ileri gelenleri Allah'ın İsm-i Müfred zikrini neden Allah marifetinin zevkine erme ve ih-san makamına kavuşma için en kısa yol olarak görüyorlar?

Bunun için diyorlar ki : Allah'ı tesbih ettiğin zaman kalbinde tenzih manası derinleşir. Allah'a hamdettiğin zaman kalbinde şükür manası derinleşir. «Lâ ilâhe ilallah» dediğin zaman da kalbin de Tevhid manası kökleşir. Bütün bunlar, marifetullahın kalbde karar kılması için fer'i meselelerdir. Ama «Allah» de ve marifetullah kalbde karar kıluncaya kadar bunu

tekrar edersen tesbihin de, şükür ve Tevhidin de, kalbin, Allah'ın ismine karşı uyanık olmadan önceki yaptığın tesbih ve tahmidden çok daha mükemmeldir. Kalblerimizde marifetullah, O'nun tenzihi, O'na şükür ve O'nun Tevhidini kalblerimizde derinleştirmemiz bizden istenmiştir. Bunların hepsi de sünnette varid olan diğer zikirlerle birlikte, Lafza-i Celâl'i zikretmekle mükemmel bir şekilde yerine getirilmiş olurlar. Hatta bazıları Allah'ın İsm-i Müfredini zikretmeyi, onunla ibadetleri zikir ve duaları en mükemmel şekilde yerine getireceğimiz marifetullahın zevkine ermek için bir merhale zikri olduğunu kabul ederler.

Şimdi de zikir cümlelerinin yapılarındaki hikmet üzerinde duralım: Rasûlullah (S.A.V.), istiğfar ve kendisine selat ve selamla birlikte diğer bazı zikirleri aynıyle belirterek, bunlara devam etmemiz için bizi teşvik etmiştir. Şayet bu söylenen sözlerden herbirinin tekrarındaki hikmeti düşünecek olursan, göreceksin ki; belli bir mananın kalbe yerleşmesi için bunun teşvik edildiğini görürsün. Kalbde manaların yerleşmesi için çokça tekrara ihtiyaç vardır.

Marifetullahın kendisinde karar kılmadığı kalb, bu marifet kendisinde kökleşinceye kadar Allah'ın isimlerini zikretmeye muhtaçtır.

Seyr ilallahta ileri gitmiş olanlar derler ki: Rasûlullah (S.A.V.)'le birlikte oturmak insana öyle bir nuraniyet kazandırır ki, bunu başkasından elde etmek asla mümkün değildir. Bu sebeple kalbi bu nuraniyete yakın bir nuraniyete ulaştırmak için kişiden, bu nevi zikir yapmasını istiyoruz. Kalbi bu nevi seyre yatkın olmayan ve bunda huzur bulmayan bir kim,

se, başka hangi zikirlerle marifetullah'ın zevkine erer ve ihsan makamına ulaşabilir? Bunda yol kısalığı vardır. Âcizâne Allah'ın fazlıyla tasavvuf ehlinin yolu üzere bütün virdleri ve bu arada İsm-i Müfred virdini telkin etmeye me'zun olmama rağmen derim ki: Şeyhin ancak kendisini sünnete bağımlı tutması ve müride teklif ettiği şeylere müridin gönül huzuruyla yaklaşması gerekir.

Âcizane, İsm-i Müfred meselesini bu şekilde özet olarak arzederken müslümanları bu izahata bağımlı tutmak istemedim. Aksine, bu konuda bakış açılarını açıklamayı arzu ettim. Şayet, ancak Rasûlüllah (S.A. V.)'den özel bir tavsiye bulunduğu durumlarda kalbi ona rahatlıkla itimad eden biri bulunduğu zaman, şahsen ona saygı duyarım. Hatta bu yolda devam etmesi için ona teşvikçi olurum. Lakin maruf olarak değerlendirilmesi gereken birşeyi inkâr etme yetkisini ne onda ve ne de kendimde buluyorum. Kalbi belli bir halete ulaştırmak ve sonra da bu halet üzere kalbin devam etmesini sağlamak için İsm-i Müfredi zikretmek kalbe doğru yönlendirilmiş ilâc ve gıdâ mesabesindedir. Ne daha az ve ne de daha çok, sadece ilâc ve gıda. Ayrıca bu ismin zikri dışında da bu gıda ve ilâcı bulmak mümkündür.

İsm-i Müfred konusundaki bakış açısı ortaya çıktığına göre bu arada İsm-i Müfredle zikretmenin mendub olduğunu söyleyenlerin de bulunduğunu hatırlatmamız gerekiyor. Ancak bu görüşü ileri-sürenlere göre «Allah» kelimesi talaffuz edilirken harf-i meddi çıkarmadan kasr ile okumanın caiz olmadığını söylerler. Bazıları da, vakf durumunda meddi altı hare-

den daha fazla çekmenin caiz olmadığı görüşündedirler.

Bu konuda da deriz ki : Lafza-i Celâli kasr ile talaffuz etmek, özellikle iftitah tekbirinde namazı bozar. Âlimlerin çoğu bu görüştedir. Onlar bu makamda kasrı sadece basit bir hata olarak görmüyorlar, namazı bozacak derecede büyük bir hata olarak görüyorlar. Lakin Beyzavi tefsirinin bir haşiyesi olan eş-Şihab haşiyesinde şöyle deniliyor : «el-İsnevi dedi ki : Bu bir lûgat olup İbnu Salah onu ez-Zeccâc'tan rivayet etmiştir. O halde kasr ile okumakta hata yoktur «et-Teysir»de de vakıf durumunda bunun caiz bir lûgat olduğu belirtilmektedir. Ancak fasih olan, meddin olmasıdır.»

Lafza-i Celalin meddine gelince, fakihler burada çerçeveyi geniş tutmuşlardır. Hatta Şafii fakihlerden bazılarına göre, iftitah tekbirinde ondört harekeye kadar uzatmak caizdir. Bazıları ise daha fazlasına cevaz vermiştir.

İsm-i Müfred meselesinde bu kadarla yetiniyoruz. Daha önce zikir üzerinde genel olarak genişçe durmuştuk. Lakin bu meseleyi pekiştirmek için gelecek faslı yine genel olarak zikre ve bu arada zikir meselesinde özellikle namazın değerine hasredeceğiz.

Zikir :

Yüce Allah namaz için : «Beni anmak için namaz kıl.» (14) buyurmaktadır. Ayrıca oruç ibadetinden bahsederken : «Size doğru yolu gösterdiğimden dolayı

Allah'ı tesbih etmenizi ister.» (15) Hacca ibadetinden bahsederken : «Sayılı günlerde Allah'ın ismini ansınlar» (16) buyurur. Şeytanı taşlamadan bahsederken de : «Sayılı günlerde Allah'ı anın» (17) buyurmaktadır.

Böylece görüyoruzki ibadetler ya zikirdir ya zikrin yerine getirilmesi yahut zikre ulaşmamıza yardımcıdırlar. Onun için daha önce seyr ilallahın iki rükününün zikir ve ilim olduğunu belirtmiştik. Bunu daha dikkatli bir ifade ile ifade edecek olursak deriz ki : İnsandan istenenin en üst seviyesi takvadır ve takva da ancak ilim ve ibadetle elde edilir. Çünkü ibadet ilme tabidir. Şöyle derler :

«Her kim ilimsiz amel ederse

Amelleri merduddur; kabul olunmaz.»

İbadet, takvaya giden yoldur : «Ey insanlar! sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet ediniz ki, takva sahibi olasınız.» (18) Takvadır onunla Allah'ın rızasına kavuştuğumuz. Yüce Allah yine şöyle buyurmaktadır : «Elbette kurbanların ne etleri, ne kanları Allah'a erişmez. Fakat Allah'a, sizden ancak takva ulaşır.» (19)

Belirttiğimiz gibi ibadet ya zikirdir ya da zikrin kendisiyle meydana geldiği bir manadır. Allah'ın dininde zikrin önemini işte buradan anlıyoruz

(15) Bakara : 185

(16) Hacc : 28

(17) Bakara : 203

(18) Bakara : 21

(19) Hacc : 37

Ayrıca Rasûlüllah (S.A.V.), örnek edinmenin yolu zikirdir: «Gerçekten Allah'ı, âhiret gününü arzulayanlar ve Allah'ı çok zikredenler için, size Allah'ın Rasûlünde pek güzel bir örnek vardır.» (21) Rasûlüllah (S.A.V.) âriflerin ve erenlerin efendisidir. Seyr içerisinde olanlar, seyr ve ermişlikten paylarını her ne kadar alsalar bile elbette ki Rasûlüllah'a ulaşamazlar.

Seyrin bir bölümü, Allah'ın isimlerini gerçekleştirme ve seyr merhaleleri de bir fenâ bulmadan öbürüne intikal olduğuna göre bütün bunların vasıtası zikirdir. Yüce Allah, namazı emretmesindeki hikmeti belirtirken: «Beni anmak için namaz kıl.» (21) buyurduğunu daha önce görmüştük. Namazın emredilmesinin hikmeti, Allah'ı zikretmektir. Oruc farizasını zikrederken de: «Kaza borcunu tamamlayasınız da size hidayet ettiği şekilde Allah'ı tekbir ile yüceltesiniz, gerek ki şükredesiniz.» (22)

Orucun gerçekleştirdiği hikmetlerden biri, insanın, kendisini hidayete kavuşturduğundan dolayı Allah'ı tazimidir ki bu da zikirdir.

Yüce Allah hacc ibadetinden bahsederken de şöyle buyurmaktadır: «Bütün insanlara haccı ilân et; gerek yaya olarak, gerek her uzak yoldan binek üzerinde senin huzuruna gelsinler. Tâ ki kendilerine âit menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği dört ayaklı hayvanlar (kurbanlıklar)

(20) Ahzab : 21

(21) Tâhâ : 14

(22) Bakara : 185

üzerine belirli günlerde (kurban kesme günlerinde) Allah'ın adını ansınlar.» (23)

İnsan üzerinde haccın farz kılınmasından maksat, zikirdir. Daha sonra Yüce Allah şöyle buyurur: «Gerçekten namaz, kötü işten ve uygunsuzluktan alıkor. Muhakkak ki Allah'ı zikretmek daha büyüktür.» (24) münafıkların vasıflarını belirtirken de şöyle buyurmaktadır: «Onlar namaza kalktıkları zaman, istemeye istemeye kalkarlar; insanlara gösteriş yaparlar. Allah'ı pek az hatıra getirir anarlar.» (25)

Seyr ilallah ve ibadette zikrin önemi bu kadar büyük olduğuna göre, zikir meselesini şumullu bir şekilde anlatma ihtiyacı vardır :

1 — Herşeyden önce şuna dikkat çekelim ki, zikir nevinden her ne emir varsa namaz bunların hepsini içine almaktadır. Onun için namaz, Kur'an'ın zikirle ilgili emirlerini yerine getirme bakımından en mükemmel ameliyedir. Ayrıca ihtiva ettiği rukû, su-cûd ve kunût sebebiyle amelî ibadetlerin de en üstünüdür. Bu sebeple zikirden sözederken namazdan bahsetmek, sağlıklı bir başlangıç olacaktır.

Yüce Allah müslümana tesbih ve tekbir getirmesini, Kur'an okumasını, Rasûlullah (S.A.V.)'e selât getirmesini, hamdetmesini, mağfiret dilemesini ve dua etmesini emretmiştir. Bunlardan her birinin insan üzerinde etkisi vardır. Bunlar, nefsi tezkiye eder ve Allah'ı tanımasına yardımcıdır. Bunların hepsi

(23) Hacc ; 27 - 28

(24) Ankebut : 45

(25) Nisa : 142

de namazda yahut namazı çevreleyen zikirlerde mevcuttur. Onun için namaz, zikrin en mükemmel şekilde edâ edilmesidir. Yine bunun için Yüce Allah beş vakit namazı farz kılmıştır.

Rasûlüllah (S.A.V.) de sevabını daha fazla arttırmak isteyen için sünnet ve nafilâ namaz kılma yolunu bize açmıştır.

Kur'an-ı Kerimin zikirle ilgili emirlerinden biri şöyledir: «O'nu (Allah'ı) büyük bil, büyüklükle an.» (26)

Yüce Allah namazda iftitah tekbirini farz ve kıyamdan rukûa, kıyamdan sucûda ve sucûddan culûsa geçiş tekbirlerini sünnet kılmıştır. Rasûlüllah (S.A.V.) her farz namazdan sonra otuzüç defa tekbir getirmeyi bize sünnet kılmıştır. Bütün bunlarda kişi ve insanlık için Allah'ın herşeyden üstün olduğunu öğretmek ve pekiştirmek manası vardır.

Kur'an-ı Kerim'in zikirle ilgili emirlerinden bir diğeri şöyledir: «Rabbinin çok yüce adını tesbih et.» (27) Bir diğer yerde ise şöyle buyurulmaktadır: «O halde Rabbini o büyük adıyla tesbih (ve tenzih) et.» (28)

Kur'an-ı Kerimin emirlerinden bir diğeri ise şudur: «Haydi akşama girerken, sabaha ererken Allah'ı tenzih edin. Göklerde ve yerde hamd O'nundur. Gündüzün nihayetinde, öğle vaktine vardığınız vakit

(26) İsrâ : 111

(27) A'lâ : 1

(28) Vakia : 74

de (Allah'ı tenzih ve tesbih edin.) Ölüden diriye, diriden ölüyü O çıkarıyor. Yeri, ölümünün ardından O canlandırıyor. İşte siz de (kabirlerinizden) böylece çıkarılacaksınız.» (29)

Namaz, Allah'ı övme duasıyla başlar: «Allah'ım seni her türlü eksiklikten tenzih ederim. Hamd sanadır. İsmi ve şanı yücedir (Allah'ım). Senden başka ilâh yoktur.»

Rukû esnasında: «Pek büyük olan Rabbim, her türlü eksikliklerden münezzehtir.» Sucûdda ise: «Pek yüce olan Rabbimi bütün eksikliklerden tenzih ederim» deriz.

Her namazdan sonra otuzüç defa Allah'ı tenzih ve tesbih ederiz. Ayrıca beş vakit namaz ile mutlak nafileler, gece ve gündüzün birçok anını içine aldığından, namazın bu emirleri ameli olarak nasıl gerçekleştirdiğini görüyorsun. Böylece namaz sayesinde her eksiklikten münezzehtir olan Allah'ın tenzihi, O'nun yücelik ve azamet ile şükrü insan kalbinde kök salmış oluyor.

Kur'an'ın emirlerinden bir diğeri şöyledir: «O halde Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun.» (30) Bu âyette Kur'andan bir miktar okunması isteniyor. Bilindiği gibi Kur'an zikirdir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: «O zikri (Kur'anı) biz indirdik, biz onun koruyucusu da elbette biziz.» (31) Namazın rükünlerinden biri ise, Kur'an okumaktır. Yüce Allah, O'na

(29) Rûm : 17 - 19

(30) Müzemmil : 20

31) Hicr : 9

hamdetmemizi emretmiştir: «Hamd Allah'adır de.» Namazın zikirlerinden biri ise şöyledir: «Allah, kendisini hamdedeni duydu. Rabbimiz hamd senindir.»

Allah (C.C.), Rasûlullah (S.A.V.)'e selat ve selâm getirmemizi emretmiştir. Namazda da şöyle diyoruz: «Ey Peygamber, selâm sana. Allah'ın rahmet bereketi de üzerine olsun.» «Allah'ım! Muhammed ve âline selat kıl (merhamet et).»

Allah (C.C.) mağfiret dilememizi emretmiştir: «Rabbinizden mağfiret dileyin. Sonra da tevbe edin.» Rasûlullah (S.A.V.) de her farz namazdan sonra «estağfirullah, estağfirullah, estağfirullah» dememizi sünnet kılmıştır.

Böylece zikirleriyle birlikte namazın, zikirle ilgili Kur'andaki âyetlerin bellibaşlılarını içine aldığını görüyoruz. Namaz, zikirle ilgili emirleri gerçekleştirdiği gibi rukû, sucûd, kunût ve Allah'ın diğer emirlerini de gerçekleştiren bir farızadır. Onun için namaz, bu dinin direğidir. Din, ancak onunla ayakta kalabilir. Nitekim Rasûlullah (S.A.V.) şöyle buyurmaktadır: «İşin başı İslâm, direği namaz ve hörgücünün zirvesi cihaddır.» (32)

Onun için kişi ancak namazla zâkirler sınıfına girer. Namazla, Allah indinde çok zikreden erkek veya kadın olunur.

Namaz, Allah'ı tenzihtir. O'na şükürdür. O'na kulluktur. O'na boyun eğmedir. Mükellef bulunduğu ilk ameli emirdir. İnsan nefsi, sırf onu edâ et-

(32) Ebu Davud

mekle bir tavırdan başka birine intikal eder. Tekeb-
bürden, kendini beğenmeden, serkeşlik ve gurur gibi
kötü sıfatlardan kurtularak zıddı olan iyi sıfatlarla
muttasıf olur. Namaz, insan nefsinin bir ortamdan baş-
ka bir ortama ve bir durumdan başka bir duruma ta-
şımadır.

İslâm'da ve zikir hususunda namaz bu makama
haiz olduğuna göre zikir meselesinde sapasağlam bir
rükün olarak değerlendirilmelidir.

Namazın farz olanı vardır, sünnet olanı vardır.
Hergün tekrar edileni vardır, haftada bir tekrar edi-
leni vardır, yılda bir tekrar edileni vardır. Ayrıca ba-
zı münasebetlerle tekrar edileni vardır. Namazın,
kendisinin cüz'ü durumunda olan zikirleri bulundu-
ğu gibi bir de ona tabi olan ya da hemen ondan sonra
yapılan zikirleri vardır.

Bütün bunların, marifetullah ve nefis tezkiyesi
üzerinde etkileri büyüktür. Ayrıca bunlar, Allah'ın di-
ğer emirlerinin yerine getirilmesi için yardımcı du-
rumdadırlar: Namaz, kötü ve iğrenç şeylerden vaz-
geçirir.» (33)

«el-Âsas fi's-Sünne ve Fıkhiha» isimli kitapta na-
maz, namazın zikirleri ve genel olarak zikir hakkın-
da geniş malumat vardır. Zikir meselesinde namazın
işgal ettiği makamı anladık. Bu arada namaz dışın-
daki zikrin de namazı ve namazın maksatlarını ta-
mamlayıcı durumda olduğunu bilelim. Aynı zaman-
da, namazı gerçekten yerine getirme üzerinde de et-

kisi vardır. Namazdaki kalbi durum vasıtasıyla insan Allah'la ilgili durumunun da hakikatını anlar. Kalb ne kadar yükselir ve kişinin ruhu Allah'ı ne kadar tanır, namazı o kadar hakkıyla edâ edilmiş olur. Onun için namaz Rasûlullah (S.A.V.)'in gözünün nurudur.

Namaz ve zikir birbirlerini tamamlar mahiyettedirler. Namaz olmadan zikir olmaz ve zikir olmadan da namaz olmaz. Kalb zikirle dirilir ve ruh onunla yücelir. Zikirler seyr ilallahın bir cüz'ü olmadıkça, hikmet mükemmel bir şekilde yerine getirilmiş olmaz. Bu sebeple, gerçek seyr ilallah azaldığı için Rasûlullah (S.A.V.)'in yeryüzünden kaldırılacak "ilk ilim, bu yurdu" huşû ilmi, kaybolmuştur. İslâmî hayatta, genel olarak tasavvuf ilminin önemini de buradan anlıyoruz.

Zikirle ilgili sözlerimizi düğümleyelim : Namazın zikir olduğunu ve namazın içinde olduğu gibi ezan, ikamet, ezan ile ikamet arasında yapılan dua gibi ona tabî dualarının bulunduğunu görmüştük. Bütün bunlardan sonra şunu da bilesin ki, Rasûlullah (S.A.V.) hayatın tüm ahvalini kapsayan zikirler irad etmiştir. Bu zikirlerden zamana bağlı olanı, mekâna bağlı olanı, olaylara bağlı olanı olduğu gibi günlük, yıllık, aylık ve hayatta bir defa olanı vardır. Ayrıca zaman, mekân ve sayı ile bağımlı olanı ve bir de sayı ile ilişkisi bulunmayanı vardır.

Müslümanın edebi, bütün bunları bilmesini, onları ezberleyip onlardan payını almasını gerektirir. Bu konuda özel kitaplar telif ettim. el-Esâs fi's-Sünne ve

Fıkhiha. isimli kitapta bütün bu meseleler etraflıca işlenmiştir.

Şu hususa dikkat edilmelidir: Bazı durumlarda zikir ve dua içiçedir. Her zikir, amell bir dua ve her dua Allah'a yapılan bir zikirdir. Çünkü dua, marifeti itirafla birlikte, Allah'a muhtaç olmayı ifade etmektir. Onun için hadiste de varid olduğu gibi dua, «İbadetin özüdür.» Bu hadisi Tirmizî rivayet etmiş olup zayıf bir hadistir. Lakin hasen ve sahih olup Ebu Davud ve Tirmizî tarafından rivayet edilen bir hadiste ise şöyle buyurulmaktadır: «Dua, ibadettir.»

Salik ilallahın ilk derecede önem verdiği husus, zikre devam etmek olduğundan ve her insan başlangıçta bunu gerekli şekilde yerine getirmediğinden seyr ilallah ehli, belli bazı zikirler üzerinde durmayı ve yeni başlayan kimseye günlük vird vermeyi âdet edinmişlerdir. Tâ ki, devamlı olarak bunu kendisine vazife edinsin. Bu sebeple de tarikatler çoğalmıştır. Bir tarikat, belli zikirleri tavsiye ederken, bir başkası başka zikirler tavsiye etmektedir. Her tarikat da yaptıklarını birtakım sebeplere dayandırır. Ona göre sulûk konusunda kendisinin zikirleri üstün birtakım vasıflara haizdir.

Hakikat şu ki: Kâmil mürşid, Rasûlüllah (S.A. V.)'in varisidir. Bu varislik, diğer hususlarda olduğu gibi zikir hususunda da geçerlidir. Onun için, mürşid her hususta olduğu gibi bu hususta da sünneti diriltmelidir. Belli bir zikre yönelmek ve onu almaktan dolayı kişi kınanmaz ama bazı çevrelerde yaygın ol-

duğu gibi kendi tarikatında temel alınmayan diğer zikirleri neredeyse hatalı saymak, Allah'ın dininde aşırılığa gitmekten başka birşey değildir. Rasûlullah (S.A.V.)'in mirasçısı olan kâmil mürşid, çevresini bu tür saplantılardan kurtarmalıdır.

Burada şunu da belirtmek isteriz ki, tenkidimiz tedavi yahut belli bir manaya ulaşmak için belli bir zikri gerekli kılan özel durumlara yönelik değildir. Ancak bu merhale, toplam zamana nazaran azdır. Ama bunun, başkasının onunla beraber bulunmasını neredeyse haram sayacak bir temel olarak kabul edilmesi, işte «aşırılık» kelimesinden kasdımız budur. Burada pekiştirmek istediğimiz husus, Rasûlullah vârisi olan zatın görevinin, diriltmek olduğu ve takip edeceği yolun da, Rasûlullah (S.A.V.)'in yolu olduğudur.

Rasûlullah (S.A.V.) her insana, münasip olanı tavsiye etmiş ve müslümanlara çeşitli zikirler öğretmiştir. Yine Rasûlullah (S.A.V.) her konuda bize miras bırakmıştır. Mirasçı, bunların hepsini göz önünde bulundurmak mecburiyetindedir.

Farz ve sünnet ibadetlerle dua ve zikirler, marifetullahı kalbde kökleştirdiği gibi Allah'a karşı şükür görevinin edâ edilmesi durumundadırlar.

Ayrıca Allah'ı hatırlatan, O'nu tanıtan ve her hususta bize rehberlik ve öğretmenlik görevini yapan Kur'an-ı Kerimdir. Onun için de Kur'an, başlı başına bir zikirdir.

Biz de bütün bunlardan ruhlarımıza gerekeni vermeliyiz ki gerçekten Allah'ı zikreden, O'nu hakkıyla tanıyan ve O'na hakkıyla ibadet edenlerden olalım.

Tevessül :

el-Münziri, «et-Tergîb ve't-Terhib» isimli kitabında «İhtiyaç Namazı ve Duasına Dair Tergîb» başlığını taşıyan bir fasıl ayırarak, bu fasılın başında şu hadisi nakleder : Osman b. Hanîf (R.A.)'ın rivayetine göre Âmâ biri Rasûlullah (S.A.V.)'e gelerek : «Ya Rasûlallah! Allah'a dua et ki gözümü açsın» dedi. Rasûlullah (S.A.V.); «Seni bu durumda bıraksam olmaz mı» buyurdu. Adam : «Ya Rasûlallah, gözümün körelmesi bana çetin geldi» dedi. O zaman Rasûlullah (S.A.V.) buyurdu ki : «Git abdest al ve iki rekât namaz kıl. Namaz kıldıktan sonra da şöyle de : «Allah'ım! Senden diliyorum ve sana, rahmet Peygamberi, Peygamberin Muhammed (S.A.V.)'le yöneliyorum. Ya Muhammed! Gözümü açması için seninle Rabbıma yöneliyorum. Allah'ım! Onu hakkımda şefaatçi kıl ve kendimi de kendim hakkında şefaatçi kıl.» Adam, gözü açılmış olarak geri döndü.

Bu hadisi Tirmizi rivayet etmiş olup hadis için hasen-sahih-garib demiştir. Hadis ayrıca Nesai tarafından da rivayet edilmiştir ve buradaki lafızlar Nesai'nindir. Bu iki kaynak dışında aynı hadisi İbnu Mâce Sünen'inde, Hüzeyme Sahih'i'nde rivayet etmişlerdir. Hakim, hadisin Buhari ve Müslimin şartları üzere sahih olduğunu söyler. Tirmizi'nin naklettiği rivayette «sonra iki rekât namaz kıl» ifadesi yoktur. Aynı hadisi Tebarâni de nakletmiş olup bir de başında bir kısas zikretmektedir. Bu kısas şöyledir : Biri, bir ihtiyacı için Osman b. Affan (R.A.)'a gelip gidiyordu. Ancak Hz. Osman ona aldırmış etmiyordu. Bu adam bir defasında Osman b. Hanifle karşılaştı ve durumunu ona

anlattı. Osman b. Hanif ona dedi ki : Git abdest yerinde abdest al. Sonra mescide gidip iki rekât namaz kıl. Namaz kıldıktan sonra da şöyle de : «Allah'ımı Senden diliyorum ve sana rahmet Peygamberi, Peygamberin Muhammed (S.A.V.)'le yöneliyorum. Ya Muhammed! Rabbıma seninle yöneliyorum ki ihtiyacımı gidersin.» Bunu söyledikten sonra ihtiyacın ne ise onu zikredersin. Adam gidip Osman b. Hanif'in söylediklerini yaptı. Sonra da Hz. Osman b. Affan'ın kapısına gitti. Kapıcı gelip adamın elinden tuttu ve onu Hz. Osman'a götürdü. Bir serginin üzerinde oturan Hz. Osman'ın yanına oturttu. Hz. Osman : «İhtiyacın nedir?» diye sordu. Adam, ihtiyacını açıkladı. Hz. Osman, ihtiyacını yerine getirdiği gibi bir de ona şöyle dedi : «Şimdiye kadar bu meseleni hatırlamamıştım. Bir ihtiyacın daha olursa bize gelirsin.»

Adam, Hz. Osman'ın yanından çıktı ve Osman b. Hanif'le karşılaştı. Osman b. Hanif'e : Allah seni hayırla mükâfatlandırsın. Benim için onunla konuşuncaya kadar meseleme eğilmiyordu.» dedi. O zaman Osman b. Hanif adama şöyle cevap verdi : «Allah'a yemin ederim ki, onunla senin hakkında birşey konuşmuş değilim. Lakin bir olaya şahit olmuştum. Âma biri Rasûlullah (S.A.V.)'e gelerek gözlerinin kör olmesinden şikâyet etti. Rasûlullah (S.A.V.) ona : «Sabretmeyecek misin?» dedi. Adam : «Ya Rasûlallah, elimden tutup beni götürüp getirecek kimsem yok. Onun için gözlerimin görmemesi, bana çok ağır geliyor» karşılığını verdi. Bunun üzerine Rasûlullah (S.A.V.) ona şöyle dedi : «Abdest alınan yere git, abdest al ve iki rekât namaz kıl. Daha sonra şu dualarla dua et.»

Osman b. Hanîf olayı naklettikten sonra şöyle diyor : Allah'a yemin ederim ki, orada biraz durup konuştuk. Henüz oradan ayrılmamıştık ki o âmâ adam gözleri açık olarak geldi. Sanki daha önce âmâ değildi.» Tabarâni, hadisin sahih olduğunu belirtir.

Bu nakillerden anlaşılıyor ki, Hz. Osman b. Af-fan'ın hilâfeti döneminde Osman b. Hanîf birisine, Allah'a, Rasûlullah'la yönelmesini öğretmiştir. Bu olay Rasûlullah (S.A.V.)'in vefatından sonra olmuştur. Ayrıca şunu da göstermektedir ki : Sahabe, Rasûlullah'ın vefatından sonra Allah'a Rasûlûyle tevessül etmenin caiz olduğu görüşündeydi. Tabarâni'nin bu hadis için sahihtir dediğini görmüştük.

O halde bu hadis, vefatlarından sonra da Allah'a Rasûllerle tevessül etmenin caiz olduğunu gösterir.

Yüce Allah : «En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na onlarla dua edin ve O'nun isimleri hakkında eğriliğe düşenleri bırakın.» (34) buyurmaktadır. Bu âyetin ifade ettiği, o isimlerle Allah'ı isimlendirmek ve o isimlerle O'nu çağırarak, O'na dua etmektir.

Bazıları bu âyetten Allah'a sadece kendi isimleriyle dua edileceğini ve sadece onlarla tevessül edilebileceğini, kim olursa olsun Allah'ın yaratıklarından herhangi bir kimse ile tevessül etmenin haram olduğunu, bir kimseye tevessül edebilmek için onun diri olması ve tevessülün de sahih sınırlar çerçevesinde yapılması gerektiğini söyler.

Bu makamda tevessülü de dua şeklinde anlaya-

rak buna göre vefat etmiş olan Peygamber, Rasûl ve salih kimselerle tevessül etmenin haram olduğuna kail olmuşlardır.

Bu konuda birçok tartışmalar olmuştur. Bazıları da bu tartışmaya itikadi bir mühteva vermeye gayret ederek, hayatta olmayanlarla tevessül etmenin şirk olduğunu söylemişlerdir. Bazıları ise, ölü olsun veya hayatta olsun Allah'ın Rasûlü ile diğer peygamber ve salih kimselerle tevessülün caiz olmadığını söyleyenlerin bu davranışlarının çürük ve sapıklık olduğunu söylemişlerdir.

Yukarıda naklettığımız rivayet, Rasûlüllah (S.A. V.)'in vefatından sonra sahabe nesli arasında Allah'a Rasûlü ile tevessül etme düşüncesinin mevcut olduğunu göstermektedir. Tevessül, sayılı dua keyfiyetlerinden bir çeşiddir. Sahabeden birinin, bir çeşit duayı kullanmış olması, başka duaların haram olduğunu göstermez. Netice olarak bu bunlarını hepsi de şer'an caizdir. Lakin kişi bunlardan birine gönlü yatarsa, onu takip etmesinden dolayı suçlu tutulamaz. Ama takip ettiği çeşidin caiz olmadığına dair bir dille karşılaşınca da hemen onu terketmeli ve inatla münakaşaya girişmemelidir. Onun için Üstad Hasan el-Benna (Allah rahmet esin) bu konudaki ihtilafı, akidevi ihtilaflardan değil, fıkhi ihtilaflar babından saymıştır. O halde onun görüşüne göre bu, fıkhi bir meseledir. Hakkında farklı görüşler bulunabilir. Kişi delil ehlinden (müctehid) ise, gönlü hangi görüşe yatarsa onu alır. Ama delil ehlinden değilse, herhangi bir müctehidi taklid eder. Üstad el-Bennâ «et-Teâlim» risalesinin onbeşinci maddesinde şöyle der: «Allah'a

dua, Allah'ın yarattıklarından birine tevessül ile bir arada olunca bu meseledeki ihtilaf, duanın keyfiyetiyle ilgili fer'i (fıkhi) bir ihtilaftır. Akide meselelerinden değildir.»

Bu hususta her iki taraf da Hasan el-Bennâ'nın bu tavrına şiddetle karşı çıkmıştır. Aslında her iki taraf da el-Bennâ'ya haksızlık etmektedir. Şayet iki taraf da meseleye insafla yaklaşacak olsalar, el-Bennâ'nın sözünün, varılacak nihai karar olduğunu göreceklidir. Çünkü bu konu, dinde bilinmesi zarûri olan meselelerden olmadığı gibi bu husustaki deliller de zannidir. Deliller, ya delâlet yönüyle zannidir veya subut yönüyle zannidir. O halde bu meselede ictihadın yeri vardır ve her iki taraf da ictihadından dolayı sevab kazanacaktır. Kişinin gönlü hangi tarafa yatarsa onu alır. Bundan dolayı da kınanamaz. Ayrıca bu meselede başkasıyla münakaşaya girme hakkına da sahiptir. Lakin bu meseleden dolayı karşı tarafı tekfir etmek ya da sapıklık içerisinde olduğunu söylemek hatadır ve aşırı gitmektir.

Bu seride birkaç defa söylediğimi burada da tekrar ediyorum : Allah Teâlâ, el-Bennâ'ya öyle bir muvaffakiyet bahşetmiştir ki, veciz bir ifade ile meseleleri, bu ümmetin insaf sahiplerinin birleşebilecekleri bir ölçü içerisinde sunabilmektedir. Ayrıca onun tesbit ettiği bu ölçünün dışında hiçbir ölçü, tek bir İslâm ümmetini, tek bir İslâm devletini ve müslümanlar için tek bir cemaat kurmaya yönelik ortak İslâmcı bir çalışma için sağlıklı bir başlangıç olamaz. Bugüne kadar bu noktayı anlamayan ve önemini idrak edemeyen, Üstad el-Bennâ'nın davasının çağdaş İslâmcı ça-

lışmaya müsbet etkilerini de bilmiyor demektir. Ayrıca bu kimse ile Çağımız İslamcı Hareketi arasında büyük bir uçurum vardır. Bu kişi, el-Bennâ gibi bir adama saldıracağına kendi durumuna ağlasın. Allah'a yemin ediyorum ki, çağımızın müceddidi Hasan el-Bennâ'nın ictihadları dışında Allah'a giden ve O'nun dinine hizmet eden sağlıklı bir hareket noktası tesbit eden, çağımız müslümanlarının durumunu tashih eden, onları sağlıklı bir şekilde yönlendiren ve gözetilmesi gereken hususların hepsini gözeten ictihadlar mecmuasına ne rastladım, ne de olabileceğini tasavvur edebiliyorum. Onun bu durumu, iffet sahibi ve fazilet ehli kimselerce tartışmasız müsellemdir.

Tasavvuf Ehlinin İstigasesi :

Bazı tasavvuf çevreleriyle diğer bazı kimselerde sıkıntılarının giderilmesi, kötü bir durumun izalesi, bir faydanın temini yahut bir zararın def'i için ölü veya diri olan salih kimselerden istigase, bir âdet haline gelmiştir. Normal durumlarda bunun ortaya çıktığına şahit olduğumuz gibi, sıkıntıların çoğaldığı sıralarda daha açık bir şekilde, bazı zikir halkalarında ise devamlı olarak ortaya çıktığını görüyoruz.

Zikir halkalarında «meded» kelimesini kullanırlar. Zikir halkalarında kaside söylendiği, zikir yapıldığı esnalarda ve kasidenin her bir faslı bittiğinde bu kelimenin defalarca tekrar edildiğini: «Meded ey falan büyüki!» «Meded ya filan efendim» denildiğini görüyoruz. Bu eğilimin başka bir tezahürü de, bazı halk çevrelerinde görülmektedir. Bu çevrelerde Hızır (A.S.) «ya Hızır» şeklinde çağrılmakta, anne çocuğuna ya-

hut başka birine «diri olan Hızır seni korusun» şeklinde dua etmektedir.

Şiadan bazısı ise bu konuda çerçeveyi daha da genişletmekte hatta bazı imamları çağırmaları neredeyse halis bir dua şekline dönüşmektedir. Belki de bu meselelere başka bir mühteva ve başka yorumlar yapıldıktan sonra bu gibi hususlar Şia çevrelerinden bazı halk kesimine sızmıştır.

Ben bu konuda Allah'a tevessül karakterini taşıyan nidâ hususunu, ayrı mütalaa ederim. Bu konu, yukarıda anlattığımız tevessül meselesiyle ilgilidir. Orada: «Ya Muhammed, ihtiyacım hususunda seninle Rabbime yöneliyorum» hadisini görmüştük. Bu hadis, sabit bir duadır. Rasûlüllah (S.A.V.) onu bir âmâya öğretmiştir. Âmâ da abdest alıp namaz kıldıktan sonra Rasûlüllah (S.A.V.)'in hazır bulunmadığı bir yerde bu duayı okumuştur. Bilahare Osman b. Hanif, Hz. Osman'dan bir dileği bulunan bir zata bu duayı öğretmiştir. Onun için bu kabilden olan dualarda ihtilaf, tevessül konusunda anlattığımız ihtilaf gibidir. Bu sebeple «ya Muhammed Rabbinin yanında bana şefaathçi ol» diyeni ile «ey Muhammed, bana şefaath et» diyeni biribirinde ayrı tutarım. Birinci şekil tevessül konusundan bir cüzdür. İkinci şekil ise, şu anlatmakta olduğumuz konuya girer. Salih kimselerin kabirlerini ziyaret eden bazı kimselerde gördüğümüz, kabirde yatandan ihtiyaclarının giderilmesi için direkt olarak istekte bulunmalarının bir cüz'üdür. Bu kimseler, salih bir kimsenin kabrine giderek: «Ey falan, beni evlendir.» «Ey falan, bana şifa ver.» «Ya falan şu ihtiyacımı gider» şeklinde veya buna benzer

sözlerle direkt olarak kabir sahibinden talebte bulunurlar.

Üstad el-Bennâ, bu konuda kesin kararını vermişti. Onüçüncü ve ondördüncü maddelerde şöyle diyor: Evliyalar, Yüce Allah'ın: «O kimseler ki iman ettiler ve sakınıyordular» (35) sözünde zikredilenlerdir. Değil başkalarına fayda veya zarar vermek, ne hayatlarında ve nede öldükten sonra, kendi kendilerine fayda veya zarar dokundurmaya kadir olmadıklarına inanmakla birlikte şer'i şartlar dahilinde keramet onlar için sabittir.

Ondördüncü madde: Hangi kabirler olursa olsun onları ziyaret etmek, hadislerde belirtilen şekle uymak kaydıyla meşru bir sünnettir. Lakin kim olursa olsun kabirde yatandan yardım dilemek, bunun için onu çağırarak, ihtiyaçlarının giderilmesini ondan istemek, ona kurban kesmek, kabirleri yükseltip üzerlerine örtü sermek, kabirleri aydınlatmak, onlara sür-tünmek, Allah'tan başkasıyla yemin etmek ve buna benzer şeyler bid'atlerdendir. Onlara savaş açılmalı ve başka kötülüklere yol vermemek için de onları tevil cihetine gitmemek gerekir.»

Rasûlüllah (S.A.V.)'in hayatını inceleyen görecektir ki, Teyhidi korumak, mutlak olarak en önemli meseleydi. Şüphesiz bu gibi nidalar için birtakım tevil-ler mevcut ise de, en azından bazı kimseler için şirk kapısını açmaktadır. Ben biliyorum ki bazıların bu gibi nidaları, bazı Şii çevrelerden veli ve şeyhlere nidâ etme yerine sızmış şeyler olarak değerlendirilmelidir.

Çünkü tasavvuf ehlinin kullandıkları «meded» kelimesi, salihlerin isimlerini zikrederek bereketlenme babında kullanılmaktadır. Bazıları da, ruhların, âlem-i şehadetle ilişkilerinin imkân dahilinde olduğunu düşünerek bunu kabullenmektedirler. Lakin ne bu, ne de o, Tevhidin aslını etkilemesi imkânını veren bu tür davranışları temize çıkarmaya yeterli değildir. Yüce Allah geçmişimize dua etmemizi istemiştir, onlardan birşeyler beklemek niyetiyle onları çağırmayı değil. Müminleri vassfederken Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: «Onlardan sonra gelenler derler ki: «Rabbimiz, bizi ve bizden önce inanan kardeşlerimizi bağışla, kalblerimizde inananlara karşı bir kin bırakma! Rabbimiz, sen çok şefkatli, çok merhametlisin.» (36)

Rasûlüllah (S.A.V.) de, namazlarımızda şöyle dememizi bize öğretmiştir: «Selâm, bize ve Allah'ın salih kullarına olsun.»

Mesele tersine çevrilip, biz onlara dua edeceğimiz yerde onları çağırmamız (onlardan istememiz) hiç şüphesiz yanlış bir davranıştır.

Bu konuda deriz ki: Hata, bu kadarlık bir hatadır. Onu daha çok büyütmemeliyiz. -İleride meseleyi tekrar ele alacağız.- Kanaatımca bu hatanın bazı çevrelerde yayılmasına iki şey sebep olmuştur:

B i r i n c i s i : Bazı bölgelere Kölemenler devleti hakim olmuş ve halkın bir kısmı genel olarak bâtiniliğin etkisinde kalmıştır. Bunlarda genel olarak imamın gaybı bildiği ve insanların çağrılarını duyduğu düşüncesi vardır. Bu kimselerin sözleri arasında

bu düşüncelere çokça rastlanır. Ne yazı ki, tasavvuf şeyhlerinden birçoklarının talebeleri de şeyhlerine bu gözle bakmaktadırlar. Keşfi inkâr etmiyorum ama şeyhin herşeyi bildiğini ve bütün durumlarda âlemin işlerine vakıf olduğunu kabul etmek... Bir kişi bu tür şeyleri iddia edince, temel olarak nübüvvet ve risalet makamından daha büyük bir makam iddiasında bulunmaktadır. Rasûlüllah (S.A.V.)'in hayatını okuyan, onun sözlerini ve Kur'an'ın Peygamberimiz hakkındaki âyetlerinin hepsini inceleyen görecektir ki, bizim bu söylediklerimiz badihiyattandır.

Allah'ın kudreti karşısında hiçbirşeyi büyük görmeyiz. Lakin Allah'ın bir mahluka vermediğini ona nisbet etmemek de şer'i vacibattandır. Bir insanın, nebi ve rasûllere verilmeyen bir makamın kendisine verildiğini iddia etmesi, sapıklığın tâ kendisidir.

Genel olarak bu konuda düşüncem o ki; veli ve şeyhleri çağırma konusu bazı şii çevrelerden sızmıştır. Bu konuda delilimiz, tasavvuf ehlinin kullandıkları «meded» kelimesinin aslında şii bir lafız olmasıdır. Ne gariptir ki bazıları, şiadan birinin : «Meded ya Ali» demesinden dolayı şiiyi tekfir ettikleri halde kendileri rahatlıkla bu cümleyi başka birinden meded beklemek için kullanırlar. Bunlar sanıyorlar ki, kendilerinin tasavvurları o şii'nin tasavvurundan farklıdır. Aslında farklı olduğunu kabul etsek bile, her iki durumda da Tevhid inancı zedelenmektedir. Şeyh Ebu'l-Hasan en-Nedvi «Muzakkirâtü Salih fi' Şark' il- Arabi» isimli kitabında, Sudan'da tarikat şeyhlerinden birinin kapısı önünde gördüğü bir zikir halkasında «Meded ya seyyidi Hasan! Sen zamanın sultanı-

sın.» denilmesine hayret eder. Hayret, şeyhler Tevhidi zedeleyen bu tür sözler karşısında nasıl susabiliyorlar!

Kanaatımca bu âdetin tasavvuf çevrelerinde yayılması, bazı şii çevrelerin etkisiyle olmuştur. Bütün bunlar yerine: «Meded ya Rab!» «Meded ya Allah!» «Allah'ım meded!» gibi sözler kullanılmalıdır.

İ k i n c i s i : Bu meselenin tasavvuf çevrelerinde yayılmasının diğer sebebi, bazı rivayetlere doğru olmayan yanlış kıyasların yapılmasıdır. Şimdi de bu rivayetleri görelim :

1 — et-Tabarâni, el-Kebîr isimli kitabında bir hadis rivayet etmektedir. Mecmau'z-Zevaid'in müellifi bu hadisin senedi hakkında: «Sened ricalinin biri zayıf olmakla birlikte diğerleri sika olarak kabul edilmektedir. Ayrıca senedde bulunan Yezîd b. Ali, Utbe'ye ulaşmamıştır.» der. Hadis şöyledir: Utbe b. Gazvândan Rasûlullah (S.A.V.)'e merfuan: «Sizden biriniz, hiçkimsenin bulunmadığı bir yerde kaybolur yahut birinin yardımını isterse: «Ey Allah'ın kulları, bana yardım edin! Ey Allah'ın kulları bana yardım edin! Ey Allah'ın kulları, bana yol gösterin!» desin. Allah'ın öyle kulları var ki, onları görmeyiz.»

2 — Mecmau'z-Zevaid müellifinin ricali için sika dediği Tabarâni ile Bezzar'ın rivayet ettikleri bir hadis: İbnu Abbas'tan Rasûlullah (S.A.V.)'e merfuan: «Hafeze melekleri dışında Allah'ın yeryüzünde melekleri vardır ki bunlar, ağaçlardan düşen yaprakları tesbit ederler. Sizden biriniz bir çölde yolunu kay-

bederse: «Ey Allah'ın kulları, bana yardım edin» diye nida etsin.»

3 — Ebu Ya'la ve Tabarâni'nin el-Kebir'de rivayet ettiği bir hadis ki, Mecmau'z-Zevaid müellifi, bu hadisin senedinde bulunan Ma'ruf b. Hassan'ın zayıf olduğunu söyler. Mezkûr hadiste İbnu Mesud, Rasûlullah (S.A.V.)'in şöyle buyurduğunu nakleder: «Sizden birinizin hayvanı bir çölde kaybolursa, «Ey Allah'ın kulları, bana yol gösterin» diye nida etsin. Allah'ın orada hazır (kulları) vardır. Ona yol gösterirler.»

Tasavvuf ehlinin şeyh ve velileri çağırıp onlardan birşeyler talep etmeleri hususunda dayandıkları ve onlara dayanarak çerçeveyi geniş tuttukları rivayetler tahkik edildiği zaman hüccet olabilecek değerleri yoktur. Çünkü birinci hadis munkatı'dır ve özellikle akaidle ilgili bir meselede delil olabilecek güçte değildir. Üçüncü hadis ise, zayıftır. Değil akaidle ilgili bir meselede, fıkıhla ilgili bir meselede bile hüccet olarak alınamaz. İkinci hadise gelince, ki, hasen rütbesine ulaşabilen sadece odur. O da, meleklerden sözetmektedir. Melekler hakkındaki bir nassı başkalarına hamletmek yanlış olur. Ayrıca gayb meseleleri, kat'i bir nassa ihtiyaç gösterir. Hani nerede bu konuda filan şöyle yaptı, falan şöyle dedi diyen naslar?! Gayb meseleleri hiçbir zaman fikhî kıyaslara tabi tutulamaz. Onun için bu konunun tasavvuf çevrelerinden de diğer çevrelerden de kökünden sökülüp atılması gerekir. Çünkü bu meselede tevil imkânı bulunsa bile Tevhidi zedeler durumu bulunduğu için, mutlaka reddedilmelidir. Ancak bu gibi hususlarla karşılaştığımız

da hemen tekfir etme ve müşriklikle vasıflandırma ci-
hetine gitmemeliyiz. Ancak apaçık bir delilimiz oldu-
ğu zaman tekfir edebiliriz. Onun için söze başlarken
«hata» kelimesini kullandık. Lakin hata kelimesi ge-
nel manasıyla küfrü de içine alır.

Sûfilerin Şatahatı :

İslâm ve müslümanların tarihinde insanların
müslümanlar arasına soktuğu en üzücü ve en çirkin
sapmalardan biri, «sûfilerin şatahatı» ismini taşıyan
şeylerdir. Bu, büyük felaketlerden, korkunç bulanık-
lıklardan ve müthiş belâlardan biridir. Bu meseleden
uzak durmayan kimseden Allah'a sığınırız.

Sahih hadiste varid olduğu gibi Hz. Aişe'den : Mu-
hammed (S.A.V.) Rabbını gördü mü? diye soruldu-
ğunda : «Subhanellahi Bu sorun karşısında tüylerim
diken diken oldu» karşılığını vermişti.

Bu mesele ihtilaflı olmasına rağmen anamızın
(Allah ondan razı olsun) sorulan soru karşısında tüy-
leri diken diken olmuştu. Şimdi Allah için siz söyle-
yin. Şayet Hz. Aişe'ye Muhammed (S.A.V.)'in Allah
olduğunu söyleyen çıksaydı, takınacağı tavır ne
olurdu? Allah'a yemin ederim ki, şayet sahabeden
biri, bir kimsenin kendisi için : «Ben Allah'ım» dedi-
ğini duymuş olsaydı, onun takınacağı tavır, kılıcıyla
o kimsenin kafasını uçurmaktan başka birşey olmaz-
dı. Kendilerine hayırla şehadet olunan asırların hep-
sinde müslümanların bu konudaki tutumları da hep
böyle olmuştur. Sahabe dönemi öyleydi. Tabiîn döne-
mi öyleydi. Etbai tabiîn öyleydi. Hatta onlardan son-

ra da Hallac'ın öldürölüşüne kadar durum böyle devam etti.

Suyuti, «Tarihu'l-Hulefâ» isimli eserinde zikreder ki: Hüseyin el-Hallac Hicri 301 yılında bir deve üzerinde teşhir edilerek Bağdad'a getirildi. Elleriyle ayaklarından asılarak yanbaşında şöyle ilânat yapıldı: «Şu gördüğünüz adam, Karamitanın propagandistlerindendir. Onu tanıyoruz.» Daha sonra hapsedildi ve nihayet 309 yılında idam edildi.»

Suyuti, aynı kitabında yine şöyle der: «Hallac, 309 yılında Kadı Ebu Amr ile fukahâ ve ulemânın, kânnın helâl olduğuna dair fetva vermeleri üzerine idam edildi.»

'Burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır ki, o da, Hallac'ın hapsedilmesi ile öldürölmesi arasında aşağı yukarı dokuz yıl geçmiş olmasıdır. Bu da gösteriyor ki, öldürölüşünde acele edilmemiş, uzun müddet beklenilmiştir.

Hallac'ın öldürölüşüne kadar ilahlık iddiasında bulunanlar öldürölüşüne göre, ki ümmet, Hallac'ın öldürölmesinin vacib olduğuna dair icma etmiştir. Bu, İslâm ümmetinin ilk dönemlerinde bu şekilde Allah'a karşı cürette bulunanların ümmet tarafından icma ile lanetlendiklerine dair delil değil midir?

Ama ne yazık ki, söylediği bu sözlerden dolayı öldürölmesi için ümmetin icma ettiği bu zatın sarfettiği sözler, daha sonra kabul gören bir felsefe ve okutulan bir ilim haline gelmiştir. Öyle ki bazıları, insanın ne zaman «ben Allahım» demesinin caiz olduğu ve ne zaman caiz olmayacağı meselesini sözkonusu

eder oldular. Bu gibi sözleri söyleyenlerden uzak kalmayanlardan uzak durmayanlara Allah lânet etsin!

Bir kimsenin, herşeyin Allah tarafından meydana getirildiğini ve bu arada insanın kendi fiillerinin de Allah'ın fiilinden olduğunu söylemesi ile kendi hakkında: «Ben Allah'ım» demesi, birbirinden farklı şeylerdir.

Teviller ve temize çıkarmalar ne olursa olsun bu gibi müşibetlerin ümmet arasında devam etmesi, kalblerin ve gözlerle basiretin körelmesindendir.

Bu gibi sözleri söyleyenler Allah'tan, Allah'ın kullarından utanmıyorlar mı? Oysa Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: «Allah, Meryem oğlu İsa, Mesih'tir. diyenler küfre gitmişlerdir.» (37)

Bunlar da, «ben Allah'ım» diyen bir kimsenin bu sözünü kabul edip geçmemizi istiyorlar.

Bu ne biçim cehalettir! Bu ne biçim küfürdür.! Bu ne biçim bulanıklıktır! Bu ne biçim çelişkidir! Bu çirkin söz karşısında insan nasıl gönül huzuruyla dinleyebiliyor ve onu bir ilim olarak kabul edebiliyor? Allah'a yemin ederim ki bu, şeytanın aldatma ve vesvesesinden başka birşey değildir.

Ben şahsen Allah'a olan seyrimde, Allah kendi fazlından Samed isminin manalarından bana tattırdığı halde -ki bu makam o kimselerin ayaklarının kaydığı makamdır- Allah'a yemin ederim ki, bu tür iddialarda ısrar ettikleri takdirde onlar için ölümden başka bir yol göremiyorum.

Şimdi de bu sapıkların tutundukları mesnedlerden bazısı üzerinde duralım : Derler ki : Sahih olan kudsi hadiste şöyle buyurulmaktadır : «Kim benim bir velime düşmanlık ederse, ona savaş açarım. Kulumun kendisiyle bana yaklaşmasını en çok sevdiğim husus, kendisine farz kıldığım şeyle yaklaşmasıdır. O, nafilelerle de bana yaklaştırmaya devam eder ve nihayet onu severim. Onu sevdim mi de, duyan kulağı, gören gözü, iş yapan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden birşey istediğinde isteğini verir ve bana sığındığında da onu korurum.» (38)

Derim ki : İnsanın kendisine ben Allah'ım demesinin caiz olduğuna dair bu delile mi tutunuyorlar? Hadisin kendisinde : «Kulum devamlı olarak bana yaklaşır» denilmektedir. Yoksa onlar burada geçen «kul» kelimesini görmezlikten gelip aynıyle küfür olan bir sözü söylemek için mecâzî olarak söylenmiş sözlerle mi tutunuyorlar?!

Yine derler ki : Hadis-i kudside şöyle buyurulmaktadır : «Ey âdemoğlu, hastalandım, beni neye ziyaret etmedin? Kul der ki : Ya Rab, âlemlerin Rabbi olduğun halde seni nasıl ziyaret edecektim? Allah (C.C.) buyurur ki : Falan kulumun hastalandığını bilmiyor muydun, onu neden ziyaret etmedin? Bilmiyor musun, onu ziyaret etmiş olsaydın beni onun yanında bulurdun. Ey âdemoğlu! Senden yemek istedim ama sen yedirmedin? Kul der ki : Ya Rab, âlemlerin Rabbi olduğun halde seni nasıl yedirecektim? Cenab-ı Allah buyurur ki : Falan kulumun senden yemek iste-

diğini bilmiyor muydun? Ama sen onu yedirmedin. Bilmiyor muydun ki, şayet ona yedirmiş olsaydın, yedirdiğini yanımda bulurdun...» (39)

Derim ki : Bu gibi sözleri söylemek için bu hadis mi delil olarak alınıyor? Oysa hadisin kendisinde «Benim falan kulum hastalandı» buyurulmaktadır. Ama onlar «kulum» kelimesini görmiyorlar da Allah'a karşı bu cürette bulunuyorlar.

Yüce Allah, Rasûlüllah (S.A.V.)'in, kendisinin tam halifesi olduğunu beyan ederek şöyle buyuruyor : «Sana biat edenler, gerçekte Allah'a biat etmektedirler.» (40) Yine şöyle buyurur : «Kim Rasûle itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur.» (41)

Yüce Allah böyle buyuruyor diye Muhammed Allah'tır diyen mi oldu? Yoksa Muhammed (S.A.V.) ben Allahım mı dedi?! Yazıklar olsun! Yazıklar olsun! Müslüman bu tür küfür sözleri nasıl kabullenebiliyor?

İşte Rasûlüllah (S.A.V.) Yüce Allah onu peygamberlik makamına getirdiği halde şöyle demesini emrediyor : «De ki : Ben de sizin gibi bir insanım.» (42)

Bunlar ise, kendileri için : «Ben Allahım» diyorlar. İlk müslüman nesillerin tabi oldukları sâf akide kalblerde ne zaman coşacak ve çirkin küfrün sonu gelsin diye bu tür sözleri söyleme cüretinde bulunanları kılıçtan geçireceklerdir. Hallâc öldürülünceye

(39) Müslim

(40) Feth : 10

(41) Nisa : 80

(42) Kehf : 110

kadar bu tür sözleri söyleyenlerin öldürülmeleri gerektiğine dair ümmetin icmaı devam ediyordu. Bu gibi sözler nasıl olur da bazı çevrelerde normal sözler gibi karşılanıyor. Ne kadar üzücü bir durum! Ümmet, mutlaka bu durumdan kurtarılmalıdır. Ümmetin kurtarılması ise, sapıklık ve eğriliklerden uzak tasavvuf halkalarının kurulmasıyla mümkün olacaktır.

Huccetü'l İslâm İmam-ı Gazâli, İhya'sında şöyle diyor: «Şath'a gelince, bununla bazı sûfilerin çıkardığı iki tür sözü kastediyoruz:

Bunlardan biri: Uzun uzadıya anlatılan Allah'a âşık olma ve zahir amellere ihtiyaç göstermeyen erme iddialarıdır. Öyle ki, bazıları Allah'la bir olduklarını, aradaki perdenin kalktığını, Allah'ı görüp O'nunla konuştuklarını iddia ederek: «Bize şöyle denildi, biz de şöyle şöyle dedik.» derler. Bunlar bu sözleriyle kendilerini bu gibi sözleri yüzünden idam edilen Hüseyin b. Mansur el-Hallâc'a benzetmek istediler ve onun «Ene'l-Hak» sözü ile Beyazid-i Bestâmi'nin «sübhanî, sübhani (kendimi tüm eksikliklerden tenzih ederim, kendimi tüm eksikliklerden tenzih ederim)» demesini de delil gösterdiler. Bu nevi sözlerin avam üzerinde büyük zararları vardır. Hatta bu sebeple haktan birçok kimse işini gücünü bırakıp bu gibi şeylerle meşgul oldu. Çünkü insan tabiatı bu gibi şeylerden zevk alır.

Bu iddialarda amelsiz yüksek makam ve hallero ulaşmak sûretiyle nefsi tezkiye var. Ahmaklar bu gibi iddialardan geri durmaz. Bu gibi yaldızlı sözleri söylemekten çekinmez. Bu sözleri reddedildiği vakit

de «bize karşı inkârın kaynağı, ilim ve cedeldir. İlim perde, cedel ise benlik işidir. Bizim bu sözlerimiz ise, hak nurunu mükâsefe ile bâtından kaynaklanmaktadır.» demekten geri kalmazlar.

Bu ve benzeri sözler her tarafı istilâ etti. Onların avam tabakasına büyük zararları dokundu. Bu sebeple bu gibi sözleri söyleyenleri öldürmek, Allah Teâlâ'nın dininde on kişiyi yaşatmaktan daha efaldır.

Ebu Yezid-i Bestami'ye gelince, evvelâ ona izafe edilen bu gibi rivayetler doğru değildir. Eğer hakikaten kendisinden böyle birşeyler duyulmuşsa, belki bunları Allah Teâlâ'dan hikâye yoluyla söylüyordu. Bunları ona mal etmek doğru olmaz. Nitekim : «Gerçek ibadete layık Allah, benim. Bana ibadet edin.» (43) âyetini onun ağzından duyduğumuzda bunu kendine mal ettiğini söylemek doğru değildir.

Şathın ikinci manası, anlaşılmayan kelimelerden meydana gelen ve hiçbir kârı olmayan üstü kapalı korkunç birtakım ibarelerdir. Bunun iki sebebi vardır : Ya kişinin akli müvazenesinin bozulması ve hayatının karışmasından ağzından çıkanı kulağının duymaması sebebiyle ne dediğini kendisinin de bilmemesidir ki, çokları böyledir. Veyahud birşeyler anlayıp cehaleti sebebiyle anladığını düzgün ifade edebilecek güçte olmamasındandır.

Bu gibi sözlerde bir fayda yoktur. Çünkü bu sözler, kalbi bulandırır, aklı şaşırtır, zihinleri hayrete düşürür veya dinleyenleri murad olunmayan mana-

ları anlamaya sevkeder. Herkes kendi kabiliyetine göre tevillerde bulunur.

İmam-ı Gazzâlî daha sonra şöyle der :

Tâmmât denen lüzûmsuz sözlere, şath konusunda anlatılanlar katıldığı gibi ayrıca muayyen bir manası da vardır. O da, şer'î sözleri, anlaşılan manalarından alıp da hiçbir faydası olmayan anlaşılmaz manalara nakletmektir. Bâtınîlerin lafızları zahir manarından başka manalara çekmeleri gibi. Bu da haramdır ve zararı çok büyüktür. Çünkü şeriat sahibinden bir haber olmaksızın ve aklın icabettirdiği bir zarûret bulunmadan, lafızların manalarını değiştirmek, nasslara olan güveni çürütür. O zaman Allah'ın sözünün de, Rasûlüllah (S.A.V.)'in sözünün de bir faydası kalmaz. Sözlerin zahir manaları atıldı mı batinın bir ölçüsü yoktur. Herkes aklına eseni söyler ve bir sürü çelişki ortaya çıkar. İşte bu da, İslâm dinine büyük zararları dokunan bid'atlerdendir. Bu yolda olanlar, garip şeyler peşindedirler. Çünkü nefisler garip şeylere meyyaldır. Bunların gâyesi, şeriatı tamamen yıkarak arzularına göre ve batin inançları doğrultusuna çevirmektir. Nitekim bâtinîyyeyi red için tasnif ettiğimiz Mustazhariyye isimli eserimizde bunu anlattık.

Bu tâmmât (boş ve zararlı sözler) ehlinin Kur'an-ı Kerimin âyetlerini tevillerinden bazı misaller : «Fıravun'a git, çünkü o azdı.» (44) âyetini tevil ederken diyorlar ki : «Fıravun» kelimesinden gâye, kalbdır. Çünkü insana karşı azgınlaşan odur.

«Ve asânı (değneğini) at.» (45) sözünü tevil ederken derler ki : Burada asâdan kasıt, Allah'tan başka insanın dayandığı ve itimat ettiği herşeydi. Onun için de hepsinin bir tarafa atılması gerekir.

Rasûlüllah (S.A.V.)'in : «Sahur yemeğini yeyin, çünkü onda bereket vardır.» (46) hadisini tevil ederken de şöyle derler : Rasûlüllah (S.A.V.) burada seherlerde istiğfar getirmeyi kasdetmiştir.

Buna benzer birçok tevilleri vardır. Hatta Kur'an'ı baştan sonuna kadar tevil etmişler ve zâhir manasından, İbnu Abbas'tan ve diğer âlimlerden rivayet edilen manalardan ayrılmışlardır. Bu tevillerden bazılarının bâtil olduğu, kesin olarak anlaşılr. «Firavun» kelimesine «kalb» manası vermek gibi. Çünkü Firavunun görülen bir insan olup Musa (A.S.)'in kendisini davet ettiği, tarihin şehadetiyle bize kadar gelen bir gerçektir. Ebû Cehil ve Ebu Leheb gibi o da bir kâfir idi. Bunlar göz ile görülmeyen şeytan veya meleklerden değiller ki tevil yolları aransın. «Sahur» kelimesini istiğfar ile tevil etmek de bunun gibidir. Çünkü bizzat peygamberimiz sahur yemeğini yiyor ve «yeyiniz» buyuruyordu. Nitekim diğer bir hadiste şöyle buyurulmaktadır : «Mubarek gıdaya (sahura) buyurun.» (47)

İşte bu tevillerin bâtil oldukları tevâtür ve hiss ile bilinir. Diğer bazılarının butlanı da zann-i galib ile bilinir ki, bunlar duyular ile alakalı olmayan şey-

(45) Kasas : 31

(46) Buharî, Müslim

(47) Ebu Davud ve Nesâî

lerdir. Bütün bu gibi tevillerin hepsi haram ve sapıklık ve insanların dinini ifsat etmektir. Bu gibi bâtil teviller ne sahabe, ne tabiin ve ne de insanlara va'z'u nasihata düşkün olan Hasan-i Basri gibi zevattan rivayet edilmiştir. Tamamen uydurmadırlar. Eğer bu gibi teviller caiz olsaydı, o zaman peygamber efendimizin şu hadisi şerifinin bir manası kalmazdı :

•Kur'an-ı Kerim'i kendi arzusuna göre tefsir eden cehennemdeki yerine hazırlansın. (48)

Bu hadisten, Kur'an'ın, düşünce ve istinbat ile tefsirini yapmamak gerektiği manasını anlamak doğru olmaz. Çünkü öyle âyetler var ki, bunlar hakkında sahabe ve müfessirlerden beş, altı ve hatta yediye kadar manalar rivayet edildiği bilinen bir gerçektir. Hatta bu manalar telif edilmeyecek kadar ayrı ayrı da olabilir. Şüphesiz bunlar iyi anlayış ve uzun düşüncenin mahsülüdür. Bu sebeptendir ki Peygamber Efendimiz İbnu Abbas (R.A.) için : «Allah'ım, sen onu dinde fakih kıl ve tevili ona öğret» (49) diye dua etmiştir.

Yaratıkları Yaratana davet ediyorum zanniyle bilerek, lafızları murad olunmayan bu gibi tevillere çekmeyi uygun gören ehl-i tâmmât, haddi zatında doğru olan bir sözü, Peygamberimiz söylemediği halde söyledi deyip ona isnad edenlere benzerler. Doğru olan her meseleye bir hadis uyduran gibi. Bu ise, zulüm ve sapıklık, üstelik Peygamber Efendimizin : «Bir kimse, benim söylemediğimi, kasden söyledi diye bana isnad ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın.» (50) hadi-

(48) Tirmizi

(49) Buhari

(50) Buhari, Müslim

sindeki hale düşmektir. Hatta bu tevillerin fenalığı, bu gibi isnadlardan, daha çok ve daha büyüktür. Çünkü bu gibi teviller, lafızlara olan itimadı sarsar ve Kur'an-ı Kerim'den istifade yollarını tamamen keser.

Verilen bu açıklamalardan, şeytanın insanları öğülen bilgilerden, yerilen bilgilere nasıl yönelttiğini öğrenmiş oldun. Bütün bunlar, fena bilginlerin, ilimlerin manalarını kendi arzularına göre tefsir edip karıştırmalarındandır. İlk asırda bu isimlerden maksadın hangi ilimler olduğunu aramadan ve bilmeden meşhur isimlere güvenerek bu zümreye uymak, şeref ve hikmeti, mesleği değil de, sadece adı hakim olan bir kimseden beklemek gibidir. Bu asırda tabibe de, şaire de, müneccime de hekim denmektedir. Bu da, lafızların değişmesini unutmaktadır. (İmam-ı Gazâliden yapılan iktibas burada son buldu.)

Seyr ilallah içerisinde Bulunanların

Karşılaştıkları Bazı Meseleler :

1 — Seyr ilallah içerisinde olanların karşılaştıkları hususlardan biri; bıkkınlık ve yorgunluktur. Bu, kendilerine dinlenme payı ayırmadan çalışanların maruz kaldıkları bir durumdur. Sahih hadis-i Şerifte bu duruma işaretle şöyle buyurulmaktadır : -Amellerden gücünüzün yettiğini yapın. Muhakkak ki, siz usanırsınız da Allah asla usanma nedir bilmez. Allah indinde amellerin en sevimlisi, az da olsa devamlı olanıdır.- (51)

O halde, kalbler bir müddet sonra bıkkınlık du-

yar. İmam Ali (R.A.) : «Kalbleri zaman zaman dinlendiriniz. Çünkü kalbler usanç duydukları zaman körelirler.» demektedir.

Bütün bunlar kalbin, bir bıkkınlık duyma haletinin varlığını gösterir ki, sâlik ilallah buna düşmemek için önce nefsinin güç getiremeyeceği yükü yüklenmesi, ikinci olarak da mubah olan şeylerden nefesine düşen payları ona vererek onu dinlendirmesi gerekir. Böylece kişi bıkkınlık haletine karşı ihtiyatlı davranmış olur.

Hikmet sahibi kişi, salih bir niyyetle nefsine mubahlardan payını verir ki, o zaman dinlenmesi de ibadet olur. Yine hikmet sahibi kişi, nefsi bir amelden bıkkınlık duymaya başlarsa, amelin nevini değiştirir. Meselâ Kur'an tilavetinden doyarsa, zikirle uğraşmaya, zikirden doyarsa ilimle uğraşmaya başlar. İlimin bir çeşidinden doyarsa, başka bir ilim çeşidine başlar. Şer'i ilimlerden doyarsa genel konularda yazılmış genel kültür kitaplarını okur. Bütün bunlardan doyarsa, tefekküre dalar. Bundan da payını almayı ihmal etmez. Bir de vakit hususunda ailesine ayırması gereken vakti ayırmayı ihmal etmez.

Bu meseleyi ihata güç olup dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. İbnu Atâ şöyle der : «Bıkkınlık alâmetleri ortaya çıktığı zaman, taatleri çeşitlendir. Nefsin dünyaya meylettğine dair alâmetler ortaya çıkınca, onu gemle. En çok önem vermen gereken husus : Namazı hakkıyla edâ etmektir. Çünkü her namaz kılan kişi, namazını hakkıyla edâ eden kişi değildir.»

2 — Sâlik, seyri esnasında kabz ve bast durumlarıyla da karşılaşır. Bu iki hal, gece ile gündüzün ardarda gelişleri gibi birbirlerini takip ederek kalbe gider gelirler. Sâliklerin ileri gelenleri, birşeyi elden kaçırma üzüntüsünden dolayı ortaya çıkan nefsi, kabz ve sebebi ruh olan kalbi kabzın arasını ayırırlar. Ayrıca, dünyevi bir menfaat sebebiyle ortaya çıkan nefsi, bast ile sebebi ruhi olan kalbi bastı da birbirinden farklı olarak kabul ederler.

Sâlik ilallah bu duruma karşı uyanık olmalı ve tedâvi işini uygun bir şekilde düzene sokmalıdır. Kabz onu Hakka ve halka karşı su-i edebe sürükleyebileceği gibi bast da onu buna sürükleyebilir.

Ancak, bast anında nefsi zaptetmek daha zordur. Onun için : «Ancak az kimse bast anında edeb kaidelerine riayet eder» demişlerdir.

İbnu Atâ, kabz ve bastla ilgili olarak şöyle der : «Allah sana bast halini verdi ki, kabz üzere devam etmeyesin. Ayrıca kabzı verdi ki, seni bast üzere terketmiş olmasın. Âriflerin bast hali, kabz hallerinden daha tehlikelidir. Bast halinde edeb kaidelerine riayet edenler pek azdır. Çünkü sevincin varlığı sebebiyle bast halinde nefis de payını alır. Kabz da ise, nefsin payı yoktur.»

Nefsi kabzın sebebi, Allah hususunda cahil olmaktır. Ki bu kabz hali haddi zatında bir cezadır. Yüce Allah şöyle buyurur : «Bir zümre de canları sevda-sına düşmüştü. Allah'a karşı cahiliyet zannı gibi hakka aykırı bir zan besliyorlar ve : «Bu işten bize ne?»

diyorlardı. De ki : «Bütün iş Allah'ındır.» (52) Onun için şöyle demişlerdir : «Keder ve gamlar ancak Hayy ve Kayyum'a karşı cehlimizdir.»

Kalbî kabza gelince, marifetullahtan olabileceği gibi kalbin Allah korkusunu duymasının bir etkisi de olabilir.

Nefsi, bast ise, Allah'a karşı cahil olmanın etkilerinden biri olabileceği gibi, nefsin helâl yahut haram bir meta'dan lezzet duymasının etkilerinden biri de olabilir. İnsan bu nevi bastta çok ihtiyatlı olmalıdır. Çünkü bazan Allah'ın gazabına da sebep olabilir. Bu konuda Karun kıssasında bize bir ders vardır : «O vakit kavmi ona şöyle demişti : «Gururlanıp şımarma, çünkü Allah şımaranları sevmez.» (53)

Kalbî bast ise, bir taatın yahut bir ünsiyet duygusunun veyahut başka kalbî manalardan birinin etkisi ile olabilir : «De ki : «Ancak Allah'ın fazlu (kere-mi) ile, rahmeti ile, işte yalnız bunlarla sevinirsiniz. Bu, onların toplayıp durdukları (bütün dünyalık) larından hayırlıdır.» (54)

Netice olarak kişi kabz ve bast hallerini gözetleyerek sebeplerini öğrenmeye çalışmalı ve onlara hakim olmalıdır. Çünkü kabz, vaktin haklarını yitirmenin etkilerinden biri olabilir. Onun için şöyle demişlerdir : «Vakti gözetmeyen zamanı hep hiddetle geçir.»

(52) Âl-İ İmran : 154

(53) Kasas : 76

(54) Yunus : 58-4

Seyr ilallah içerisinde olanların karşılaştıkları durumlardan ikisi de fark ve cem'dir. Cem'den maksat, insan kalbinin tamamen Allah'a yönelmesidir. Farktan maksat ise, insan kalbinin tamamen Allah'a yönelmemiş olması yahut genel bir şaşkınlık ve itmi'nansızlık içerisinde bulunmasıdır. Bu da çeşitlidir. İnsanın yaratıkları duyup Yaratıcıdan gâfil kalması ya da bir huzursuzluk, şaşkınlık veya kararsızlık içerisinde olması gibi. Bazen bunun sebebi bilinir ama bazen de bilinmez. Sâlik, birçok zaman bu fark ve cem'le karşılaşır. Ama sâlik olmayan kişi daima fark haleti içerisindedir. Çünkü onun için gaflet temeldir. Ne zaman ki kalb uyanır, fiillerle sıfatlarda ve zâtta fenâ bulma hallerini duymaya başlarsa fark ve cem' hallerini de duymaya başlayabilir.

Fark bazen öyle güçlenir ki, kişi, kendisini, hiçbir amel yapamayacak kadar âciz görür. İnsan bazen en üst makam kabul edilen cem' haletinden sırf vesvese denebilecek bir fark haletine intikal eder. Bu konuyla ilgili olarak İbnu Atâ şöyle der : «Belki de başına gelen bu karanlık, Allah'ın, senin üzerindeki nimetlerinin kadrini bilesin diyerdir.»

Fark ve cem' meselesi ile bunların kalbde ardarda gelip gidişlerini ifade eden nasslardan biri şöyledir :

«Ubeyde'den yapılan bir rivayette Ubey der ki : «Mescidde bulunuyordum. Biri, namaz kılmak üzere içeri girdi. Namazında Kur'an'ı öyle bir kıraetle okudu ki, ben bu okuyuşunu reddettim. Sonra bir başkası girdi ve başka bir kıraetle okudu. Buna da karşı

çıktım. Namazı bitirdikten sonra hep beraber Rasûl-
lûllah (S.A.V.)'e gittik. Dedim ki: «Şu adam bir çeşit
kıraetle Kur'anı okudu, ben ona karşı çıktım. Bu di-
ğeri de geldi başka bir kıraetle okudu ve buna da kar-
şı çıktım.» Rasûlûllah (S.A.V.), her ikisinden Kur'an
okumalarını istedi. Okudular ve okumalarını Rasûl-
lûllah beğendi. O zaman içime bir şüphe düştü. Sanki
cahiliyet dönemine dönmüştüm. Rasûlûllah (S.A.V.),
afalladığımı görünce göğsüme vurdu. Hemen terleme-
ye başladım ve ter içerisinde kaldım. Sanki korku,
içerisinde Allah'a bakıyordum. O sıra Rasûlûllah (S.
A.V.) bana: «Ya Ubey! Kur'an'ı bir harf (şive) üze-
re okumama dair emir geldi...» buyurdu.

Bu nassta, büyük bir fark durumundan, yine bü-
yük bir cem' durumunun geldiğini görüyoruz.

Yine buradan anlıyoruz ki, farkın birtakım sebep-
leri olduğu gibi cem'in de birtakım sebepleri vardır.
Ayrıca insan bazen fark ve cem' durumuna hakim
olabilir ve bazen de olamaz. Yüce Allah şöyle buyur-
maktadır: «Allah, kişi ile onun kalbi arasına girer.»
(55)

Sâlik, fark durumuna düştüğü zaman sebeplerini
öğrenip ondan kurtulmaya çalışır. Gücü yettiğinde
cem' halinin devamı için gayret eder.

Böylece bu bölüm ile elinizdeki kitap sonbuldu.
Ancak bir hatimeyle noktalamak istiyoruz.

Biliyorum ki bu kitap birçok münakaşalara konu olacaktır. Bunu bilerek kitabı baskıya gönderiyorum. Ama bundan başka bir seçeneğim yoktu. Çünkü İslâmcı hareketin vasıflarından biri, tasavvufî bir hakikat olmasıdır. O halde bu tasavvufî hakikatin mahiyetini anlatmak gerekiyordu. İslâmcı hareketin bu yönünün anlatılmadan bırakılması uygun düşmezdi. Bununla birlikte anlattıklarımın hepsinin, bu hareketin görüşleri olduğunu iddia etmiyorum. Ama hak olarak inandığımı, sonra da bu hareketin görüşü olması gerektiğini sandığım şekilde meseleleri izah etmeye gayret ettim.

Çalışmamda İbnu Atâ'nın «Hikem-i ile «el-Mebahisu'l-Asliyye» isimli kitapları kaynak olarak aldım. Çünkü Hasan el-Bennâ, bu iki kaynaktaki görüşlerin bazısını eleştirmekle birlikte onları temel olarak alıyordu.

Daha başka konuları da işlemeyi ve temel eğilimlerde bu ümmetin büyüklerinden nakiller yaparak her hususta vardığım neticeleri teyid etmeyi çok istedim. Ayrıca seyr ilallah meselesinde İbn-i Teymiyye ile İbnu'l-Kayyim'den bol bol nakillerde bulunmayı ne kadar arzuluyordum. Tâ ki bazı kimseler birçok hususta gereksiz hassasiyet göstermenin ilim tarafından tasvip görmediğini gözleriyle göreydiler.

Hatalarım için Allah'tan beni affetmesini diliyorum ve doğrularım için de O'na şükrediyorum. O'ndan beni, şeyhlerimi, ebeveynimi ve bütün müslüman erkeklerle müslüman kadınları bağışlamasını ve hepimize rahmetini esirgememesini diliyorum.

Efendimiz Muhammed'e, onun âl ve ashabına selât ve selâm olsun.

MUKADDİME	7
BİRİNCİ BÖLÜM	
İSLÂMA GENEL BAKIŞ	37
Kalb	56
Ruh	57
Nefis	58
Akıl	59
İKİNCİ BÖLÜM	
TASAVVUFUN ANA MESELELERİ	71
1 — Tasavvufta Ruh	72
2 — Tasavvufta Kalb	75
3 — Tasavvufta Ahlâk	81
4 — Tasavvufta Nefis	84
5 — Tasavvuf ve akaid ilminde tahkik	89
6 — Fıkıh ilmini tamamlayıcı olarak ta- savvuf	97
7 — Kitap ve Sünnete göre amelde tah- kik ve tasavvuf	101
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
SEYR İLALLAH	109
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
KALBÎ SEYR İLALLAH'IN MAHİYETİ	125
BEŞİNCİ BÖLÜM	
EVRAĐ - VARİDAT VE MIŞKÂT ÂYETLERİ	145
ALTINCI BÖLÜM	
İSLÂM TERBİYESİNDE SAHİH BAŞLANGIÇ	157

YEDİNCİ BÖLÜM

GÜNLÜK VİRD VE RUHİ DEVRELERİN ZA-

RÜRETİ	175
a — İlim	175
b — Ruhî Devreler	177
c — Günlük Virdler	181

SEKİZİNCİ BÖLÜM

NEFİS, KALB VE SULUK DÜNYASI İLİŞKİ-
LERİ

187

DOKUZUNCU BÖLÜM

SİHHAT VE HASTALIK BASAMAKLARI ...

199

ONUNCU BÖLÜM

MÜCAHEDE VE RÜKÜNLERİ

215

ONBİRİNCİ BÖLÜM

BAŞINDAN SONUNA KADAR SEYR

İLALLAH	237

ONİKİNCİ BÖLÜM

SEYR ALANLARI VE YARDIMCI AMİLLER

249

1 — Toplanma	251
2 — İnşâd	261
3 — Seyr ilallah'la ilgili kitap okumak	269

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KALBİ VE NEFSİ SİHHAT

275

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RÜYÂ - KEŞF - İLHAM - KERAMET

291

1 — Keşf	293
2 — İlham	301

3 — Rûyâ	310
4 — Evliyanın kerametleri	314

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

ŞEYH VE BİAT	333
Biat	363

ONALTINCI BÖLÜM

AHLAK VE ADÂB	369
Allah yoluna davet	401
Mutasavvıfların önem verdikleri ahlâk	402
Yemekle ilgili adâb	405
Semâ adâbı	419
Şumullu ahlâk	424

ONYEDİNCİ BÖLÜM

MÜTEFERRİK MESELELER	429
Seyr ilallah	429
İrade ve niyyet	430
Hizmet ve değeri	432
Halvet	434
Devâlar	436
Giyim - kuşam	439
Dilenmemek	443
Yolculuk	444
İhsan makamı	454
İsm-i Müfred zikri	457
Zikir	462
Tevessul	473
İstigase	478
Sufilerin Şatahatı	485
Bazı meseleler	495
Hâtime	501

— A —

âdâb 369, 377, 427
 c.hvâl 375
 cıkıl 53, 56, 59, 68, 275, 285, 344,
 ürf 142

— B —

bosiret 8, 106, 491
 bost 497, 498, 499
 bâtin 71, 95, 287, 374
 bâtin âdâbı 101
 bekâ 106, 110, 348
 bî'at 242, 333, 353, 364
 kuğz 85.

— C —

cam' 499, 500
 cezbe 62
 cîmrilik 86

— E —

edeb 21, 376
 ekâbir 379,
 evrâd 145

— F —

fakir 376, 449
 fark 499, 500
 fenâ 93, 98, 106, 110, 348, 455

— G —

gazab 86
 gurûr 58

İSTILAHLAR İNDEKSİ

— H —

- el-Hacisu'n-nefsi 188
hâl 106, 126, 286, 375, 393, 364, 355
491 halvet 359, 434, 435
hased 86, 165, 195
hüşyet 192
havf 348
heva 85, 87
hilm 101
kurûfiik 264, 101, 103

— İ —

- ihîs 101, 192, 211
İhsân. 42, 45, 45, 47, 71, 101, 178, 211,
267, 291, 337, 401, 454
İhsân makamı 50
İhvân 379, 416, 433, 446
İlhâm 291, 292, 301, 309, 331
Rebbânî ilham 304
İrşâd 176, 177, 336, 337, 344
İsâr 418
İstigâse 478
İstigfâr 167, 168, 171

— K —

- kabz 106, 497, 498
Kalbî kabz 498, 498
kalb 13, 29, 33, 53, 55, 56, 57, 61, 68,
75, 78, 81, 83, 103, 109, 125, 135,
140, 145, 147, 153, 155, 158, 159,
187, 188, 190, 191, 194, 194, 197,
199, 201, 208, 227, 275, 279, 281,
285, 290, 344, 351, 378, 390, 397,
429, 438.
Kalbîe salah 85

teçli kalb 125

mutmain kalb 130

pürüzsüz kalb 125

sâlim kalb 111, 123, 184, 165,

171

tersine çevrilmiş kalb 125

zıtlanmış kalb 125

karâmet 291, 292, 328, 329, 330

kerem 101

keşf 291, 292, 292, 293, 296, 299,

300, 300, 331, 361

k. b. r. 86, 86.

korku 86

388, 429, 468

nefs-i emmâre 59, 83

nefs-i levvâme 59, 87, 168, 285

nefs-i mutmainne 58, 87, 87, 168,
285, 286

refiste kayıt 285

nefis mücâhadesi 239

nefsi telkin 304

nefis tazkiyese 8, 29, 87, 89

kirlenilen nefis 87

kötülüğü emreden nefis 877

şehvânî nefis 59

tazkiye edilen nefis 87

— M —

— Ö —

makâm 45, 106, 279, 286, 287, 375, Ötke 88

383, 384, 385

ma'rifet 111, 112, 172, 204

ma'rifetullah 276, 360, 472

mâsum 14

menzil 348, 375

mişkât 145

mutasavvif 14, 15, 16, 98, 103, 104,

111, 119, 135

mücâhede 48, 207

mükâşefe 57

mürebbi 28, 170

mürîd 20, 209, 239, 240, 242, 243,

244, 313, 346, 350, 358, 391, 404

mürşid 122, 192, 238, 240, 242, 261,

333, 471

kâmil mürşid 28, 368

müzekkî 88

— R —

recâ 348

rîk 418

rızâ 101, 289, 348, 385, 408

R. fâi Tarikatı 327, 327

ruh 13, 33, 53, 55, 56, 57, 61, 68,

72, 73, 74, 85, 119, 199

rûyâ 291, 292, 310, 321

— S —

sâlih rûyâ 282

sabır 211, 289, 348

seddât 378

salah 168,

sâlik 17, 116, 117, 432, 489, 500,

sâlik ilallah 291, 292, 300, 314, 471,
486, 497,

samt 389,

sema 418, 422,

seyr 7, 10, 11, 15, 33, 81, 90, 143,

157, 186, 207, 238, 242, 251, 260,

373, 455, 483,

seyr ilallah 22, 33, 34, 35, 83, 108, 110,

112, 116, 118, 123, 124, 145, 212,

— N —

nâib 28, 353

nefs 13, 17, 30, 33, 43, 52, 53, 55,

58, 59, 61, 63, 68, 84

nefs 87, 123, 181, 188, 189, 190, 192,

194, 204, 206, 208, 213, 222, 225,

229, 246, 275, 279, 281, 285, 290,

302, 339, 344, 347, 368, 373, 384,

KİTAPTA GEÇEN TASAVVUFİ İSİMLER İNDEKSİ

— A —

Abdülkâdir Geylânî 269, 293

— B —

Bezzâr 175

— C —

Cüneyd-i Bağdâdî 98, 269, 390, 391,
392, 415

— E —

Ebû Süleyman ed-Dârânî 15, 92, 306
Ebu Yezîd-i Bestamî 491

— H —

Halîs Kence (Dr.) 64
Hasan Basrî 494
Hasan el-Bennâ 21, 24, 25, 26, 37,
169, 170, 242, 257, 353, 355, 363,
476, 477, 478, 480, 501
Hüseyn el-Hallâc 486, 489

— İ —

İbnu Acîbe 388, 389, 390, 409, 410,
412, 447, 448, 450, 453

İbnu Atâ (Ataullah İskenderî) 170,
242, 301, 360, 390, 423, 432, 496,
497, 499, 501

İbnu'l-Bennâ es-Serkistî 17, 119

İbnu'l-Haccâc 413

İbn Teymiyye 293

İmam Gazâlî 55, 61, 270, 279, 294,
368, 405, 409, 456, 490, 492

— K —

Kuşeyrî 22

— M —

Muhasibî 22

— S —

Sülemî 385, 386, 389, 418

— Ş —

Şakîk 181

Şeyh er-Rîfâî 99, 242, 328

Şeyh Ahmed ez-Zerrûk 33, 99, 100,
305, 360, 388, 390, 410, 413, 446,
447

Şeyh Ebu'l-Abbâs el-Müresî 389, 411*

KİTAPTA GEÇEN TASAVVUFİ ESERLER İNDEKSİ

— H —

Hikem (Fusûsî'l-Hikem) 501
Hilyetü'l-Evliyâ 270

ci-Mebôhisu'l-Asliyye 268. 374. 383.
399. 419. 422. 445. 447. 448.
449. 450. 453. 501
ci-Me'sûrât 169
ci-Müntekâ 64.

— İ —

İhyou Ulûmi'd-Din 55. 270. 405. 409.
490

— R —

R sâletü'l-Müsterşidin 22

— K —

Kava'idü'l-Tasavvuf 33, 99, 100, 305
Kuşeyri R.sâlesi 35, 142, 270

— S —

Sıfatu's-Salve 270

— M —

ci-Maksadu'l-Esnâ fi Şerhi Esmâillahi'l- Şerhu'l-Hikem 388
Hüsnâ 279

— Ş —

— T —

ci-Te'âlîm 476

